

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

На правах рукопису

КОЛІСНИК МАРИНА ПАВЛІВНА

УДК 811.111:81'28

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО
ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ У ПЕРІОД 1960-2010 РОКІВ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук
професор Калита Алла Андріївна

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ВАРІЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	14
1.1 Північно-східний діалект як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	14
1.1.1 Лінгвістична норма та варіативність	14
1.1.2 Зв'язок змісту поняття «діалект» з іншими варіантологічними термінами.....	22
1.2 Провідні напрями вивчення діалектів англійської мови.....	36
1.2.1 Основні підходи до класифікації діалектів англійської мови.....	36
1.2.2 Історія формування та становлення північно-східного діалекту Англії.....	49
1.2.3 Специфіка взаємодії мовних засобів у мовленні мешканців північного сходу Англії.....	60
Висновки до РОЗДІЛУ 1	69
РОЗДІЛ 2 ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ ПІВНІЧНО- СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ.....	72
2.1 Програма дослідження.....	72
2.2 Методика дослідження.....	73
2.2.1 Формування масиву експериментального матеріалу.....	73
2.2.2 Аудитивний аналіз відхилень фонетичних одиниць сегментного рівня північно-східного діалекту від орфоепічної норми англійської мови.....	74
2.2.3 Зіставний аналіз актуалізації лексичних одиниць північно- східного діалекту зі стандартною англійською мовою.....	78
2.2.4 Аналіз граматичних розбіжностей північно-східного діалекту Англії зі стандартом англійської мови.....	81
2.2.5 Реєстрація, узагальнення та виклад результатів дослідження	83
Висновки до РОЗДІЛУ 2.....	84

РОЗДІЛ 3 ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ.....	86
3.1 Диференційні ознаки системи голосних звуків північно-східного діалекту Англії.....	87
3.2 Диференційні ознаки системи приголосних звуків північно-східного діалекту Англії.....	105
3.3 Специфіка залежності показників частоти актуалізації фонетичних відхилень від вікових груп мешканців північно-східного регіону Англії.....	118
Висновки до РОЗДІЛУ 3.....	121
РОЗДІЛ 4 ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ.....	123
4.1 Типові лексичні відхилення північно-східного діалекту Англії від стандартної англійської мови.....	123
4.2 Специфіка залежності показників частоти актуалізації лексичних відхилень від вікових груп мешканців північно-східного регіону Англії.....	148
Висновки до РОЗДІЛУ 4.....	156
РОЗДІЛ 5 ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ.....	158
5.1 Характеристика основних морфологічних особливостей північно-східного діалекту Англії.....	158
5.2 Характеристика основних синтаксичних особливостей північно-східного діалекту Англії.....	170
5.3 Специфіка залежності показників частоти актуалізації граматичних відхилень від вікових груп мешканців північно-східного регіону Англії.....	181
Висновки до РОЗДІЛУ 5.....	189
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	226

ВСТУП

У вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці значна увага приділяється актуальним питанням мовної варіантології та діалектології, закономірностям розвитку підсистем мови, мовленнєвої поведінки представників певної мовної спільноти, пошуку рушійних чинників варіювання мови (Р. І. Аванесов [1], О. П. Армаліте [7], О. І. Бродович [25], О. О. Бубеннікова [25], Л. Е. Калнинь [66], М. М. Маковский [109], Е. І. Мячінская [118], Д. А. Шахбагова [157], О. Д. Швейцер [161], Дж. Брук [183], Дж. Чемберс [185], П. Традгіл [276], М. Уейклін [286] та ін.). Поряд з цим, зростає інтерес науковців до питань зв'язку мови з національною ментальністю й індивідуальністю її носіїв, який і сприяє поглибленому розгляду та підтримці територіальних діалектів [181; 99].

Вивчення діалектів у тому числі й північно-східного діалекту Англії базується традиційно на розгляді досить вузьких аспектів. Так, переважну більшість досліджень діалектів спрямовано на вивчення засобів *фонетичного рівня* (О. І. Міхалева [114], О. Я. Присяжнюк [133], І. А. Єршова [52; 53], А. Х. Озієва [124], М. С. Трубецкой [150], У. Віерек [285], А. Грімсон [215], Дж. Мілрой [240], Л. Мілрой [241] та ін.). У лінгвістиці відомі й праці, присвячені винятково розгляду *лексичних* (Т. Л. Вільчінская [35], О. І. Лужаниця [103], Г. В. Коротаєва [90], Л. Бурбано-Елізондо [184], Дж. Брук [183], В. Скит [264], Б. Странг [267] та ін.) та *граматичних* особливостей діалекту (Дж. Біл [177], Л. Андервольд [169], Дж. Снелл [266] та ін.) У діалектології з'являються також праці (див., напр., А. В. Коновалов [86], А. А. Мінасян [113], Дж. Біл [178] та ін.), у яких досліджуються мовні засоби всіх рівнів діалекту, що, на жаль, розглядаються здебільшого як окремі елементи його структурного наповнення.

Оскільки англійська мова як полінаціональна мова обслуговує декілька територіальних національних спільнот, то вона розглядається як макромовне середовище, що складається з відповідних національних і територіальних

підсистем. За цих умов під час вивчення діалектів англійської мови як підсистем мікрмовного середовища загальнонаціональної мови виникає необхідність виділення мовних одиниць, що перебувають за межами спільного ядра, та зіставлення досліджуваних підсистем із системою стандартного варіанта англійської мови. На цьому, зокрема, наголошували М. М. Маковский [108], В. Н. Ярцева [164], А. Хьюз [219], П. Традгіл [275] та ін. Таке вивчення північно-східного діалекту як частини макросистеми англійської національної мови передбачає, насамперед, виявлення специфічних ознак на кожному з його мовних рівнів. Разом з тим, у ході дослідження закономірностей мовного варіювання особливої **актуальності** набувають питання доцільності та повноти традиційного підходу до розгляду різновидів мови у площині їхньої регіональної специфіки, а також необхідності урахування таких факторів як соціальний статус мовців, їхній вік, стать, освіта, фах тощо.

Таким чином **актуальність** обраної теми полягає, по-перше, у системності підходу до вивчення діалектних відхилень від стандартної англійської мови, зафіксованих протягом історичного періоду 1960-2010 рр. у мовленні мешканців північного сходу Англії, що відповідає сучасному розвитку лінгвістики, а саме поступовій зміні парадигм вивчення мови, коли переважні дослідження її статичних особливостей поступаються місцем розгляду динамічних характеристик, яких вона набуває у мовленні; по-друге, важливим аспектом вивчення діалекту є його розгляд протягом мікродіахронічних періодів (1960-1990, 1990-2000, 2000-2010), позаяк вони відзначаються найбільш інтенсивними соціокультурними трансформаціями суспільства Англії, зокрема її північного сходу. У колі зазначених питань знаходять своє відображення нагальні потреби лінгвістичної, історичної, соціальної, літературознавчої та інших практик, зумовлені гострою необхідністю у тлумаченні історичних, юридичних, технологічних документів, побутових і медичних текстів й літературних творів, виконаних з

уживанням північно-східного діалекту Англії, що також підсилює актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти», яку розробляє кафедра теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут» (протокол № 1 від 28 серпня 2009 р.). Проблематика роботи відповідає держбюджетній науковій темі № 0111U006668 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Дослідження взаємодії одиниць мови й мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий, методичний та літературознавчий аспекти», затвердженої вченою радою ФЛ (протокол № 3 від 8.11.2010 р.).

Метою дисертаційного дослідження є встановлення фонетичних, лексичних і граматичних варіантів актуалізації північно-східного діалекту Англії шляхом визначення особливостей їхнього функціонування протягом 1960-2010 рр. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

- визначити основні чинники, що зумовлюють виникнення діалекту та особливості його функціонування;
- уточнити поняття «діалект», його лінгвістичний статус у системі варіантологічних термінів і систематизувати наукові підходи до його вивчення;
- змодельовати загальні особливості генезису північно-східного діалекту Англії;
- експериментально встановити типові фонетичні, лексичні та граматичні особливості північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 рр.;
- здійснити кількісний та мікродіахронічний аналіз діалектних одиниць усіх рівнів мови протягом 1960-2010 рр. для виявлення тенденцій їхнього варіювання залежно від соціокультурного рівня, статі та віку мовців.

Об'єктом дослідження є північно-східний діалект англійської мови 1960-2010 років.

Предмет вивчення становлять фонетичні, лексичні та граматичні особливості функціонування мовних засобів північно-східного діалекту Англії та їхнє варіювання у ракурсі мікродіахронії.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що особливості функціонування північно-східного діалекту Англії 1960-2010 рр. демонструють суттєве діалектне варіювання на всіх рівнях мови та різний ступінь соціокультурної залежності: від високого у 1960-1990 рр. до мінімального або нульового після 2000 рр.

Матеріалом дослідження слугували діалектні одиниці фонетичного, лексичного й граматичного рівнів, дібрані із письмових транскриптів та автентичних записів мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 рр., зафіксовані у зазначених формах в обсязі електронного он-лайн архіву інтерв'ю «*The Talk of the Toon*» [271]. Масив експериментального матеріалу складала 97 діалогів, озвучених 156 дикторами-носіями мови регіону. Загальна тривалість звучання проаналізованого матеріалу становить 71 годину 11 хвилин; його обсяг складають 798314 слів тексту.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження були використані загальнонаукові (абстрагування, узагальнення, формалізація, моделювання) та емпірико-теоретичні (аналіз, синтез) **методи**. Метод лінгвістичного спостереження й опису застосовано для систематизації та класифікації ознак діалекту. Зіставний метод залучено для виявлення специфіки функціонування північно-східного діалекту Англії шляхом його порівняння зі стандартною англійською мовою. Приналежність аналізованих лексичних одиниць до діалекту встановлювалася методом словникових дефініцій. Експериментальне дослідження й опрацювання його результатів здійснювались з використанням спеціальних методів (аудиторський аналіз) та кількісного аналізу, що дозволило визначити особливості динаміки функціонування діалектних мовних одиниць

на трьох часових зрізах у мікродіахронії. Метод графічної та лінгвістичної інтерпретації результатів дослідження було залучено для систематизації отриманих у дисертації даних та викладу особливостей їхнього варіювання у вигляді рисунків, схем і діаграм.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше: на базі системного підходу обґрунтовано загальну модель генезису північно-східного діалекту англійської мови; визначено закономірності варіювання різнорівневих мовних засобів північно-східного діалекту й експериментально обґрунтовано основні якісні і кількісні особливості їхнього функціонування; встановлено тенденції у варіюванні всіх мовних засобів у досліджуваному діалекті в період з 1960 по 2010 рр.; доведено різноспрямованість змін у межах окремих мовних рівнів діалекту, що не є ізоморфними за ступенем їхнього варіювання; уточнено поняття «діалект», його лінгвістичний статус та класифікаційні ознаки.

Наукова новизна роботи може бути узагальнена у **положеннях, що виносяться на захист:**

1. Діалект є не домінуючим різновидом мови, вживаним, переважно, у повсякденному побутовому спілкуванні представниками окремої частини або певної територіальної одиниці країни, що належать до соціального класу, етнічної, національної чи соціально-професійної групи. Породження етнічно-територіального діалекту зумовлено відмінністю історико-культурного розвитку носіїв стародавньої або сторонньої мови, які мешкають на певній території, від загальномовної тенденції, що спричиняє формування сталих навичок використання ними діалектних фонетичних, лексичних і граматичних мовних форм.

2. Модель генезису північно-східного діалекту відповідно до його соціально-геополітичної природи, спільних і диференційних ознак та особливостей вживання відбиває його саморозвиток як автономної мовної системи, що охоплює у якості складових мови північної, центральної і південної зон та функціонує у макромовному середовищі, до якого входять

ще дві укрупнені системи: південний діалект з його регіональними різновидами і стандартна англійська мова.

3. Типовими відхиленнями від стандартної англійської мови у мовленні носіїв північно-східного діалекту у період з 1960 по 2010 рр. є: на фонетичному рівні: відтягнення язика назад при вимові фонемі [ʃ], заміна ядра дифтонга [E≡] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ε], звуження ядра дифтонга [εI], заміна дифтонга [αI] дифтонгом [εI], опущення глайду дифтонга [αI], заміна дифтонга [≡Y] на довгий монофтонг заднього ряду [O:], повна редукція голосних звуків, заміна задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v], наявність глотальної зупинки, оглушення кінцевих дзвінких приголосних, не вимовляння фонемі [λ] прислівникового суфікса – *ly*; на лексичному рівні: вживання лексико-семантичних аналогів; на граматичному рівні: заміна непрямого особового займенника другої особи множини «*you*» його відповідною формою із закінченням «-s» – «*yous*», заміщення присвійного займенника першої особи множини «*our*» діалектним аналогом «*wor*», скорочення допоміжного або модального дієслова замість заперечної частки «*not*» у коротких формах заперечення.

4. Вплив соціокультурного рівня, статі та віку носіїв північно-східного діалекту Англії на варіювання у їхньому мовленні діалектних одиниць усіх мовних рівнів за період 1960-2010 рр. характеризується такими ознаками:

4. 1. У графічному вигляді загальна траєкторія генезису північно-східного діалекту Англії відповідає кривій, що відтворює потенційно затухаючий хвилеподібний рух навколо уявної експоненти.

4. 2. Ступінь асиміляції елементів різних рівнів стандартної англійської мови носіями північно-східного діалекту Англії не є ізоморфним: на тлі найменшого ступеня асиміляції фонетичного рівня спостерігається більший вплив норми на елементи лексичного та граматичного рівнів.

4. 3. Унаслідок економічного та культурного розвитку регіону у 2000-2010 рр. соціокультурний рівень носіїв північно-східного діалекту Англії

перестає відігравати роль визначального фактора у наближенні їхнього мовлення до норми: у 2000-2010 рр. максимальну кількість відхилень від норми англійської мови зафіксовано у представників високого, у 1990-2000 рр. – у представників середнього, у 1960-1990 рр. – у представників низького соціокультурного рівня.

4. 4. За віковим параметром частота діалектних відхилень варіює від максимальної у мовленні мешканців регіону віком 16-20 і 61-80 років до мінімальної у мовленні осіб віком 21-30 років, і займає проміжне положення у віковій групі 31-60 років.

Теоретичне значення дисертації визначається її внеском у загальну фонетику, лексикологію, граматику, регіональну й територіальну діалектологію; етнографію та соціолінгвістику. Уточнені поняття «варіювання», «варіантності», «варіативності», «варіанта» та «діалекту» поглиблюють парадигму теорії мовного варіювання. Важливими для соціолінгвістики, стилістики, культури мовлення та гендерології є отримані у роботі дані щодо соціокультурних, гендерних і вікових розбіжностей у мовній системі північно-східного діалекту Англії. Розроблені критерії класифікації діалектів та узагальнені моделі генезису північно-східного діалекту і механізму взаємодії засобів усіх рівнів мови в історичному процесі його формування розширюють потенційні можливості діалектологічних студій. Запропонована методика дослідження особливостей північно-східного діалекту Англії може слугувати основою для вивчення різновидів інших мов і є внеском у діалектологію, зіставні й типологічні лінгвістичні студії.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання його основних положень і висновків у курсах теоретичної і практичної фонетики англійської мови (розділи «Акценти англійської мови», «Орфоепічна норма англійської мови»), лексикології (розділ «Одиниці і категорії зіставної лексикології»), граматики (розділи «Зіставна морфологія», «Зіставний синтаксис»), стилістики (розділи «Категорія норми, типи стилістик», «Виразні засоби мови і стилістичні прийоми») і загального

мовознавства (розділи «Мова і мовлення», «Мова і суспільство»), а також у лексикографічній практиці при укладанні словників.

Апробація результатів дослідження здійснена на засіданнях кафедри теорії, практики та перекладу французької мови і ради факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (2011–2015) та на конференціях: Європейській конференції з мови, літератури й лінгвістики «East West» (Відень, 2014); на міжнародній науково-практичній конференції «Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти» (Київ, 2014), на двох міжнародних науково-практичних конференціях «Взаємодія одиниць мови і мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти» (Київ, 2013; 2014), на XIII науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2014), на IV Міжнародній науково-методичній конференції «Формула компетентності перекладача» (Київ, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено в 6 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України (3,4 друк. арк.), 1 статті, опублікованій в іноземному виданні (0,6 друк. арк.), а також у 6 тезах доповідей на наукових конференціях (1,4 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 5,4 друк. арк.

Загальний обсяг дисертації. Обсяг тексту дисертації становить 196 сторінки, загальний обсяг праці разом із бібліографією й додатками становить 255 сторінки. Список використаної літератури містить 308 джерел, з яких 168 – іноземними мовами.

Структура дисертаційної роботи складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, списку лексикографічних джерел і додатків.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, окреслено мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, висвітлено наукову

новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено основні положення, що виносяться на захист, подано дані про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** уточнено поняття «діалект» та визначено його лінгвістичний статус у системі варіантологічних термінів, критично узагальнено наукові підходи до вивчення діалекту як мовного явища, встановлено основні чинники виникнення та особливості функціонування діалекту, окреслено історію розвитку наукового пізнання діалектів англійської мови, розглянуто особливості онто- та філогенезу північно-східного діалекту Англії.

У **другому розділі** викладено програму й методику дослідження особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років.

У **третьому розділі** з урахуванням впливу провідних соціокультурних факторів (соціокультурний рівень, вік і стать мовців) встановлено та інтерпретовано у графічному вигляді результати аналізу фонетичних відхилень від орфоепічної норми англійської мови у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у період з 1960 по 2010 роки.

У **четвертому розділі** наведено результати аналізу особливостей функціонування лексичних одиниць північно-східного діалекту Англії у мовленні чоловіків і жінок різних соціокультурних рівнів та вікових груп, наведено систематизацію лексичних варіантів за трьома історичними мікроперіодами: 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки.

П'ятий розділ містить результати аналізу граматичних відхилень від стандартної англійської мови, зафіксованих протягом 1960-2010 років у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають різні соціокультурні рівні, стать і вік.

У **загальних висновках** викладено результати теоретичного й експериментального дослідження особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років, сформульовано основні

результати та висновки дисертації, окреслено перспективи подальшої розробки проблеми.

Додатки містять зразки аналізованих фонетичних, лексичних і граматичних відхилень північно-східного діалекту Англії від стандартного варіанта англійської мови та комплексні соціальні характеристики носіїв північно-східного діалекту Англії, мовлення яких, документоване у період 1960-2010 років, слугувало вихідним матеріалом експериментального дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОВНОГО ВАРІЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У повсякденній свідомості користувачів мови має місце поширення думки, що мова є гомогенним, монолітним утворенням і що всі носії мови використовують її однаково. Разом з тим, у ході більш ретельного розгляду цього питання стає зрозумілим, що будь-яка національна мова в структурному відношенні являє собою досить складне й багатоаспектне явище, а отже, вважати її єдиною системою можна лише умовно [132, с. 23].

Розділ 1 присвячено обґрунтуванню північно-східного діалекту Англії як об'єкту наукового пізнання.

1.1 Північно-східний діалект як об'єкт лінгвістичних досліджень

1.1.1 Лінгвістична норма і варіативність. У межах однієї мови достатньо, як відомо, зіставити способи говоріння та письма, щоб переконатися, що вони за своєю суттю є двома її, певною мірою, автономними підсистемами. Отже, будь-яка конкретна мова містить у собі, зазвичай, кілька різновидів. Наприклад, англійська мова Великої Британії відрізняється від американської або австралійської. У свою чергу, в самій Великій Британії існують різновиди англійської мови Англії, Шотландії, Уельсу й Північної Ірландії.

При цьому, чим глибше ми пізнаємо закономірності функціонування й розвитку мови, тим більше переконуємося, що варіювання мовної системи є її нормальним органічним станом, оскільки кожна мова змінюється в часі і просторі [166, с. 38]. Навіть в одномовних країнах, які зустрічаються вкрай рідко, комунікативна ситуація може бути досить складною внаслідок наявності мовних різновидів. Це, на думку В. Н. Ярцевої, пов'язано

безпосередньо з територіальними, соціальними, професійними та жанрово-стилістичними особливостями, властивими будь-якій мові [164, с. 213].

Для подальшого започаткованого у нашому дослідженні розгляду особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії виникає необхідність визначення таких базових лінгвістичних понять, як норма та варіативність. Відомо, що традиційно норма розглядається у мовознавстві як сукупність найбільш сталих, традиційних реалізацій елементів мовної структури, дібраних та закріплених мовною практикою [123, с. 555]. Вона є регулятором фактичного поєднання мовних одиниць у межах мовної системи [34, с. 52]. Крім того, норма мови є складною багатоплановою проблемою. Її складність базується на мовних і позамовних факторах. За своєю природою мова не є стихійним явищем, яким неможливо керувати, позаяк її розвиток зумовлено і внутрішніми, і зовнішніми факторами. Існування мови без певної норми неможливе тому, що для виконання своєї основної комунікативної функції вона має стати загальноприйнятою в окремому мовному колективі [100, с. 5]. Важливо розуміти при цьому вагомість орієнтації літературних норм та їх кодифікації на письмовий або усний зразок, або на мову тих чи інших функціональних сфер. Взагалі, нормалізаційним процесам, як правило, притаманні складні співвідношення з розвитком конкретної історико-культурної ситуації, пов'язані з особливостями тієї мовної системи, яка використовується у якості літературної мови [130, с. 9].

Тому, вивчаючи процес формування мовних норм, необхідно, як зазначає Г. В. Степанов [145, с. 225-226], зважати на такі аспекти: виникнення потенційних можливостей різної реалізації мовних засобів, які надаються мовою як системою; прийняття, усвідомлення тих або інших засобів мовного вираження як правильних, зразкових. Перший аспект являє собою об'єктивні умови виникнення мовної норми, у той час як другий характеризується оцінкою конкуруючих з погляду правильності / неправильності, зразковості / незразковості об'єктивних норм [145, с. 226]. Отже, йдеться про двоїстий характер норми. Недивно тому, що поняття мовної норми розглядається в

лінгвістиці у двох площинах. Вперше розходження між двома розуміннями норми було чітко підкреслене Е. Косеріу, а саме: 1) норма як результат історично й соціально зумовленого узусу певних стереотипних моделей використання мовних засобів [91]. Аналізуючи норму під таким кутом зору, слід зазначити, що її характерною рисою, виступатиме той факт, що мовна норма існує у свідомості мовців не сформульованою, тобто як навичка; 2) норма як результат цілеспрямованого регулювання мовного життя з боку суспільства й суспільних інститутів [63 с. 13; 141, с. 5].

Подібного бачення дотримується й Н. Н. Семенюк, яка зазначає, що у процесі становлення мовної норми доцільно розмежовувати два шляхи її формування: 1) нормалізація, тобто стихійні селективні процеси та 2) кодифікація або свідомі селективні процеси [137, с. 38-41]

Таким чином, норма як результат узусу властива різним мовним утворенням – і літературній мові, і територіальним діалектам, і соціальним, і професійним жаргонам. Тоді норма як результат цілеспрямованої кодифікації притаманна лише літературній мові, оскільки ні діалект, ні жаргон не є об'єктами свідомої культивуації [93, с. 15; 94, с. 15-17; 88, с. 13; 109, с. 8].

У свою чергу, Р. Квірк [259, с. 87-88] визначає норму як поєднання словника, граматики та їхньої передачі, що дуже чітко простежується в одній формі передачі (правопис) і найменш чітко встановлене в іншій формі передачі (вимові). Відтак, він робить висновок, що норма значною мірою підтримується саме письмовою формою мови.

Так чи інакше, найбільш уживаним серед лінгвістів є запропоноване Н. Н. Семенюк [137, с. 4] визначення норми, яка трактує її як певну сукупність найбільш стійких колективних реалізацій мовної системи, вживання яких тією чи іншою мірою регламентується суспільством і є для нього обов'язковим.

Варіативність у сучасному мовознавстві тлумачиться як загальна соціальна властивість і спосіб існування мовної системи й мовної норми. Вона є наслідком еволюції мови, пов'язаним з її історичним характером.

Тому норма літературної мови змінюється. При цьому проблема норми та варіативності й виникає саме в період співіснування мовних варіантів, тобто декількох різних реалізацій однієї мовної одиниці [117, с. 123].

Поняття мовної зміни, або варіативності, прийнято відносити також до двох областей: внутрішньомовної історії, або історичної лінгвістики – реконструкції прамов на основі наявних історичних пам'яток; зовнішньомовної історії, «історії мови», яка відображає зміни у структурі мови в її зв'язку із соціально-економічним оточенням [40, с. 299].

Уважається [37, с. 67; 96, с. 15], що варіативність є іманентною ознакою будь-якої живої мови, однією з її фундаментальних властивостей, що дає можливість учасникам комунікації змінювати свою мовну поведінку залежно від лінгвальних та позалінгвальних факторів конкретної мовної ситуації.

З іншого боку, Л. А. Глінкіна розуміє під варіативністю науковий напрям, який переходить в ХХІ століття, «тримаючи ключ», за її висловом, від розуміння еволюції та функціонування у вигляді "гену життя" мови – варіанта [41, с. 128]. Використання терміна «варіативність» має двоїстий характер: з одного боку це ознака будь-якої мовної мінливості (в тому числі й у діяхронії), а з іншого – характеристика способу існування й функціонування одиниць мови в синхронії [144, с. 31].

Розмірковуючи над цим питанням, К. С. Горбачевич вважає, що поняття варіативності слід вводити по відношенню до слова лише за умови одночасного врахування матеріальної та змістової ознак мовної одиниці і таким чином визначати варіант слова як регулярно відтворювані його видозміни, які зберігають тотожність морфолого-словотвірної структури, лексичного та граматичного значення і які відрізняються або фонетично, або формотворчими афіксами. На відміну від цього варіантність слід розглядати як наслідок мовної еволюції [43, с. 3-17; 149, с.97].

На логіку вживання термінів «варіантність» та «варіативність» звертає увагу В. Д. Девкін, який вважає, що варіантність є онтологічною та універсальною властивістю і пронизує всю мову, її систему і її реалізацію в

мовленні [47, с.14; див. також 157, с.9]. За його баченням, вивчаючи варіантність, слід дотримуватися двох трактувань цього поняття. З погляду вузького трактування, варіюючі елементи не мають помітних відмінностей в аспекті діячності, норми, стилю, прагматики. До них відносять орфографічні, фонетичні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні варіанти, які є легко взаємозамінними й позиційно зумовленими. За широкого трактування варіантності, розрізняють національно-державні варіанти мови, варіантність соціолектів (наприклад, за професійною приналежністю), вікову мовленнєву варіантність, варіантність чоловічого та жіночого мовлення [157, с. 10-11]. Іншими словами, лінгвістична варіантність мови має простежуватися на двох її рівнях: суто мовному та на соціокультурному, а, отже, вивчення варіантності на різних рівнях мовної системи [39, с.72] не слід обмежувати аналізом окремих фактів або їхніх певних груп, воно повинно проводитися в рамках загальної теорії, коли вся специфіка мовних одиниць виявляється саме у взаємодії.

За визначенням О. С. Ахманової, під варіантністю слід розуміти розмаїття, різнотипність мовлення, які визначаються умовами його використання, а також відмінностями соціальної та територіальної приналежності мовців [297, с. 72]. Щодо типології мовної варіантності, то, на думку Е. Д. Головіної, вона являє собою єдину багатоаспектну класифікацію варіантів, а основними ознаками для її побудови мають бути: 1) рівень мовних одиниць, 2) співвідношення плану змісту та плану вираження, 3) ступінь свободи його варіювання та його межа, 4) повнота / неповнота варіювання, 5) узуальність / okazіональність варіантів, 6) функціональна й територіальна зумовленість варіантів [42, с. 58-62].

Варіюванням позначається відмінність у відтворенні мовних одиниць, яка полягає у зміні їхнього звукового складу або структурного значення без втрати ними тотожності [297, с. 71]. Дещо з іншого боку характеризує варіювання О. С. Кубрякова, яка вважає його процесом і / або результатом виникнення у вихідної одиниці певних, модифікуючих її в тому або іншому

відношенні різновидів, або варіантів, які не змінюють сутнісних характеристик, і тому не порушуючих тотожності одиниці самої по собі [95, с. 25].

Узагальнюючи розглянуті вище ознаки та наслідки природних змін, що відбуваються у будь-якій мові, ми маємо підстави користуватися у подальшому викладі таким розумінням сутності аналізованих понять.

Варіативність тлумачиться нами як іманентна властивість мови взагалі та мовної норми зокрема змінювати протягом природної еволюції змістове насичення різнорівневих мовних одиниць під впливом внутрішніх або зовнішніх до мови факторів.

Варіантність слід розуміти, на нашу думку, як онтологічну властивість мови як системи накопичувати альтернативні або варіантні множини мовних одиниць, що можуть бути охарактеризованими за ознаками рівня, ступення та меж їхніх змін.

Варіювання розглядається у нашій праці як процес змін звукового складу або значення мовної одиниці, наслідком якого стає виникнення певних тотожних варіантів.

Взагалі система національної мови не є простою сумою чітко розмежованих між собою різновидів. Вона виступає як суперечлива єдність її різновидів, кожен з яких поєднується з тими або іншими різновидами за одними елементами своєї структури й протиставляється їм за іншими [2, с. 7].

Становлячи разом єдину макросистему, ці різновиди у своєму функціонуванні є нерозривними й взаємозумовленими. Тому дослідження функціонування й розвитку мови в цілому або його окремих явищ не може обмежуватися вивченням лише стандартного різновиду мови. Чим більше враховується взаємозалежних мовних різновидів, тим більша ймовірність отримати достовірні дані. Необхідно також зважати на те, що роль кожного з цих різновидів мови може згодом змінюватися, оскільки літературна мова як певна форма існування мови історично змінюється у своїх відношеннях з діалектами в різні періоди історії, тому піднесення й падіння регіональних варіантів, а також виникнення субстратів літературної мови виявляється не

тільки можливим, але в деяких випадках і неминучим [165, с. 223]. Проте, це не означає, що роллю мовного варіанта, який зник або виник можна зневажати, оскільки дуже часто значимість таких компонентів мовної ситуації досить велика і її необхідно враховувати.

Відомо, що взаємодія з середовищем є однією з найважливіших функцій будь-якої системи, що значною мірою визначає її внутрішню будову. Зважаючи на це, польський лінгвіст Л. Забродський зазначає, що серед факторів, які впливають на процеси диференціації та конвергенції мов, можна назвати зміни, що відбуваються у двох видах груп носіїв мови: комунікативна спільнота і мовна спільнота [31, с. 101-112]. Наявність комунікативної спільноти здійснює вирішальний вплив на виникнення і розвиток відповідних комунікативних засобів. Вона виникає тоді, коли щонайменше між двома індивідами відбувається спілкування. На відміну від неї, мовна спільнота зароджується у межах групи осіб на основі єдності мови як засобу спілкування. У разі, коли учасники спільної діяльності користуються різними мовами протягом певного історичного часу, відбувається взаємовплив мов, результатом якого стає тенденція до конвергенції. При розділенні певної мовної спільноти на дві або більше комунікативні спільноти має місце прояв тенденції до диференціації цієї мови, тобто відбувається мовна дивергенція.

Характеризуючи особливості розвитку та функціонування мови, Л. Забродський акцентує увагу на притаманні їм такі причини та наслідки дивергенції, коли: а) в кожній новоствореній комунікативній спільноті виробляються специфічні форми і структури суспільного устрою, виробництва та культури, внаслідок яких і виникають нові потреби в номінації, що задовольняються автономно; б) у випадках обмеження новоутворених комунікативних спільнот державними кордонами самі кордони є перешкодою вільного розповсюдження мовних інновацій за межі цієї спільноти; в) у кожній із взаємодіючих комунікативних спільнот існує певна мовна ситуація, своя специфіка співвідношень цієї мови з іншими

контактуючими мовами як усередині спільноти, так і за її межами, що також сприяє дивергенції мовних різновидів [31, с. 6-7].

Точка зору В. Г. Гака на фактори, які сприяють виникненню мовного варіювання є за своєю суттю близькою до вище викладеної концепції Л. Забродського. Зокрема, В. Г. Гак пояснює розвиток варіантів мовної системи тим, що в певних випадках між ідіомом (будь-яким різновидом мови) та соціумом (комунікативна спільнота) виникає асиметрія, тобто відхилення від взаємно однозначних співвідношень. Він відзначає два основних типи такої асиметрії: в межах одного соціуму функціонує два або більше ідіома з різними функціями, або один і той самий ідіом використовується в різних соціумах. Отже ідіоми, вживані в різних соціумах, можуть розглядатися як одне ціле, тобто як одна й та сама мова; як різні цілі, тобто як дві різні мови, або як елементи одного порядку в межах цілого, тобто мовні варіанти [38, с. 31-33].

Пов'язане з цим явище варіативності має місце не лише у внутрішній структурі мовної системи, оскільки практично кожна мова існує у вигляді певної кількості різновидів, або алосистем, таких, як говори, діалекти, територіальні варіанти. Ці варіантні підсистеми мають свої особливі лінгвістичні ознаки, соціальні та комунікативні функції. Дослідженням розмаїття таких форм існування та функціонування мови займається окрема область лінгвістичних знань – теорія варіантів мови (або теорія мовної варіативності) [31, с. 6].

Продовжуючи наш аналіз, зауважимо, що більш вузьким вивченням діалектів окремо від варіантів полінаціональних мов займається діалектологія. Перші згадки про дослідження діалектів як об'єктів лінгвістичного пізнання прийнято відносити до XVII століття. Відомо також [138, с. 220], що в цілому мовознавцями епохи просвітництва проблеми існування діалектів ігнорувалися, позаяк мало хто з письменників XVII-XVIII століть серйозно поставилися б до використання діалектів у літературному творі. Проте історично зумовлена тенденція до ідеалізації локальних

різновидів мов як символів національної солідарності й територіальної цілісності сприяла виникненню у лінгвістів зацікавленості в місцевих формах мовлення, що й привело до розвитку науки діалектології. Однак, накопичені нею наукові знання, не дозволяють, на жаль, уникнути неоднозначності у трактуваннях терміна «діалект».

1.1.2 Зв'язок змісту поняття діалект з іншими варіантологічними термінами

У лінгвістиці відомі два підходи, на основі яких трактують поняття «діалект», а саме: функціональний, яким послуговуються переважно вітчизняні та пострадянські вчені, та структурний – розповсюджений у західній філології. При цьому під час аналізу сутності поняття «діалект» у площині його функціонального навантаження в коло уваги дослідника мають потрапляти такі щільно пов'язані з ним поняття, як «літературна мова» та «варіант». У свою чергу, аналізуючи структурні особливості діалекту, необхідно звертатися до поняття «акцент».

Цілком це розуміючи, М. М. Гухман уважав [46, с. 3] однією з найважливіших й недостатньо досліджених проблем лінгвістики вивчення форм існування мови, а також типів її стратифікації та співвідношення їхніх компонентів або страт.

Розглядаючи це питання, зазначимо, що літературна мова є основною, наддіалектною формою існування мови, що характеризується більшим ступенем дослідженості, поліфункціональністю, стилістичною диференціацією й тенденцією до регламентації, тобто до стандартизації та підпорядкуванню правилам. За своїм культурним і соціальним статусом вона протистоїть територіальним діалектам, просторіччям та різним типам побутово-розмовного койне, тобто функціональним типам мови, які використовуються як основний засіб повсякденного спілкування з широким

діапазоном комунікативних сфер в умовах регулярних соціальних контактів між носіями різних діалектів або мов [300, с. 456; 23, с.3-4; 298].

У словнику соціолінгвістичних термінів наводиться вужче визначення літературної мови, а саме: наддіалектна форма існування мови, якій притаманні більший або менший ступінь дослідженості, поліфункціональність, стилістична диференціація і тенденція до регламентації [302, с. 108]. Дещо інше бачення знаходимо у В. Д. Бондалєтова, який вважає, що літературна мова є головною формою існування національної мови, а також мови народності, яка обслуговує найрізноманітніші сфери життя суспільства і переважає над всіма іншими різновидами своїм багатством, поліфункціональністю та строгістю норм [119, с. 49].

Заслуговує на увагу також і позиція О. О. Потебні, за яким [132, с. 25] на відміну від побутово-розмовного койне, літературна мова є історичною категорією. Оскільки її функціональне навантаження буває неоднаковим за різних історичних умов, визначну роль тут відіграють рівень суспільного розвитку й загальної культури народу, а також умови формування літературної мови.

Отже, статус літературної мови та його більше або менше функціональне навантаження залежать від закріплення окремих сфер спілкування за тією або іншою формою існування мови, інакше кажучи, від мовної ситуації, характеру й числа її компонентів. Так, у випадках панування територіальних діалектів у сфері усного спілкування літературна мова виявляється обмеженою сферою писемності, як це спостерігалось в багатьох країнах у різні історичні періоди, а в деяких випадках така ситуація зберігається і до тепер [128, с. 57].

Типовими ознаками літературної мови є: 1) нормативна обробка у плані відбору, регламентації та удосконалення норм; 2) відносна універсальність; 3) певна монополія в сенсі охоплення різних підрозділів певного народу (хоча можливим є обслуговування певного народу двома і більше рідними літературними мовами); 4) максимальна стилістична

диференційованість [4, с. 53]. До цього переліку ознак Ф.П. Філін додає, що слід також звертати увагу на: 1) опрацьованість; 2) унормованість; 3) стабільність; 4) обов'язковість для всіх членів суспільства, які володіють цією мовою; 5) стилістичну диференційованість; 6) універсальність; 7) наявність усного та писемного різновидів мови [154, с. 57-64]. При цьому в різні періоди еволюції певної літературної мови співвідношення між зазначеними ознаками та їхньою реалізацією не є тотожними й стабільними, позаяк окремі відмінні риси лише поступово виникають в історії мов, причому їхнє становлення й розвиток проходять нерівномірно. Поліфункціональність, наприклад, не означає обов'язкового охоплення літературною мовою всіх сфер спілкування [123, с.122].

Рівень дослідженості й наддіалектності літературної мови також може відрізнятися, але у всіх випадках передбачається відбір мовних явищ на основі більш-менш усвідомлених критеріїв (функціонально-стилістичних, структурних та інших). Таким чином, відносна регламентація існує навіть за відсутності кодифікованих норм. За твердженням Б. О. Серебреннікова, наддіалектність у літературній мові обов'язково поєднується з дослідженістю та функціонально-стилістичною варіативністю і саме цим вона відрізняється від таких утворень, як міське койне та діалект. Наддіалектність літературної мови, зазвичай, виявляється в її поступовому відокремленні від діалекту, тобто у відмові від виключно регіональних ознак одного діалекту й в об'єднанні рис різних діалектів. Це також виявляється у функціонально-стилістичному відокремленні, що реалізується в наявності особливих шарів лексики й фразеології, властивих лише літературній мові, в оформленні специфічних для певних стилів синтаксичних моделей. Разом з тим, поняття наддіалектності не означає повне вилучення регіонального варіювання літературної мови, яке може зберігатися певний проміжок часу [123, с. 123].

До викладеного вище слід додати, що поняття «літературної мови» та «мови художньої літератури» не є тотожними. За О. С. Ахмановою, літературна мова охоплює не тільки мову художньої літератури, але й мовні

реалізації в галузі публіцистики, науки, державного керування, а також мову усних виступів і певних типів розмовно-побутового мовлення. Крім того, в мові художньої літератури можуть уживатися не лише літературні мовні форми, але й елементи територіальних діалектів і напівдіалектів, жаргонізми [297, с. 435]. У свою чергу, поняття діалекту та літературної мови недоцільно розглядати ізольовано, без урахування співвідношення одного з іншим. Важливо розуміти, що діалект, як правило, використовується в невеликій області, а літературна мова завжди охоплює велику кількість регіонів, а тому має надтериторіальний характер [111, с. 41].

Неможливо лишати поза увагою і неоднозначність уживання терміна «варіант» у лінгвістиці. Це пов'язано з тим, що термін «варіативність» та інші спільнокореневі терміни («варіювання», «варіантність», «варіація») не є споконвічно лінгвістичними й належать до загальнонаукової лексики [144, с. 31]. Вище вже зазначалося, що варіативність визначається вченими по-різному: «часткова мінливість», «здатність до видозміни», «процес видозміни» і т.ін. Трактуювання явища варіативності лінгвістами розрізняється не тільки за своїми вихідними теоретичними настановами, але й за широтою розуміння самого явища [166, с. 35].

Під термінами «діалект» і «варіант» О. О. Бубеннікова розуміє [27, с. 139] різновиди або форми мови. Проте, поняття «варіант» частіше використовується нею на позначення стану неідентичності літературної мови на національному рівні. Національні ж варіанти являють собою особливі форми адаптації єдиної літературної мови до умов, потреб і традицій нації.

У цілому, в питанні співвіднесення термінів «діалект» і «варіант» найбільш чіткою й обґрунтованою вбачається позиція О.Д. Швейцера, який пропонує ієрархію таких понять, як «діалект», «варіант літературної мови» та «варіант національної мови». За його визначенням, діалект є територіально замкнутим різновидом мови, обмеженим сферою народно-розмовного мовлення й конфронтуючий нормованій літературній мові. Під варіантом літературної мови він розуміє територіальний різновид єдиної

нормованої літературної мови. Варіант національної мови, на його думку, є сукупністю територіально обмеженого варіанта літературної мови й розташованих у межах його ареалу територіальних діалектів [160, с. 19].

Однак, деякі вчені вважають, що головне розходження між діалектом і варіантом полягає у функціональному статусі цих мовних різновидів. Зокрема, А. І. Домашнев дотримується функціонального підходу до розмежування варіантологічних одиниць, стверджуючи, що національний варіант мови виконує всі суспільні функції, які виконує літературна мова: 1) *офіційно-дипломатичну* (засіб офіційного спілкування); 2) *офіційно-ділову* (бізнес, торгівля, транспорт, зв'язок); 3) *освітню* (засіб навчання в школі); 4) *інформаційну* (наука, ЗМІ, спорт, медицина; 5) *розважальну* (кіно- та відеоіндустрія, поп-музика); 6) *рекламну* (етикетки, торговельні марки). Крім того, у зв'язку з національними варіантами він наголошує на наявності власного кодифікованого стандарту, що іноді сприймається як самостійна норма [48, с. 79-81; 49, с. 5-7].

При розгляді діалектологічних понять важливо також з'ясувати значення поняття «акцент». Нагадаємо у зв'язку з цим, що спочатку термін акцент пов'язували з виділенням голосом окремих елементів у потоці мовлення (голосних звуків, складів, слів, частин фраз). У сучасній лінгвістиці термін акцент використовується не тільки відносно наголосу в слові або у фразі, але й для опису особливого характеру вимови мовця, що не володіє загальноприйнятою вимовною нормою певної мови [253]. Раніше для характеристики фонетичних особливостей мовлення людини використовувалися також слова «говір» (напр., «окаючий говір»), «вимова» (напр., «українська вимова»). Існуючий нині термін «іншомовний акцент», як правило, пов'язують з особливостями вимови мовця нерідною мовою (напр., «прибалтійський акцент», «шотландський акцент»). Лінгвісти використовують також і термін «місцевий акцент» для характеристики діалектної вимови, відмінної від літературної вимовної норми тієї або іншої мови (напр., «бірмінгемський акцент») [165, с. 7]. Оскільки акцент має

відношення лише до якості, характеру вимови, тому він властивий всім носіям певної мовної спільноти. Відсутність акценту Дж. Юл сприймає як міф, позаяк, кожен користувач мови, на його глибоке переконання, розмовляє з акцентом [296, с. 227].

Щодо діалекту, то, на відміну від акцента, він актуалізується не лише на фонетичному, але також і на лексичному і граматичному рівнях мови. Наведемо приклад речення Дж. Чамберза *"You don't know what you're talking about"* [185, с. 143], яке буде мати однакову форму незалежно від того, чи вимовлено воно з американським або шотландським акцентом. В обох випадках мовці будуть використовувати форми літературного стандарту, але вимовляючи їх по-різному. У свою чергу, речення *"Ye dinnae ken whityer haverin' aboot"* є демонстрацією ненормативної орфографії, яка імітує тип вимови, що характеризує один із шотландських діалектів, має тотожне значення, що й попереднє. Крім того, воно ілюструє як фонетичні особливості діалекту (*whit* замість *what*; *aboot* замість *about*), так і лексичні (*ken*, *haverin'*), і граматичні (*dinnae*) розбіжності з літературною нормою [185, с. 143].

З викладеного очевидно, що носій територіального діалекту буде безсумнівно розмовляти з вираженим місцевим акцентом, однак наявність акценту в мовленні не завжди свідчить про її діалектний характер. Більше того, можлива ситуація, коли людина розмовляє літературною мовою, але з регіональним акцентом. Тобто термін «діалект», на відміну від терміна «акцент», є ширшим, оскільки він охоплює не лише фонетичний, але й лексичний і граматичний аспекти мови [276, с. 7].

Розглянувши, таким чином, основні проблеми й складнощі, пов'язані з питанням мовного варіювання, а також визначивши розходження між «діалектом» та іншими варіантологічними термінами, такими як «літературна мова», «національний варіант» та «акцент», проаналізуємо відмінні ознаки діалекту й уточнимо зміст терміна «діалект».

Зазначимо, насамперед, що в останні роки у середовищі вітчизняних і закордонних лінгвістів спостерігається поширений інтерес до питання

зв'язку мови із національною ментальністю та індивідуальністю її носіїв (див., напр., [181;110]). При цьому лінгвісти європейських та низки інших країн усе частіше зосереджують свої зусилля не тільки на вивченні стандартної мови, а й на поглибленому розгляді та підтримці територіальних діалектів [99]. Однак, не зважаючи на тривалу історію дослідження діалектів, його відомі на теперішній час визначення як лінгвістичного поняття містять певні змістові розбіжності. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що існуючі визначення не набувають узагальнюючого характеру, оскільки вони формулюються, здебільшого, у межах певних підходів, у площині мети конкретного дослідження та є, зазвичай, зорієнтованими на розгляд засобів різних рівнів мови. Проблема ускладнюється ще й тим, що відомі визначення є недостатніми для досягнення необхідної повноти опису результатів конкретних досліджень особливостей функціонування діалектів Англії. Тому в межах нашого дослідження доцільним убачається уточнення змістового наповнення визначення терміна «діалект».

Звертаючись до цієї проблеми, зазначимо, що в лінгвістичних працях висвітлені певні ознаки віднесення різних форм функціонування мови до явища, яке прийнято визначати поняттям «діалект». До таких ознак А. В. Коновалов [86, с. 25] відносить : а) структурну (яка вирізняє діалект за структурними особливостями від інших форм існування мови); б) соціальну (що характеризує певну частину суспільства, яка користується діалектом); в) територіальну (що вказує на географічні межі поширення діалекту). Розмірковуючи над причинами виникнення та функціонування діалектів, Р. І. Аванесов зазначає, що до їхнього кола слід відносити: етнічну та національну самосвідомість індивідів, які користуються діалектами, історико-культурну орієнтацію їхньої спільноти та ступінь впливу на них літературної мови [1, с. 5-10]. До загальних структурних характеристик діалекту, на думку Л. І. Бараннікової, доцільно відносити їхню відкритість, тобто існування спільних зі стандартною мовою компонентів та підвищену проникливість, і внутрішню варіативність, що забезпечуються великою кількістю співіснуючих

елементів. При цьому серед типових ознак діалекту вона називає: 1) наявність достатнього ступеня його подібності щонайменше з однією конкретною мовою; 2) відсутність у макросоціальному середовищі мови, частиною якої він був історично; 3) відсутність офіційних дидактичних норм письмової форми та вимови діалекту [13, с. 175-178; див. також 167, с. 64].

Використовуючи глобальний підхід до стратифікації функціонального поля «ідіому» (термін В. Г. Гака [39, с. 72]) певного соціуму, В. Г. Гак виокремлює такі його основні функції: А – усного побутового спілкування; Б – письмового неофіційного спілкування; В – офіційного спілкування у межах невідокремленої адміністративної одиниці; Г – офіційного спілкування у рамках відокремленої адміністративної одиниці – країни; Д – міжнародного спілкування. При цьому він зауважує, що функціональне поле може бути охоплено одним ідіомом (різновидом) або ж поділитися між декількома ідіомами, які доповнюють один одного. Наприклад, функціональна характеристика А – Б – В може бути притаманна територіальному діалекту, А – Б – В – Г – (Д) – національному варіанту. Ідіоми, які функціонують лише в межах А – Б або Г – Д, на думку В. Г. Гака, не можуть уважатися самостійними мовами для певного соціуму [38, с. 32].

Визначення поняття «діалект» з позиції функціонального підходу містяться у лінгвістичних словниках та класичних працях лінгвістів середини ХХ століття. У лінгвістичному енциклопедичному словнику, зокрема, поняття «діалект» (від грецького дієслова "говорити, висловлюватися") визначається як різновид тієї або іншої мови, який використовується у якості засобу спілкування особами, пов'язаними тісною територіальною, соціальною або професійною спільністю [70, с. 132]. Більш загальне визначення наводить Дж. Брук у своїй книзі «Англійські діалекти», де діалект тлумачиться як різновид мови, що використовується для спілкування певною групою людей, меншою за своїм розміром, ніж група людей, що розмовляє загальноприйнятою мовою [183, с.18].

Наявність спільних структурних ознак діалекту присутня у визначенні, наведеному у праці [2, с. 15], відповідно до якого він трактується як різновид мови, розповсюджений як засіб спілкування місцевих мешканців на певній території і якому властива відносна єдність мовної системи. Це визначення перегукується з відомою думкою О. О. Селіванової, яка вважає діалект формою мовного існування, що слугує засобом безпосереднього повсякденного побутового спілкування на певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи й відповідними відбитками культурних традицій [301, с. 125].

Дещо інша спрямованість розгляду поняття «діалект» є притаманною англійській діалектології, у якій наголошується на специфіці його усної реалізації, що позначається терміном «акцент». За таким баченням, діалект трактується як різновид мови, що використовується на територіально-обмеженій мовній області та відрізняється від стандартного варіанту наявністю певних структурних особливостей [67, с. 43].

У випадку вияву варіативності мовного різновиду на фонетичному рівні йдеться про акцент або говір. Якщо ж різновид мови охоплює лексичний і граматичний рівні, то у такому разі прийнято говорити саме про утворення діалекту [228, с. 4-7].

Територіальність та структурні ознаки діалектів простежуються й у визначенні Д. Кристала, який стверджує, що вони несуть у собі особливості граматики і лексики, які вказують на географічне походження особи, у той час як акценти містять аналогічні ознаки, але на фонетичному рівні [193, с. 298, див. також 44]. Додаючи до визначення соціальну ознаку, Дж. Біл вказує на те, що діалект являє собою виразний (соціальний або територіальний) різновид мови, у якому граматика й лексика, так само як і вимова, відрізняються від аналогічних мовних рівнів в інших діалектах [175, с. 112].

Подібний підхід поділяють і П. Традгіл і Дж. К. Чемберс, які зазначають, що терміном «діалект» позначають різновиди мови, які граматично, лексично, а також фонетично відрізняються від інших [185, с. 5].

Разом з тим, вони наголошують [там само, с. 3] на недоречності традиційного розгляду діалектів, відповідно до якого його вважають нестандартною, низькостатусною, часто сільською формою мови, що, як правило, асоціюється із селянством, робочим класом або іншою непрестижною групою людей, зазначаючи, що діалектом користуються в ізольованих точках світу за відсутності писемного мовлення. Ці дослідники заперечують також підхід до діалекту як до певного відхилення від норми, порушення правильної або стандартної форми мови [див. також 272, с. 1-6]. Натомість вони підкреслюють доцільність розгляду діалектів мови як підрозділів певної мови. За такого підходу, будь-який мовець володіє, як мінімум, одним діалектом, позаяк стандартна англійська мова сама по собі є так само діалектом з регіональною маркованістю [193, с. 298] та притаманністю освіченим жителям Британських островів [220, с. 12].

У вітчизняній лінгвістиці диференціювання понять «діалект» та «акцент» можна знайти у праці А. А. Калити і Л. І. Тараненко, у якій зазначено, що термін «діалект» використовується на позначення різновиду мови, яким спілкуються люди в окремій частині країни або які належать до певного соціального класу, і який відрізняється від інших форм однієї й тієї самої мови не тільки словами та граматиною, але й вимовою [299, с. 48-49].

Окрім класичного визначення поняття «діалект» за ознаками його функцій і структури, розглядаються й питання територіальної та/або соціальної приналежності цього мовного явища. У межах функціонального підходу здійснюється розгляд соціального й територіального аспектів функціонування діалектів. Вивчаючи диференціацію мови, представники Московської школи функціональної лінгвістики (див., напр., [61, с. 17-18]) розрізняють два її аспекти – статичний і динамічний. Відповідно до першого мова поділяється на такі підсистеми: літературна мова, територіальні діалекти, міське просторіччя, професійні "мови", соціальні жаргони. Незважаючи на збереження ознак такої диференціації у плінні досить довгого періоду, кожна мовна система зазнає змін комунікативної функції підсистем,

їхньої соціальної "ваги" й специфіки взаємодії з іншою мовною системою тощо. У цьому полягає сутність динамічного аспекту існування мовних підсистем. Під час динамічного розгляду мови повинні враховуватися такі фактори, як соціальний статус і соціальні ролі співрозмовників, комунікативні ролі мовця й адресата, стиль і жанр акту комунікації, фактор групи (родина, бригада і т. ін.) [131, с. 64].

Традиційно відмінності діалекту від стандартного варіанта мови розглядалися також на підставі географічних розбіжностей. У таких випадках, апріорі говорячи про діалект, мали на увазі територіальний діалект, розуміючи під ним різновид мови, властивий для певної території [12; 26, с. 82], що відрізняється від інших подібних їй варіантів фонетично, лексично і граматично. У процесах опису діалекту у лінгвогеографічній площині його трактують як засіб спілкування населення історично сформованої області зі специфічними етнографічними особливостями, як одиницю лінгвоетнографічного поділу, що окреслюється на карті сукупністю мовних та етнографічних меж [300, с. 132-133]. Зрозуміло, що основним критерієм виділення цієї форми існування етномови слугував фактор територіального поширення.

З викладеного вище складається враження, що чіткий поділ діалектів на територіальні й соціальні набуває дещо штучного характеру, оскільки в реальному житті будь-якої мови ці фактори є надто переплетеними між собою. З цього приводу необхідно підкреслити, що, як показує лінгвістична практика, сам термін територіальний діалект пов'язується лише з діалектами, які виникли до утворення національної мови. Це пояснюється тим, що у процесі становлення нації територіальні діалекти перетворюються на діалекти територіально-соціальні, які потім створюють національні мови. [155, с. 58; 15, с. 83]. Суспільний характер має й територіальна диференціація мови. Територіальні особливості кожної мови полягають, здебільшого, у вимові звуків, слововживанні, граматичних формах і в синтаксичних конструкціях.

Зрозуміло при цьому, що тільки у країнах, де територіальні діалекти вважаються престижними (наприклад, Німеччина або Швейцарія) або відношення до територіальних різновидів мови є байдужим (як, наприклад, у США), вживання територіальних діалектів менше пов'язано із соціальними класами, а самі вони мають більш «чистий» територіальний характер. На відміну від цього, у більшості мовних спільнот сучасні територіальні діалекти одночасно є й соціальними, оскільки ними розмовляють, в основному, нижчі верстви населення. Саме за цих обставин на новітньому етапі розвитку англійської мови її певний територіальний діалект не втрачає свій основний компонент — територіальну замкненість, а отже, стає маркером соціального статусу мовця [86, с. 31].

Цікавою з погляду виконуваного нами аналізу вбачається певного роду дискусія лінгвістів, яка виникла навколо намагань низки з них підвищити комунікативний статус діалекту до рівня окремої мови. Наприклад, О. О. Нефедова використовує [119, с. 4] для позначення діалекту термін «діалектна мова» й визначає його як реально існуючу в розмаїтті своїх варіантів мову, єдину комунікативну систему або абстрактну наукову побудову, що не підлягає безпосередньому спостереженню; діалектна мова тлумачиться нею як макросистема зі спільними для діалектів і літературної мови, а також з відмінними для них явищами або сукупністю явищ, притаманними лише діалектам; або як діалектна мова та її потенційні комунікативні можливості.

Схожу думку висловлює й Р. І. Аванесов. Діалектна мова визначається ним як складна система діалектних мікросистем, яким властиві спільні та відмінні ознаки [3, с. 11]. Відмінні ознаки, які займають те ж саме місце у структурі діалектної мови, формують діалектне розмаїття, відповідні територіально розподілені члени якого замінюють одне одного у різних діалектних мікросистемах. Отже, діалектна мова розглядається Р. І. Аванесовим як частина спільної, певним чином налаштованої системи національної мови, полярної по відношенню до літературної мови у всіх її

функціонально-стилістичних різновидах [там само, с. 25-27]. За таких умов, поділяючи зазначене бачення, автор праці [66, с. 124] наголошує, що діалект необхідно вивчати як повноцінний мовний різновид, вилучивши диференційний підхід до аналізу його структури, оскільки лише таким чином можна отримати уявлення про будову та функціонування діалекту, його реакції на контакт з іншими діалектами, змістовно прогнозувати та розуміти динаміку розвитку діалекту.

Спираючись на ідею надання діалекту того самого лінгвістичного статусу, що й мові у її загальному онтологічному значенні, В. Б. Меркур'єва [111, с. 20; див. також 10, с. 34; 17] вважає відмінність між діалектом і мовою подібною до відмінності між конкретним і загальним. Ця конкретизація досягається введенням позалінгвальної характеристики у визначення діалекту, а саме: вказівкою на територіальну обмеженість його функціонування і на специфікацію колективу мовців [163, с. 13]. За Е. Сепіром, у спеціальному лінгвістичному вживанні термін «діалект» має дещо інші конотації, ніж відповідне слово у звичайному функціонуванні. Він наголошує, що для лінгвіста не існує принципової різниці між «діалектом» і «мовою», генетичні зв'язки якого, нехай і віддалені, можуть бути продемонстровані. Зазвичай термін «діалект» уживається, на його думку, по відношенню до форми мовлення, яка не настільки відрізняється від іншої форми мовлення, щоб їхні носії не розуміли один одного. Проте, саме по собі взаєморозуміння між носіями форм мовлення не є найважливішим критерієм, який цікавить лінгвіста, оскільки набагато більше його цікавить наявність і ступінь історичних взаємозв'язків, що виявляються у мовленні [138, с. 216].

Негативне ставлення до терміна «діалектна мова» аргументується Ф. П. Філіним на підставі її актуалізації за допомогою варіантів і не є єдиною комунікативною системою [155, с. 36-43]. На противагу цьому твердженню, О. Н. Мораховська зазначає, що, якщо національна мова являє собою систему систем, яка включає в себе літературну мову, діалекти, просторіччя, жаргони,

то і діалекти в їхніх системних відношеннях доцільно розглядати як систему систем, тобто як діалектну мову [116, с. 4].

Найменш вагомим аргументом недоречності вживання терміна «діалектна мова» є наявність у лінгвістиці такого поняття, як «інтердіалект». Цей термін позначає міждіалектну, переважно побутову форму існування мови, сформовану на базі одного із групи близьких йому діалектів з їхніми можливими ознаками, що слугує торговельним, військовим, культурним, судовим потребам змішаного складу населення певного регіону. Інтердіалект іноді ототожнюють із койне [301, с. 185]. З огляду на це у донаціональний період інтердіалект основного міста країни міг ставати підґрунтям для літературної мови етносу (напр., лондонське койне для англійської літературної мови) [там само].

Відома також пропозиція щодо перегляду змісту терміна «діалектна мова» та визначенню його як сукупності мовних рис, характерних лише для діалектів, які не представлені в літературній мові [70; 9, с. 15-18]. Подекуди, порівнюючи діалектну й літературну мову, вважають, що діалектна мова є явищем історично мінливим, яке поєднує різні діалектні мовні форми, статус, роль та соціальні функції яких суттєво змінюються у процесі розвитку загальноанглійської мови [27, с. 104-105]. Так чи інакше, літературна мова і діалекти неминуче пов'язані між собою складною взаємодією, ієрархічним підпорядкуванням і боротьбою, зумовленою спільними напрямками соціального розвитку епохи та країни [59, с. 15-16]. Тому поміж локальних варіантів мови слід розрізняти і ті, які за будь-яких умов залишаються поза межами літературної мови (просторіччя, діалекти), і ті, що в одних районах можуть втягуватися в орбіту літературної мови, а в інших – відкидатися нормою [159, с. 17].

Узагальнюючи результати наведеного аналізу, з погляду мінімально упередженого дослідника, ми отримуємо можливість синтезувати з опорою на інформацію з лінгвістичного енциклопедичного словника уточнене визначення поняття «діалект», згідно з яким під діалектом доцільно розуміти

не домінуючий різновид будь-якої офіційної мови, вживаний, переважно, у повсякденному побутовому спілкуванні представниками окремої частини або певної територіальної одиниці країни, яких прийнято відносити до конкретного соціального класу, етнічної, національної чи іншої соціально-професійної групи людей та вважати, що причиною породження діалекту є колишня причетність пращурів цих осіб до умов і подій історико-культурного розвитку, що відбувався на тлі використання ними стародавньої або сторонньої мови і спричинив формування сталих навичок використання її фонетичного, лексичного і граматичного складу.

Нам убачається, що сформульоване таким чином визначення надає можливість лінгвісту виробити чіткі уявлення щодо лінгвістичного статусу діалекту, причин його породження та особливостей функціонування.

1.2 Провідні напрями вивчення діалектів англійської мови

1.2.1 Основні підходи до класифікації діалектів англійської мови.

На початку двадцятого століття англійський діалектолог Дж. Урайт [308, с. 1-10] припустив, що після 1920 року вивчення діалектів англійської мови вже не буде актуальним. Причиною цього він уважав зникнення суто діалектної мови навіть у сільській місцевості, у зв'язку з розповсюдженням освіти та сучасних засобів міжкультурної й міжособистісної комунікації, з одного боку, а з іншого – з браком учених, зацікавлених у вивченні англійської діалектології. Проте, як справедливо зазначають К. Аптон та Дж. Д. А. Відоусан [282, с. 1-23], цей прогноз не справдився, оскільки досі було проведено і проводиться, як окремими вченими, так і групами вчених, безліч досліджень, пов'язаних із вивчення діалектів.

Різновид мови, який Дж. Урайт визнавав найбільш уживаним та академічним, викликає інтерес і в сучасній діалектології [282, с.1-2]. Разом з тим, у наш час вивчаються не лише сільські регіональні діалекти англійської мови [295]. Зокрема, не вилучаючи традиційно досліджуваних діалектів у

ракурсі їхньої територіальної приналежності, об'єктна сфера вивчення діалектних особливостей різних мов постійно розширюється. Зазначене розширення відбувається за рахунок включення в об'єктну сферу в якості об'єктів пізнання міських, професійних, етнічних діалектів, а також зв'язків між діалектом і соціальним статусом носіїв мови, їхнім віком, статтю, видом діяльності та ін. [219; 193; 296; 250; 185; 291 та ін.]. При цьому природно зростає актуальність вирішення низки проблем, пов'язаних з поглибленням систематизації та узагальненням вже напрацьованого діалектологами наукового знання.

Зазвичай у процесах систематизації діалектів англійської мови традиційно послуговуються регіональним критерієм, на основі якого їх поділяють, у першу чергу, у відповідності з географічними зонами півдня та півночі. Ця тенденція простежується ще з давньоанглійського періоду [193; 136; 223; 57 та ін.]. У свою чергу, Д. Крістал [193, с. 326] виявляє низку подібностей діалектів із зонами їхнього розповсюдження у давньо- і середньоанглійський періоди, а саме: межа між північними районами й іншою частиною Англії співпадає певною мірою з кордоном між англосаксонськими королівствами Нортумбрією й Мерсією. Другорядною межею, на його думку, відокремлюється район Мідленда від південніших областей країни. За необхідності в зонах півночі та півдня можна виокремити конкретні підзони, спираючись на різні ареали. Цієї думки дотримується і П. Традгіл, який виокремив у цих зонах певні регіони та запропонував більш точну й повну ієрархічну картину сучасних територіальних діалектів Англії, зображену на Рис. 1.2.1.1.

Аналогічні спостереження можна знайти й в описі американського варіанта англійської мови, який, на наш погляд, не можна вважати вичерпним, оскільки його певні регіональні варіанти не були ретельно описані. За цих умов Р. Макдевід, Ф. Кассіді і Г. Курат [231, с. 385-395], включаючи до свого опису тільки східну частину США, виокремлюють три основних діалекти американської англійської: північний, центральний та південний. На відміну від

цього, О.Д. Швейцер спочатку виділяв шість діалектів американського варіанта англійської мови за територіальною ознакою (Східна Нова Англія, Нью-Йорк, Середньоатлантичний район, Західна Пенсильванія, Південний та Південний гірський райони), а потім перейменував діалекти в регіональні типи та ввів замість Південного гірського діалекту Середньозахідний регіональний тип [31, с. 21].

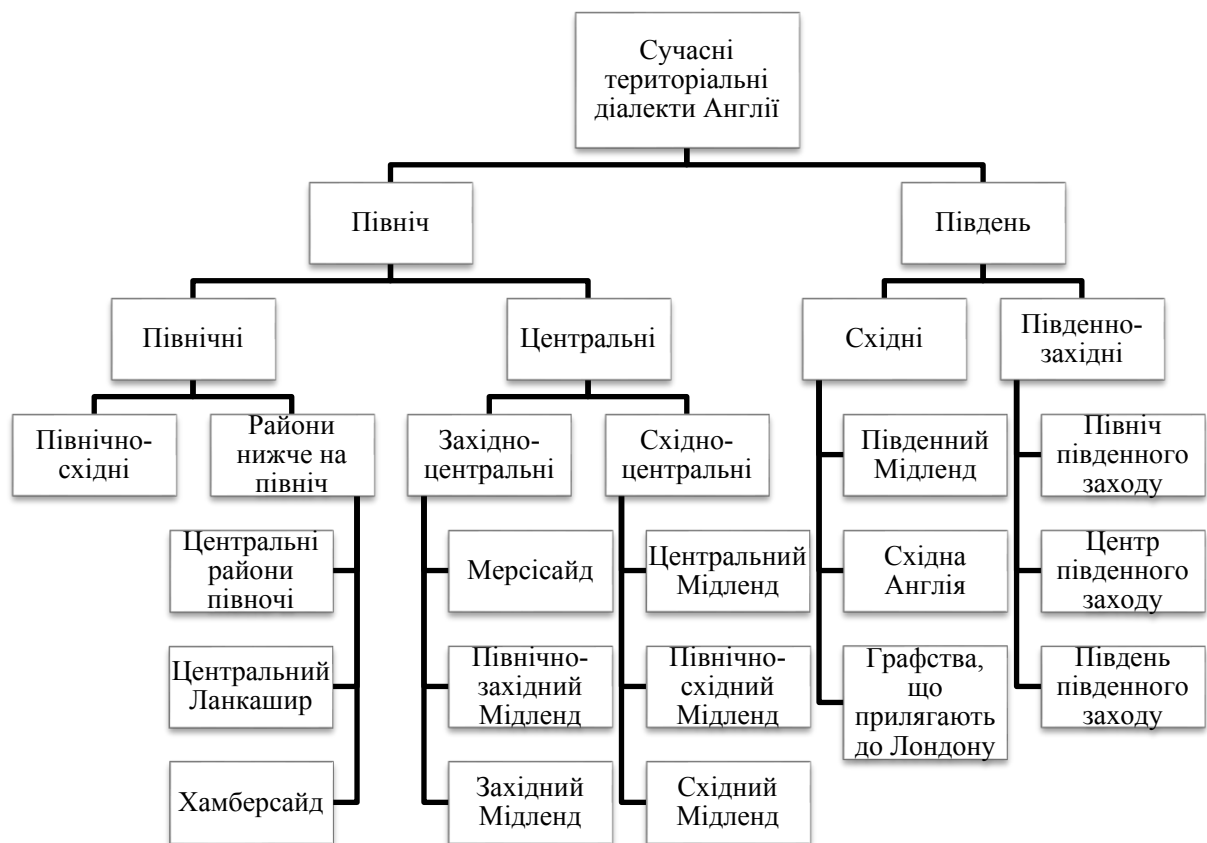

Рис. 1.2.1.1. Ієрархія територіальних діалектів англійської мови [275, с. 35; див. також 193, с. 237].

Найбільш точний і повний опис територіального варіювання американського варіанта англійської мови наводить Дж. Ніст, який виокремлює десять діалектів на території США, що об'єднуються у три регіональних типи: Північний, Центральний та Південний. До Північного регіонального типу разом з діалектом Східної Нової Англії Дж. Ніст включає північно-центральний діалект (Західна Нова Англія), а також південно-західний (штати Арізона, Невада, Каліфорнія) [247, с. 366-370].

Підтвердженням доцільності класифікації діалектів на південні та північні можуть також слугувати праці Д. Престона та Р. Шайя [257], Дж. Сміта [262, с. 127-140], які, досліджуючи діалекти англійської мови США, розподіляли їх на основні групи «Північ» та «Південь» з подальшим виокремленням конкретних регіонів, аналогічно до запропонованого Д. Крісталом розподілу діалектів. Тому, вивчаючи будь-який діалект англійської мови, є сенс відносити його до однієї з основних груп, пов'язаних із територіальними ознаками.

Наступною ієрархічною ознакою для більш детального дослідження діалектів англійської мови може слугувати їх відповідний розподіл на графства чи інші укрупнені регіональні одиниці. Відомо, що більшість діалектологів вважають класифікацію А. Елліса найповнішою і такою, що точно відбиває діалектну карту сучасної Великої Британії. Цілком природно, що, класифікуючи діалекти англійської мови, за основу беруть саме запропоновану ним класифікацію [201, 1869-1886]:

I. *Північні діалекти*, що підрозділяються на три підгрупи: 1) Нортамберленд, північний Дарем; 2) південний Дарем, більша частина Камберленда, Уестморленд, північний Ланкашир, пагориста частина Вест-Райдінга в Йоркширі; 3) Іст-Райдінг і Норт-Райдінг у Йоркширі;

II. *Діалекти Мідленду*, що містять десять районів: 1) Лінкольншир; 2) південно-східний Ланкашир, північно-східний Чешир, північно-західний Дарбишир; 3) північно-західний Ланкашир, південний Ріббл; 4) середній Ланкашир, острів Мен; 5) південний Йоркшир; 6) більша частина Чешира, північний Стаффордшир; 7) більша частина Дарбішира; 8) Ноттінгемшир; 9) Флінт, Денбай; 10) східний Шропшир, південний Стаффордшир, більша частина Уорикшира, південний Дарбішир, Лестершир;

III. *Східні діалекти*, що підрозділяються на п'ять районів: 1) Кембриджшир, Ратленд, північно-східний Нортхемптоншир; 2) більша частина Ессексу, Хартфордширу, Хантінгдонширу, Бедфордшир; середня частина Нортхемптоншира; 3) Норфолк і Саффолк; 4) більша частина

Бакінгемшира; 5) Міддлсекс, південно-східний Бакінгемшир, південний Хартфордшир, південно-західний Ессекс;

IV. *Західні діалекти*, що складаються з двох підгруп: 1) західний і південний Шропшир (на захід від ріки Северн); 2) Херфордшир, крім східної його частини, Реднор, східна частина Брекнока;

V. *Південні діалекти*, що нараховують десять підгруп: 1) частина Пемброкшира й Гламорганшира; 2) Уїлтшир, Дорсетшир, північна й східна частини графства Сомерсетшир, більша частина Глостершира, південно-західний Девоншир; 3) більша частина графства Хемпшир, острів Уайт, більша частина Беркшира, південна частина Саррея, західна частина Сассексу; 4) північний Глостершир, східний Херфордшир, Вустершир, південна частина графства Уорикшир, північ Оксфордшира, південний захід Нортхемптоншира; 5) більша частина графства Оксфордшир; 6) північ графства Саррей, північний захід Кенту; 7) більша частина графства Кент, схід графства Сассекс; 8) західний Сомерсетшир, північносхідний Девоншир; 9) східний Корнуолл, більша частина Девоншира; 10) західний Корнуолл.

Схожа класифікація має місце у праці М. О. Соколової [143, с. 45-51], яка зазначає, що не-RP акценти англійської мови можна поділити таким чином:

1. Південні акценти: 1.1 Південний (Більша частина Лондону, Суррей, Кент, Ессекс, Хертфордшир, Бакінгемшир), 1.2 Східно англійський (Лінкольншир, Норфолк, Саффолк, Кембриджшир, Бедфордшир, Нортхемптоншир, Лейкестершир), 1.3 Південно-західний (Глоусестшир, Ейвон, Сомерсет, Уїлтшир);

2. Північні та Центральні акценти: 2.1 Північний (Нортумберленд, Дарем, Клівленд), 2.2 Йоркширський, 2.3 Північно-західний (Ланкашир, Чешир), 2.4 Західно-центральний (Бірмінгем, Волверхемптон).

Додатковим підтвердженням необхідності виділення діалектів менших зон розповсюдження, як у випадку з Британськими графствами, може слугувати дослідження канадської англійської мови, яка, за твердженням дослідників [303, с. 62; 146, с. 128; 21, с. 6; 123, с. 23; 258; 62,

с. 153; 68], не має глобальних територіальних діалектів, мова цієї країни варіюється в певних регіонах.

Наступним критерієм, розповсюдженим при територіальному вивченні діалектів, є тип місцевості. Це зумовлено тим, що на початку зародження діалектної традиції в англістиці аналізувалися особливості мови жителів сільської місцевості [231; 293 та ін]. З плином часу вчені почали відзначати відмінності мови мешканців міст від стандартного варіанта англійської мови. Розподіл на міські (*urban dialects*) та сільські (*rural dialects*) діалекти можна знайти в працях Д. Крістала [194], П. Традгіла [276], А. Хьюза [219], В. М. Жирмунського [58, с. 107], Н. Ф. Міхєєва [115] та ін. Визначення понять сільського і міського діалектів, зокрема їхнього вимовного аспекту, запропонував Дж. О'Коннор [250, с. 299-300, див. також 104, с. 145]. Він відзначав, що вивчення регіональної вимови може базуватися на дослідженні особливостей мовлення на великих та малих територіях. Крім того, належну увагу слід приділяти вивченню й акцентів певної місцевості, які притаманні невеликій кількості людей, як правило, похилого віку, що намагаються зберегти більш стару форму різновиду мови. Згідно з визначенням О. В. Лужаниці [103, с. 145], сільський діалект являє собою природно сформовану соціорегіональну систему вербальної комунікації, використовувану за певними правилами значною групою людей, які споконвічно проживали на визначеній території. Щодо міського діалекту, то О. В. Лужаниця розглядає його як генетично неоднорідний варіант англійської мови, сформований унаслідок нівелювання діалектних ознак, який, з одного боку, є комбінацією літературної мови і діалекту, а з іншого, – їхніми залишковими формами.

Серед регіональних діалектів П. Традгіл [277; див. також 269, с. 252] також пропонує виокремлювати традиційні (*traditional dialects*) і переважаючі (*mainstream dialects*) діалекти. Перша група охоплює діалекти, поширені переважно в сільській місцевості, разом з тим вони зареєстровані здебільшого у деяких містах Шотландії. Традиційні діалекти максимально зберігають

радше риси, успадковані від минулих поколінь осілого населення країни, ніж особливості притаманні наддіалектній літературній формі мови. Традиційні діалекти вважаються важкими для розуміння через їхню специфічність (вимову, граматичну структуру, лексику). Тому їхнє функціонування в реальному житті досить обмежене, хоча, вони часто фігурують у діалектній літературі, збірниках місцевого фольклору і т. ін. [276, с.32-34].

На відміну від традиційних діалектів, переважаючі, або функціонуючі, діалекти широко використовуються в повсякденному спілкуванні певного регіону. Діалекти цієї групи відрізняються незначною мірою і один від одного, і від літературної англійської мови. Проаналізувавши цю класифікацію, А. В. Коновалов [86, с. 27] зазначає, що її основним принципом є внутрішньомовна структура. Разом з тим, цей критерій, на нашу думку, не є достатнім для наведеного вище розподілу діалектів П. Традгіла. У цьому випадку більш доцільними для виділення традиційних та переважаючих діалектів убачаються ступінь уживаності та внутрішньомовна структура.

Схожого принципу при диференціюванні різновидів мови дотримувався й Блумфільд [18, с. 63-65]. Він наголошував, що в мовних колективах, які вже давно облаштувалися на тій або іншій території нелітературна форма мови може бути, зазвичай, у загальних рисах і без чіткої демаркаційної лінії розділена на просторіччя, тобто не однакову, але у всякому разі, зрозумілу по всій країні форму мови, і місцеві діалекти, які настільки відрізняються у різних місцевостях, що віддаленні один від одного певною відстанню мовці не розуміють один одного.

На його думку основні різновиди мови у складному мовному колективі можуть бути класифіковані приблизно в такий спосіб [там само, с. 64; див. також 112]:

- 1) письмова літературна мова; яка використовується у найбільш офіційних формах спілкування та на письмі;

2) розмовна літературна мова; якою розмовляють представники привілейованих класів;

3) обласна літературна мова; у США, мабуть, не відрізняється від розмовної літературної мови, яка використовується "середніми" класами, але дещо варіюється від однієї місцевості до іншої;

4) просторіччя; яке різко відрізняється від 1, 2 й 3 різновидів, функціонує в мовленні європейських країн і якою послуговуються представники "нижчого прошарку середнього класу"; має територіальні розходження, але без різких місцевих особливостей;

5) місцеві діалекти; на них розмовляють найменш привілейовані класи; розбіжності між ними настільки суттєві, що часто мовці, що розмовляють на одному місцевому діалекті, зовсім не розуміють мовців інших діалектів.

Як бачимо, просторіччя та місцеві діалекти, визначені у класифікації Л. Блумфільда, в основі своїй, співвідносяться з переважаючими і традиційними діалектами П. Традгіла [277], відповідно, що свідчить про доцільність використання розглядуваних ознак для їхньої поглибленої систематизації. Доречність застосування критерію розподілу за ступінем уживаності, можна знайти також при вивченні питання мовного варіювання в межах австралійського варіанта англійської мови, який має свою специфічну лексику, літературну форму, особливості граматичного й фонетичного рівня, а також власний діалект англійської мови з неофіційною назвою «*strine*» [29; 50; 244, с. 40; 22; 92, с. 31; 6, с. 302; 89, с. 36; 125, с. 124-132].

Вивчення діалектів винятково під кутом зору їхніх територіальних ознак, як зазначалося вище, не є достатнім. Найбільш повним, на нашу думку, є підхід П. Традгіла та Дж. К. Чемберса [185, с. 54], які стверджують, що всі діалекти є одночасно і регіональними, і соціальними, оскільки всім мовцям разом із соціальними притаманні також і регіональні особливості [155, с. 39-40; 225, с. 156]. Досліджуючи соціальні особливості діалектів, учені часто акцентують увагу на низці факторів, як от: вік, соціальний клас і статус, освіта, стать і т. ін. Так, працюючи над лінгвістичним атласом Нової Англії, Г. Курат [231]

зосереджувався на таких соціальних факторах, як вік та освіта, поділяючи інформантів на три групи: за ступенем освіченості: низький рівень (базові навички читання і письма), середній рівень (рівень середньої школи), високий рівень (університетська освіта); за віком респонденти поділялися на людей: старшого, середнього віку та дітей [231, див. також 185, с. 34]. У дослідженні англійської мови Нориджа, графство Норфолк, П. Траджил та Дж. К. Чемберс фокусували увагу на соціальному класі інформантів, на основі якого їх розподіляли на представників середнього середнього класу, низького середнього класу, високого робочого класу, середнього робочого класу та низького робочого класу. При цьому розподіл інформантів на класи здійснювався ними з урахуванням: професії, освіти, доходу, професії батьків, типу житла і місцевості [185, с. 67]. Аналогічний принцип було застосовано при вивченні англійської мови жителів Ямайки, але в ході дослідження автори орієнтувалися на три класи інформантів: високий, середній та низький [185, с. 8]. Аналіз мови підлітків з англійського міста Редінг, графство Беркшир, базувався на індексі їхньої просторічної культури (далі ІПК) (*index of vernacular culture*) і за цим критерієм виокремлювали такі класи: А – інформанти з дуже високим ІПК, В – інформанти з високим ІПК, С – інформанти, що мають середній ІПК, D – інформанти з низьким ІПК [185, с. 77].

Як зазначає Л. Блумфільд, розбіжності, що існують у мові, залежать від інтенсивності спілкування: неоднакові в економічному плані класи, відмінності освіти, розподіл за професіями, мова спорту й усякого роду хоббі, вікові розходження [18, с. 63]. Він вважає також, що найбільш стійкими й разючими розбіжностями є розходження географічні [див. також 197, с. 97; 69; 146, с. 42], оскільки, незалежно від території проживання, мовлення осіб високого соціокультурного рівня, які розмовляють нелітературною мовою, наближається до стандарту [17, с. 64].

При цьому П. Траджіл та А. Хьюз також вважають, що між соціальним класом і діалектом існує аналогічний взаємозв'язок, як між соціальним класом

та акцентом, тобто чим вище соціальний статус людини у суспільстві, тим менше регіонально маркованою буде її мова [219, с. 10, див. також 14, с. 7].

Щодо урахування гендерних особливостей вимови Дж. О'Коннор [250, с. 301-302; див. також 126; 171, с. 53] зауважує, що мовлення чоловіків і жінок відрізняється незалежно від типу акценту і соціального класу. За його спостереженнями вимова жінок є більш коректною, оскільки вони більш чутливі до правильності мовлення, тоді як мовлення чоловіків базується на їх власних бажаннях й уподобаннях.

Зі свого боку, Д. Болінджер [180, с. 21-23] зазначає, що причини змін у мовленні лежать десь між двома класичними протилежностями (*extreme points*): біології та соціалізації. Вік знаходиться найближче до біологічної крайньої точки. Клас і місцевість походження, з іншого боку, відображають вплив суспільства, позаяк не існує генетичної програми, яка б змушувала мовця звучати як представника аристократії чи півдня. Щодо професії, то цей критерій не тільки знаходиться в самому кінці соціального вимірювання, але й певною мірою належить до іншого рівня.

Проведений таким чином аналіз свідчить, що в наукових джерелах опубліковано різні критерії, за якими визначаються соціальні ознаки діалекту: професія, дохід, освіта, тип житла [185, с. 54], стать, вік, соціально-економічний клас мовців [193, с. 366], однак, як зазначалося вище, практично всі носії діалектів можуть бути розподілені на три рівні: високий, середній і низький. Таким чином, ми маємо всі підстави поділяти актуалізацію будь-якого діалекту англійської мови за ознакою соціокультурного рівня його носіїв: високий, середній та низький.

На сучасному етапі розвитку діалектології важливою видається й природа походження того чи іншого діалекту, позаяк етнічний фактор все більше впливає на розвиток англійської мови. Цей принцип дозволить виокремити природні та міграційні діалекти. В межах групи природних діалектів можна виокремити етнічні та національні різновиди, тоді як в міграційній групі доцільним убачається поділ на власне міграційні та

еміграційні діалекти. До національних діалектів слід віднести, на нашу думку, ті діалекти, які розвинулись зі стандарту англійської мови під впливом територіальних і соціальних факторів. До цієї групи можна віднести і саму стандартну англійську мову (*standard English*), що є найпоширенішим і найуживанішим діалектом, визнаним еталоном сучасної англійської мови, оскільки ним користуються освічені люди на території Британських островів, у школах, університетах, на радіо, телебаченні, тощо. Крім того, саме цей різновид англійської мови вважається оптимальним для письмового мовлення [219, с. 8; 278].

Стосовно етнічних діалектів, то вони розвивалися, зазвичай, у процесі історичної взаємодії стандарту англійської мови з мовами етнічних груп тієї чи іншої країни. Такі діалекти формувалися переважно в країнах, у яких англійська мова стала державною під час колоніальних завоювань [140, с. 40; 5]. Ми бачимо, наприклад, у варіанті англійської мови Нової Зеландії елементи, запозичені з мови аборигенів маорійців. В Індії великий вплив на різновиди англійської мови має хінді, яка також є державною мовою країни [72, с. 134]. В англійську мову М'янми етнічні особливості вносить бірманська мова, для Гани такою мовою є акан. У Східній Африці розповсюдженими вкрапленнями в англійській мові стали мовні одиниці суахілі [31, с.106-109].

Щодо міграційних діалектів, то прикладом власне міграційного різновиду може слугувати *Estuary English*, що являє собою комбінацію рис південно-східних діалектів, *RP* і Кокні, і став широковживаним унаслідок міграції населення країною [299, с. 58; 120].

Існування еміграційних діалектів зумовлюється наявністю в країні діаспори, тобто вихідців з інших країн. Наприклад, на канадський та американський варіанти англійської мови, як зазначає Ю.О. Жлуктенко [60, с. 156; 158], здійснювала свій вплив українська мова. Поява цього різновиду англійської мови пов'язана з бажанням діаспори зберегти певні елементи, притаманні українській культурі.

Беручи до уваги все сказане вище, будь-який діалект англійської мови доцільно аналізувати з погляду його основних ознак, класифікація яких наведена нами на Рис.1.2.1.2.

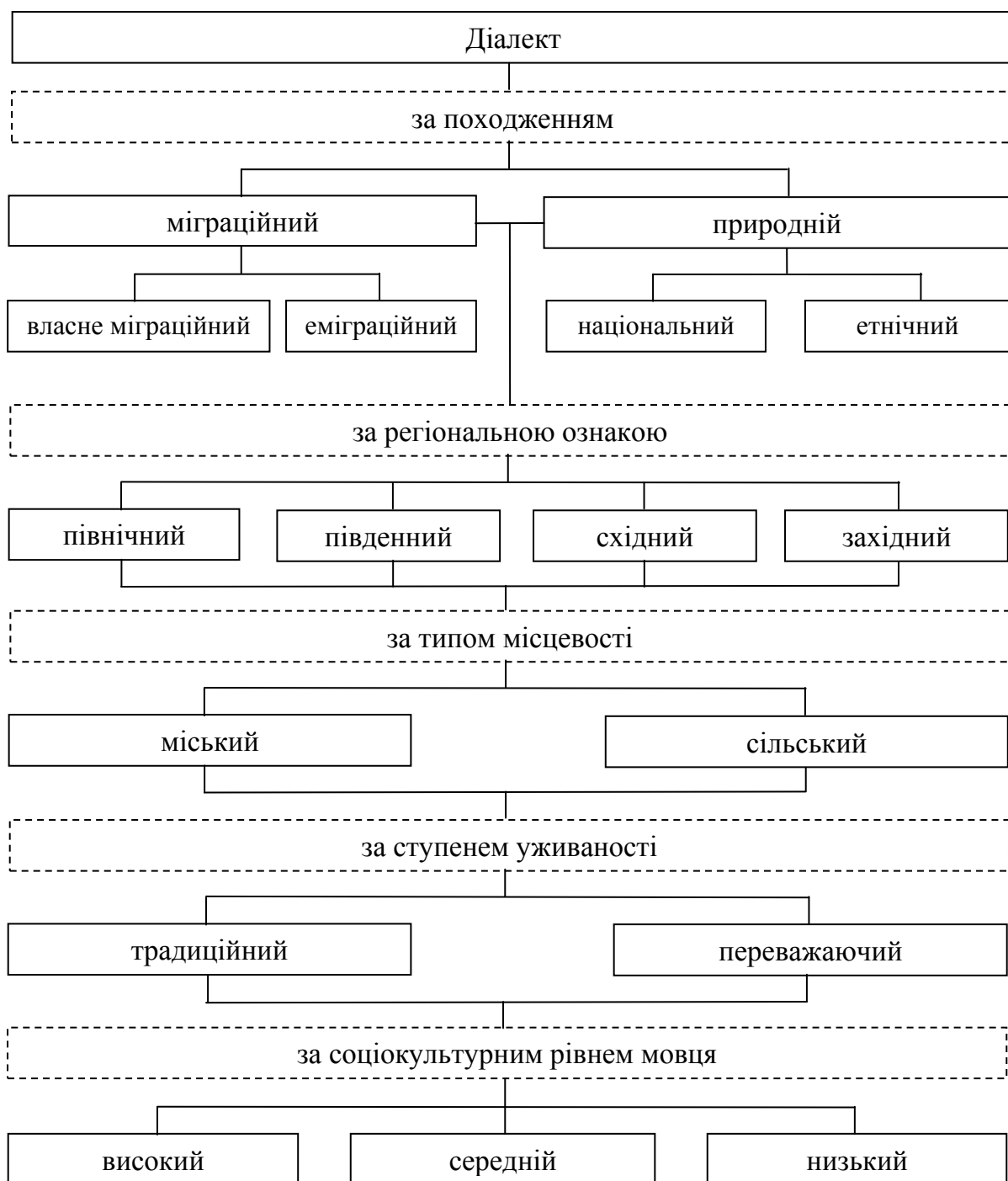

Рис.1.2.1.2. Класифікація провідних ознак діалектів англійської мови

Будь-який діалект англійської мови може бути ідентифікований на основі властивої йому цілком певної сукупності ознак. Найбільш загальними

критеріями для виділення того або іншого діалекту є соціокультурний рівень мовців, походження діалектів, регіон, тип місцевості й ступінь їхньої уживаності.

Таким чином, ми бачимо, що при цьому кожний із зазначених критеріїв за необхідності може бути диференційований на певну кількість рівнів його актуалізації. У реальній дійсності можна виокремити випадки вживання діалекту мовцями високого, середнього та низького соціокультурних рівнів. За походженням вони підрозділяються на природні й міграційні різновиди мови, які класифікуються, у свою чергу, на національні та етнічні у випадку із природними діалектами і на власне міграційні й еміграційні у випадку з міграційними діалектами. Щодо регіону й типу місцевості, то тут має переважати традиційна класифікація з розподілом на південь, північ, схід і захід, з подальшим вичленовуванням конкретних районів або графств.

За типом місцевості діалекти доцільно розподіляти на сільські й міські. Коли йдеться про частоту функціонування й внутрішньомовну структуру, то цілком очевидно, що є сенс розмежовувати традиційні й переважні діалекти.

Проведений нами аналіз ступеня розробленості критеріїв класифікації діалектів свідчить про потенційну можливість створення інтегральної типологічної карти діалектів сучасної англійської мови, співвіднесеної з особливостями й частотними характеристиками їхнього функціонування в реальній дійсності.

1.2.2 Історія формування та становлення північно-східного діалекту Англії.

Діалектологічними дослідженнями [219, с. 3 та ін.] встановлено, що лише 2-3% населення Великої Британії розмовляє стандартною англійською мовою. Решта ж її мешканців користуються значною кількістю діалектів. Звідси вбачається природнім те, що діалектне розмаїття Англії вже довгий час слугує об'єктом багатьох досліджень і іноземних, (див., напр., Х. Ортон

[251; 252], Б. Гріффітс [306; 213; 214], А. Хьюз [219], Дж. К. Чамберз [185], Т. Л. Вільчінская [35], Д. А. Шахбагова [157] та ін.), і вітчизняних учених (О. Я. Присяжнюк [133], О. І. Лужаниця [103], В. І. Скибіна [139] та ін.). Типовим прикладом тривалого інтересу до пізнання різних аспектів його функціонування є північно-східний діалект. Проте, навіть за наявності результатів, опублікованих у наукових джерелах, щодо соціально-геополітичної природи виникнення північно-східного діалекту, а також часткового опису загальних і диференційних ознак та особливостей розвитку й функціонування, до теперішнього часу не сформовано достатньо повних концептуальних уявлень про його генезис, проблема обґрунтування яких уже набула необхідної актуальності.

За відомими спостереження А. Хьюза та П. Традгіла [219, с. 3], будь-який іноземець, потрапляючи в Англію, відчуває, насамперед, відмінність вимовних норм, а згодом помічає, що лексика і граматики також відрізняються від того, що так старанно вивчалось ним на заняттях з іноземної мови. З цього не важко зробити висновок, що причиною такого враження може бути лише активне вживання англійцями певних діалектів у мовленні. Логічним наслідком такого стану зазвичай буває виникнення наукового інтересу лінгвістів до самих діалектів. Тому не є винятком і вивчення особливостей північно-східного діалекту та його складових, результати якого висвітлено у працях М. Пірс [254], Дж. Біл [174], Л. Бурбано-Елізондо [184], К. Ямас [233] та ін. При цьому значну роль у виникненні зацікавленості дослідників відіграє те, що внаслідок свого історичного розвитку мова цього регіону значно відрізняється від стандартної англійської мови та інших діалектів Англії. Насамперед, це пов'язано з тим, що північно-східний діалект походить своїм корінням до одного з найстаріших діалектів англійської мови, а саме Нортумбрійського, літературні пам'ятники якого дійшли до нас із давньоанглійського періоду. В них ми знаходимо підтвердження того, що вже в той період мова, притаманна Нортумбрії, значно відрізнялася від тієї, яка

функціонувала в інших королівствах, особливо у саксонських поселеннях на заході та півдні [178, с. 4].

Відомо, що взагалі на території Англії існує дев'ять адміністративних регіонів: Північно-східний (*The North East*), Північно-західний (*The North West*), Йоркшир та Хамбер (*Yorkshire and Humber*), Східно-центральний (*The East Midlands*), Західно-центральний (*The West Midlands*), Східний (*The East of England*), Лондон (*London*), Південно-східний (*The South East*) та Південно-західний (*The South West*). Центрами цих регіонів є відповідно міста Ньюкасл, Манчестер, Лідс, Ноттингем, Бірмінгем, Кембридж, Лондон, Оксфорд і Брістоль [270]. Разом з тим, подібний адміністративний розподіл не був схвально сприйнятий представниками згаданих регіонів. Мешканці північного сходу Англії наприклад хоча і вважали, що вони відрізняються від представників іншої її частини, а особливо Лондону та південно-східного регіону, не погоджувалися з таким адміністративним розділом. Однією з причин невдоволення називають [175, с. 3] суперечку, яка виникла між мешканцями міста Ньюкасл, обраного адміністративним центром регіону, як найбільше місто, та жителями інших великих міст цієї адміністративної зони: Сандерлендом, Мідлсборо і Дарлінгтоном. На невдоволення вплинуло також і те, що до 1974 року місто Сандерленд належало до графства Дарем, але після перенесення регіональних меж місто стало частиною графства-метрополії Тайн-енд-Уїру [178, с. 2-3].

Вивчаючи особливості генезису північно-східного англійського діалекту, інші дослідники (див., напр., [173; 178; 234; 232 та ін.]) звертали увагу на те, що географічно північно-східний регіон, відповідно до визначення, представленого у проекті *Diachronic Electronic Corpus of Tyneside English*, займають графства від шотландсько-англійського кордону на півночі до південних берегів річки Тіс. При цьому підкреслювалося, що західний кордон обмежується Пеннінськими горами, а також межами графств Нортумберленд, Дарем і Камбрія та стверджувалося, що ці гори і три основних ріки регіону Тайн, Уір і Тіс разом з узбережжям північного моря,

яке визначає східний кордон території, і є основними межовими знаками північно-східного регіону, міськими центрами якого є Ньюкасл, Гейтсхед, Сандерленд і Мідлсбро. У той самий час існує і критичне ставлення до такого ландшафтного окреслення північного сходу. Зокрема, А. Грін і А. Дж. Поллард указують [211, с.11] на те, що складається враження, ніби такі демаркаційні лінії є фактом установленим і не потребують подальшого дослідження. Зі свого боку, Р. Коллс [188, с.198] оцінює північно-східний регіон, як свого роду категоріальну помилку, що все ж таки закріпилася у свідомості людей. Важливою обставиною вважається також, що цей регіон є північним і, попри наявність наземного й повітряного зв'язку, така віддаленість від столиці призвела до того, що його сприймають як окремий від Англії [221; 256, с. 136-137].

Поза межами північно-східного регіону діалект його мешканців часто розглядають як притаманний Тайнсайду. Водночас, деякі вчені (див. напр. М. Пірс [254], Л. Бурбано-Елізондо [184], К. Ямас [233]; Дж. Брокетт [182], О. Хеслоп [217; 307] та ін.) вважають це твердження не зовсім коректним, оскільки в межах північного-сходу існують відмінності між різновидами мови, що відзначаються як представниками регіону, так і дослідниками, які більш детально досліджують цей діалект. На думку ряду вчених, до складу мови північного-сходу входять: діалект Джорді Тайнсайду (*Geordie of Tyneside*), Нортумбрії (*the Northumbrian dialect*), Версайд діалект Сандерленду та частини Дарему (*the Wearside dialect of Sunderland and parts of Durham*), а також діалекти південного Дарему і Тіссайду (*the south Durham and Teeside dialects*) [210; 245]. Разом з тим, діалектологи, які досліджують мову цього регіону, більше схиляються до того, що доречно поділяти різновиди північно-східного діалекту за зонами їх розповсюдження в населених пунктах, зосереджених у межах трьох річок: Тайну, Уіру та Тісу (*Tyne, Wear, Tees*). Майже класичним став підхід, згідно з яким північно-східний діалект прийнято розподіляти на діалект Тайнсайду, діалект Уірсайду та діалект Тіссайду [178, с.1-3,10-18]. Подібної

думки дотримується і М. Пірс [254, с.164-166], який виокремлює в ньому три сектори: північний, з центром у Ньюкаслі, центральний, зосереджений навколо Уірсайду і більшої частини графства Дарем, та південний, який включає Тіссайд і Дарлінгтон.

Зазначені чинники геополітичного розмежування різновидів північно-східного діалекту доповнюються соціальними, зумовленими ставленням мешканців тих чи інших зон один до одного. Підставами до виникнення соціальних чинників вважаються конкуренція регіонів у вугледобувній і кораблебудівній промисловостях [199; 218, с. 172], а також протистояння місцевих футбольних команд та їх уболівальників, що є типовим для жителів Англії, з їхньою шаленою любов'ю до цього виду спорту [234, с.124]. Проте, відома також думка, що таке прагнення самоідентифікації у межах регіону здебільшого притаманне людям старшого покоління. У свою чергу, молоді мешканці регіону більш гостро реагують на віднесення їхнього мовлення до йоркширського діалекту. У їхній свідомості північно-східний регіон - це усталена одиниця, домінуючу роль у якій відіграє Ньюкасл [178, с.17].

Як бачимо, внаслідок дослідження варіантів діалекту залишилось їх три відносно стійких регіональних різновиди, особливості генезису мови яких і доцільно вивчати. Зважаючи на це, зазначимо, що найбільш дослідженим аспектом функціонування північно-східного діалекту Англії є його орфоепічна норма, віддзеркалена у працях М. Пірса [254] (*North-east region*), Дж. Біл [174], А. Хьюза й Традгіла [219] (*Tyneside*), П. Керсвіла [227] (*Durham*), Л. Бурбано-Елізондо [184] (*Sunderland*), К. Ямас [233] (*Middlesbrough*) та Дж. Аткинсона [170] (*Darlington*). Так, у колективній праці Дж. Біл, Л. Бурбано-Елізондо та К. Ямас наводяться результати дослідження особливостей фонетичної системи голосних кожної із зон діалекту і складену за методикою Дж. Велза [291], узагальнену, наведену нижче, таблицю (табл.1 [178, с. 26]) характерних голосних звуків північно-східного діалекту.

Таблиця 1.2.1

Голосні фонemi північно-східного діалекту англійської мови

i:	‘bead’	ɑ	‘bard’	aɪ	‘buy’
ɪ	‘bid’	ɔ:	‘board’	oɪ	‘boy’
e:	‘bayed’	o:	‘boat’	aʊ	‘cow’
ɛ	‘bed’	ʊ	‘bud’	iə	‘pier’
ɛ:	‘bear’	u:	‘bood’	Yə	‘poor’
a	‘bad’	z:	‘bird’		
ɒ	‘pod’	ə	‘about’		

Таблиця свідчить, що шість коротких та вісім довгих голосних, а також п’ять основних дифтонгів реалізуються в мові північно-східного діалекту в дещо іншій позиції відносно вимовної норми стандартної англійської мови.

Відомо також [290, с. 83-85], що у слові FACE типовим для цього регіону є центральний дифтонг [iə], найбільше розповсюджений в північній та центральній зонах, а не в південній, де існує тенденція до вживання, притаманного британській англійській вимові, дифтонгу [eɪ]. Схожа ситуація простежується і в решті перевірових слів, а саме – збереження відмінного регіонального звучання в тайнсайдській англійській мові, тоді як у діалектах Тіссайду й Уерсайду типовішим є вимовляння стандартного звуку (напр. дифтонг [aɪ] в слові PRICE) або ж вимовляння того самого звуку, що й у північній зоні (напр. [eɪ] в слові FLEECE).

Щодо системи приголосних регіону, то вона не є настільки відмінною і від інших діалектів, і від діалектів північно-східного регіону (див. табл. 2 [178, с. 37]).

Таблиця 1.2.2

Приголосні фонери північно-східного діалекту англійської мови

p	‘pie’	t	‘tie’	k	‘kite’
b	‘buy’	d	‘die’	g	‘guy’
m	‘my’	n	‘nigh’	ŋ	‘hang’
f	‘fie’	θ	‘thigh’	h	‘high’
v	‘vie’	ð	‘thy’	tʃ	‘chin’
		s	‘sigh’	dʒ	‘gin’
		z	‘zoo’	ʃ	‘shy’
w	‘why’	ɪ	‘rye’	ʒ	‘azure’
		l	‘lie’	j	‘you’

Проте, як і у випадку з голосними, було встановлено також [178, с. 42] певні відмінності від стандартної англійської мови. Наприклад, звук [ɪ] в північній та центральній зонах є світлим у всіх позиціях, тоді як у південній зоні це явище майже не спостерігається. Отже, у зазначеному регіоні має місце збереження регіональних відмінностей звучання приголосних.

За твердженням М. Ф. Уейкліна [287, с. 64-65], лексика діалектів Англії настільки відрізняється від регіону до регіону, що навіть не лінгвісти можуть виявити територіальні відмінності слів діалектів. Тому, мабуть, традиційний словниковий склад регіону був і залишається відмінною рисою діалектів північного сходу Англії. До його складу входять мовні одиниці на позначення речей, які є унікальними, оскільки вони віддзеркалюють історію лише цього регіону. Основними джерелами поповнення лексики стають розповсюдженні в цьому регіоні галузі промисловості. Цікаво зазначити, що вагому частку лексики складають саме терміни, пов’язані з видобуванням вугілля. Окрім того, значний внесок складає кораблебудівна й комерційна лексика [232, с. 37; 178, с. 6-9]. Однак, зазначене розмаїття словникового

складу північно-східного діалекту досліджується переважно у площині етимології та його сприйняття різними поколіннями.

Функціонування лексичних одиниць північно-східного діалекту на сучасному етапі їх дослідження відзеркалено в роботах А. Сімелбауер [263] та Л. Бурбано-Елізондо [184]. У них було підкреслено також, що лише деякі слова, такі як *tattie (potatoe)*, *lug (ear)*, ще й досі залишаються широко вживаними навіть серед молоді, решта ж лексики північно-східного діалекту або поступово переходить у пасив, або зберігається в мовленні старшого покоління. Це пов'язано з так званим «вирівнюванням діалекту» [274, с. 98] під яким розуміють зменшення або стирання маркованих варіантів. Під час цього локалізовані форми зникають, оскільки мовлення носіїв різних варіантів вирівнюється і лінгвістично наближається до одного спільного різновиду [226, с. 223]. Причини виникнення цього явища пов'язують, у першу чергу, зі значними соціальними, культурними та технологічними змінами у Великій Британії взагалі та на північному сході Англії зокрема. Вчені вказують на те, що кращі засоби зв'язку та транспортування підвищили і географічну, і соціальну рухливість мешканців різних регіонів, і як наслідок призвели до масового руйнування локальних мереж, що історично містили систематичні та складні множини соціально структурованих лінгвістичних термінів [241, с. 7]. Вони також зазначають, що зміни у традиційних регіональних секторах промисловості (агропромисловому, вугледобувному, кораблебудівному, металургійному та ін.), особливо із середини двадцятого століття, значно вплинули на суспільний розвиток північно-східного регіону та його діалекту [273, с. 381; 263].

У ракурсі етимології, мова північного сходу Англії має спільні риси, що розрізняють мовців цього регіону з-поміж решти населення країни. Це є наслідком історичного розвитку регіону та його діалекту. Вважається [209; 142, с. 21; 205], що історія формування мови цієї частини Англії почалася приблизно півтори тисячі років тому, з приходом Англо-саксонських поселенців з континенту на острів. На початку п'ятого століття нашої ери

північний схід, як і більшість півночі та центру країни, заселяли переважно англів, що з'явилися тут після занепаду Римського правління та були вихідцями із земель, які зараз знаходяться на території сучасних Німеччини і Данії. Саме їхня мова з часом розвинулась у низку давньоанглійських діалектів, які, як правило, групують у рамках Нортумбрійського діалекту [198; 200, с. 38; 208]. Отже, лексика давніх германських і скандинавських говорів англів сформувала основу північно-східного діалекту. Про це безпосередньо свідчить наявність у мові північного сходу більше 80% слів, що походять зі словника англів, тоді як у стандартній англійській мові їх налічується не більше 30% [210]. Зазначається також [209], що подальші вторгнення іноземців на територію Англії вже не мали такого значного впливу на північно-східний діалект.

Для нашого аналізу важливо те, що за описом етимологічних шарів лексики тайнсайдської англійської, представленим у праці О. І. Лужаниці [103, с. 126-128], 14,16% лексики складають власні мовні одиниці, 76,6% є похідними від слів Нортумбрійського діалекту, 8,16% – запозичення з інших форм англійської мови і лише 1,08% мають іншомовне походження. Таким чином, з усією впевненістю можна стверджувати, що мова північної зони північно-східного діалекту є не тільки найстійкішою у його межах, а й виконує роль певного джерела лексичного живлення діалектів центральної та південної зон.

У царині граматики досліджуваного діалекту простежуються і риси, притаманні всьому північному регіону, і власне північно-східні особливості. Наприклад, спільним для півночі є «правило північного підмета» («*northern subject rule*»), за яким уживається додавання закінчення -s до всіх дієслів теперішнього часу та використання *was* у минулому часі, якщо перед ними не стоїть займенник, виняток складає «*I*» [173, с. 482]. Характерними є також ознаки заперечень, а саме скорочення допоміжних дієслів, а не заперечної частки, так зване подвійне заперечення [219, с. 20; 268; 169, с.76, 264-268; 176] та використання *never* у реченнях минулого часу для специфікації

конкретної дії або відрізка часу [187, с. 67], наявність повних заперечних форм *cannot* та *winnet* [173, с. 386; 239, с. 186-187; 176; 178, с. 67-68].

Розгляд лінгвістами граматичної специфіки мови північно-східного регіону було спрямовано на вивчення особових і відносних займенників, означених та неозначених артиклів, а також місцевих варіантів заперечної форми допоміжного дієслова *do* в минулому часі, які представлено формами *divvent*, *divn't* і *dinnet* [193, с. 326]. Було також встановлено [178, с. 50], що особливості в системі особових займенників північно-східного діалекту англійської мови виявляються лише на рівні першої і другої особи однини і множини. Крім того, було з'ясовано [178, с. 51-56], що в усіх трьох зонах північно-східного регіону об'єктний займенник першої особи однини виражається формою *us*, а не стандартним займенником *me*, присвійний займенник першої особи однини *my* замінюється на *me*, суб'єктний займенник другої особи однини *you* набуває форми *ye*.

Найхарактернішою ознакою північно-східного діалекту англійської мови вважається вживання повної форми означеного артикля *the*, тоді як для решти північних діалектів типовим є скорочення цього артикля до звуку [t] або навіть гортанне зімкнення (glottal stop) [178, с. 56-57]. Особливістю неозначеного артикля є його використання зі словом *one*, напр. *there is a one coming*, тоді як у стандартній англійській мові й більшості інших діалектів вживається прикметник між неозначеним артиклем і словом *one* [178, с. 57; 233].

Проведений таким чином аналіз стійких тенденцій функціонування північно-східного діалекту Англії та взаємодіючих у його межах трьох відповідних регіональних діалектів [77, с. 44-49] дозволив нам сформулювати узагальнену картину його генезису, наведену на Рис. 1.2.2.1.

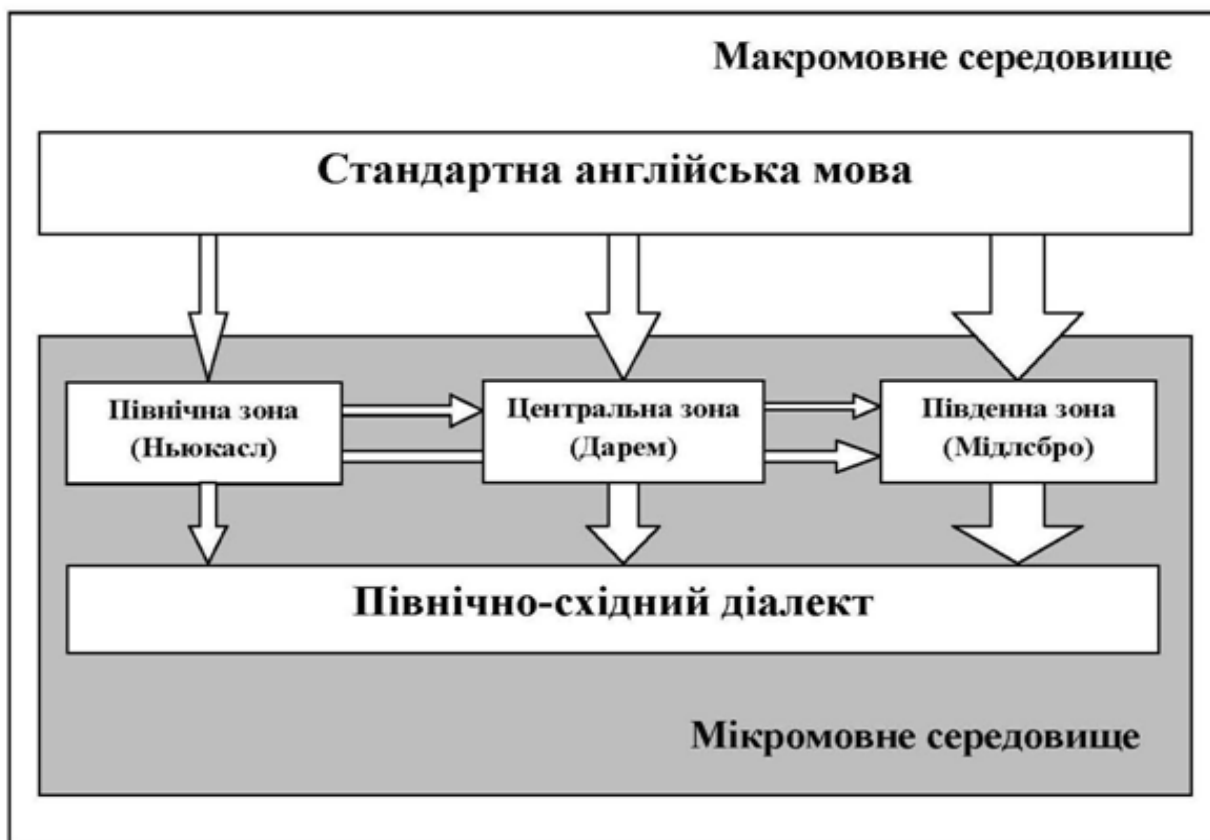

Рис.1.2.2.1. Узагальнена картина генезису північно-східного діалекту Англії

З наведеного рисунку видно, що генезис мови північно-східного діалекту як автономної мовної системи, відбувається у макромовному середовищі, до складу якого входять ще дві укрупнені системи: південний діалект з його регіональними різновидами і стандартна англійська мова. Зауважимо, що, зважаючи на автономність, укрупнено окреслених північного й південного діалектів та існування офіційного стандарту англійської мови, всі типові й індивідуальні ознаки згаданих діалектів прийнято досліджувати у зіставленні зі стандартною мовою. Тому на наведеній нами схемі й відображено картину умовно-вертикального впливу (див. вертикальні стрілки) стандартної англійської мови на функціонування й філогенез північно-східного діалекту. Щодо взаємодії мов північної, центральної і південної зон як складових північно-східного діалекту, яка відбувається у мікромовному середовищі його функціонування, то умовно-горизонтальний вплив факторів його онтогенезу відображено на схемі відповідними стрілками.

Продовжуючи наші міркування, зауважимо, що, хоча розподіл північного-сходу на три основних зони беззаперечно має сенс, проте таке виокремлення базується здебільшого на соціальних та геополітичних факторах, а не на мовних. На мовному ж рівні північно-східний діалект англійської мови має, в основному, спільні унікальні характеристики з їхнім переважним збереженням у північній зоні. Тоді як інші різновиди північно-східного діалекту виявляють спільні для всього регіону особливості або ж асимілюють в більш значній мірі, порівняно з Джорді, зі стандартною англійською мовою. Це підтверджується й тим фактом, що мова північної зони північно-східного регіону, тобто Тайнсайд у центром у місті Ньюкасл є найбільш популярною та упізнаваною. У ході дослідження К. Монтгомері [243] респонденти повинні були визначити та намалювати на карті Англії, якому регіону належить певна діалектна одиниця і таким чином виявити ступінь упізнавання того чи іншого діалекту серед решти різновидів мови. Як результат діалект «Джорді» було розпізнано у 56,7 % відповідей респондентів. Таким чином, він став другим за впізнаванням діалектом Англії слідом за діалектом Мерсісайду «Скаузем» (57,8%). Досліджуючи ставлення жителів Англії до діалектів, Н. Коупленд та Х. Бішоп установили, що діалект північно-східного регіону є одним із найбільш соціально привабливих діалектів на Британських островах [190, с. 80]. До того ж, північно-східний діалект є найбільш уживаним місцевим різновидом англійської мови на британському телебаченні, та що є більш важливим, особливо в години праймтайм [235]. Не малу роль у цьому відіграло й започаткування у 1959 році незалежної телестанції мовлення *Tyne Tees TV* [283, с.188].

Доцільність об'єднання всіх зон в загальний північно-східний регіон з центром у Ньюкаслі та подальше вивчення особливостей функціонування його діалекту зазначається також П. Традгілом [277, с. 84], який, базуючись на детальному вивченні діалектної ситуації в Англії, прогнозує, що в наступному столітті регіональна маркованість мови збережеться у двох групах регіонів: у семи регіонах з центрами у містах Ньюкасл, Південний Йоркшир, Манчестер,

Ліверпуль, Східний Мідлендс, Бірмінгем та Лондон, а також у шести сільських зонах: Північний Ланкашир та Озерний Край, Північний Йоркшир, Лінкольншир, Норфолк, окраїни землі Уелсу, Корнвел та Девон.

Резюмуючи викладене, можна стверджувати, що перебіг генезису північно-східного діалекту англійської мови відбувається одночасно у двох його класичних формах: філо- та онтогенезу. Характерними ознаками цього генезису є домінуючий послідовний вплив стандарту англійської мови на мовлення носіїв її північно-східного діалекту та менш значний, але суттєвий вплив мови північної зони зазначеного діалекту на мовлення представників його центральної та південної зон.

1.2.3 Специфіка взаємодії мовних засобів у мовленні мешканців північного сходу Англії.

Викладений у попередніх підрозділах аналіз стану вивченості проблеми дослідження показав, що для підвищення ефективності структурування експериментального матеріалу доцільно здійснити додатковий теоретичний аналіз можливої взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного-сходу.

З цього приводу ми вже звертали увагу на те, що відомі дослідження діалектів взагалі та північно-східного діалекту Англії зокрема, базуються здебільшого на вивченні вузьких аспектів цього різновиду мови. Переважну їхню більшість спрямовано на вивчення засобів фонетичного рівня [133; 170; 226]. У лінгвістиці мають місце й праці присвячені виключно розгляду лексичних [35; 304; 168] або ж граматичних [169; 196; 260] особливостей діалекту. На сучасному етапі розвитку діалектології з'являються поодинокі роботи [86; 113; 178], у яких досліджуються мовні засоби всіх рівнів діалекту. Проте, мовні засоби різних рівнів розглядаються в них переважно, як окремі елементи структурного наповнення діалекту. При цьому недостатньо акцентовано, на наш погляд, в існуючих працях віддзеркалено

специфіку функціонування та взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного сходу.

Відомо, що мову, на основі якої починається формалізація, можна вважати мовною системою першого ступеня, а формалізовану мову – мовною системою другого ступеня, оскільки вона за певної інтерпретації здатна відображати структуру першої мови, а можливо, і деяких інших мов у тій мірі, в якій структура цих мов є однаковою [56, с. 12-13]. Отже, кожен діалект, будучи самостійною системою, є також частковою реалізацією єдиної надсистеми мови або мовної системи першого рівня [151, с. 63; 97, с. 4], а його внутрішня структура являє собою підпорядковану систему, що залежить від тієї мови, в яку вона входить не лише в генетичному плані, але й у відношенні основних тенденцій свого розвитку [13, с. 176; 205, с. 23].

За цих умов діалект як один із виявів функціонування мови розглядається як мовна система другого рівня, яка складається з окремих систем, або груп підсистем, що мають мовні рівні або мікросистеми, кожна з яких незалежна одна від одної і має спільні точки дотику з іншими мікросистемами [1, с. 5-10]. Крім того, мікросистеми можуть переплітатися між собою, формуючи спільне ядро будь-якої системи, зокрема діалекту [160, с. 21]. Одиниці цих мікросистем, за твердженням Л. М. Васільєва [32, с. 55], виконують функції репрезентативів по відношенню до предметів реальної дійсності і по відношенню один до одного. Значення, пов'язані із предметами (денотатами), виявляють їх у свідомості мовців. Лексеми представляють значення, виявляючи їх у лексико-граматичній системі мови. А звуки як словоформи реалізують їх матеріально. Загальна упорядкованість мовної організації синтаксичних і стилістичних прийомів створює єдність і цілісність тексту, які зумовлюються завданнями комунікації та формуються засобами всіх рівнів мови.

Взаємокорелюючи, компоненти лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови (а також позамовні засоби комунікації) не тільки забезпечують адекватність плану вираження планові змісту, але й

зумовлюють за рахунок компенсаційних, маскуючих, дифузних процесів трансформацію структури компонентів кожної з підсистем [87, с. 55-56]. Підтвердження цього можна знайти в межах компенсаційного закону, який О. М. Пешковський назвав "принципом заміни" [127, с. 176]. Він полягає в тому, що мовні засоби, які слугують формальним способом вираження тієї чи іншої категорії, можуть різним чином комбінуватися, будучи розподіленими в самій мові за ступенем ефективності вираження смислу. А саме відсутність у реальному мовленні одного з більш дієвих засобів викликає посилення тієї самої формальної якості в інших наявних засобах, що виражають ті ж самі граматичні категорії [121, с. 192].

У зв'язку з цим Н. І. Жинкін припускає, що процес взаємодії мовних засобів є певним чином абсолютним, оскільки фонеми формують слова, слова функціонують у складі словоформ, словоформи на перехресті з парадигматикою утворюють синтагматику, об'єднані синтагми формують речення певної складності. Тому жоден ієрархічний компонент цієї інформаційної системи, як зазначає автор, не може бути вилученим без порушення або навіть повної втрати смислу [55, с. 78]. Розглядаючи відношення між одиницями різних рівнів, можна стверджувати також, що взаємодія між фонетичними, лексичними та граматичними одиницями мови є взаємодоповнюючою і становить собою функціональну єдність [32, с. 56]. Іншими словами [11, с. 73; 148, с. 25-26] система мови є великою мережею постійних, подібних між собою асоціацій, які поширюються на всі аспекти мови від синтаксису, стилістики, лексики і словотвору до звуків та основних форм вимови.

Попри вище зазначене, необхідно звертати увагу на непропорційності участі рівнів мови у процесі їхньої взаємодії під час породження висловлення. Зокрема, фонетична, лексична й граматична підсистеми неоднаково відображаються у мовленні: структурна роль лексичної підсистеми є значно нижчою, ніж двох інших, які оперують порівняно малою кількістю елементів,

відзначаючись при цьому високою мовленнєвою частотою й високою питомою вагою кожного елемента в мовній системі [64, с. 16].

Одиниці граматичного рівня мови виконують роль певного посередника між одиницями лексичного й фонетичного рівнів: за своєю матеріальною суттю вони об'єднуються з одиницями фонетичного рівня у плані вираження, а за своїми структурними якостями, дискретністю – з одиницями лексичного рівня [32, с. 56; 192, с. 12-15].

У той самий час слово являє собою один із найдрібніших самодостатніх шматочків окремих «смислів», на які розбивається речення [138, с. 51; 152, с. 4]. Будь-які слова містять у собі базові значення. Але залежно від приєднаних тих чи інших фонетичних елементів у цьому значенні відбуваються певні зсуви, пов'язані з його видозміною або уточненням. Ці слова, за Е. Сепіром [там само, с. 44], виражають ускладненні значення, які розвинулися із основного. Смислові зв'язки, на відміну від граматичних, не задаються заздалегідь, їх необхідно віднайти, відкрити й інтегрувати в моделі. Тоді модель або денотат буде смислом певного відрізка мовлення, тобто смислом буде те, що предметно тотожно в різних лексичних оформленнях. Саме тому, що смисл завжди предметний, його структура (модель) має цілісність й відповідно наочність [55, с. 81]. Більше того, досить часто для слова характерним є те, що попри наявність конкретних значень воно, будучи членом речення, міцно пов'язується з ним, і окреме його використання стає нелогічним [121, с. 47]. У таких випадках можна говорити про те, що весь набір синтаксичних засобів (неоднаковий у різних мовах) робить із мови об'єктивну систему, що дозволяє конструювати думку й виражати будь-які складні зв'язки і відношення, у які вступають речі одна з одною [105, с. 273-275]. Особливістю граматичних елементів або граматичних модифікацій слів є також те, що практично в усіх випадках такий граматичний елемент не може бути використаним самостійно. Для того, щоб виразити будь-яке осмислене значення, його потрібно додати до так званого кореневого елемента, а саме фонетичної оболонки та семантичної

наповненості мовної одиниці [138, с. 44]. Таким чином, функціонування одиниць номінації у процесі мовної діяльності виявляє єдність їхніх граматичних і лексичних якостей, куди входять не лише морфолого-синтаксичні й семантичні показники, але також і валентнісні, функціональні й інтенціональні потенції [101, с. 124; 153, с. 173].

Проте, окреме слово, як і окрема морфема або фонема, не вимовляється і не має значення. Всі випадки використання окремого слова, а також кодування значень у словосполучувальній операції, тобто на рівні синтаксису, вимагають контексту [56, с. 165].

Як бачимо, самі по собі мовні засоби, що взаємодіють один з одним і вступають у певні відношення, А. В. Вдовиченко розглядає як хаотичний набір елементів, упорядкування якого передбачає введення мовця та контексту мовлення. Таким чином, діалект як констатація хаосу знаходиться у прямій залежності від суб'єкта спостереження або суб'єкта рефлексій [33, с. 249]. Іншими словами, у дослідженнях діалекту необхідно ввести суб'єкт сприйняття, тобто людину, без якої і поза якою самого діалекту просто не існує. Як наслідок, лінгвістичне дослідження покликане подолати хаос, що насамперед спостерігається дослідником на вербальному матеріалі будь-якого різновиду мови. Воно має бути спрямоване, на його думку, на досягнення порядку, тобто на констатацію принципу впорядкованості лінгвістичних елементів. Подолати початковий хаос лінгвістичного матеріалу означає знайти систему координат, у якій його елементи формують помітний порядок, і побудувати адекватну модель опису цього матеріалу [там само, с. 249-250]. Задля цього доцільно розглядати формування комунікації у процесі спілкування людей, унаслідок якого досягається оволодіння ними суспільно-історичним досвідом. При цьому каналом спілкування стає мовлення, яке формується, за визначенням Н. І. Жинкіна, мозком за правилами мовного коду, що засвоюється свідомістю та виробляється суспільством. Підкріпленням у комунікативній програмі є розуміння, без якого спілкування припиняється. Ефективність операцій у цій програмі

визначається суспільними санкціями [56, с. 163-164; 54, с. 123-128]. Крім того, лінгвістичний матеріал не існує поза «прагматичною синтагмою» (термін А. В. Вдовиченка [33, с. 249]), у якій реалізуються саме значущі автентичні ознаки – комунікативність (будь-яке використання мови є комунікацією), ситуативність (певні умови, за яких відбувається використання мови), дієвість (використання мови є дією у комунікативному просторі) [33, с. 251].

За баченням А. Е. Левицького [101, с. 123; див. також 106, с. 234; 30, с. 31; 95, с. 79-80], мовець як творча особистість формує певну думку за участі когнітивного механізму, задіяного не тільки у процесі пізнання, формування думки, але й породження мовлення. Крім того, на рівні сигнальної системи у людини зафіксовано певний тезаурус, де відображається вся система мови з її одиницями, які мають свій лінгво-семіотичний статус, семантичні, інтенціональні характеристики, а також потенційну синтаксичну функцію. Весь цей комплекс, за твердженням автора, приводиться в дію і слугує для передачі інформації від одного мислячого суб'єкта до іншого, який повторює цей процес у зворотному порядку, причому для нього найважливішою стороною виступає саме синтаксична функція мовної одиниці, оскільки вона являє собою перший щабель, від якого далі йде процес декодування. В той самий час для мовця він є останньою формуючою ланкою висловлення.

Усе це переконливо свідчить про те, що, досліджуючи взаємодію мовних засобів у мовленні північно-східних англійців, слід зважати на історичний розвиток англійської мови. Попри протилежну розповсюджену думку, Британські острови, як зазначає Д. Кристал [195; див. також 182], завжди були багатомовними, а, отже, багатодіалектними. Для розуміння специфіки процесу становлення стандартної мови Англії слід розрізняти нормованість письмової (граматичний і лексичний рівні) та усної (фонетичний рівень) мови. Запропоноване розмежування вбачається доцільним, оскільки донедавна вважалося, що стандартна англійська мова базується на південному діалекті, а саме на різновиді мови, який

притаманний освіченим мешканцям Лондона. Така ситуація, на думку Дж. Фішера [204, с. 3] була можливою, оскільки вчені початку XX століття переважно вважали, що справжньою є лише усна мова, а письмова форма є лише спробою зафіксувати вимову.

На сьогоднішній день існують підтвердження походження письмової стандартної англійської мови від так званої канцелярської англійської мови [196; 261; 172; 206]. Цей різновид мови є ніщо інше, як письмовий діалект, стандартизований під час правління короля Генріха VI (1422-1461) представниками королівської канцелярії. Після століть використання французької мови та латини представники королівської канцелярії почали поступово вводити народну мову в офіційні документи двору [261; див.також 179, с. 388; 308]. Хоча вже до 1430-х років і було сформовано норму канцелярської англійської мови, вона все ж відрізнялася від того різновиду, яким користувалися в Лондоні. Основна причина відмінностей полягала в тому, що королівська канцелярія, на думку Дж. Фішера [204, с. 37-64], не складалася винятково із жителів столиці. Розширенню штату представниками різних регіонів сприяли походи короля країною, а оскільки всі документи переписувалися рукою з метою розповсюдження, то англійська мова видозмінювалася внесенням діалектних одиниць, властивих конкретному писареві.

Подальший розвиток суспільства [204, с 95-97], а саме започаткування першої друкарні в Англії, а також зростаюча популярність творів Дж. Чосера, який писав на лондонському діалекті, сприяли закріпленню й поширенню мовних одиниць, притаманних жителям столиці. Однак друкарство реєструвало лише графічну фіксацію слів, яка не завжди чітко відображала вимовні традиції носіїв мови.

Щодо орфоепічної норми Англії, то сучасна її форма, відома під назвою *Received Pronunciation (RP)*, була прийнята в 1920 році британською радіомовною корпорацією (*the BBC*) у якості найкращого акценту, придатного для використання радіо- та теледикторами [215]. Цей

тип вимови, зазвичай, був притаманним освіченим жителям півдня Англії [250; 219, с. 8; 299, с. 139 та ін.].

Викладене вище дозволяє вважати, що у мовленні англійців північного сходу відмінності діалекту здебільшого мають бути зафіксовані на фонетичному рівні, оскільки орфоепічна норма англійської мови історично розвинулася з південного діалекту. У свою чергу, слід очікувати, що маркованість мовних одиниць граматичного та лексичного рівнів буде дещо меншою, у зв'язку з розвитком писемного стандарту англійської мови на *Chancery English* [204; 261], основу якого, хоч і представлено переважно мовою Лондону, але в ньому присутня й велика кількість запозичень із центральних і північних діалектів Англії. Цю тенденцію живитиме, на нашу думку, й певна територіальна ізолюваність регіону та його північна розташованість і, як наслідок, вплив так званих правил мови північного регіону, зокрема мови Шотландії. Крім того, поступове зникнення з повсякденного вжитку носіїв діалекту низки об'єктів побуту, професійної діяльності, денотатів лексичних одиниць, також сприятиме такому розподілу мовних одиниць у їхньому мовленні. Оскільки основними джерелами лексики північно-східного діалекту можна вважати вугледобувну промисловість та весь спектр узбережної діяльності людей, то з розвитком технологій багато реалій цих сфер припинили своє існування і згадки про них зберігаються здебільшого в історичних документах, літературі, словниках та мовленні старшого покоління.

За результатами проведеного таким чином аналізу нами побудовано узагальнену модель механізму взаємодії засобів усіх рівнів мови в історичному процесі формування мовлення англійців північного сходу, наведену на рис. 1.2.3.1.

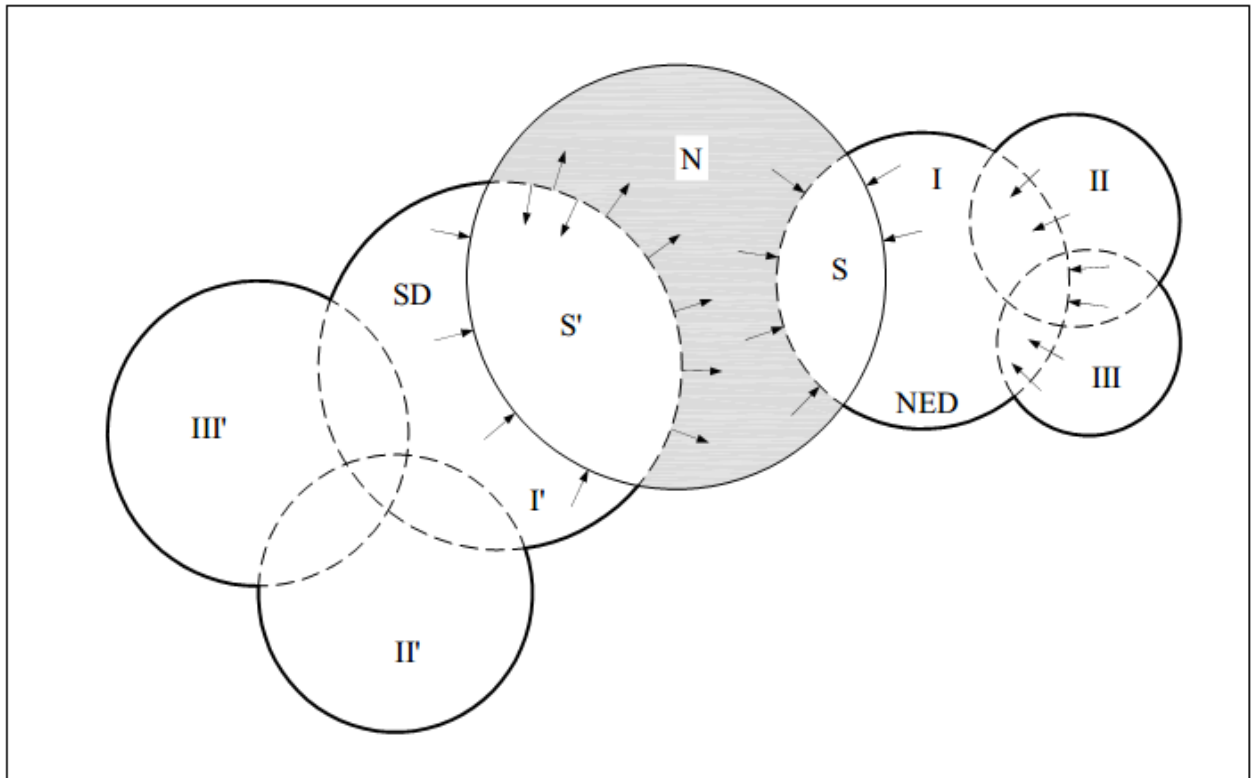

Рис. 1.2.3.1 Узагальнена модель механізму взаємодії засобів усіх рівнів мови в історичному процесі формування мовлення англійців північного сходу

Модель показує, що у формуванні й становленні стандартного варіанта англійської мови (N) провідну роль відігравали південні діалекти (SD), а наступний її розвиток об'єктивно зорієнтовано на поступове заміщення нормою регіонально маркованих одиниць ще існуючих діалектів. Окреслена жирною лінією зона SD (*South dialects*) відображає у лівій частині моделі масив південних діалектів з притаманними їм одиницями фонетичного (I'), граматичного (II') та лексичного (III') рівнів. Уходження південного діалекту SD у стандартну англійську мову N та подальше її збагачення за рахунок акумуляції мовних одиниць цього діалекту відбувається, як це видно з рисунку, у зоні (S'). При цьому має часткове місце і природно зворотній процес, унаслідок якого змінюються окремі засоби самого південного діалекту, але це явище не є надто характерним з погляду генезису англійської мови взагалі.

На відміну від цього, у зоні (S) конфліктної взаємодії північно-східного діалекту NED (North East Dialect) і стандартного варіанта англійської мови N відбувається поступове заміщення регіонально маркованих одиниць північно-східного діалекту нормою. Це вбачається цілком природним, унаслідок того, що з часом, як показує історія еволюції мов, найменш уживані асоціації заміщуються більш життєздатними, оскільки всім мовам властива тенденція до економії вираження за рахунок уживання загальноприйнятих одиниць [138, с. 53]. При цьому лексичний рівень північно-східного діалекту (I) у зв'язку з його найменшою активністю у побудові мовлення найчастіше потрапляє під вплив стандарту. Менш вагомим змін зазнають, відповідно, граматичний (II) та фонетичний (III) рівні північно-східного діалекту.

Проведене нами обґрунтування механізму взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного-сходу дає підстави стверджувати, що задля детального вивчення північно-східного діалекту в мовленні носіїв цього різновиду англійської мови слід розглядати три основних мовних рівні у співвідношенні зі стандартною англійською мовою, позаяк окремий розгляд одиниць різних підсистем діалекту не покаже реальної картини особливостей його функціонування, оскільки, взаємодіючи, мовні одиниці впливають на розвиток одна одної.

Висновки до РОЗДІЛУ 1

За результатами виконаного у цьому розділі аналізу теоретичних та експериментальних досліджень, присвячених проблемі мовного варіювання англійської мови та особливостей функціонування у ній північно-східного діалекту, можна зробити такі висновки.

1. Варіативність як іманентна властивість мови змінювати протягом еволюції змістове насичення її різнорівневих одиниць є наслідком онтологічної здатності мови як системи накопичувати альтернативні або

варіантні множини мовних одиниць, яка базується на змінах звукового чи граматичного складу, або варіюванні значення мовної одиниці, що сприяє виникненню певних тотожних варіантів.

2. Проведений у розділі аналіз показав доцільність такого розуміння понять варіативність, варіантність, варіювання. Під *варіативністю* слід розуміти іманентну властивість мови взагалі та мовної норми зокрема змінювати протягом природної еволюції змістове насичення різнорівневих мовних одиниць під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів. *Варіантність* необхідно тлумачити як онтологічну властивість мовної системи накопичувати альтернативні або варіантні множини мовних одиниць, що можуть бути схарактеризовані за ознаками рівня, ступеня та меж їхніх змін. *Варіюванням* слід називати процес змін звукового складу або значення мовної одиниці, наслідком якого стає виникнення певних тотожних варіантів.

3. Лінгвістичний термін «діалект» як теоретико-абстрактний конструкт, що є за структурою узагальнюючим елементом певної системи, охоплює поняття акценту, койне, говору тощо та вказує на особливості його функціонування в мові й мовленні, його зв'язок з поняттями варіанту, літературної мови, стандарту та на причини його породження і розвитку.

4. Обґрунтована у розділі класифікація провідних ознак діалектів англійської мови дозволяє накопичити й акумулювати в єдину картину результати теоретичних та експериментальних досліджень особливостей всіх регіональних діалектів Англії, а також придатна для її використання у якості вихідного методологічного підґрунтя під час виконання аналогічних досліджень з проблем діалектології англomовних країн.

5. Побудована на підставі аналізу основних моментів історії формування і становлення північно-східного діалекту Англії узагальнена модель його генезису здатна виконувати роль надійної методологічної основи для обґрунтування логіки та змістомісткого насичення опису результатів

подальшого експериментального дослідження особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії.

6. Обґрунтована у розділі узагальнена модель механізму взаємодії мовних засобів в історичному процесі формування мовлення англійців північного сходу засвідчила необхідність диференційованого експериментального розгляду діалектних відхилень, уживаних ними на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях.

Основні положення цього розділу відображено в публікаціях автора: [78, с. 34-38; 85, с. 56-63; 77, с. 44-49; 84, с. 478-483; 73, с. 417-422; 82, с. 24-28; 81, с. 176-177].

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

Експериментально-лінгвістичне дослідження проводилось з метою перевірки обґрунтованих теоретичних передумов визначення особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років і встановлення основних закономірностей варіювання фонетичних, лексичних та граматичних одиниць у мовленні носіїв зазначеного діалекту. У розділі наводиться програма і методика дослідження мовного матеріалу, яка полягає у: формуванні корпусу експериментального матеріалу, проведенні аудитивного аналізу відхилень фонетичних одиниць сегментного рівня північно-східного діалекту від орфоепічної норми англійської мови, здійсненні зіставного аналізу актуалізації лексичних одиниць північно-східного діалекту зі стандартною англійською мовою та аналізу граматичних розбіжностей північно-східного діалекту Англії зі стандартом англійської мови і реєстрації, узагальненні та викладу результатів дослідження.

2.1 Програма дослідження:

2.1.1 Формування масиву експериментального матеріалу та підбір аудиторів експертної групи.

2.1.2 Виявлення номенклатури сегментного складу північно-східного діалекту шляхом здійснення аудитивного та зіставного аналізу відхилень фонетичних одиниць сегментного рівня північно-східного діалекту від орфоепічної норми англійської мови.

2.1.3 З'ясування співвіднесеності лексичних одиниць північно-східного діалекту зі стандартною англійською мовою.

2.1.4 Встановлення розбіжностей морфологічного та синтаксичного рівнів граматичної будови північно-східного діалекту зі стандартом англійської мови.

2.1.5 Обробка, узагальнення та оформлення результатів експериментального дослідження.

2.2 Методика дослідження мовного матеріалу.

2.2.1 Формування масиву експериментального матеріалу. У якості матеріалів дослідження слугують діалектні одиниці фонетичного, лексичного й граматичного рівнів, дібрані із письмових транскриптів та автентичних записів мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії, зафіксовані у зазначених формах в обсязі електронного он-лайн архіву інтерв'ю «The Talk of the Toon». Загальна тривалість звучання проаналізованого матеріалу становить 71 годину 11 хвилин.

Обов'язковим критерієм добору усних та письмових текстів вважається наявність у них характерних ознак північно-східного діалекту, які свідчать про його фонетичні, лексичні та граматичні відмінності від існуючої норми англійської мови.

Сформований таким чином масив експериментального матеріалу систематизується відповідно до загального досліджуваного періоду (1960-2010 роки) функціонування північно-східного діалекту Англії на три укрупнені його класи, які охоплюють 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки, відповідно.

Другим кроком систематизації стає розподіл фрагментів експериментального мовного матеріалу в середині кожного зазначеного класу на три додаткових підкласи за ознакою соціокультурного рівня мовця (низький, середній, високий).

На третьому кроці у межах кожного такого підкласу за гендерною ознакою мовця здійснюється розподіл досліджуваного матеріалу на дві відповідні групи: жіноче і чоловіче мовлення.

Завершальним кроком систематизації експериментального матеріалу слугує його розподіл усередині кожної із зазначених груп на такі підгрупи вікових ознак мовців: 16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-80 років.

Сформований у такий спосіб корпус експериментального матеріалу містив 97 діалогів загальною кількістю слів 798314.

2.2.2 Аудитивний аналіз відхилень фонетичних одиниць сегментного рівня північно-східного діалекту від орфоепічної норми англійської мови. Вивчення фонетичного аспекту особливостей функціонування північно-східного діалекту передбачає два етапи. У межах першого етапу автором було проаналізовано й систематизовано відхилення, виявлені у процесі проведення аналізу результатів теоретичних та експериментальних досліджень, здійснених у працях інших науковців (див., напр., [174; 178 та ін.]). Так, наприклад, у системі голосних: замість стандартних англійських звуків:

- 1) дифтонга [eɪ], як у слові «*face*» зафіксовано довгий монофтонг [e:] або дифтонг [ɪə];
- 2) замість дифтонга [əʊ], як у слові «*goat*» зареєстровано довгий монофтонг [o:] або дифтонг [Y≡];
- 3) монофтонга [ɜ:], як у слові «*nurse*» відзначено звук [ø:];
- 4) довгого монофтонга [u:], як у слові «*goose*» вимовляється дифтонг [əu];
- 5) довгого монофтонга високого переднього ряду [i:], як у слові «*fleece*» вимовляється дифтонг [ei];
- 6) дифтонг [aɪ], як у слові «*price*» замінюється дифтонгом [ei];
- 7) замість дифтонга [αY], як у слові «*mouth*» зафіксовано дифтонг [EY] або високий заднього ряду монофтонг [u:];
- 8) низький заднього ряду монофтонг [O:], як у слові «*thought*» вимовляється як низький заднього ряду монофтонг [a:] або дифтонг [αY];
- 9) замість низького переднього ряду монофтонга [ɜ], як у слові «*trap*» звучить низький заднього ряду монофтонг [a:].

Подібним методом, до другої групи відносять такі виявлені в теоретичній та експериментально-фонетичній літературі особливості північно-східного діалекту Англії, що спостерігаються у системі приголосних звуків:

- 1) глоталізація глухих проривних звуків [p], [t], [k];
- 2) опускання гортанного приголосного [h];
- 3) альвеолярне наближення пост-альвеолярного [r];
- 4) наявність світлого [l] у всіх позиціях;
- 5) використання глухого фриктиву [f] замість глухого фриктиву [θ];
- 6) уживання дзвінкого фриктиву [v] замість дзвінкого міжзубного [ð];
- 7) звучання апікально-альвеолярного [n] замість задньоязикового [ŋ] у закінченнях «-ing» та у випадках, коли у слові за сонантом [n] слідує звук [k].

До наведеного списку фонетичних відхилень (другий етап аналізу) у системі голосних північно-східного діалекту від орфоепічної норми англійської мови додаються також і відхилення, встановлені у процесі проведення аудитивного аналізу інформантами-носіями англійської мови та датованого 1960-2010 роками. Аудитивний аналіз здійснюється з метою виокремлення й зіставлення відмінних голосних і приголосних звуків досліджуваного діалекту з орфоепічною нормою англійської мови. Аналіз виконується групою аудиторів-інформантів, носіїв стандартної англійської мови (14 осіб) та аудиторів-фонетистів (5 викладачів і 2 аспіранти Київського національного лінгвістичного університету, та 2 викладачі й 2 аспіранти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»), які мають філологічну підготовку і досвід фонетичного аудіювання озвучених мовленнєвих текстів. Під час проведення аудитивного аналізу інформанти-носії англійської мови прослуховують увесь масив експериментального матеріалу для визначення відповідності / невідповідності звучання досліджуваних реалізацій англійській вимовній нормі (британський варіант) та реєстрації найтиповіших фонетичних відхилень, зафіксованих у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії. Аудиторам-фонетистам пропонується прослухати фрагменти мовлення інформантів та у процесі прослуховування визначити й відмітити (підкреслити, обвести) у надрукованих текстах (які є ідентичними з начитаними інформантами) ті

звукові сегменти, які містять, на їхню думку, відхилення від англійської вимовної норми, а також по можливості кваліфікувати ці відхилення. Кількість прослуховувань озвученого матеріалу не обмежувалась.

Результати зафіксованих відхилень на сегментному рівні актуалізації північно-східного діалекту Англії класифікуються за двома основними групами: 1) відхилення в системі голосних звуків та 2) відхилення в системі приголосних звуків. Завдання аудиторів-фонетистів полягало у визначенні типу відхилень у вимові голосних північно-східного діалекту від стандартної англійської вимови з урахуванням:

- а) горизонтального (передній, середній, задній) і вертикального (високий, середній низький) руху язика у ротовій порожнині;
- б) положення губ при вимовлянні звука (лабіалізований / не лабіалізований);
- в) стабільність артикуляції (монофтонг / дифтонг).

Щодо аналізу приголосних, то вони аналізувалися за такими параметрами:

- 1) активний орган мовлення, який бере участь у вимовлянні приголосного, і місце перешкоди;
- 2) тип перешкоди та спосіб продукування шуму;
- 3) дзвінкість / глухість.

Сформована таким чином матриця фонетичних відхилень використовується для реєстрації та опису закономірностей генезису північно-східного діалекту Англії. Зразок фрагменту матриці для реєстрації фонетичних відхилень від орфоепічної норми англійської мови у вимові мовців північного сходу Англії.

Фрагмент матриці для реєстрації діалектних відхилень у мовленні
мешканців північного сходу Англії

РІВЕНЬ МОВИ ТА ТИП ЗВУКУ		ТИП ВІДХИЛЕННЯ	ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ							
			ВИСОКИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ МОВЦЯ							
			ВІКОВІ ГРУПИ ЧОЛОВІКІВ				ВІКОВІ ГРУПИ ЖІНОК			
			16- 20	21- 30	51- 60	61- 80	16- 20	21- 30	51- 60	61- 80
ФОНЕТИЧНИЙ (СЕГМЕНТНИЙ РІВЕНЬ МОВИ)	ГОЛОСНІ	Г1								
		Г2								
		Г3								
		Г4								
		Г5								
		Г6								
		Г7								
		Г8								
		Г9								
		Г10								
		Г11								
		Г12								
		Г13								
		Г14								
		Г15								
		Г16								
		Г17								
		Г18								
		Г19								
	ПРИГОЛОСНІ	П1								
		П2								
		П3								
		П4								
		П5								
		П6								
		П7								
		П8								
		П9								

Відповіді інформантів-носіїв англійської мови та аудиторів-фонетистів фіксувалися у протоколі експерименту.

2.2.3 Зіставний аналіз актуалізації лексичних одиниць північно-східного діалекту зі стандартною англійською мовою. Відомо, що мову будь-якого діалекту можна розглядати як мікромовне середовище, яке набуває ознак елементу відповідного макромовного середовища літературної мови, яка, у свою чергу, складається з декількох мікромовних середовищ. У мові Англії, що репрезентується в цілому своїм стандартним варіантом, функціонує велика кількість існуючих на її території діалектів. Тому цілком природно під час дослідження лексики північно-східного діалекту користуватися трихотомічним, перехресним аналізом. Його найважливішою умовою, за джерелом [162], є віднесення досліджуваних явищ до однієї з трьох співвідносних категорій:

- 1) явища, що становлять специфіку мікромовного середовища;
- 2) явища, що складають специфіку макромовного середовища;
- 3) явища, що відносяться до загального ядра, оскільки аналіз, за якого порушується зазначена умова, дає викривлену картину співвідношення між елементами зіставляваних мікромовних середовищ. Лексичні одиниці, аналізовані у межах започаткованого нами дослідження, передбачається класифікувати за такими трьома групами:

- 1) діалектизми (специфічні одиниці північно-східного діалекту англійської мови, яких немає у стандартному варіанті);
- 2) RP-слова (лексичні одиниці стандартного британського варіанта англійської мови);
- 3) спільні лексичні одиниці (слова стандартної англійської мови, які можна знайти у діалекті з певними відхиленнями).

При цьому подальшому аналізу підлягають одиниці першої і третьої груп, оскільки саме вони виявляють аломорфні характеристики діалекту.

Отже, вивчення лексичного складу північно-східного діалекту Англії проводиться у два етапи. У межах першого етапу нами були проаналізовані лексичні відхилення, виявлені у транскриптах автентичних записів мовлення носіїв досліджуваного діалекту та перевірено їхню приналежність

до лексичних одиниць діалекту шляхом віднаходження їх у словнику під редакцією Б. Гріфітса «*A Dictionary of North East Dialect*» [306].

Під час другого етапу аналізу дібрані таким чином лексичні одиниці піддавалися подальшій класифікації, оскільки при визначенні основних типів зареєстрованих на лексико-семантичному рівні розходжень, убачається доцільним зважати на двоїсту природу лексичних одиниць, а саме: їхньої співвіднесеності і з планом вираження, і з планом змісту. У зв'язку з цим, виникає необхідність урахування того, в якій площині ті або інші одиниці виявляють розбіжності і що є тим спільним, на основі чого слід проводити їхнє зіставлення.

Подібно до інших лінгвістів, ми розрізняємо два основних види лексико-семантичних розходжень: розходження в зовнішній, матеріальній стороні лексичних одиниць при спільності значення, тобто розходження плану вираження, та розходження у значенні лексичних одиниць при спільності їхньої зовнішньої сторони – розходження плану змісту. При цьому розходження першого типу, слідом за О. Д. Швейцером [160, с. 68], визначалися нами як лексико-семантичні аналоги, а розходження другого типу - як лексико-семантичні дивергенти. У той самий час ураховувалось, що відхилення у плані вираження можуть мати два вияви, а саме: зовнішня оболонка слова може корінним чином відрізнитися від притаманної стандартній мові (у таких випадках йдеться про лексичні одиниці, які збереглися лише у певному ареалі) або вони можуть мати часткове спотворення за рахунок фіксації на письмі фонетичного вираження того чи іншого слова. Дослідники діалектів (див., напр., [35, 51, 86, 113 та ін.]), зазвичай, відносять перші до власне діалектних слів, останні – до графонів, трактуючи це поняття, вперше введене В. А. Кухаренко [98, с. 14], як лексичну одиницю, що відображає графічну фіксацію діалектного порушення фонетичної норми.

Таким чином, результати, отримані під час вивчення відхилень лексичних одиниць діалекту північного сходу Англії від норми англійської мови, поділяються на три укрупнені групи:

- 1) аналогові протиставлення фонеморфологічних варіантів слів або графони;
- 2) аналогові протиставлення різних лексичних одиниць, які, як правило, представлено власне діалектними словами;
- 3) лексико-семантичні дивергенти.

Результати дослідження лексичних відхилень північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років фіксувалися у матриці, зразок якої наведено нижче в таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Фрагмент матриці для реєстрації діалектних відхилень у мовленні мешканців північного сходу Англії

РІВЕНЬ МОВИ		ТИП ВІДХИЛЕННЯ	ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ							
			ВИСОКИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ МОВЦЯ							
			ВІКОВІ ГРУПИ ЧОЛОВІКІВ				ВІКОВІ ГРУПИ ЖІНОК			
			16-20	21-30	51-60	61-80	16-20	21-30	51-60	61-80
ЛЕКСИЧНИЙ	Лексико-семантичні аналоги	графони								
		діалектні слова								
	Лексико-семантичні дивергенти	дивергенти								

Отже, у випадку, коли у плані вираження зовнішня оболонка слова має часткове спотворення за рахунок фіксації на письмі фонетичного вираження того чи іншого слова, відхилення відносять до підгрупи графонів.

Зовнішня оболонка слова корінним чином може відрізнятися від притаманної стандартній мові, у такому випадку відхилення кваліфікуються як такі, що належать до підгрупи діалектних слів.

Решту відхилень, які характеризуються розходженням у значенні лексичних одиниць при спільності їхньої зовнішньої сторони, тобто у яких має місце розходження плану змісту відносяться у праці до дивергентів.

2.2.4 Аналіз граматичних розбіжностей північно-східного діалекту Англії зі стандартом англійської мови. Вивчення граматичного аспекту особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії, аналогічно до фонетичного й лексичного рівнів мови, передбачає два етапи. У межах першого етапу автором було проаналізовано й систематизовано відхилення, виявлені у процесі проведення аналізу результатів теоретичних та експериментальних досліджень, здійснених у працях інших лінгвістів (див., напр., [173, 193, 219 та ін.]). При чому на морфологічному рівні у згаданих працях виявлено розбіжності від стандартної англійської мови, а саме:

- вживання місцевих варіантів заперечної форми допоміжного дієслова *do* в минулому часі, які представлено формами *divvent*, *divn't* і *dinnet*;
- наявність повних заперечних форм *cannot* та *winnet*;
- вираження об'єктного займенника першої особи однини формою *us*;
- заміна присвійного займенника першої особи однини *my* на *me*;
- набування суб'єктом займенником другої особи однини *you* форми *ye*;
- вживання повної форми означеного артикля *the*.

Подібним методом, на синтаксичному рівні було зафіксовано такі, виявлені в лінгвістичній літературі, особливості північно-східного діалекту Англії:

- дотримання «правила північного підмета»;
- функціонування у реченні подвійного заперечення;
- використання слова *never* у реченнях минулого часу для специфікації конкретної дії або відрізка часу;

- вживання неозначеного артикля *a* зі словом *one*.

У запропонованій праці на другому етапі аналізу відхилень від стандарту англійської мови на морфологічному рівні увага фокусувалася на:

- категоріях числа і відмінку в класі іменників;
- категоріях стану, часу; функціональному значенні та утворенні заперечної форми у класі дієслів;
- ступенях порівняння прикметників і прислівників;
- семантиці та функції займенників (особових, присвійних, вказівних, заперечних та ін.).

Предметом дослідження відхилень від стандартної англійської мови на синтаксичному рівні, виступають граматичні моделі словосполучень і речень:

- узгодження підмета і присудка;
- спосіб вираження заперечення у північно-східному діалекті Англії;
- сполучення двох модальних дієслів у реченні;
- сполучення числівника з іменником.

Результати, отримані під час дослідження морфологічних і синтаксичних відхилень північно-східного діалекту Англії від норми англійської мови реєструвалися у матриці, наведеній у таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Фрагмент матриці для реєстрації діалектних відхилень у мовленні мешканців північного сходу Англії

РІВЕНЬ МОВИ	ТИП ВІДХИЛЕН НЯ	ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ
		ВИСОКИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РІВЕНЬ МОВЦЯ

Продовження таблиці 2.2.3

			ВІКОВІ ГРУПИ ЧОЛОВІКІВ				ВІКОВІ ГРУПИ ЖІНОК			
			16- 20	21- 30	51- 60	61- 80	16- 20	21- 30	51- 60	61- 80
ГРАМАТИЧНИЙ	Морфологічний	M1								
		M2								
		M3								
		M4								
		M5								
		M6								
		M7								
		M8								
		M9								
		M10								
		M11								
		M12								
	Синтаксичний	C1								
		C2								
		C3								
		C4								
		C5								
		C6								

2.2.5 Реєстрація, узагальнення та виклад результатів дослідження.

Реєстрація результатів експериментального дослідження відхилень північно-східного діалекту від норми англійської мови, зафіксованих в актуалізаціях висловлень носіїв північно-східного діалекту Англії на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях, здійснюється у спеціально розробленій матриці, зразки якої наведено в таблицях 2.2.1-2.2.3. Боковина матриці віддзеркалює систему відмінностей, зафіксованих на трьох рівнях мови, а головка якої містить відповідну систему характерних ознак самих мовців.

У боковині відповідно до рекомендацій [71, с. 113-116; 65, с. 225-232] зазначено обґрунтовану в теоретичній частині дослідження таку систему

експериментально виявлених відмінностей: 1) фонетичний (сегментний) рівень (1.1 голосні, 1.2 приголосні); 2) лексичний рівень (2.1 аналоги, 2.2 дивергенти); 3) граматичний рівень (3.1 морфологія, 3.2 синтаксис).

Головка зазначеної матриці охоплює таку систему характерних ознак носіїв північно-східного діалекту Англії: 1) соціокультурний рівень (1.1 високий, 1.2 середній, 1.3 низький); 2) стать (2.1 чоловіча, 2.2 жіноча); 3) вікова група (16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-80 років).

Кількісна та якісна обробка експериментальних даних здійснюється у математичній формі. Інтерпретування результатів дослідження проводиться за допомогою відповідних діаграм, графіків і таблиць, що віддзеркалюють причинно-наслідкові зв'язки між провідними ознаками носіїв північно-східного діалекту та видами безпосередньо зафіксованих у їхньому мовленні фонетичних, лексичних і граматичних відхилень.

Для опису диференційних особливостей актуалізації експериментальних висловлень (окремих фраз діалогів) носіями північно-східного діалекту використовується термінологічний апарат, обґрунтований під час класифікації ознак діалектів англійської мови (див. рис. 1.2.1.1).

Виконання кожного конкретного етапу дослідження супроводжувалося оформленням робочих протоколів і відповідних таблиць, рисунків і діаграм із даними дослідів. Для забезпечення можливості перевірки отриманих результатів, фрагменти матеріалів експериментального масиву досліджуваних висловлень зводяться в окремий додаток.

Висновки до РОЗДІЛУ 2

1. Добір експериментального мовного матеріалу, який демонструє діалектні особливості мовлення представників північно-східного регіону Англії, і його кількість дозволить перевірити обґрунтовані в першому розділі праці теоретичні передумови щодо динаміки змін у функціонуванні північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років та встановити основні

закономірності варіювання фонетичних, лексичних і граматичних одиниць у мовленні носіїв зазначеного діалекту.

2. Соціолінгвістичний аналіз залежності частоти функціонування діалектних відхилень у мовленні мешканців північного сходу Англії на фонетичному, граматичному і лексичному рівнях мови від одиниць відповідних мовних рівнів стандартної англійської мови уможливить установлення специфічних ознак мовлення представників різних соціокультурних рівнів та статі цього регіону.

3. Дослідження особливостей мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії різних вікових груп 1960-2010 рр. надасть змогу схарактеризувати типові ознаки відхилень у реалізації одиниць зазначених мовних рівнів від нормативної англійської мови та визначити тенденцію до кількості цих відхилень, актуалізованих мовцями віком від 16 до 80 років.

4. Кількісний аналіз разом із мікродіахронічним підходом дозволить визначити динаміку функціонування одиниць усіх рівнів мови північно-східного діалекту Англії на трьох часових зрізах: 1960-1990, 1990-2000 та 2000-2010 рр.

5. Таким чином, вище описані програма і методика вивчення особливостей функціонування одиниць фонетичного, граматичного і лексичного рівнів північно-східного діалекту Англії є цілком достатньою для здійснення запропонованого дослідження.

Основні положення цього розділу висвітлені у таких публікаціях автора: [74, с. 87-92; 75, с. 20-27; 80, с. 116-121].

РОЗДІЛ 3

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

Розділ охоплює опис результатів експериментального дослідження сегментних особливостей мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії. Розглянуто сегментні особливості у вокалічній та консонантній підсистемах, виокремлено типові фонетичні відхилення від нормативної вимови у мовленні представників регіону, зафіксовані за три основних періоди: 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки. Чинниками, що впливають на особливості актуалізації досліджуваних відхилень, відповідно до обґрунтованої у першому розділі класифікації ознак діалектів англійської мови (рис. 1.2.1), нами прийнято соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), його гендерна приналежність (чоловік, жінка) та вікова група (16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-80).

Аналіз експериментального матеріалу аудиторями-інформантами, носіями англійської мови, щодо відповідності / невідповідності звучання досліджуваних реалізацій англійській вимовній нормі та реєстрації найтипівіших фонетичних відхилень, зафіксованих у мовленні прослуханих ними дикторів, показав, що всі без виключення інформанти кваліфікували озвучений матеріал як такий, що не повністю відповідає англійській орфоепічній нормі. При цьому дев'ять інформантів безпомилково віднесли озвучений матеріал до північно-східного діалекту Англії, що видається цілком природним, позаяк північно-східний діалект, за [243], є другим за пізнаваністю діалектом на території Англії. Щодо реєстрації ними найтипівіших відхилень у вимові голосних і приголосних, прослуханих ними мовців, то найповнішими кваліфікаційними ознаками характеризувалися відповіді інформантів, які мали філологічну освіту. Всі інформанти безпомилково реєстрували відхилення у вимові голосних і приголосних від орфоепічної англійської вимовної норми, разом з тим, вони зазнавали

труднощів під час визначення фонетичних ознак тих чи інших голосних / приголосних, які, на їхню думку, відрізнялися від відповідних звуків стандартної англійської вимови, оскільки вони не мали достатньої фонетичної підготовки.

У ході проведення аудитивного аналізу озвученого експериментального матеріалу, датованого періодом 1960-2010 років, аудиторами-фонетистами зафіксовано 73% відхилень від нормативної вимови голосних фонем, та 27% у реалізаціях приголосних. Тому подальший виклад результатів проведеного аналізу здійснено нами у межах двох відповідно укрупнених груп: відхилення в системі голосних та приголосних звуків.

3.1 Диференційні ознаки системи голосних звуків північно-східного діалекту Англії

Аудитивний аналіз експериментального матеріалу, виконаний аудиторами-фонетистами, дозволив встановити такі відхилення у вокалічній системі мовлення мешканців північного сходу Англії:

- 1) невідтворення явища редукції: заміна **фонем** [ɜ] на напіввідкриту фонему переднього ряду [e] у ненаголошеній позиції, наприклад: *daughter* /ʌδO:τe/ замість /ʌδO:τɜ/, *maker* /ʌμeIkε/ замість /ʌμeIkɜ/;
- 2) невідтворення явища редукції: заміна **фонем** [ɜ] на [θ] в ініціальному ненаголошеному закритому складі, наприклад: *conditions* /кθvʌδIΣ[≡]vζ/ замість /кɜvʌδIΣ[≡]vζ/, *condemn* /кθvʌδeμ/ замість /кɜvʌδeμ/;
- 3) невідтворення явища редукції: заміна **фонем** [ɜ] на [Y] у службових словах, у ненаголошеній позиції перед приголосним, наприклад: *to* – /τY/ замість /τɜ/, *but* – /βYτ/ замість /βɜτ/;
- 4) якісна редукція **фонем** [ʊ:] у займеннику другої особи однини і множини *you* – /φɜ/ замість /φʊ:/;

- 5) заміна центральної **фонемі** [ɜ] фонемою високого заднього просунутого вперед ряду [Y], наприклад: *tuggles* /μYγλζ/ замість /μɜγλζ/, *husband* /∇ηYζβ≡vδ/ замість /∇ηɜζβ≡vδ/;
- 6) відтягнення язика назад під час вимови **фонемі** [ɰ], що робить її схожою на фонему [A], наприклад: *happy* /∇η{^AπI/, *Adam* /∇{^Aδəμ/;
- 7) неправильна реалізація горизонтального й вертикального положення язика під час артикуляції **фонемі** [I], реалізованої в кінцевій позиції слова перед приголосною уподібнює її звучання до фонемі [ɪ], наприклад: *tuggy* /∇τɔγɪ/ замість /∇τλγI/, *really* /∇ρIəλɪ/ замість /∇ρIəλI/;
- 8) просунуте вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду **фонемі** [O:] дозволяє кваліфікувати її як фонему низького просунутого вперед заднього ряду, наприклад, у словах: *broad* /βρO:δ/, *door* /δO:/;
- 9) просунуте вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду **фонемі** [A:] дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду, наприклад, у словах: *laugh* /λA:φ/, *started* /στA:τIδ/;
- 10) заміна ядра **дифтонга** [E≅] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ε], наприклад, у слові *there* /Δε≅/ замість /ΔE≅/;
- 11) звуження ядра **дифтонга** [εI/ у закритому складі або перед глухою приголосною, наприклад, у словах: *take* /τeIk/, *straight* /στρεIτ/;
- 12) опущення глайду **дифтонга** [εI] у відкритому складі, наприклад: *say* /σe/ замість /σeI/, *later* /λeτ≅/ замість /λeIτ≅/;
- 13) заміна **дифтонга** [αI] дифтонгом [εI], наприклад: *nine* /vεIv/ замість /vαIv/, *time* /τeIμ/ замість /ταIμ/;
- 14) опущення глайду **дифтонга** [αI] у займеннику першої особи однини *I* /α/ замість /αI/;

- 15) опущення ядра **дифтонга** [αI] у присвійному займеннику першої особи однини *my* /μI/ замість /μαI/ ;
- 16) заміна **дифтонга** [≅Y] на монофтонг заднього ряду [υ:], наприклад: *roam* /ρυ:μ/ замість /ρ≅Yμ/, *shoulder* /ʋΣυ:λδ≅/ замість /ʋΣ≅Yλδ≅/;
- 17) заміна **дифтонга** [≅Y] на монофтонг заднього ряду [O:], наприклад: *cold* /кO:λδ/ замість /к≅Yλδ/, *metro* /ʋμετρO:/ замість /ʋμετρ≅Y/;
- 18) заміна ядра **дифтонга** [≅Y] на фонему заднього ряду [O], наприклад: *know* /vOY/ замість /v≅Y/, *notice* /ʋvOYτIσ/ замість /ʋv≅YτIσ/;
- 19) повна редукція голосних звуків у ненаголошених складах та в словах, що вживаються у складі вставних конструкцій, наприклад: *you* [φ] замість /φ≅/, *they* /Δ/ замість /ΔεI/.

Крім того, під час зазначеного аналізу було виявлено загальну тенденцію до редукції голосних, пов'язану, на наш погляд, з їхньою малою тривалістю, оскільки, як це було перевірено інструментально, голосні звуки в ненаголошених позиціях можуть мати малу тривалість (нижчу ніж 60 млс.), а отже, знаходитися нижче або на межі сприйняття звука людським вухом.

3.1.1 Показники частоти актуалізації відхилень у системі голосних носіями північно-східного діалекту Англії у період 1960-1990 років. Результати дослідження відхилень від стандартної вимови у вокалічній системі у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень, зафіксовані у період 1960-1990 років, відображено на рис. 3.1.1. Зазначимо, що тут і в наступних рисунках на осі ординат нанесено показники видів відхилень голосних (г1-г19), що відповідають їхній, визначеній вище (стр. 76-78), системі.

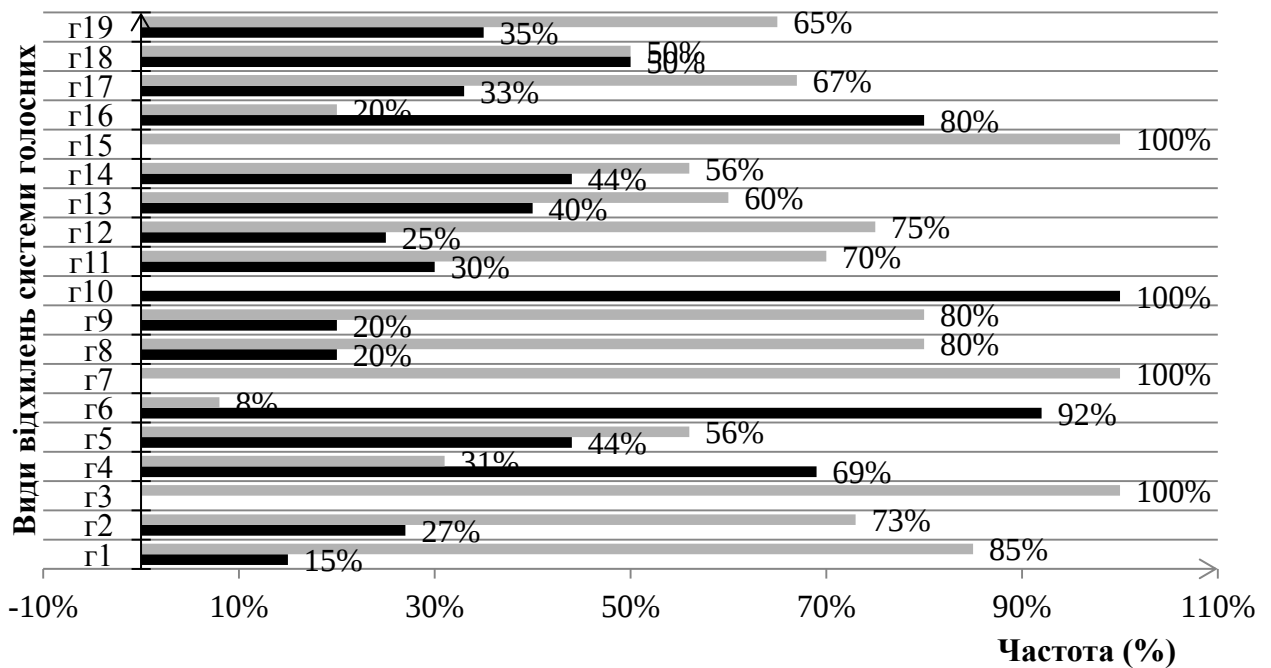

Рис. 3.1.1. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З рисунку видно, що такі відхилення як невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\cong]$ на $[Y]$ у службових словах, у ненаголошеній позиції перед приголосним, неправильна реалізація горизонтального й вертикального положення язика під час артикуляції фонем $[I]$, яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною уподібнює її звучання до звука $[i]$ та опущення ядра дифтонга $[\alpha I]$ у присвійному займеннику першої особи однини *my* $/\mu I/$ були зафіксовані виключно (100%) у мовленні жінок. Наприклад:

to $/\tau\epsilon/$ (St. Eng.) – *to* $/\tau u/$ (NED);

really $/\forall\rho I\epsilon\lambda I/$ (St. Eng.) – *really* $/\forall\rho I\epsilon\lambda u/$ (NED).

Другими за частотою відхиленнями у системі голосних були актуалізовані жінками невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\cong]$ на $[\epsilon]$ у ненаголошеній позиції (85,0% від загальної їхньої кількості, реалізованої представниками обох статей) та просунуте вперед положення язика під час вимови відкритих заднього ряду фонем $[O:]$ та $[a:]$, що дозволяє кваліфікувати їх як фонем просунутого вперед заднього ряду (80,0%). Наприклад:

daughter /ʌδO:τə/ (St. Eng.) – *daughter* /ʌδO:τe/ (NED);

door /δO:/ (St. Eng.) – *door* /δO:/ (NED);

laugh /λA:φ/ (St. Eng.) – *laugh* /λA:φ/ (NED).

Крім того, у мовленні жінок зареєстровано досить високу частоту (близько 73,0%) невідтворення явища редукції: заміна фонемі [≡] на [Θ] в ініціальному ненаголошеному закритому складі (типу CVC), звуження ядра дифтонга [eI] у закритому складі або перед глухою приголосною, а також опущення глайду дифтонга [eI] у відкритому складі. Наприклад:

conditions /кəvʌδIΣ≡vζ/ (St. Eng.) – *conditions* /кΘvʌδIΣ≡vζ/ (NED);

take /τeIk/ (St. Eng.) – *take* /τeIk/ (NED);

say /σeI/ (St. Eng.) – *say* /σe/ (NED).

Щодо мовлення чоловіків низького соціокультурного рівня, то слід зазначити, що винятково в них зафіксовано заміну ядра дифтонга [E≡] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ε], а наступні максимальні частотні відхилення мають місце у випадках заміни дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [υ:] (92,0%) та відтягнення язика назад під час вимови фонемі [ʃ], що робить її схожою на фонему [A] (80,0 %). Наприклад:

alone /əʌλəυv/ (St. Eng.) – *alone* /əʌλυ:v/ (NED);

happy /ʌη{πI/ (St. Eng.) – *happy* /ʌη{^AπI/ (NED).

Високу частоту відхилень у системі голосних звуків у мовленні жінок низького соціокультурного рівня можна, на наш погляд, пов'язати з тим, що у період 1960-1990 років жінки рано залишали навчання у школі та в подальшому не були задіяні в суспільних процесах, займаючись здебільшого домашнім господарством, на відміну від чоловіків, які були більш соціально активними, будучи зайнятими у виробничій сфері регіону.

Протилежна картина розподілу частоти відхилень у системі голосних у мешканців середнього соціокультурного рівня північного сходу Англії характеризує період 1960-1990 років (рис. 3.1.2.).

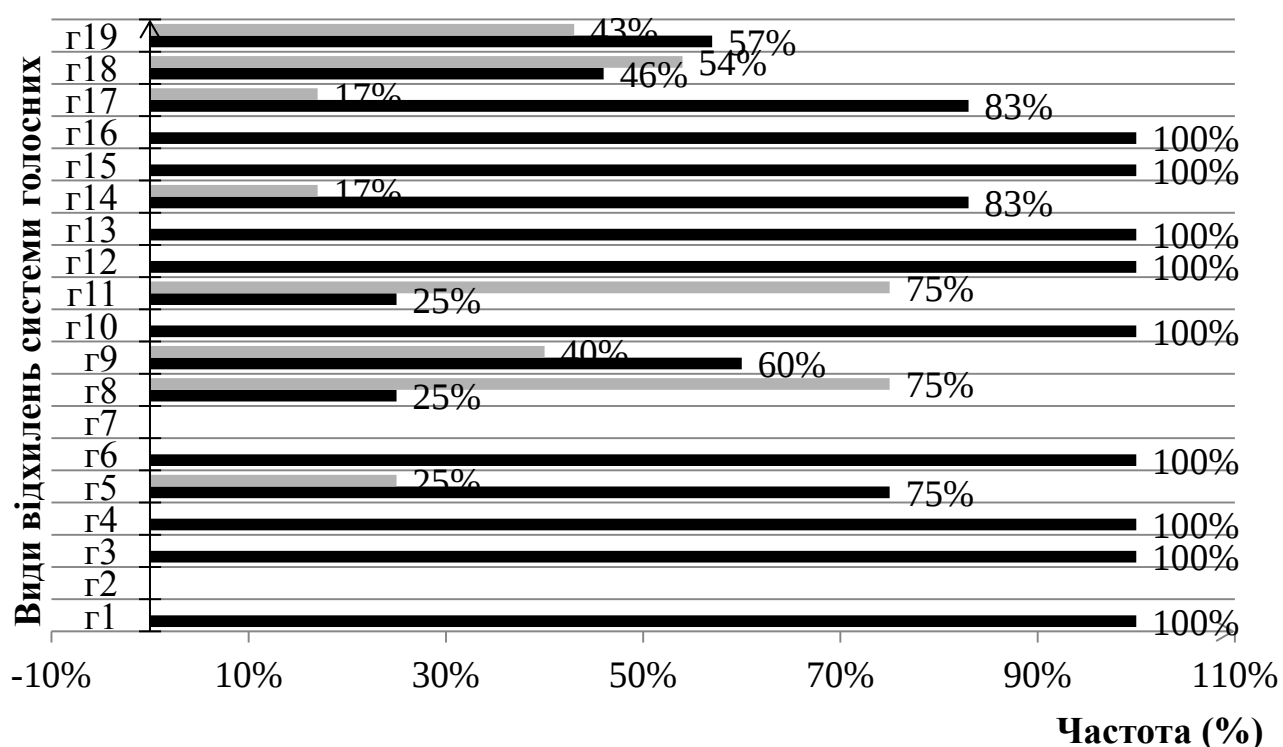

Рис. 3.1.2. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З наведених діаграм видно, що більшість відхилень у системі голосних звуків притаманні винятково вимові чоловіків, а саме: невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\cong]$ на $[\epsilon]$ у ненаголошеній позиції за рахунок більш переднього положення язика, невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\cong]$ на $[Y]$ у службових словах у ненаголошеній позиції перед приголосним, якісна редукція фонем $[v:]$ у займеннику другої особи однини і множини *you*, відтягнення язика назад при вимові фонем $[ʃ]$, яка набуває відтінку фонем $[A]$, заміна ядра дифтонга $[E\cong]$ на напіввідкриту переднього ряду фонему $[\epsilon]$, опущення глайду дифтонга $[\epsilon I]$ у відкритому складі, заміна дифтонга $[\alpha I]$ дифтонгом $[\epsilon I]$, опущення ядра дифтонга $[\alpha I]$ у присвійному займеннику першої особи однини *me*, заміна дифтонга $[\cong Y]$ на монофтонг заднього ряду $[v:]$, через некоректну реалізацію диференційних ознак горизонтального і вертикального положення язика.

Досить високу частоту відхилень у системі голосних звуків зафіксовано також у випадках опущення глайду дифтонга [αI] у займеннику першої особи однини *I*, заміни дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [O:] (по 83,0% відповідно) та заміна центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [Y] (75.0%). Наприклад:

know /nəʊ/ (*St. Eng.*) – *know* /vO/ (*NED*);

jump /δZɜμπ/ (*St. Eng.*) – *jump* /δZOμ?/ (*NED*).

Мовлення жінок маркується максимальною частотою таких відхилень у системі голосних звуків як просунуте вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [O:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду та звуження ядра дифтонга [εI] у закритому складі або перед глухою приголосною і складає 75,0% від загальної їхньої кількості, реалізованої представниками обох статей.

Викладене свідчить, що передбачення низки вчених [180; 238; 250 та ін.] про те, що з підняттям соціокультурного рівня, мовлення жінок стає більш коректним та наближеним до норми [202, с. 595] є актуальним і для носіїв північно-східного діалекту Англії.

Експериментально встановлено, що в період 1960-1990 років у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, які мали високий соціокультурний рівень відхилення у системі голосних практично відсутні. Виняток у мовленні чоловіків складають поодинокі випадки заміни центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [Y] та відповідні вкрай малочастотні явища просування вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [A:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду та звуження ядра дифтонга [εI] у закритому складі або перед глухою приголосною у мовленні жінок. Такі нечисельні фонетичні відхилення у вимові мовців високого соціокультурного рівня підтверджують припущення деяких учених [14, с. 7;

219, с. 10; 216 та ін.] про те, що з підвищенням соціального статусу людини, її мовлення наближається до орфоепічної норми англійської мови.

3.1.2 Показники частоти актуалізації відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1990-2000 років. Картина змін частоти вияву відхилень від стандартної англійської вимови у системі голосних звуків, зафіксованих у період з 1990 по 2000 роки у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень, відображена на рисунку 3.1.3.

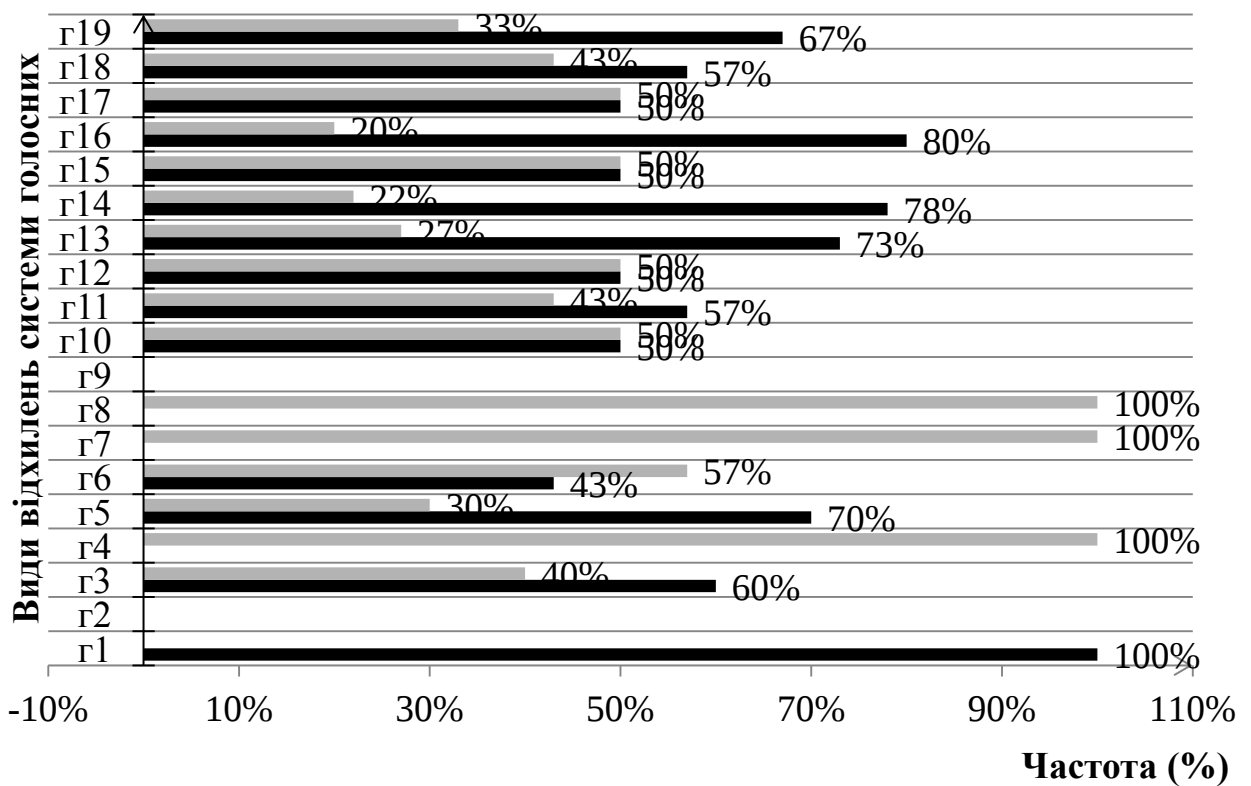

Рис. 3.1.3. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Наявність у вимові відхилень типу якісна редукція фонем [ʊ:] у займеннику другої особи однини і множини *you*, неправильне горизонтальне й вертикальне положення язика під час артикуляції фонем [ɪ], яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною уподібнює її звучання до звука [i], та просунуте вперед положення язика під час вимови

відкритої заднього ряду фонемі [O:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду серед носіїв північно-східного діалекту Англії властиве винятково жінкам. А невідтворення явища редукції: заміна фонемі [≡] на [ε] у ненаголошеній позиції притаманне в основному вимові чоловіків.

Наведемо типові приклади зазначених відхилень:

be /βI/ (St. Eng.) – *be* /βɪ/ (NED);

belong /βI∇λΘN/ (St. Eng.) – *belong* /βI∇λO:N/ (NED);

doctor /∇δΘκτə/ (St. Eng.) – *doctor* /∇δΘκτɛ/ (NED).

Наступними за частотою відхилення, зафіксовані у вимові чоловіків, є заміни дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [ʊ:] (80% на противагу 20% у жінок) та опущення глайду дифтонга [αI] у займеннику першої особи однини *I* (78%). Наприклад: *only* /∇əʊvλI/ (St. Eng.) – *only* /ʊ:vλI/ (NED).

Крім того, у мовленні чоловіків, які належать до середнього соціокультурного рівня, відзначено досить високу частоту (близько 70%) заміни дифтонга [αI] дифтонгом [εI], заміни центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [Y] та повної редукція голосних звуків у ненаголошених складах і в словах, що є складовими вставних конструкцій.

Решта відхилень у системі голосних звуків, зафіксованих у період 1990-2000 років, у мовленні чоловіків і жінок низького соціокультурного рівня коливались близько 50,0%. Такий відносно збалансований вияв відхилень у системі голосних у вимові і чоловіків, і жінок може цілком бути наслідком залучення все більшої кількості жінок у виробничу сферу регіону.

Кількісну картину змін частоти відхилень у системі голосних звуків у вимові чоловіків і жінок середнього соціокультурного рівня, які проживали на північному сході Англії у період 1990-2000 років наведено на рисунку 3.1.4.

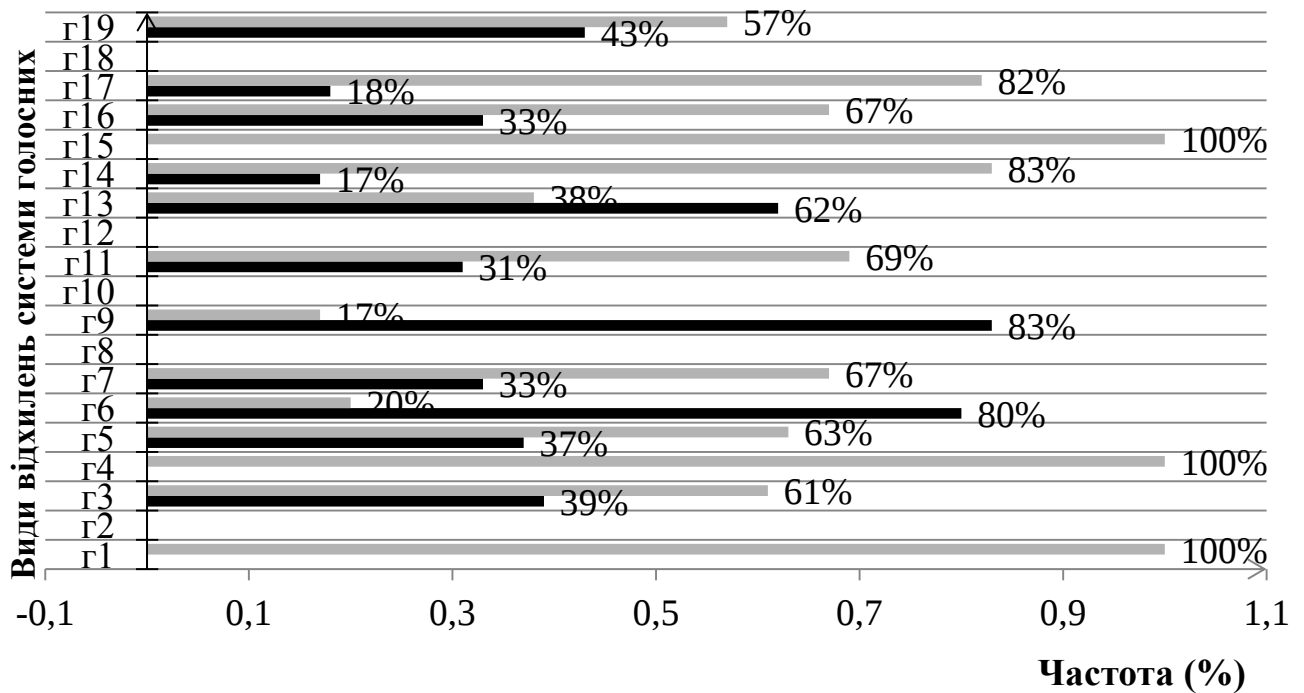

Рис. 3.1.4. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Із рисунку видно, що у зазначені роки максимальна частота (100%) невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\cong]$ на $[\varepsilon]$ у ненаголошеній позиції; якісна редукція фонем $[u:]$ у займеннику другої особи однини і множини *you* та опущення ядра дифтонга $[\alpha I]$ у присвійному займеннику першої особи однини *my* притаманна вимові жінок середнього соціокультурного рівня. Типовими прикладами таких відхилень слугує наприклад вимова таких слів:

shoulder /ʌΣəʊλδə/ (St. Eng.) – *shoulder* /ʌΣʊ:ʊλδε/ (NED);

Наступними за частотою у вимові жінок були зареєстровані опущення глайду дифтонга $[\alpha I]$ у займеннику першої особи однини *I* та заміна дифтонга $[\cong Y]$ на монофтонг заднього ряду $[O:]$ – 83,0% та 82,0% відповідно. У цей період у вимові жінок середнього соціокультурного рівня зафіксовано повну редукцію голосних звуків у ненаголошених складах та у словах, що входять до складу вставних конструкцій (57,0% від загальної кількості зафіксованих випадків), невідтворення явища редукції: заміни фонем $[\cong]$ на

[Y] у службових словах у ненаголошеній позиції перед приголосним (61,0%), заміна центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [Y] (63,0%), неправильне горизонтальне й вертикальне положення язика під час артикуляції фонемі [I], яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною й надає їй звучання [ɪ] (67,0%), заміна дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [ʊ:] (67,0%) та звуження ядра дифтонга [εI] у закритому складі або перед глухою приголосною (69,0%).

Щодо вимови чоловіків, то в аналізований період найчастіше у їхній вимові відзначено просування вперед язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [A:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду (83% при 17% у жінок), відтягнення язика назад при вимові фонемі [ʌ], що надає їй відтінку фонемі [A:] (80,0%) та заміна дифтонга [αI] дифтоном [εI] (62%). Наприклад:

ask /A:σκ/ (St. Eng.) – *ask* /A⁺:σκ/ (NED);

chaps /τσΣ{πσ/ (St. Eng.) – *chaps* /τσΣ{^Aπσ/ (NED);

time /ταIμ/ (St. Eng.) – *time* /τεIμ/ (NED);

Таку частоту відхилень у реалізації одиниць сегментного рівня у вимові чоловіків і жінок можна вважати наслідком зміни соціально-політичної ситуації в Англії 90-х років XX століття, пов'язану зі значною міграцією населення північного сходу країни на південь та зниженням соціальної активності його мешканців у результаті закриття шахт та виробничих об'єктів північно-східного регіону.

Дещо інша, більш акцентна картина розподілу частоти відхилень у системі голосних звуків у вимові мешканців високого соціокультурного рівня північного сходу Англії, зафіксована у період 1990-2000 роки (див. рис. 3.1.5).

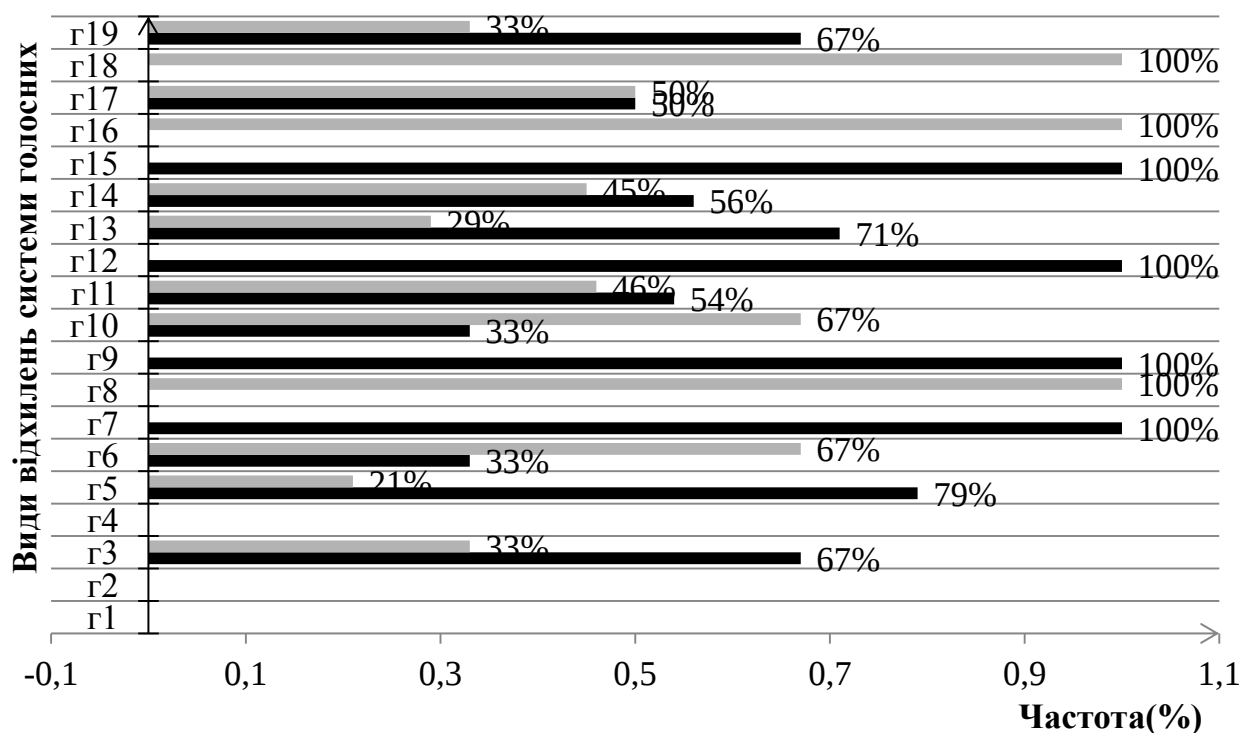

Рис. 3.1.5. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

На діаграмі зафіксовано максимальну (100%) частоту неправильного горизонтального й вертикального положення язика під час артикуляції чоловіками високого соціокультурного рівня фонемі [ɪ], яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною, що уподібнює її звучання до фонемі [i], просунутого вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [A:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду, опущення глайду дифтонга [ɛɪ] у відкритому складі та опущення ядра дифтонга [αɪ] у присвійному займеннику першої особи однини *my*; 79,0% у разі заміни центральної фонемі [ɜ] фонемою просунутою вперед заднього ряду [Y]; 71,0% при заміні дифтонга [αɪ] дифтонгом [ɛɪ], а також 67,0% у випадках невідтворення явища редукції: заміна фонемі [≡] на [Y] у службових словах у ненаголошеній позиції перед приголосним та повної редукції голосних звуків у

ненаголошених складах та в словах, що містяться у складі вставних конструкцій.

Наведемо типові приклади таких відхилень:

lovely /ʌλɤⱱλI/ (St. Eng.) – *lovely* /ʌλʊⱱλI/ (NED);

park /пА:к/ (St. Eng.) – *park* /пА:к/ (NED);

great /γρεIt/ (St. Eng.) – *great* /γρετ/ (NED);

stuck /στɤκ/ (St. Eng.) – *stuck* /στʊκ/ (NED);

right /ραIt/ (St. Eng.) – *right* /ρεIt/ (NED);

them /Δəμ/ (St. Eng.) – *them* /Δμ/ (NED);

На відміну від цього, зафіксована лише у вимові жінок високого соціокультурного рівня максимальна (100%) частота фонетичних відхилень стосується просунутого вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [O:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду, заміни дифтонга [≅Y] на монофтонг заднього ряду [ʊ:] та ядра дифтонга [≅Y] фонемою заднього ряду [O]. Досить високу частоту (по 67,0% при 33,0% у чоловіків) зафіксовано також у випадках відтягнення язика назад під час вимови фонемі [ɪ], що надає їй ознак фонемі [A] та заміни ядра дифтонга [E≅] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ε]. Наприклад:

all /O:λ/ (St. Eng.) – *all* /O:λ/ (NED);

no /vəʊ/ (St. Eng.) – *no* /vʊ:/ (NED);

road /ρ≅ʊδ/ (St. Eng.) – *road* /ρOʊδ/ (NED);

lad /λ{δ/ (St. Eng.) – *lad* /λ{^Aδ/ (NED);

Як бачимо, серед мовців високого соціокультурного рівня спостерігається тенденція до унормування вимови у жінок, тоді як чоловіки відзначаються більшою недбалістю у виборі фонетичних одиниць сегментного рівня мови.

3.1.3 Показники частоти актуалізації відхилень у системі голосних у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії у період 2000-2010 років. Зафіксована аудитором за наступний аналізований нами період 2000-2010 років, динаміка змін у системі відхилень голосних звуків у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень віддзеркалена на рисунку 3.1.6.

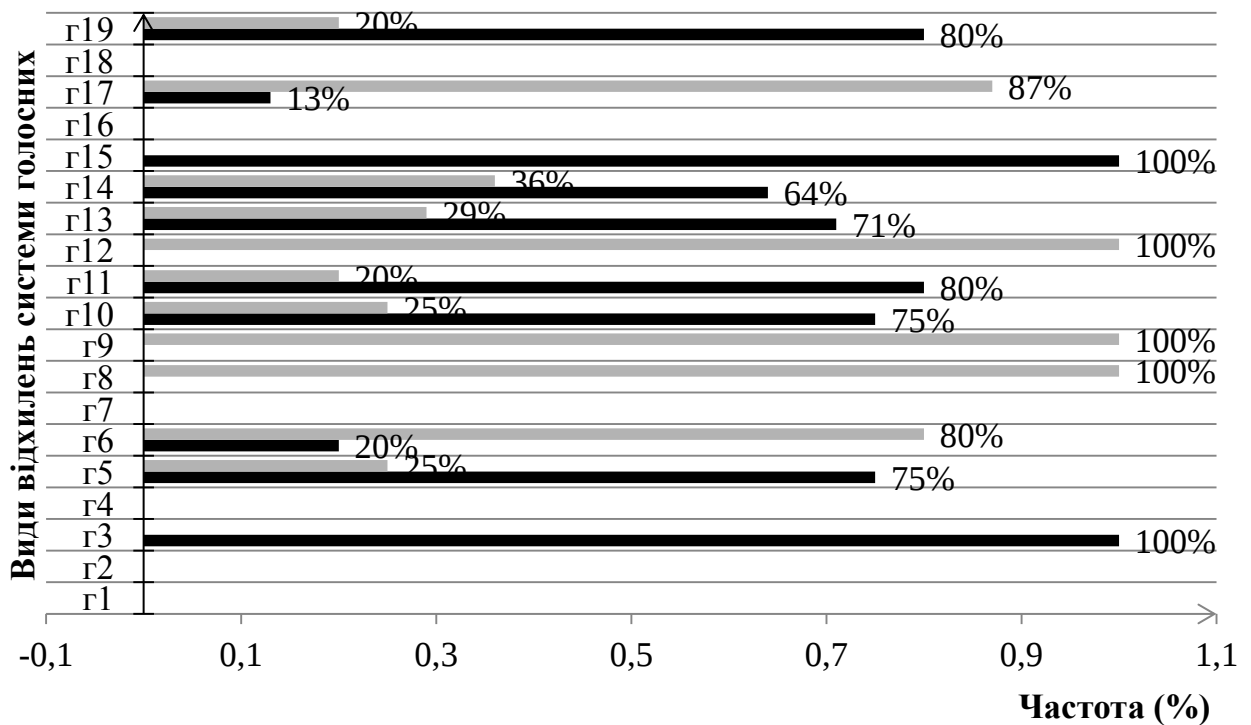

Рис. 3.1.6. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

У цей період невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\equiv]$ на $[Y]$ у службових словах, у ненаголошеній позиції перед приголосним та опущення ядра дифтонга $[\alpha I]$ у присвійному займеннику першої особи однини *my* стає притаманним винятково (100%) мовленню чоловіків, які є носіями північно-східного діалекту Англії і належать до групи з низьким соціокультурним рівнем. Наведемо приклад:

but / $\beta \equiv \tau$ / (St. Eng.) – *but* / $\beta \upsilon \tau$ / (NED);

Як свідчать дані рисунка, другими за частотою відхиленнями були зафіксовані у вимові чоловіків повна редукція голосних звуків у ненаголошених складах та у словах, що вживаються у складі вставних конструкцій та звуження ядра дифтонга [ɛɪ] у закритому складі або перед глухою приголосною (по 80,0% від загальної їх кількості, реалізованої представниками обох статей), заміни ядра дифтонга [E≡] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ɛ] та центральної фонemi [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [Y] (по 75,0% відповідно), а також заміна дифтонга [αɪ] дифтонгом [ɛɪ] та опущення глайду дифтонга [αɪ] у займеннику першої особи однини *I* (71,0% та 67,0% відповідно).

У той самий час максимальні показники частоти фонетичних відхилень у вокалічній системі північно-східного діалекту Англії у вимові жінок сягають 100% у випадку із опущенням глайду дифтонга [ɛɪ] у відкритому складі та просунутим уперед язиком під час вимови відкритих заднього ряду фонем [O:] й [A:], що дозволяє кваліфікувати їх як фонemi просунутого вперед заднього ряду. Досить висока частота, а саме 87,0% і 80,0% відповідно, заміни дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [O:] та відтягнення язика назад при вимові фонemi [ɜ], що надає їй забарвлення фонemi [A] зафіксована також у мовленні жінок низького соціокультурного рівня. Наприклад:

place /πλɛɪσ/ (St. Eng.) – *place* /πλɛσ/ (NED);

know /v≡ʊ/ (St. Eng.) – *know* /vO:/ (NED);

and /{vδ/ (St. Eng.) – *and* /{^Avδ/ (NED);

Подібна частота відхилень у системі голосних спостерігається у період 2000-2010 років у мовленні носіїв північно-східного діалекту середнього соціокультурного рівня (рис. 3.1.7.).

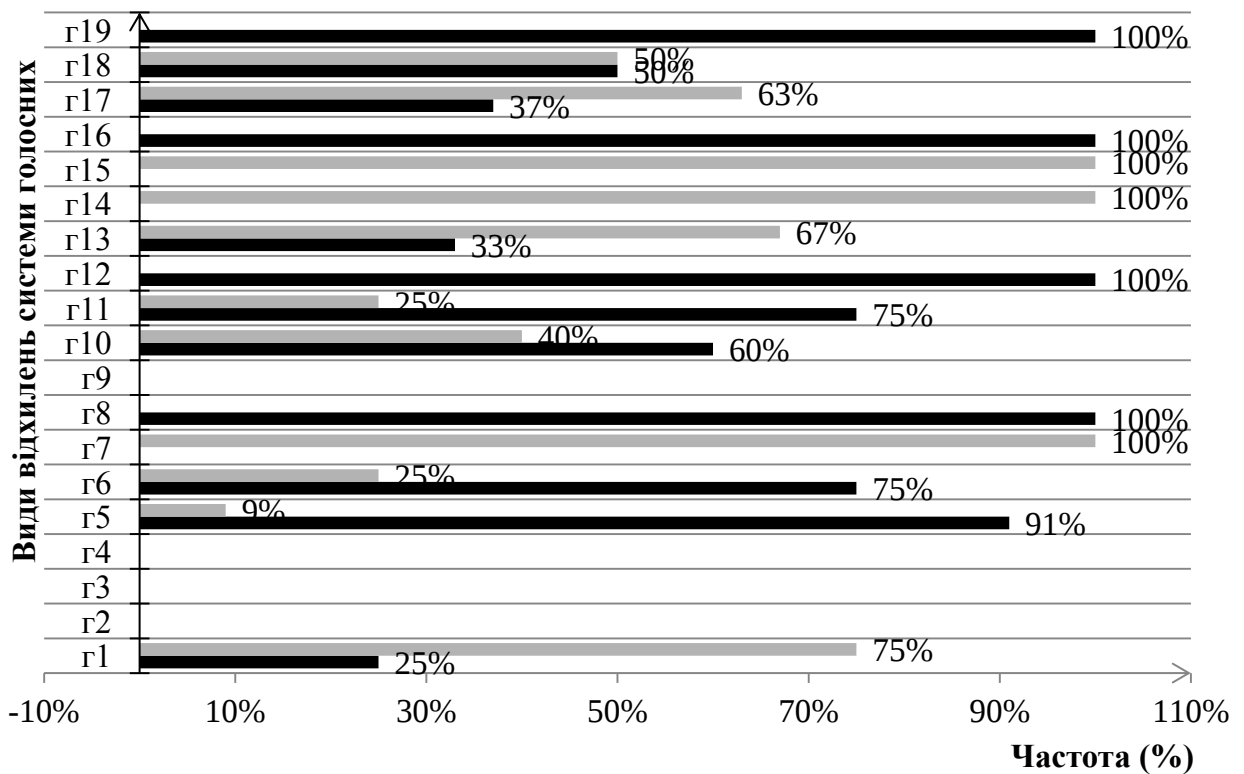

Рис. 3.1.7. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

У цей період у мовленні представників чоловічої статі максимальної частоти (100%) досягають випадки просунутого вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонемі [O:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду, опущення глайду дифтонга [εI] у відкритому складі, заміни дифтонга [≅Y] на монофтонг заднього ряду [υ:] та повної редукції голосних звуків у ненаголошених складах і в словах, що містяться у складі вставних конструкцій. Наприклад:

always /ʌO:λωεIζ/ (St. Eng.) – *always* /ʌO:λωεIζ/ (NED);

away /əʋωεI/ (St. Eng.) – *away* /əʋωε/ (NED);

overnight /ʰəYʋ≅ʋvαIτ/ (St. Eng.) – *overnight* /ʰυ:ʋ≅ʋvαIτ/ (NED);

that /Δ≅τ/ (St. Eng.) – *that* /Δτ/ (NED).

У їхній вимові зафіксована також досить висока частота відхилень типу заміна центральної фонемі [ζ] фонемою заднього просунутого вперед ряду

[Y] (91,0% при 9,0% у жінок), відтягнення язика назад у вимові фонемі [ɜ], що уподібнює її з фонемою [A], звуження ядра дифтонга [ɛI] у закритому складі або перед глухою приголосною (по 75,0%) та заміни ядра дифтонга [E≡] на напіввідкриту переднього ряду фонему [ɛ] (60,0%).

Що стосується мовлення жінок середнього соціокультурного рівня, то максимальна частота відхилень у їхній вимові зареєстрована у випадках неправильного горизонтального й вертикального положення язика під час артикуляції фонемі [I], яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною та уподібнює її звучання до фонемі [ɪ], опущення глайду дифтонга [αI] у займеннику першої особи однини *I* та опущення ядра дифтонга [αI] у присвійному займеннику першої особи однини *my* складала 100%. Наприклад:

family / ʌf{μλI/ (*St. Eng.*) – *to* / ʌf{^Aμλɪ/ (*NED*);

Другими за частотою відхиленнями у вимові жінок слід уважати невідтворення явища редукції: заміна фонемі [≡] на [ɛ] у ненаголошеній позиції (75,0% проти 25,0% у чоловіків), заміна дифтонга [αI] дифтонгом [ɛI] (67,0%) та дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [O:] (63,0%).

Більш чітко структурована картина динаміки змін відхилень у системі голосних звуків спостерігається у 2000-2010 роки у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають високий соціокультурний рівень (рис. 3.1.8).

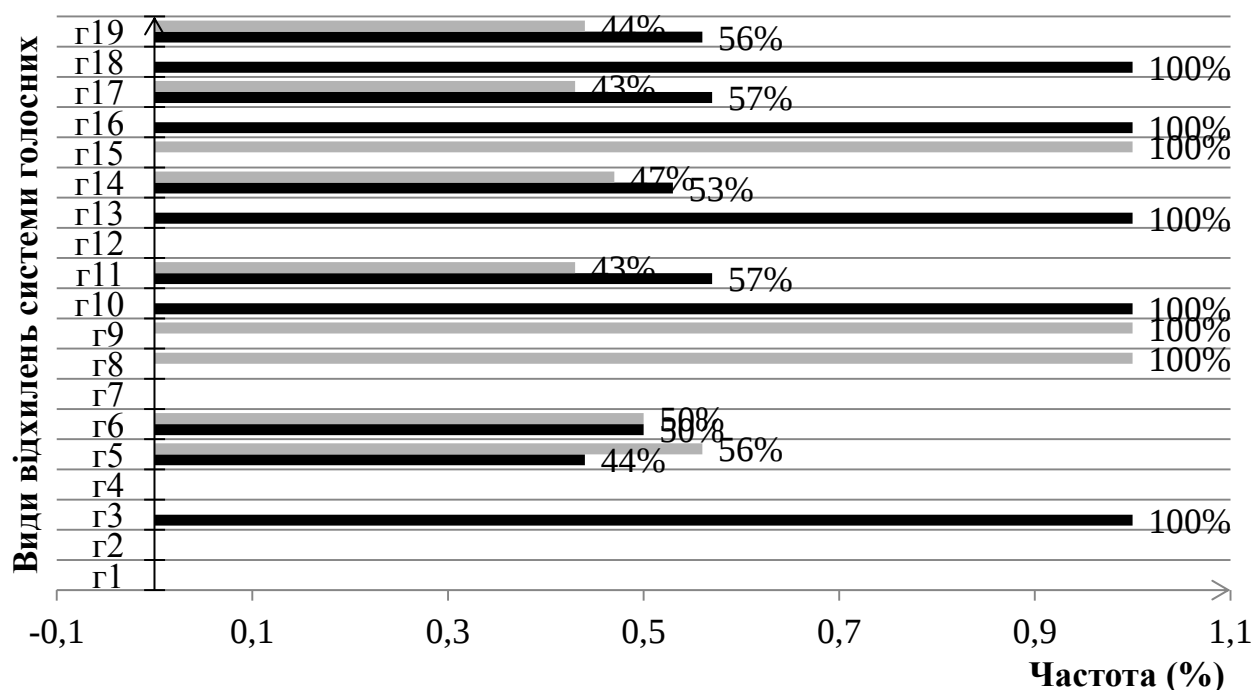

Рис. 3.1.8. Частота відхилень у системі голосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З рисунка видно, що в цей період у мовленні чоловіків високого соціокультурного рівня у 100% випадків зафіксовано фонетичні відхилення типу невідтворення явища редукції: заміна фонем $[\equiv]$ на $[Y]$ у службових словах, у ненаголошеній позиції перед приголосним, заміни ядра дифтонга $[E\equiv]$ на напіввідкриту переднього ряду фонему $[\epsilon]$, заміни дифтонга $[\alpha I]$ дифтонгом $[\epsilon I]$, $[\equiv Y]$ на монофтонг заднього ряду $[u:]$ та ядра дифтонга $[\equiv Y]$ на фонему заднього ряду $[O:]$. Наприклад:

but /βæt/ (St. Eng.) – *but* /βʊt/ (NED);

like /λαIk/ (St. Eng.) – *like* /λεIk/ (NED);

only /vəYvλI/ (St. Eng.) – *to* /vʊ:vλI/ (NED);

so /сəY/ (St. Eng.) – *so* /сOʊ/ (NED).

На відміну від цього, такі відхилення, як просунуте вперед положення язика під час вимови відкритих заднього ряду фонем $[O:]$ та $[A:]$, дозволяють кваліфікувати їх як фонем просунутого вперед заднього ряду та опущення

ядра дифтонга [αI] у присвійному займеннику першої особи однини *tu* зустрічаються на північному сході Англії в аналізовані роки лише (100%) у мовленні жінок високого соціокультурного рівня. Решта зафіксованих відхилень орфоепічної норми у вокалічній системі англійської мови спостерігається з майже однаковою частотою у вимові представників обох статей.

Таким чином, 2000-2010 роки можуть бути охарактеризовані переважними відхиленнями у системі голосних звуків у вимові чоловіків. Проте, саме в цей період мають місце і випадки виняткової наявності певних фонетичних відхилень у вимові жінок, що доцільно пов'язувати не стільки з гендерним аспектом, скільки із соціальним, позаяк унаслідок розвитку освіти [294] та впливу засобів масової інформації, а також підвищенням соціальної й географічної мобільності мешканців північного сходу Англії [203] сприяли поступовій втраті ролі соціального статусу у мовленні взагалі.

3.2 Диференційні ознаки системи приголосних звуків північно-східного діалекту Англії

Під час аудитивного аналізу експериментального матеріалу мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії, зафіксованого за 1960-2010 роки було виокремлено й систематизовано такі типові відхилення в актуалізації приголосних від вимовного стандарту:

1) некоректна реалізація алофонів **фонем** [λ], а саме відсутність його темного алофона [K], тобто наявність її палаталізованого варіанта в усіх позиціях, наприклад: *field* /fɪ:λδ/ замість /fɪ:λδ/, *school* /skʊ:λ/ замість /skʊ:λ/;

2) заміна задньоязикового сонанта [N] на апікально-альвеолярний [v], наприклад: *saying* /ˈsɛɪv/ замість /ˈsɛɪN/, *think* /Tɪvk/ замість /TɪNk/;

3) опущення **фонем** [η] на початку слова, наприклад: *he* /ɪ:/ замість /ηɪ:/, *his* /Iʒ/ замість /ηIʒ/;

4) опущення **фонем** [Δ] у службових словах, наприклад: *than* /{v/ замість /Δ{v/, *the* /ɪ:/ замість /Δɪ:/;

5) опущення **фонем** [δ] у ненаголошених позиціях, наприклад: *didn't* /δɪvτ/ замість /δɪδvτ/, *said* /σε/ замість /σεδ/;

6) опущення **фонем** [τ] у кінцевій позиції, наприклад: *used* /φυ:ζ/ замість /φυ:ζδ/, *plant* /πλα:v/ замість /πλα:vτ/;

7) наявність глотальної зупинки (зупинки утвореної у ротовій щілині) на місці фонем [π], [τ], [κ], наприклад: *lot* /λΘ?/ замість /λΘτ/, *what* /ωΘ?/ замість /ωΘτ/;

8) оглушення кінцевих дзвінких приголосних, наприклад: *years* /φɪ≡σ/ замість /φɪ≡ζ/, *depends* /δɪ∇πενδσ/ замість /δɪ∇πενδζ/;

9) не вимовляння **фонем** [λ] прислівникового суфікса *-ly*, наприклад: *really* /∇ρɪ≡ɪ/ замість /∇ρɪ≡λɪ/, *only* /∇≡Yvɪ/ замість /∇≡Yvλɪ/.

Крім того, під час зазначеного аналізу, у північно-східному діалекті Англії було виявлено загальну тенденцію до заміщення фонем [π], [τ], [κ] глотальною зупинкою та наявність елізії приголосних фонем у вимові мешканців цього регіону, що, на наш погляд, пов'язано з певною недбалістю повсякденного мовлення.

3.2.1 Показники частоти відхилень від у системі приголосних у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1960-1990 років. Частотні характеристики означеної вище системи відхилень приголосних у мовленні представників низького соціокультурного рівня, що є носіями північно-східного діалекту Англії 1960-1990 років, відображено на рис. 3.2.1. Подібно до логіки попереднього викладу, тут і на наступних рисунках на осі ординат нанесено показники видів відхилень приголосних (п1-п10), що відповідають їхній, вказаній вище, систематизації.

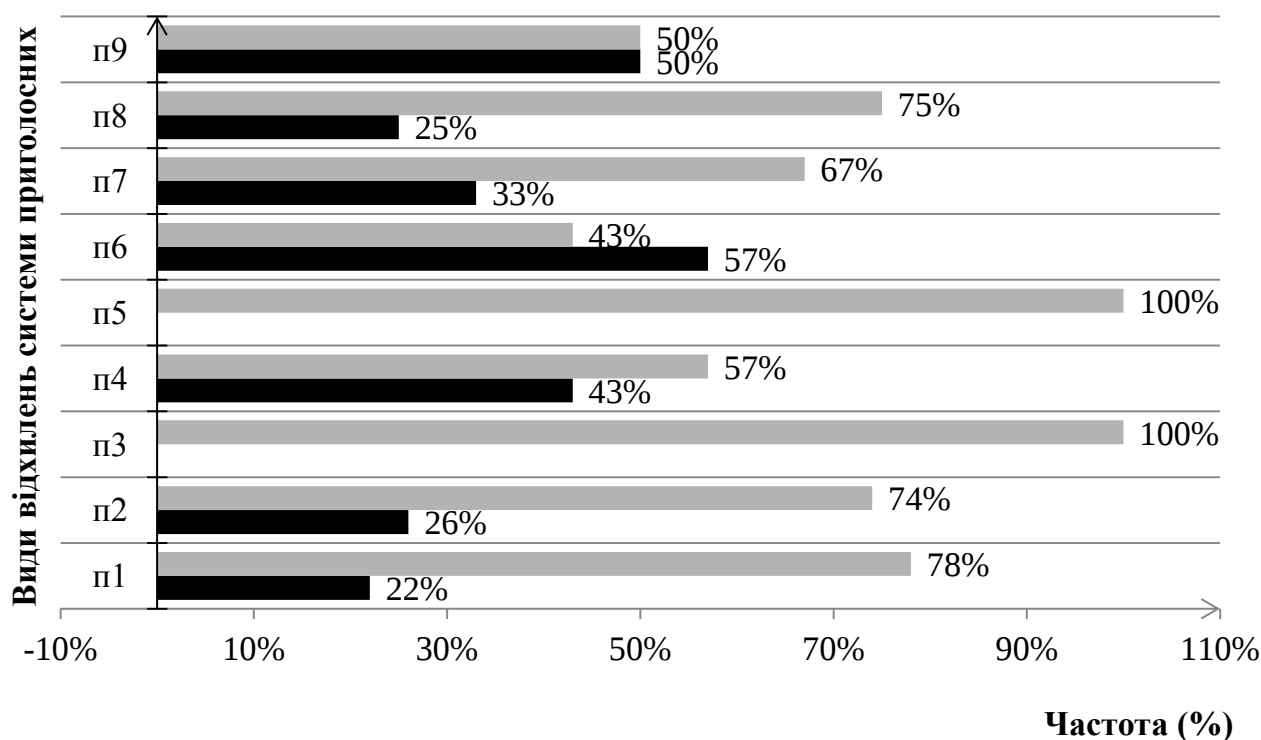

Рис.3.2.1. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З діаграм видно, що такі фонетичні відхилення як опущення фонем [η] на початку слова та фонем [δ] у ненаголошених позиціях були зафіксовані виключно (100%) у мовленні жінок північно-східного регіону. Наприклад:

had /η{δ/ (St. Eng.) – *had* /{δ/ (NED);

didn't /δIδvτ/ (St. Eng.) – *didn't* /δIvτ/ (NED).

Наступними за частотою відхиленнями у вимові жінок були відсутність темного алофона фонем [λ], тобто наявність її світлого варіанту в усіх позиціях (78,0% на противагу 22,0% у чоловіків), оглушення дзвінких приголосних (75%) у кінцевій позиції слова та заміна задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v] (74,0%). У їхньому мовленні мала також місце досить висока частота глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] (67,0%) та опущення фонем [Δ] у службових словах (57%).

Щодо вимови чоловіків у зазначений період, то максимальні показники (100%) частоти відхилень у системі приголосних зафіксовано у випадку опущення фонем $[\tau]$ у кінцевій позиції (57,0%).

Як і у випадку із системою відхилень у вимові голосних мовцями низького соціокультурного рівня у період 1960-1990 років, переважне порушення правил орфоепічної норми англійської мови жінками можна пов'язати з їхньою меншою соціальною активністю.

Протилежна картина динаміки змін системи відхилень приголосних звуків у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний рівень зареєстровано в 1960-1990 роки (рис. 3.2.2.).

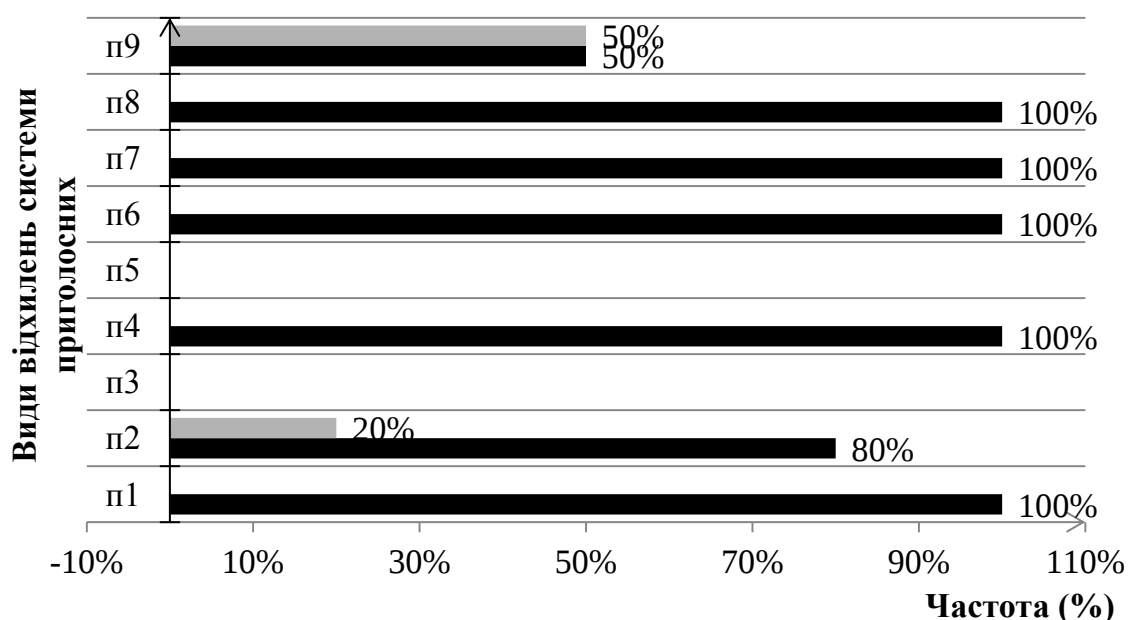

Рис. 3.2.2. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

У цей період майже не виявлено порушень норми в консонантній системі у вимові жінок середнього соціокультурного рівня, що мешкають на північному сході Англії. Виняток складають випадки не вимовляння фонем $[\lambda]$ прислівникового суфікса $-ly$ та заміни задньоязикового $[N]$ на апікально-

альвеолярний [v], проте їхня частота є незначною і складає лише 50,0% і 20,0% відповідно. Наприклад:

really / $\forall pI \cong \lambda I$ / (St. Eng.) – *really* / $\forall pI : I$ / (NED);

working / $\omega 3 : \kappa I N$ / (St. Eng.) – *working* / $\omega 3 : \kappa I v$ / (NED);

Щодо решти відхилень у системі приголосних (див. п1, п4, п6, п7, п8), то вони були зафіксовані виключно у вимові чоловіків або ж вони не були зареєстровані у мовців середнього соціокультурного рівня в аналізований період (1960-1990 р.р.), як у випадку з опущенням фонемі [η] на початку слова.

Той факт, що у вимові чоловіків як представників середнього соціокультурного рівня носіїв північно-східного діалекту Англії зареєстровано переважну кількість відхилень, може пояснюватись тим, що жінки зазначеного соціокультурного рівня зазвичай обіймають в суспільстві різні посади, які вимагають постійного контакту з іншим людьми, а отже, порозуміння, наприклад, секретарі, медсестри, продавці.

Стосовно системи відхилень у вимові приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, які мають високий соціокультурний рівень, то в ньому зафіксовано лише поодинокі випадки порушення їхньої вимови, а саме: відсутність темного алофона фонемі [λ], тобто домінування в мовленні її палаталізованого варіанту в усіх позиціях (що є типовою рисою чоловічого мовлення). Це зайвий раз підкреслює значущість у цей період історичного часу розвитку мови як показника приналежності мовця до вищого соціального класу.

3.2.2 Показники частоти відхилень у системі приголосних у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1990-2000 років. Картину відхилень у системі приголосних у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років відображено на рисунку 3.2.3.

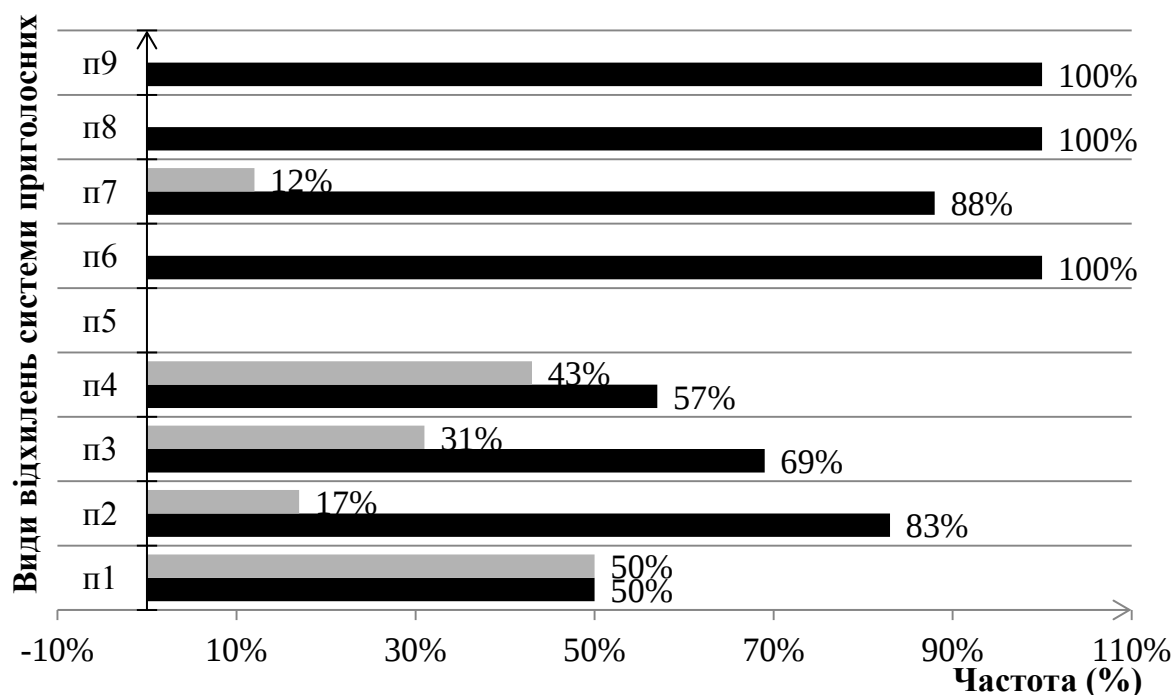

Рис.3.2.3. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

Як свідчать дані рисунку, відсутність темного алофона фонемі [λ] притаманна вимові і чоловіків, і жінок. Наприклад:

well /ωEK/ (St. Eng.) – *well* /ωEλ/ (NED);

У всіх решта випадках порушення орфоепічної норми консонантної системи стандартної англійської вимови більше притаманне чоловікам і сягає 100% у випадках опущення фонемі [τ] у кінцевій позиції, оглушення кінцевих дзвінких приголосних та не вимовляння фонемі [λ] прислівникового суфікса *-ly*. Крім того, їхньому мовленню властива досить висока частота явища глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] (88,0% при 12,0% у жінок) та заміна задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v] (83,0%). Наведемо типові приклади зазначених відхилень у вимові мешканців північного сходу: *just* /δZςστ/ (St. Eng.) – *just* /δZYσ/ (NED);

groceries /∇γρ≡Yσ≡ρIζ/ (St. Eng.) – *groceries* /∇γρυ:ΣIσ/ (NED);

actually /∇{κτΣY≡λI/ (St. Eng.) – *actually* /∇{κτΣY≡I/ (NED);

cemetery /ʌ̞σEμItɹI/ (St. Eng.) – *cemetery* /ʌ̞σEμ≋?ɹI/ (NED);

hanged /ŋ{Nδ/ (St. Eng.) – *hanged* /ŋ{^Avδ/ (NED).

Така незначна частота відхилень у системі приголосних у вимові жінок укотре демонструє, що незалежно від соціокультурного рівня, вони прагнуть до коректності у вимові.

Дещо інша картина частоти відхилень у 1990-2000 роках відхилень у системі приголосних у вимові носіїв північно-східного діалекту, що мають середній соціокультурний рівень, висвітлена на рисунку 3.2.4.

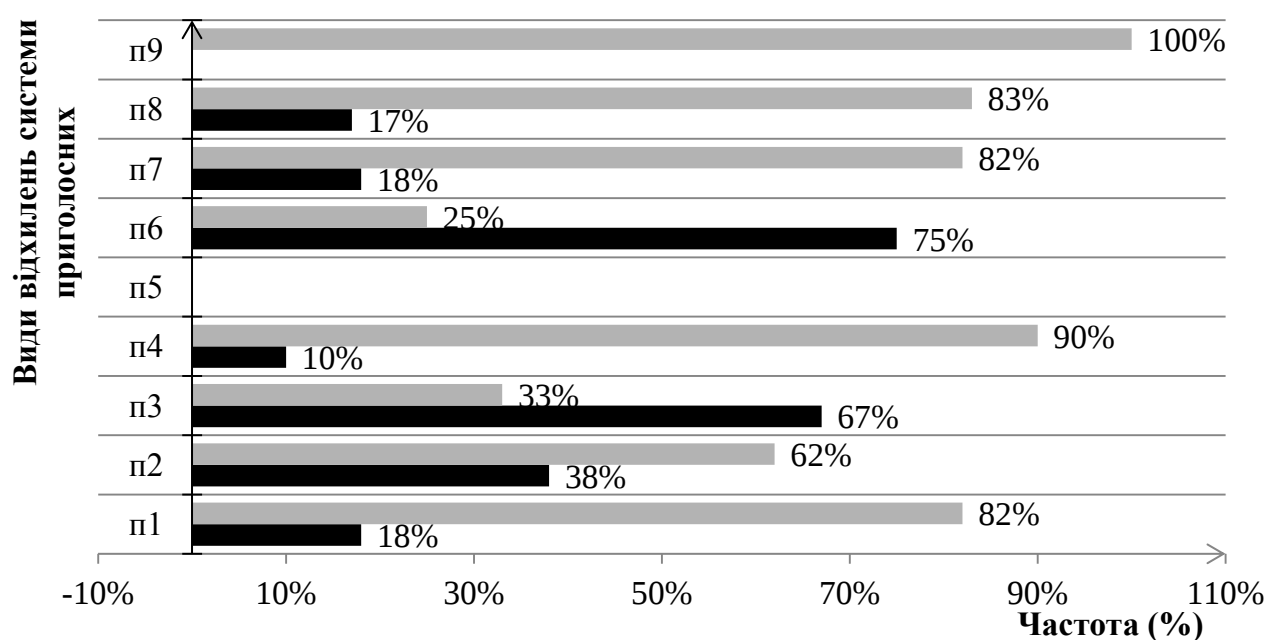

Рис. 3.2.4. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Як свідчать показники, наведені в діаграмі не вимовляння фонемі [λ] прислівникового суфікса *-ly* було зафіксоване у ці роки винятково у мовленні жінок.

Другими за частотою є, випадки опущення фонемі [Δ] у службових словах у вимові жінок (90% від загальної кількості, зафіксованої у мовленні обох статей), оглушення кінцевих дзвінких приголосних (83%), відсутність темного алофона фонемі [λ], тобто домінування її палаталізованого варіанту

в усіх позиціях та наявності глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] (по 82% відповідно).

Цікавим видається й те, що у 1990-2000 роки не зафіксовано фонетичних відхилень у системі приголосних звуків притаманних виключно мовленню чоловіків середнього соціокультурного рівня, а їхня максимальна частота сягає 75% і 67% відповідно у випадку опущення фонемі [τ] у кінцевій позиції та опущення фонемі [η] на початку слова. Наприклад:

want /ωΘvτ/ (St. Eng.) – *want* /ωΘv/ (NED);

he /ηI:/ (St. Eng.) – *he* /ɪ:/ (NED);

Подібний розподіл гендерного дослідження відхилень у системі приголосних може цілком свідчити про те, що в період 1990-2000 років усе більше жінок почали працювати на виробництві, а, отже, й поступово підвищувати свій соціокультурний рівень, але, використовуючи у мовленні діалектні відхилення, притаманні їхньому попередньому соціальному середовищу [220].

Закономірності реєстрації системи відхилень у вимові приголосних носіями північно-східного діалекту Англії, притаманних високому соціокультурному рівню за 1990-2000 роки, зображено на рисунку 3.2.5.

Відхилення типу опущення фонемі [δ] у ненаголошених позиціях та оглушення кінцевих дзвінких приголосних зафіксовано винятково (100%) у вимові чоловіків. Подібним чином таке порушення правил орфоепічної норми як опущення фонемі [λ] прислівникового суфікса *-ly* відзначено виключно (100%) у вимові жінок. Наприклад:

called /κO:λδ/ (St. Eng.) – *called* /κO:λ/ (NED);

pound /παYvδ/ (St. Eng.) – *pound* /παYvτ/ (NED);

nearly /ʔvI≡λI/ (St. Eng.) – *nearly* /ʔvI≡(λ)I/ (NED);

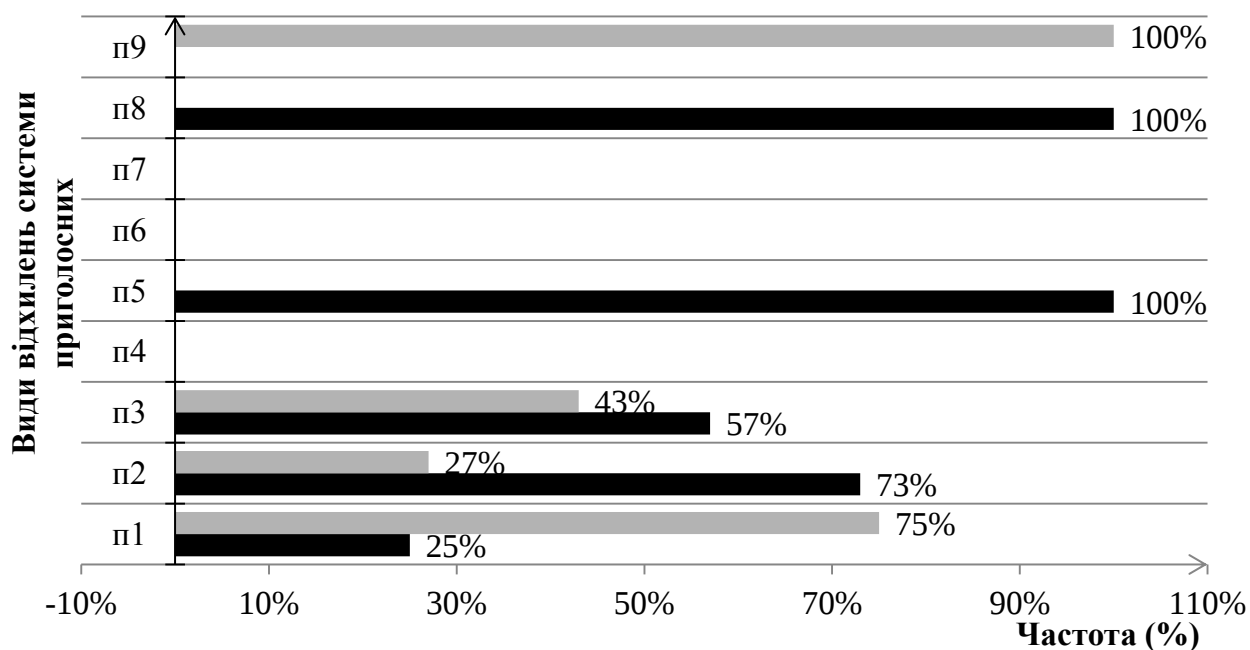

Рис. 3.2.5. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

Наведені на рисунку результати свідчать, що наступними за частотою відхилення у вимові жінок сягають 75% відсутності темного алофона фонемі [λ], тобто наявності її палаталізованого варіанта в усіх позиціях і 73% заміни задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v] характеризують вимову чоловіків. Наприклад:

whole /η≡Yλ/ (St. Eng.) – *whole* /ηO:λ/ (NED);

hurting /ηε:τIN/ (St. Eng.) – *hurting* /ηε:τIv/ (NED);

Взагалі у 1990-2000 роки у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають високий соціокультурний рівень, відзначено меншу кількість відхилень у системі приголосних звуків, що може свідчити про збереження за мовою її статусних характеристик, тобто з підвищенням соціокультурного рівня унормовується мовлення.

3.2.3 Показники частоти актуалізації відхилень у системі приголосних носіями північно-східного діалекту Англії у період 2000-

2010 років. Зміни у частоті функціонування відхилень у системі приголосних досліджуваного діалекту у вимові представників низького соціокультурного рівня, зафіксованій протягом наступних 2000-2010 років, відзеркалено на рис. 3.2.6.

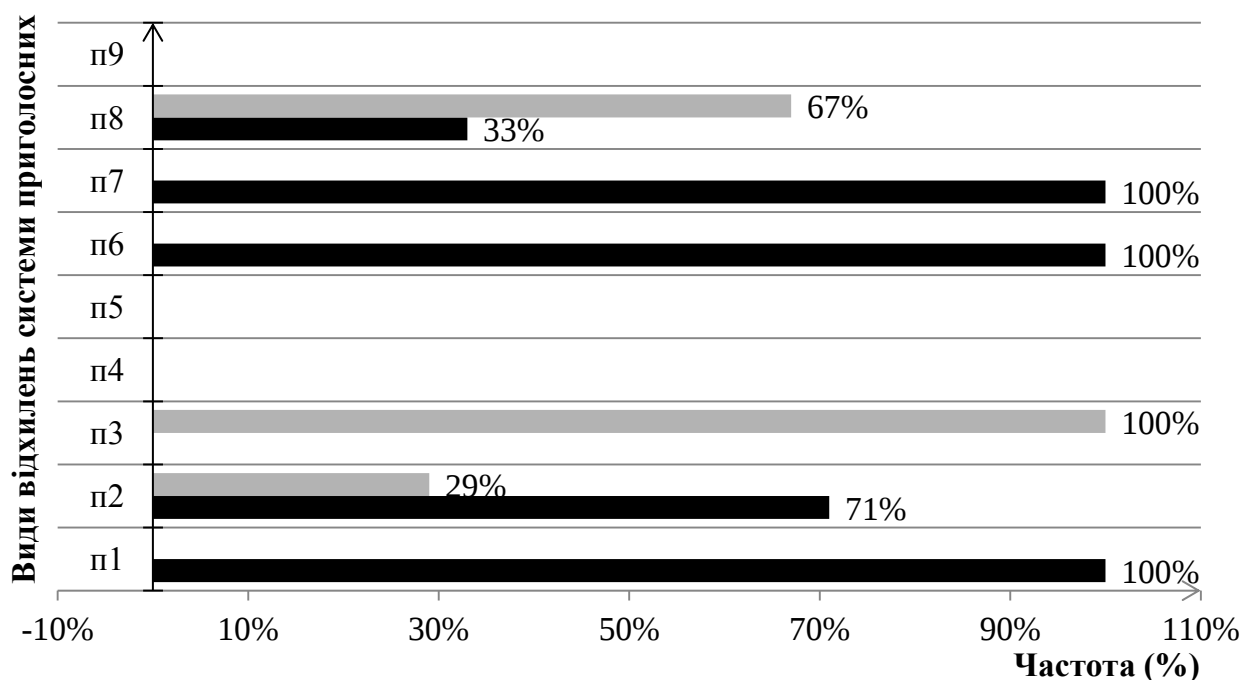

Рис.3.2.6. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Протягом зазначеного десятиліття відхилення типу відсутність темного алофона фонемі [λ], тобто домінування її палаталізованого алофона в усіх позиціях, опущення фонемі [τ] у кінцевій позиції та наявності глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] носіями досліджуваного діалекту властиві винятково (100%) у вимові чоловіків. Наведемо типові приклади:

hospital / $\forall \eta \Theta \sigma \pi \iota \tau (\cong) \lambda$ / (St. Eng.) – *hospital* / $\forall \eta \Theta \sigma \pi \iota \tau (\cong) \lambda$ / (NED);

plant / $\pi \lambda A : v \tau$ / (St. Eng.) – *plant* / $\pi \lambda A : v$ / (NED);

factory / $\forall \phi \{ \kappa \tau \epsilon p I$ / (St. Eng.) – *factory* / $\forall \phi \{ ? \tau \epsilon p I$ / (NED).

Цьому історичному періоду притаманні також досить високі показники фонетичних відхилень від орфоепічної норми у вимові жінок низького

соціокультурного рівня. Максимум таких відхилень досягає 100% у випадку опущення ними фонем [η] на початку слова і 67% у разі оглушення кінцевих дзвінких приголосних.

Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту, що мають середній соціокультурний рівень, зафіксованих у 2000-2010 роки, наведена на рис. 3.2.7

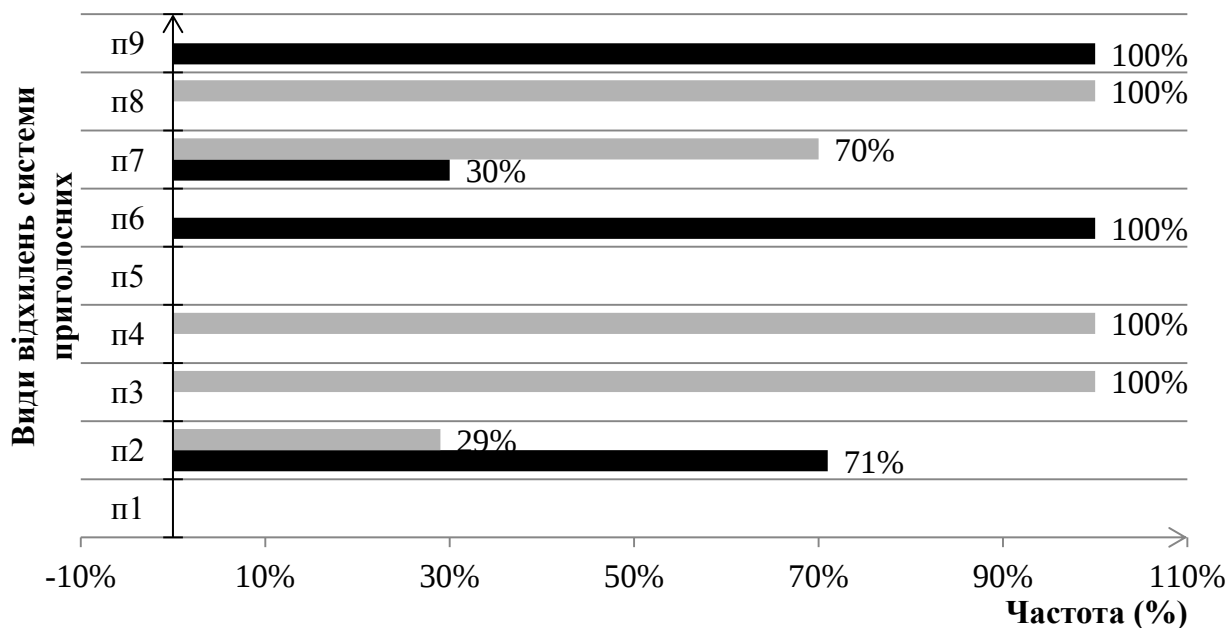

Рис.3.2.7. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З діаграм видно, що такі фонетичні відхилення як не вимовляння фонем [λ] прислівникового суфікса *-ly* та опущення фонем [τ] у кінцевій позиції притаманне виключно (100%) мовленню чоловіків-носіїв північно-східного діалекту Англії. Вимова жінок цього регіону характеризується оглушенням кінцевих дзвінких приголосних, опущенням фонем [η] на початку слова та фонем [Δ] у службових словах (100%).

У той самий час, відхилення у системі приголосних типу заміна задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v] та наявність глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] властиві вимові представників обох

статей. При цьому в першому випадку чоловіки порушують правила орфоепічної норми у 71% на противагу 29% у жінок; у другому – навпаки, до неправильної вимови частіше вдаються жінки (70% при 30% у чоловіків). Наприклад: *nothing* /ʌvʌTIN/ (St. Eng.) – *nothing* /ʌvʌTIV/ (NED);

back /β{k / (St. Eng.) – *back* /β{? / (NED).

Частота системи відхилень від стандарту у вимові приголосних носіями північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років представлено на рисунку 3.2.8.

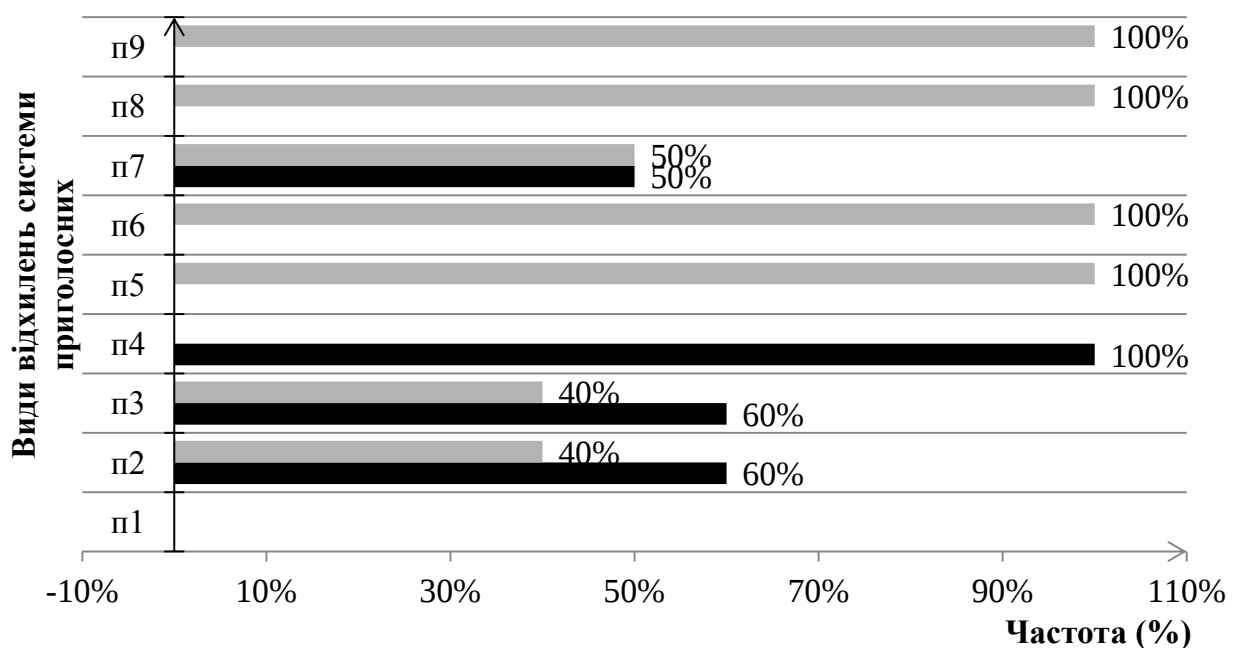

Рис. 3.2.8. Частота відхилень у системі приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Результати аналізу даних рисунку свідчать про те, що такі відхилення як не вимовляння фонемі [λ] прислівникового суфікса *-ly*, оглушення кінцевих дзвінких приголосних, опущення фонемі [τ] у кінцевій позиції та фонемі [δ] у ненаголошених позиціях притаманні винятково вимові жінок високого соціокультурного рівня (100%).

На відміну від цього, максимальна частота досліджуваних відхилень від орфоепічної англійської вимовної норми на сегментному рівні у вимові

чоловіків північного сходу становить 100% у випадку опущення фонемі [Δ] у редукованій формі службових слів та 60% у випадку не вимовляння фонемі [ŋ] на початку слова й заміни задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v]. Наприклад:

them /Δəμ/ (St. Eng.) – *them* /əμ/ (NED);

him /ŋIμ/ (St. Eng.) – *him* /Iμ/ (NED);

forthcoming /%φO:TʋκςμIN/ (St. Eng.) – *forthcoming* /%φO:TʋκYμIv/ (NED);

Разом з тим, фонетичне відхилення типу наявності глотальної зупинки на місці фонем [π], [τ], [κ] пропорційно зафіксовано у вимові і жінок, і чоловіків північно-східного регіону Англії.

Узагальнюючи викладене, не важко зробити висновок про те, що у період 2000-2010 років соціокультурний рівень та стать мовців уже перестають бути надійними корелятами наближення їхньої вимови до орфоепічної норми. Як зазначалося вище, цьому може сприяти загальнодоступність освіти, розвиток засобів масової інформації, підвищення рівня соціальної та географічної мобільності мешканців Англії, а також своєрідний вияв самоідентифікації громадян, а також певною мірою емансипація жінок аналізованого регіону.

Результати аналізу загальної картини сегментних особливостей вимови носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років дозволяє припустити, що мовленню представників низького соціокультурного рівня притаманною є нечіткість вимовляння слів у контексті, яка призводить до ускладнення сприйняття та декодування смислу висловлення. Не сприяють розумінню також і мовлення носіїв північно-східного діалекту та їхня недбала вимова, монотонне, неемоційне мовлення, відсутність чіткого поділу висловлення на смислові групи і, як наслідок, зміщення фразового наголосу.

Типовими явищами, що ускладнюють розуміння мовлення представників північно-східного регіону Англії, можна назвати: повну

редукцію голосних у ненаголошеній позиції, випадіння та оглушення приголосних, наявність глотальних зупинок, порушення стику фонем у мовленнєвому потоці.

Щодо аналізу гендерних особливостей можна стверджувати, що вимова жінок у 1960-2010 роки кваліфікується як більш чітка і коректна та підтверджує думку О'Коннора [250, с. 301-302; див. також 122, с.64-65], що їм, порівнянно з чоловіками, властивий вищий ступінь правильності у доборі мовних одиниць. Проте, з плином часу ця тенденція внаслідок історичного розвитку суспільства стає все менш актуальною.

Не можна ігнорувати також і те, що на якість вимови впливає і рід діяльності мовців. Зокрема, правильніша вимова зафіксована у жінок-матерів, оскільки їм необхідно чітко й коректно висловлюватися під час спілкування з дітьми та у процесі їхнього навчання у навчальному закладі. Крім того, покращенню вимови сприяє необхідність вступати в акти офіційної комунікації, що є складовою службових обов'язків багатьох мовців.

3.3 Специфіка залежності показників частоти актуалізації фонетичних відхилень від вікових груп мешканців північно-східного регіону Англії

Для отримання якісної картини закономірностей частоти відхилень у системі сегментного рівня нами, на підставі даних рисунків 3.1.1-3.1.8 було побудовано сімейство часткових кривих, що відображають характер залежності частоти реалізації зазначених відхилень від вектору зростання вікових груп носіїв мови. Далі шляхом графічного інтегрування було побудовано абстраговану інтегруючу залежність відхилень у системі голосних у вимові носіїв північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років, наведену на рис. 3.3.1.

За тією самою методикою на підставі даних рисунків 3.2.1-3.2.8 було отримано й відповідну, наведену на ньому, інтегруючу залежність у системі

приголосних. Повторне графічне інтегрування кривих, що відображають закономірності відхилень у системах голосних і приголосних у вимові представників північного сходу Англії, уможливило побудову узагальненої інтегруючої залежності відхилень у вимові мешканців північного сходу на сегментному рівні, зображеної на рис. 3.3.1 жирною лінією.

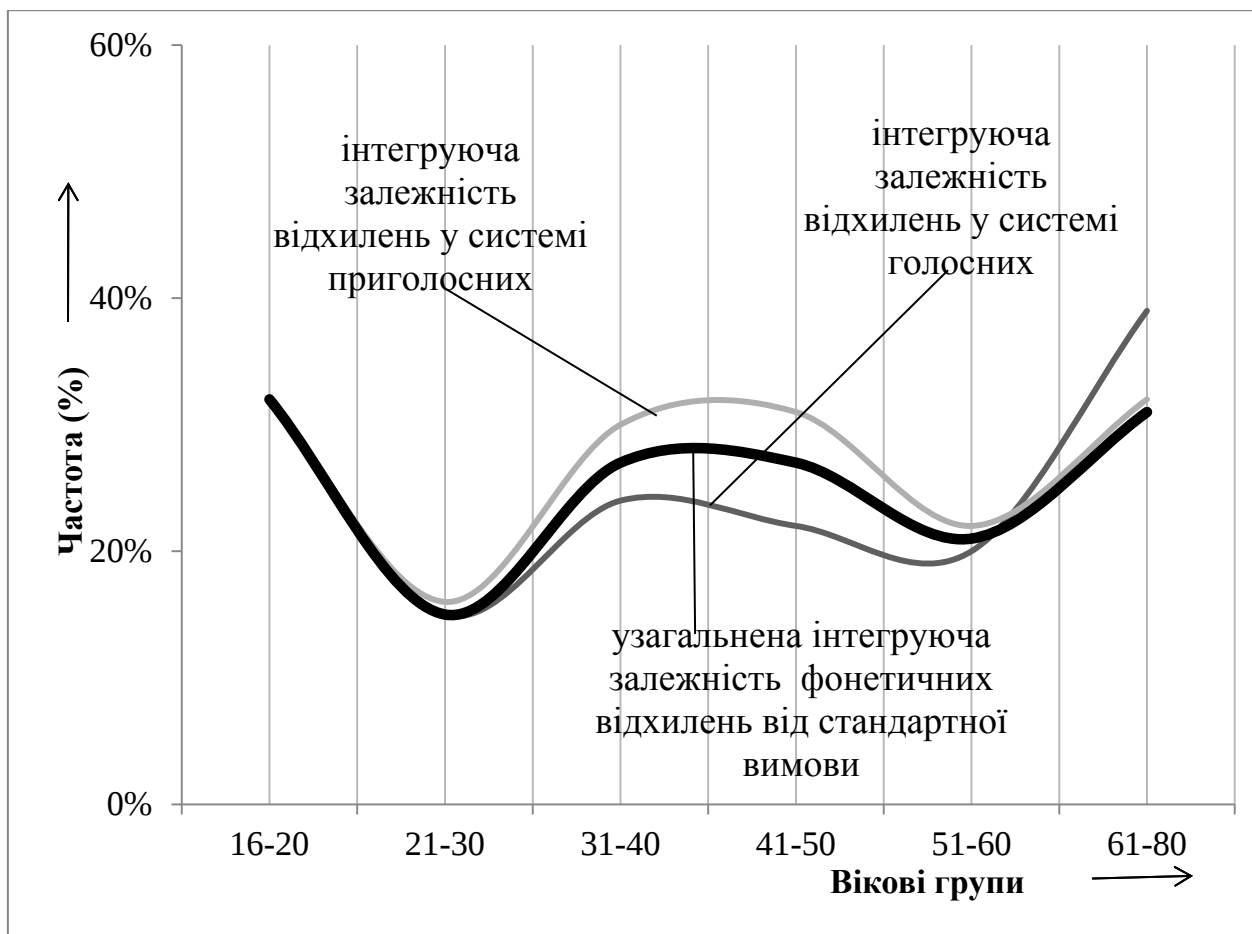

Рис. 3.3.1. Інтегруюча залежність частоти фонетичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років

Отримана у такий спосіб крива свідчить про зниження частоти фонетичних відхилень від стандарту у вимові 21-30-літніх представників північного сходу Англії та про подальше її підвищення у групі 31-50-річних носіїв діалекту. У наступній віковій групі (51-60 років) спостерігається зменшення частоти фонетичних відхилень у системі голосних і приголосних та подальше зростання їхньої кількості у мовленні 61-80-річних мешканців регіону. Така закономірність досить щільно, на наш погляд, корелює з

відповідними періодами активної соціалізації мешканців регіону, а саме: (а) юнацькою безтурботністю [28, с. 39, 19; с. 352] (16-20 років), (б) початком самостійного життєвого шляху (21-30 років) [95, с. 40], (в) досягненням ними певних успіхів у кар'єрі та особистому житті, що призводить до певної недбалості або сприяє коректності у вимові (31-50 років), (г) подальшою роботою над особистим статусом (51-60 років) та, нарешті, (д) завершенням трудової діяльності й виходом на пенсію (61-80 років).

Щодо загальної тенденції залежності особливостей функціонування відхилень на сегментному рівні від вікової групи мовця, то її можна схарактеризувати специфічним явищем певного, пропорційного зростання віку носіїв північно-східного діалекту, тяжіння до орфоепічної норми англійської вимови, яке поступово зникає у віковій групі 61-80 років. При цьому недбалість у вимові молодих мовців, а саме значну кількість випадків редукції голосних, глотальної зупинки, елізії, можна пояснити психологією підлітків (16-20 років), тобто розкутістю, нігілізмом, відсутністю обмежень мовної поведінки. На відміну від цього, підвищення частоти фонетичних відхилень у групі 61-80-річних мовців є, на нашу думку, певною розкутістю унаслідок їхнього відходу від справ, які змушували дотримуватися вимовної норми не лине за місцем роботи, але й у повсякденному житті.

Висновки до РОЗДІЛУ 3

Узагальнюючи результати проведення експериментально-фонетичного дослідження особливостей вимови одиниць сегментного рівня носіями північно-східного діалекту Англії протягом історичного періоду з 1960 до 2010 року, можна зробити такі висновки:

1. Комунікативна релевантність конкретних відхилень у вимові представників північно-східного діалекту Англії від стандарту англійської вимови варіюється залежно від соціокультурного рівня мовців (роду їхньої діяльності, стану освіти і т. ін.), їхніх вікових та гендерних ознак.

2. Результатами аудитивного аналізу типових відхилень від стандартної вимови голосних і приголосних у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років встановлено, що:

а) до найчастотніших відхилень у системі голосних у вимові чоловіків і жінок усіх досліджуваних соціокультурних рівнів та вікових груп, слід віднести: невідтворення явища редукції: заміна фонему [≡] на фонему [Θ] в ініціальному ненаголошеному закритому складі CVC-типу (100%) зафіксована виключно у період 1960-1990 років; якісна редукція фонему [υ:] у займеннику другої особи однини і множини *you* (86,36%) у 1960-1990 роки; невідтворення явища редукції: заміна фонему [≡] на [Y] у службових словах, у ненаголошеній позиції перед приголосним (77,78%) зареєстроване у 1990-2000 роки; просунуте вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонему [O:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду (67,86%) у 1960-1990 роки; невідтворення явища редукції: заміна фонему [≡] на [ε] у ненаголошеній позиції (66,67%) у 1960-1990 роках; просунуте вперед положення язика під час вимови відкритої заднього ряду фонему [A:], що дозволяє кваліфікувати її як фонему просунутого вперед заднього ряду (65,38%) у 1960-1990 роки; опущення ядра дифтонга [αI] у присвійному займеннику першої особи однини *my* (64,71) у 1990-2000 роки; заміна ядра дифтонга [≡Y] на фонему заднього ряду [O] (60,47%) у 1960-1990 роки; заміна дифтонга [≡Y] на монофтонг заднього ряду [υ:] (59,09%) у 1990-2000 роки; опущення глайду дифтонга [εI] у відкритому складі (58,62%) у 1990-2000 роки; неправильне горизонтальне і вертикальне положення язика під час артикуляції фонему [I], яка реалізується в кінцевій позиції слова перед приголосною, яке уподібнює її звучання до

фонемі [ɪ] (58,33%) у 1990-2000 роки; заміна центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього просунутого вперед ряду [ʏ] (56,48%) у 1990-2000 роки;

б) найчастотнішими відхиленнями у системі приголосних, актуалізованих чоловіками та жінками всіх соціокультурних рівнів і вікових груп, є: опущення фонемі [ŋ] на початку слова (68,42%), зафіксоване у 1990-2000 роках; опущення фонемі [Δ] у службових словах (58,62%) у 1990-2000 роки; опущення фонемі [τ] у кінцевій позиції (57,14%) у 1960-1990 роки; відсутність темного алофона фонемі [λ], тобто рекурентність її палаталізованого варіанта в усіх позиціях (55,77%) у 1990-2000 роки; опущення фонемі [δ] у ненаголошених позиціях (54,55%) у 1960-1990 роки.

3. Частота функціонування фонетичних відхилень північно-східного діалекту Англії від стандартної вимови у мовленні мешканців досліджуваного регіону має хвилеподібний характер, а саме: спадає у мовленні 21-30-річних мовців, зростає у віковій групі 31-50 років і знову спадає у групі 51-60-річних з подальшим зростанням у 61-80-річних носіїв діалекту.

Основні положення цього розділу висвітлені в таких працях автора: [80, с. 116-121].

РОЗДІЛ 4

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

У розділі викладено опис результатів дослідження лексичних особливостей мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії. У зіставленні зі стандартною англійською мовою розглянуто, особливості діалектних лексичних одиниць у мовленні представників цього регіону за три аналізовані періоди: 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки. Виклад результатів структуровано відповідно до обґрунтованої у першому розділі класифікації (рис. 1.2.1) за такими провідними ознаками діалектів англійської мови: соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), його гендерна приналежність (чоловік, жінка) та вікова група (16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-80).

4.1 Типові лексичні відхилення північно-східного діалекту Англії від стандартної англійської мови

Перш ніж розпочати аналіз факторів, що здійснюють безпосередній вплив на актуалізацію лексичних відхилень носіями північно-східного діалекту Англії за досліджуваний у праці період 1960-2010 років, окреслимо в загальних рисах закономірності цих відхилень. Для цього, у першому наближенні, доцільно, на наш погляд, схарактеризувати варіювання кількісних ознак лексичних відхилень за трьома такими історичними періодами 1960-1990 р., 1990-2000 р., 2000-2010 р. Тому розглянемо, насамперед, кількісні характеристики актуалізації графонів, діалектних слів та дивергентів носіями північно-східного діалекту Англії, зафіксовані в період 1960-1990 років в архіві інтерв'ю «Talk of the Toon», та відображені нами на рисунку 4.1.1.

Відповідно до обґрунтованих у першому розділі класифікації (рис. 1.2.1.2) та пункті 1.3.2.1 методики встановлення ознак діалектів англійської мови і факторів, що впливають на особливості її актуалізації, такими

ознаками слугують соціокультурні рівні мовців (високий, середній, низький) і їхня стать (чоловіки, жінки). Дані аналізу типових лексичних відхилень у мовленні представників північного сходу Англії наведено на рисунку 4.1.1.

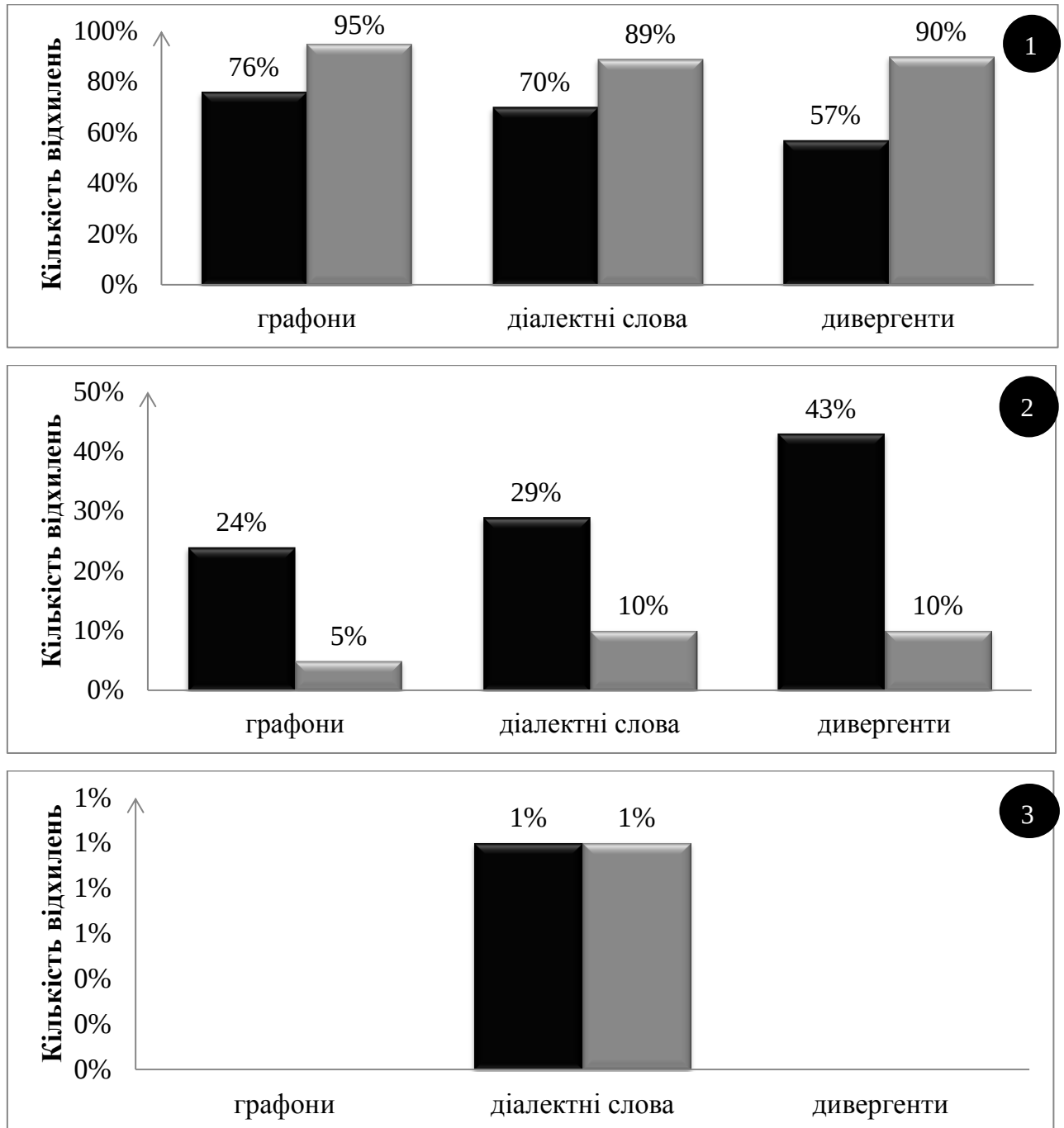

Рис. 4.1.1 Кількісні характеристики лексичних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким – 1, середнім – 2 та високим – 3 соціокультурними рівнями за 1960-1990 роки. Умовні позначки: – чоловіки, – жінки

Зіставлення результатів проведеного таким чином інтерпретування свідчить, що за розглянутий період, незалежно від статі мовця, кількість вживання графонів носіями досліджуваного діалекту зворотно-пропорційно зростає відносно соціокультурного рівня носіїв діалекту. При цьому доцільно зазначити, що у зіставленні з лексичними відхиленнями, які мають місце у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії середнього соціокультурного рівня, кількість графонів актуалізованих носіями діалекту низького соціокультурного рівня зростає у чоловіків у 3,2 рази (з 24% до 76%, у жінок – у 21 раз (з 5% до 95%).

Подібна картина спостерігається й у вживанні діалектних слів. У зіставленні з частотою актуалізації цих слів жінками-носіями середнього соціокультурного рівня північно-східного діалекту Англії, рекурентність їхньої актуалізації жінками низького соціокультурного рівня збільшується у 9 разів. На відміну від цього у мовленні представників чоловічої статі низького соціокультурного рівня збільшується кількість вживання діалектних слів лише в 2,4 рази (до 70%) по відношенню до їхньої вживаності у мовленні чоловіків середнього соціокультурного рівня.

Подібно до цього збільшення дивергентів в актуалізаціях жінок низького соціокультурного рівня у 9 разів перевищує їхнє функціонування у мовленні жінок середнього соціокультурного рівня (з 10% до 90%). Щодо вживання дивергентів чоловіками, що належать до низького соціокультурного рівня, то у мовленні до представників середнього соціокультурного рівня їхня рекурентність зростає лише у 1,3 рази і складає 43%.

Так чи інакше, стає очевидною загальна тенденція, відповідно до якої, кількість лексичних відхилень, актуалізованих носіями північно-східного діалекту Англії, зростає зі зниженням їхнього соціокультурного рівня.

Кількісні зміни вживання графонів, діалектних слів та дивергентів носіями північно-східного діалекту Англії, зафіксовані нами в архіві інтерв'ю «*Talk of the Toon*» [271], у період з 1990-2000 роки, відображено на рисунку 4.1.2.

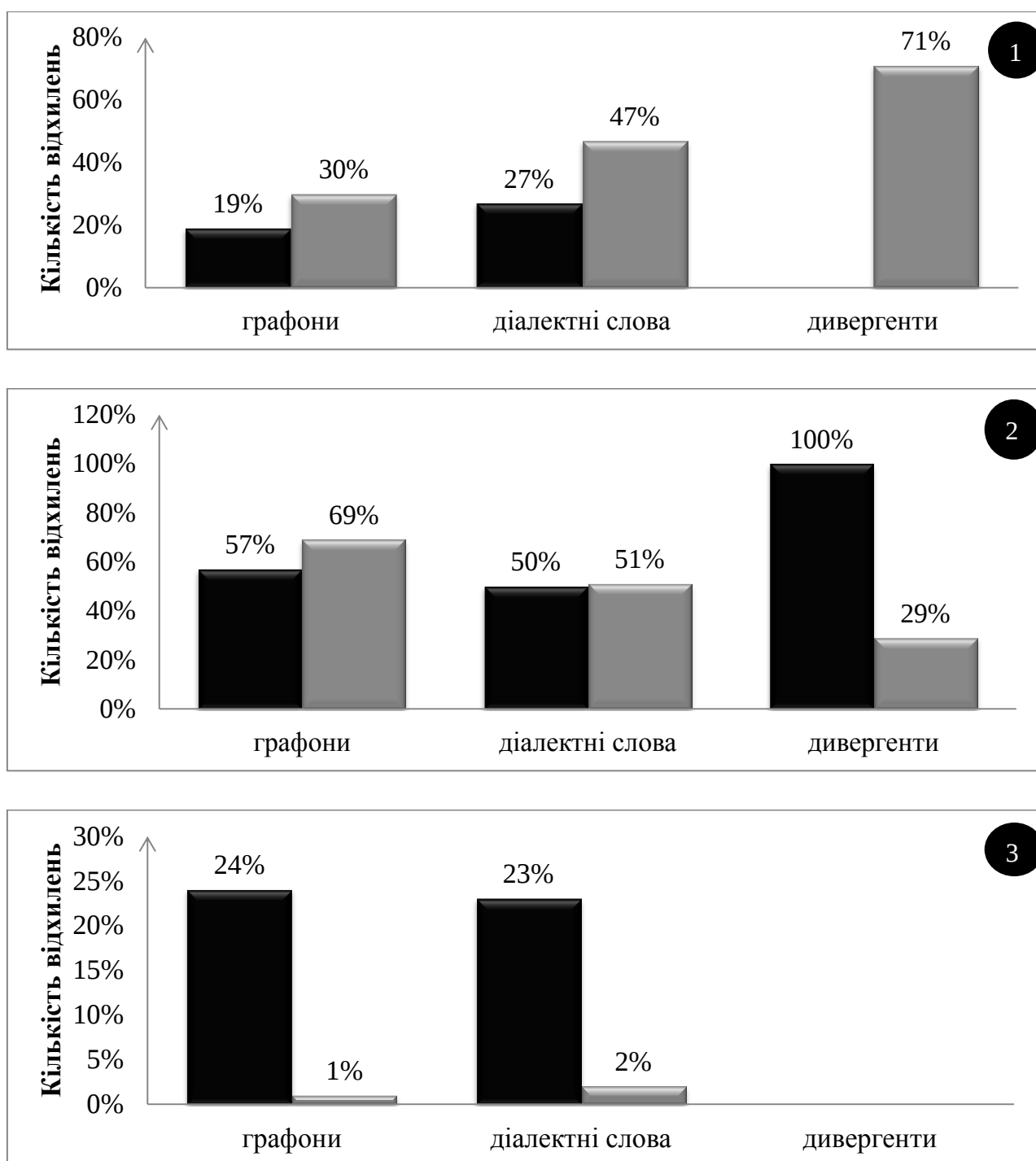

Рис. 4.1.2 Кількісні характеристики лексичних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким – 1, середнім – 2 та високим – 3 соціокультурними рівнями за 1990-2000роки. Умовні позначки: – чоловіки, – жінки

У цьому випадку аналогічно до попередньо розгляду, ознаками, що впливають на особливості актуалізації лексичної системи діалекту слугують

соціокультурні рівні мовців (високий, середній, низький) та їхня стать (чоловіки, жінки).

При чому кількість актуалізації графонів чоловіками середнього соціокультурного рівня у 2,3 рази перевищує їхню реалізацію чоловіками високого соціокультурного рівня. Однак у мовленні чоловіків низького соціокультурного рівня графони використовуються у 3 рази рідше. Аналогічно варіює актуалізація графонів і в мовленні жінок.

Подібна картина спостерігається також і у використанні мовцями діалектних слів, оскільки частота їхнього вживання зростає на середньому соціокультурному рівні по відношенню до високого та спадає на низькому – по відношенню до середнього.

Щодо особливостей актуалізації дивергентів носіями північно-східного діалекту Англії, то зафіксовані кількісні характеристики їхнього функціонування у мовленні не є подібними по відношенню до частоти вживаності графонів і діалектних слів та такими, що дозволяють виявити стійкі тенденції.

Узагальнення викладеного вище свідчить про те, що, незалежно від гендерної ознаки носіїв діалекту високого і середнього соціокультурних рівнів, кількість лексичних відхилень зворотно-пропорційно зростає протягом аналізованого періоду з 1990 по 2000 роки зазначеним соціокультурним рівням самих мовців, тобто зі зниженням соціокультурного рівня зростає їхня кількість, та зменшується на низькому соціокультурному рівні у порівнянні із середнім. При цьому вказана тенденція є акцентніше вираженою у мовленні чоловіків.

Кількісні характеристики лексичних відхилень від стандарту у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають різні соціокультурні рівні та відрізняються за гендерною ознакою, зафіксовані нами під час дослідження архівів інтерв'ю «*Talk of the Toon*» [271], за період з 2000-2010 роки, наведено на рисунку 4.1.3.

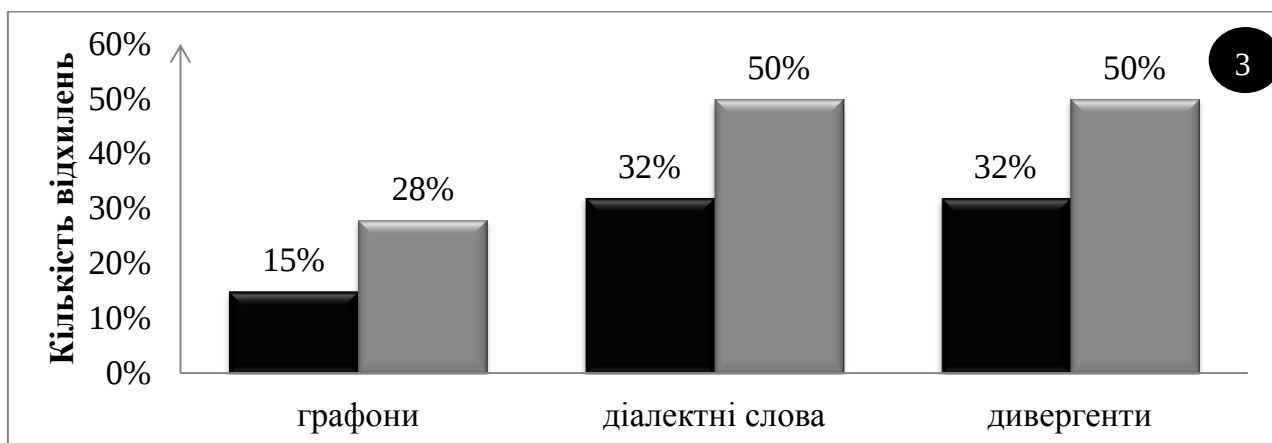
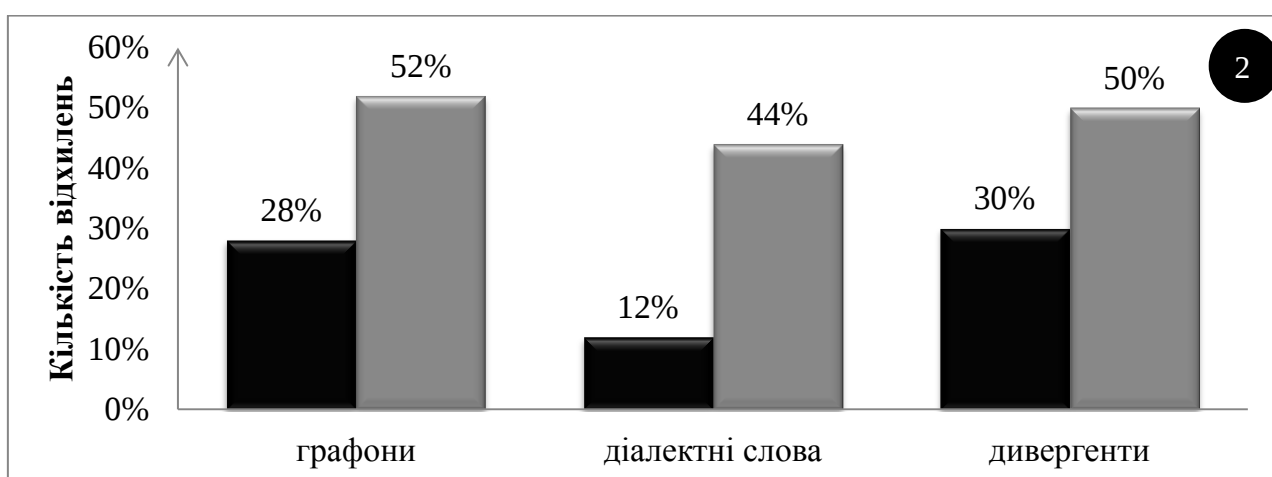
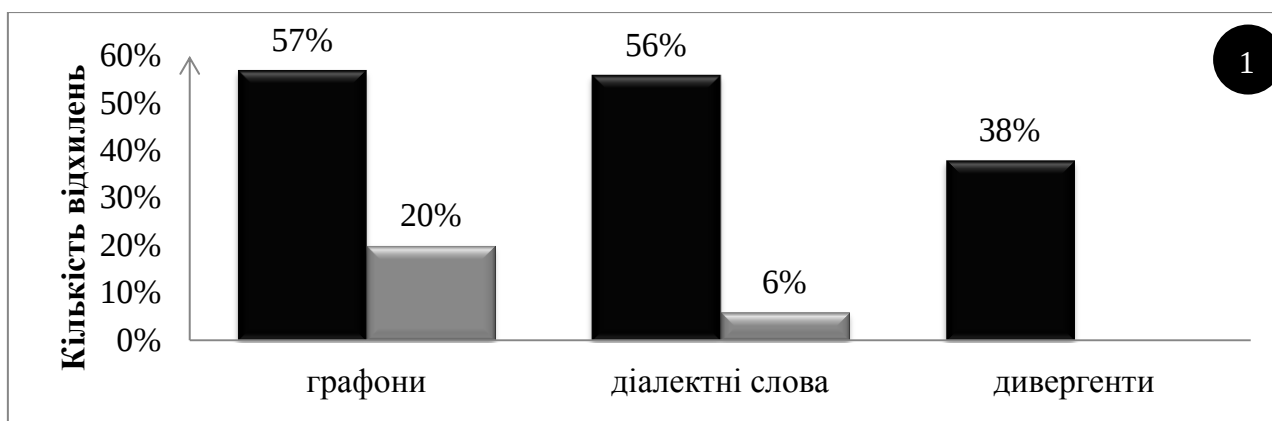

Рис. 4.1.3 Кількісні характеристики лексичних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким – 1, середнім – 2 та високим – 3 соціокультурними рівнями за 2000-2010 роки. Умовні позначки: – чоловіки, – жінки

Наведені на рисунку діаграми свідчать, що у мовленні чоловіків зафіксовано зростання кількості графонів відповідно до зниження ступеня соціокультурного рівня самих мовців.

У зіставленні з актуалізаціями високого соціокультурного рівня у мовленні чоловіків середнього соціокультурного рівня зареєстровано подвоєння кількості аналізованих відхилень. Аналогічне подвоєння має місце й у використанні графонів чоловіками низького соціокультурного рівня у зіставленні з їхнім уживанням у мовленні чоловіків середнього соціокультурного рівня. Щодо мовлення жінок тут спостерігається тенденція до двократного зростання частоти функціонування графонів у мовленні носіїв середнього соціокультурного рівня у порівнянні з мовленням жінок низького та високого соціокультурних рівнів.

Стосовно частотних ознак використання діалектних слів, то у мовленні чоловіків середнього соціокультурного рівня їхня кількість зменшується у 2,6 рази порівняно з їхньою актуалізацією у мовленні чоловіків високого соціокультурного рівня. Проте, зі зниженням соціокультурного рівня від середнього до низького кількість діалектних слів у мовленні чоловіків зростає у 4,6 рази (з 12% до 56%). Характерною особливістю реалізації відхилень у мовленні жінок-носіїв північно-східного діалекту слід уважати поступове зменшення вживання діалектних слів у відповідності зі зниженням соціокультурного рівня мовців.

Уживання дивергентів у мовленні чоловіків усіх соціокультурних рівнів є майже рівновеликим. При цьому спостерігається незначне збільшення кількості цих лексичних одиниць у мовленні носіїв високого і низького соціокультурних рівнів порівняно із середнім. Функціонування ж дивергентів у мовленні жінок відзначається рівновеликими показниками у представниць середнього і високого соціокультурних рівнів.

Отже, на відміну від попередніх, періоду 2000-2010 років не притаманна загальна для графонів, діалектних слів та дивергентів тенденція до функціонування у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії. Таким чином можна зробити висновок про те, що на результати саморозвитку діалекту в аналізований період значний вплив, як і у попередніх періодах, здійснюють соціокультурні та гендерні особливості мовців.

Для формування уявлень щодо якісної картини генезису північно-східного діалекту Англії нами було розглянуто загальні закономірності динаміки змін, описаних вище лексичних відхилень. У процесі зазначеного розгляду було встановлено, що функціонування графонів північно-східного діалекту Англії протягом аналізованого нами періоду з 1960 по 2010 роки змінювалось шляхом зменшення їхньої кількості в околі 1990 року та подальшого зростання до їхнього вихідного рівня, зафіксованого у 1960 році.

Аналогічна якісна характеристика саморозвитку діалекту за цей період притаманна і дивергентам. Проте, у 2010 році їхнє збільшення досягло лише половини вихідного рівня. На відміну від них, частота використання діалектних слів носіями північно-східного діалекту Англії у період з 1960 по 2010 роки властива стійка тенденція до скорочення їхнього вживання у мовленні у 2,7 рази.

Цілком очевидно, що жодну із з'ясованих таким чином тенденцій не доцільно продовжувати аналізувати без урахування суттєвого впливу соціально-політичних змін у суспільстві, а також розвитку промисловості Англії [229, с. 145; 242; 246; 284, с. 62-63; 249] як провідних чинників та рушійних сил саморозвитку будь-якої мовленнєвої культури. Для цього достатньо звернутися до таких фактів, як реалізація другого етапу (1960-1993 роки) закриття верфей, упродовж якого шість верфей закрилося у 1960-х роках (у тому числі й *W.Gray of Hartlepool* (1961), *Short Brothers of Sunderland* (1964) і *The Blyth Shipbuiding Company* (1966)); п'ять верфей закрили у 1990-х роках (у тому числі й *Furness yard at Haverton Hill* у 1979 році) [265].

При цьому не зайвим буде нагадати, що остання вугільна шахта північно-східного регіону була закрита у 1993 році, і через занепад і вугледобувної, і суднобудівної промисловості, які забезпечували робочими місцями 40% населення, у регіоні підвищився рівень безробіття [178, с. 8; 236; 237; 279]. Крім того відомо, що у Уерсайді з 1950 року все більше наймають на роботу жінок і сьогоднішній день близько 50% працівників складають жінки цього регіону [189; 199, с. 145-146; 292].

З іншого боку, у цей час Тайнсайд, який є важливою частиною північно-східного регіону, реконструюється за рахунок розвитку мистецтва, культури, наукових досліджень, особливо у галузях охорони здоров'я і біотехнологій. Наприклад, Університет Ньюкаслу [280; 281] набув сьогодні статусу провідної установи у розвитку технології стовбурних клітин, будучи першим в Об'єднаному Королівстві і другим в Європі інститутом, який отримав ліцензію на розробку цього питання [212].

У свою чергу, Сандерленд, який зазнав економічного занепаду впродовж останнього століття, у теперішній час стає важливим центром кватернарної промисловості (*quaternary industry*), біонауки, комп'ютерних технологій [289]. Вагомий вплив на економіку регіону має автомобільний концерн *Nissan*, який фокусується на виробництві електромобілів [255].

Зростає й економіка Тіссайду, яка значною мірою залежить від хімічної промисловості, а також від розвитку нових технологій цифрової обробки інформації, за рахунок особливої участі Університету Тіссайду.

Доцільно згадати також реформування структури економіки Нортумберленду завдяки розвитку фармацевтичних компаній, розташованих у районі Кремплінгтону та Прудое [222], а також створення унікального водного резервуару Англії (*reservoir Kielder Water*), як розширення потенційних можливостей розвитку нових видів виробництва. Логічним наслідком такого розвитку є те, що сьогодні на північному-сході існує п'ять університетів, на базі яких працюють дослідницькі відділення: Університет Дарема (*Durham University*), Університет Ньюкаслу (*Newcastle University*), Нортумбрійський Університет (*Northumbria University*), Університет Сандерленду (*Sunderland University*) і Тіссайдський Університет (*Teesside University*), що поклали початок розвитку багатьох підприємств, які працюють у регіоні [281].

Зважаючи на це, ми маємо всі підстави вважати, що провідними чинниками, які здійснювали вплив на генезис північно-східного діалекту Англії в період 1960-2010 років, стали, насамперед:

1) виникнення у стандарті нових мовних одиниць та зникнення існуючих у діалекті відхилень у зв'язку з появою нових об'єктів, предметів, реалій життя і т. ін. [288, с. 195];

2) стандартизація лексики внаслідок упровадження сучасних технологій [306, с. 17] та започаткування нових, урядових секторів промисловості і комерційних галузей, що сприяли зміні способу життя регіону і в решті решт до зміни локальної мови [178, с. 71];

3) зростання соціальної та географічної мобільності населення [178, с. 74; 147, с.23];

4) підвищення рівня та доступності загальної освіти, а також упровадження нових технологій у побут [186, с. 547; 191; 251, с. 21; 248].

Визначена таким чином сукупність соціально-державних чинників убачається нам цілком достатньою для реалізації адекватного подальшого наукового опису спільних і диференційних особливостей функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років.

4.1.1 Закономірності функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії. Функціонування графонів у північно-східному діалекті Англії за період 1960-2010 років може бути охарактеризоване під кутом зору динаміки змін їхньої уживаності. Зокрема, на рисунку 4.1.1.1. відзеркалено зміни вживаності графонів досліджуваного діалекту в актуалізаціях мовцями низького соціокультурного рівня, зафіксованих протягом 1960-2010 років.

Наведемо типові приклади актуалізації зазначених графонів: *I mean we just had to do **wor** lessons and that was it and now they're doing lessons and they are going to (pause) well sports and they're doing these outings they're taking them on outings and everything we didn't get anything like that we just got **wor** lessons and it was as dull routine that was it now I think they've got everything.* У цьому реченні прикладом графону виступає діалектний присвійний займенник *wor*, який у стандартній англійській мові має відповідник *our*.

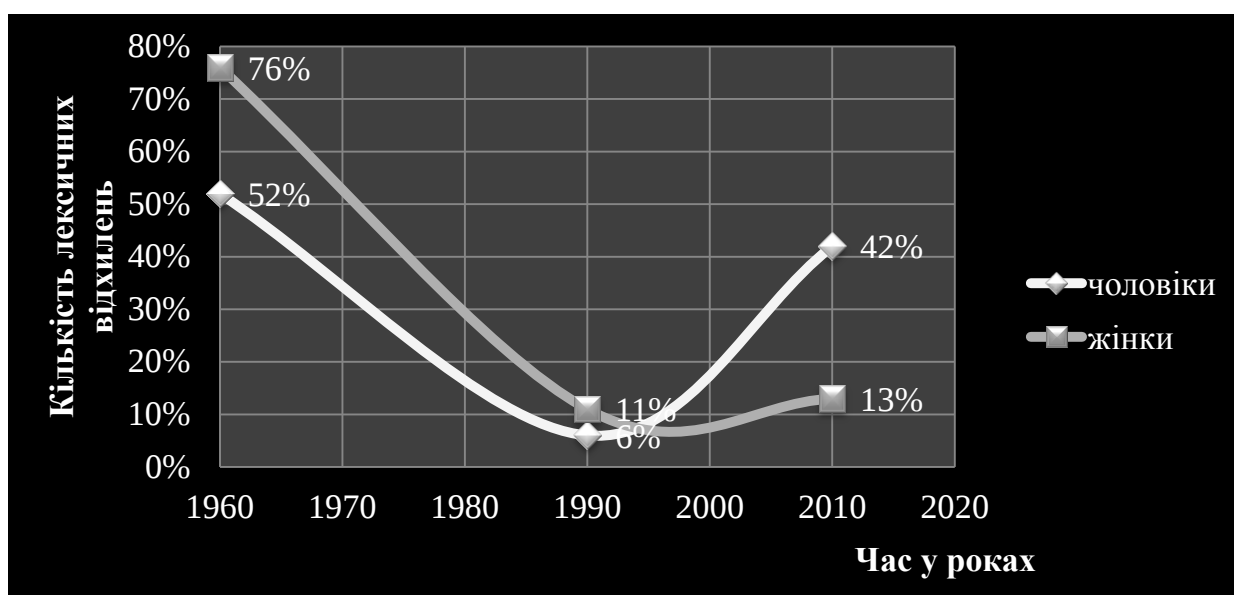

Рис. 4.1.1.1. Характеристики вживаності графонів мовцями низького соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

Наступний приклад *And of course they were you know they're still old enough to (pause) listen to the **telli** and see what was happening and listening to what was happening you know* демонструє заміну іменника *telly* діалектним відповідником *telli* [306, с. 170].

Наведений нижче приклад *He's good mind he's a good help I must admit but eh (pause) the I I think all men are like that though they tend to try and take over and you get up and you think 'oh hell' (pause) and you want to do it yourself you know but you think 'oh **wey** it's something for them to do' you know but I think there's a lot of that role reversed these days*, ілюструє заміну багатофункціонального англійського слова *well* північно-східним відповідником *wey*.

У свою чергу, замість англійського дієслова *know* – *знати* у прикладі *Mm. Oh aye, well ts- a should **knaa** I used to work there y'**knaa**. I was on the railways.* у вживається діалектне слово *knaa*.

Про заміну англійського займенника другої особи однини *you* графоном *ye* свідчить наведений приклад *But we used to go out but I mean you*

had a torch to help ye you know to fin- well I mean oh where's oh I was going to say where's the dog.

З рисунку видно якісну картину змін частоти актуалізації графонів чоловіками та жінками. За характером побудованих на ньому кривих зрозуміло, що на відрізку історичного часу з 1960 по 1990 роки спостерігається значне зниження актуалізації графонів у мовленні і чоловіків, і жінок. За кількісною ознакою вживання графонів у мовленні жінок у 1990 році зменшується у сім разів порівняно з 1960 роком, а у чоловіків – у дев'ять разів. Прояв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні є цілком виправданим, зважаючи на логіку генезису діалекту, обґрунтовану нами у моделі (див. рис. 1.2.2.1), та враховуючи відповідні передбачення лінгвістів (див., напр., [138, с. 127]).

Незначна різниця у вживанні графонів станом на 1960 рік (52% – жінки, 48% – чоловіки) та станом на 1990 рік (58% – жінки, 42% – чоловіки) пов'язана з тим, що, як відомо [178, с. 71], у цей період чоловіки, які складали переважну більшість представників різних сфер виробництва, були, по суті, більш соціально активними.

На другому періоді (1990-2010 роки) генезису діалекту якісна картина змін частоти вживання графонів мовцями низького соціокультурного рівня свідчить про підвищення випадків їхньої рекурентності. При цьому у жінок таке зростання змінюється лише у 1,2 рази, у той час як у мовленні чоловіків воно збільшується у сім разів. Причиною незначного підвищення функціонування графонів у мовленні жінок можуть бути звичайна недбалість жінок-працівниць, частка яких у виробництві складає вже 50% [189; 199, с. 145-146]. Зростання ж ступеня функціонування графонів у мовленні чоловіків слід, на нашу думку, також пов'язувати з консервативним уживанням ними раніше засвоєних лексичних відхилень.

Розглянемо нижче динаміку змін функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний

рівень. Якісна картина змін частоти вживаності графонів чоловіками та жінками у період з 1960 по 2010 роки відображена на рисунку 4.1.1.2.

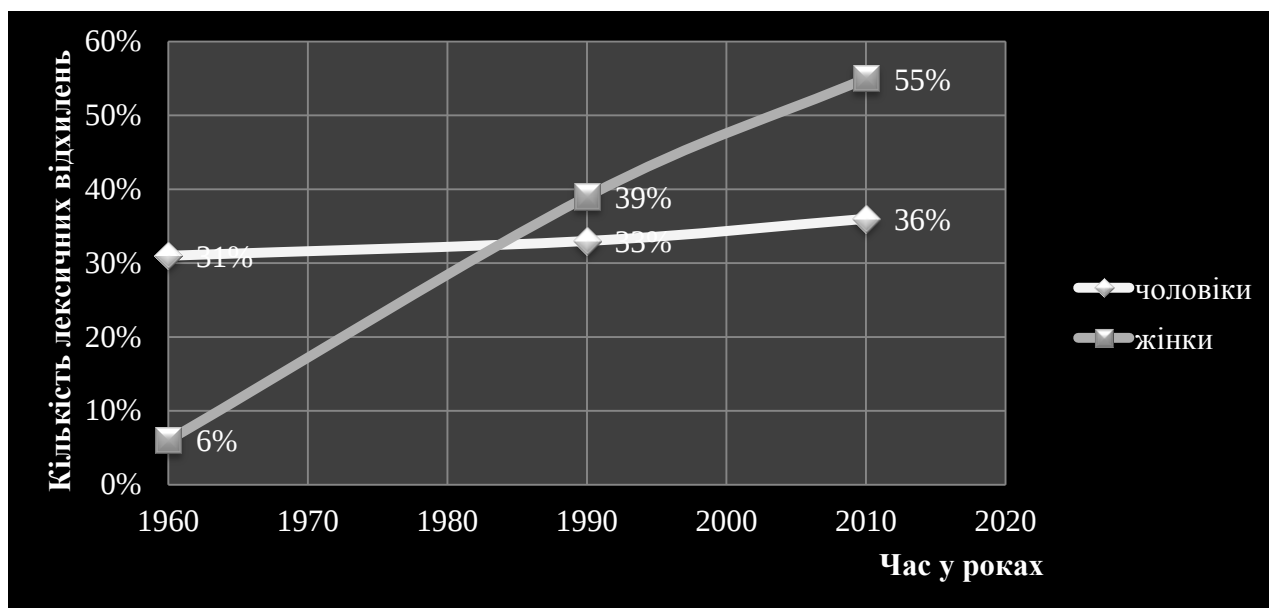

Рис. 4.1.1.2 Характеристики вживаності графонів мовцями середнього соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

За характером побудованих на ньому кривих зрозуміло, що на відрізку досліджуваного часу спостерігається збільшення кількості актуалізованих графонів і в мовленні жінок, і в мовленні чоловіків. При цьому у мовленні жінок, зафіксованому у 1990 роки у зіставленні з 1960 роками актуалізація графонів підвищується у сім разів (з 6% до 39%), тоді як у мовленні чоловіків це зростання є незначним, а саме у 1,07 рази (33%).

Відзначимо, що у 1960 та 1990 роках типовими для мовлення носіїв діалекту є такі актуалізації:

*Aye (unclear) it was it was like nineteen days **afore** mine.* У цьому реченні англійське слово *before* представлено діалектним *afore*.

У наведеному нижче реченні іменник *beuk*, який вживається замість стандартного в англійській лексиці слова *book*, має те саме денотативне значення *But eh (pause) you're building a lot of coursework up there's not a lot of writing in this **beuk** you've got to (unclear).*

Минула форма англійського дієслова *told* представлена у мовленні мешканців північного сходу його діалектним відповідником *telt*. Наприклад: *Well a my mam my mam didn't know that I was going clubbing until I **telt** her like (pause) Sunday do you know what I mean.*

На відміну від цього періоду 2000-2010 років притаманне функціонування таких графонів: наприклад:

*Don't like her in the slightest. Only reason I still speak to her now is for my nephew. Em (pause) er (pause) what can I think of? Er, I was -- I was quite academic at school (pause) but that was mainly because I didn't have any friends 'cause they used to bully us (pause) so you've got **nowt** else to do, have you?*

*But you wouldn't -- you wouldn't -- you would never understand the word 'hoy' to mean 'throw', unless you came **fram** Newcastle, it is very specific to this area.*

Як бачимо, у цих реченнях графони *nowt i fram* виступають у ролі діалектних відповідних займенників *nothing* та *from*.

Щодо гендерних особливостей частоти відхилень, то вони є доволі логічними, оскільки, як зазначалося вище, жінки більше схильні до правильності їхнього мовлення, ніж чоловіки.

На другому історичному відрізку генезису діалекту (1990-2010 роки) простежується незначне зростання частоти вживання графонів носіями північно-східного діалекту Англії середнього соціокультурного рівня обох статей. Кількісно вживання графонів у мовленні жінок у 2010 році збільшується у 1,4 рази у зіставленні з 1990 роком, у той час як у чоловіків у 1,1 рази. Така тенденція функціонування цього типу лексичних відхилень може свідчити про стабільність середнього класу північного сходу Англії, на який не особливо впливають зміни виробничих пріоритетів регіону.

Якісну картину зміни частоти актуалізації графонів чоловіками і жінками, що мають високий соціокультурний рівень та проживають на північному сході Англії, наведено на рисунку 4.1.1.3.

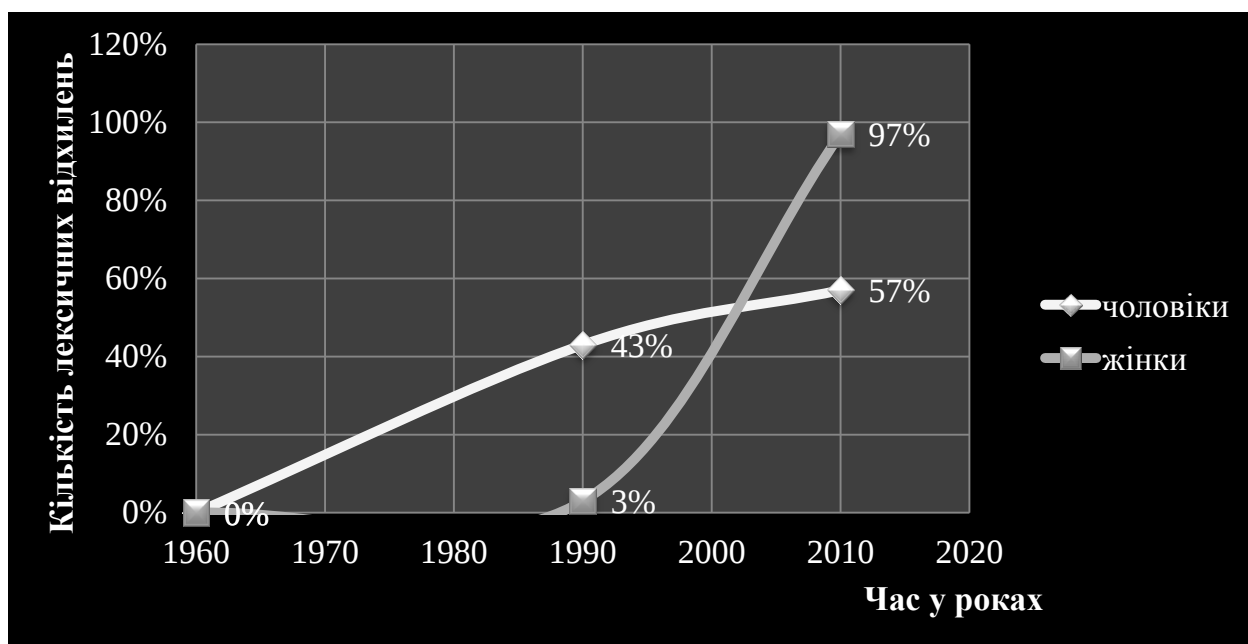

Рис. 4.1.1.3 Характеристики вживаності графонів мовцями високого соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

На відрізку історичного часу 1960-1990 років у мовленні носіїв досліджуваного діалекту не зафіксовано вживання графонів. Актуалізація цього типу лексичних відхилень спостерігається лише починаючи з 1990 року. Проте кількість їхньої рекурентності невелика, а саме: 3% – у чоловіків і у мовленні жінок їхня частота дорівнює 43%.

Відзначимо при цьому, що у період з 1990 по 2010 роки спостерігається зростання кількості графонів у мовленні представників північного сходу Англії, що мають високий соціокультурний рівень. Причиною такої зміни можна вважати загальне підвищення рівня життя і, зокрема, покращення умов для здобуття освіти громадянами північного сходу.

Доцільно зазначити також, що за кількісною ознакою вживання графонів чоловіками у період 2000-2010 років збільшується у 1,3 рази порівняно з 1990-2000 роками, у той час як у жінок у 37 разів (з 3% до 97%). Прояв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні носіїв діалекту пояснюється виробничо-економічною специфікою регіону, в межах якого у цей час працюють підприємства біотехнологічних, комп'ютерних, хімічних та автомобілебудівних галузей промисловості.

До типових прикладів функціонування графонів у мовленні носіїв діалекту високого соціокультурного рівня у період з 1960 по 2010 роки слід, насамперед, віднести, наприклад такі:

*We used to **gan** along there with **wor** bets and they used to be looking all over the place looking for the police and if the police was there the blokes would just say 'keep on walking son'. We had boxes of jewels (interruption) and we took th- we took **wor** jewels to school.* У наведених прикладах представлено одночасно два графони північно-східного діалекту, а саме: дієслово *gan* та займенник *wor*, які у стандартній англійській мові відомі як дієслово *go* і займенник *our* відповідно.

*Well I think so if he's inclined to be intelligent because I was just saying the other day when they are older they'll have to be intelligent to get a job the way things is going there's no work for anybody that's not intelligent **eneugh**,* де англійське *enough* виражене діалектним *eneugh*.

Наприклад: *Eh you **finnd** blokes who've been (pause) tuppenny ha'penny clerks you know in the civil service.* Як бачимо, достатньо розповсюдженим на північному-сході є дієслово *finnd* у значенні *find*.

4.1.2 Закономірності функціонування діалектних слів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії. Функціонування діалектних слів у північно-східному діалекті Англії за період 1960-2010 років також можна наочно характеризувати динамікою змін їхньої уживаності. (Рис. 4.1.2.1).

На рисунку відображено зміни вживаності діалектних слів мовцями низького соціокультурного рівня, зафіксованих протягом 1960-2010 років. З рисунку видно, що у межах періоду з 1960 по 1990 роки зареєстровано значне зниження функціонування діалектних слів, і в мовленні жінок, і в мовленні чоловіків.

У мовленні жінок це зниження досягає 2,5 разів, у чоловіків – 4-х. Таку якісну картину змін частоти вживаності діалектних слів можна пояснити тим, що їхнє розуміння за межами регіону практично відсутнє [277]. Унаслідок

цього, саме з підвищенням географічної та соціальної мобільності мешканців північного сходу Англії, незрозумілі для решти її населення слова почали, на наш погляд, замінюватися на їхні відповідники зі стандартної англійської мови.

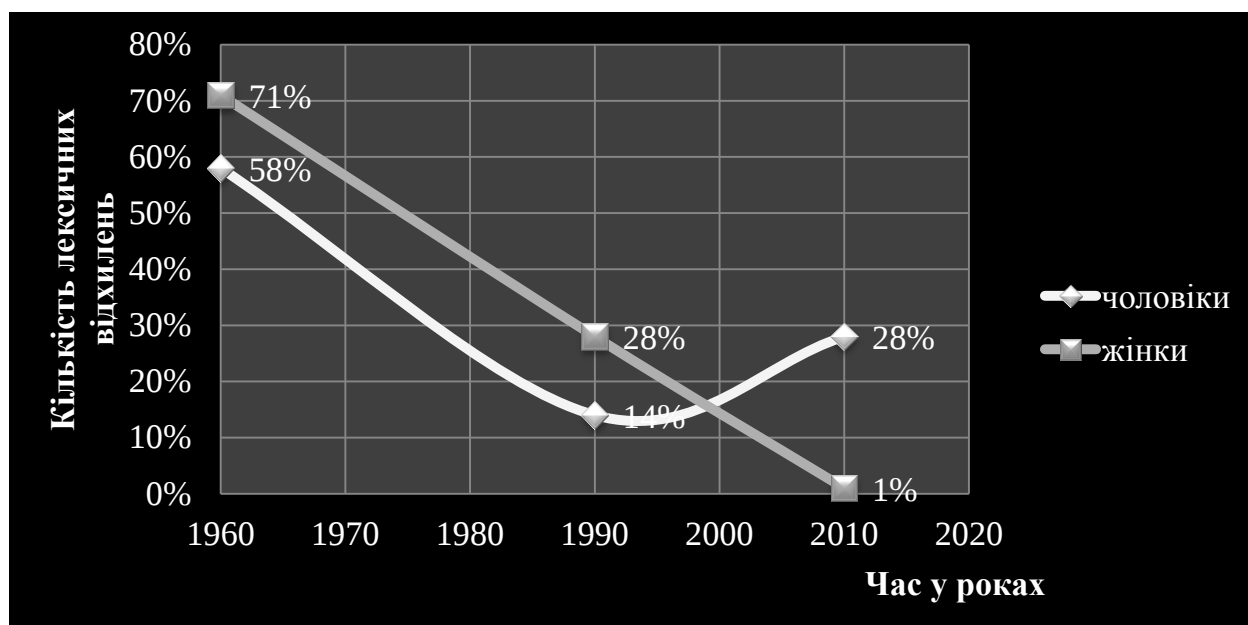

Рис. 4.1.2.1 Характеристики вживаності діалектних слів мовцями низького соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії.

У досліджуваний період типовими для мовлення носіїв діалекту виявлено такі діалектні слова:

Aye eh two nights a week Saturday night and Sunday night (interruption) just a watchman you know.

*That's it **tuggy** aye that was the word **tuggy**.*

У обох реченнях зафіксовано діалектне слово північно-східного регіону *aye* [306, с. 6], яке за своїм смисловим навантаженням та функціями відповідає прислівнику *yes* стандартної англійської мови. Щодо другого речення, то тут, окрім, зазначеного вище, зареєстровано діалектне слово *tuggy*, яке позначає дитячу гру, коли один гравець наздоганяє іншого.

На відміну від цього у період з 1990 по 2010 роки притаманним для представників північного сходу Англії, що мають низький соціокультурний рівень, стає вживання діалектного слова *lad* [306, с. 103], що в стандартній англійській мові означає *boy or young man*: Наприклад:

*And eh but we used to like to go to the fairgro- we never had much money to spend there but we used to like to go you know I think we liked the **lads** that were on the fairground you know.*

На цьому відрізку історичного часу зафіксовано також подальше зниження кількості діалектних слів у мовленні жінок, та їхнє зростання у мовленні чоловіків. За кількісною ознакою частоти вживання діалектних слів у мовленні жінок у 2010 році зменшується у 51,5 разів порівняно з 1990 роком, а у чоловіків воно зростає у 1,9 раз. Прояв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні носіїв діалекту добре узгоджується з думкою О'Коннора, який зазначає, що мовлення чоловіків і жінок відрізняється незалежно від типу їхнього акценту й соціокультурного рівня, оскільки жінки, як вже зазначалося вище, більше схильні до унормування свого мовлення порівняно з чоловіками, які іноді не дуже переймаються коректністю дібраних ними мовних одиниць.

Динаміку змін функціонування діалектних слів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний рівень, за період 1960-2010 роки відзеркалено нами на рисунку 4.1.2.2.

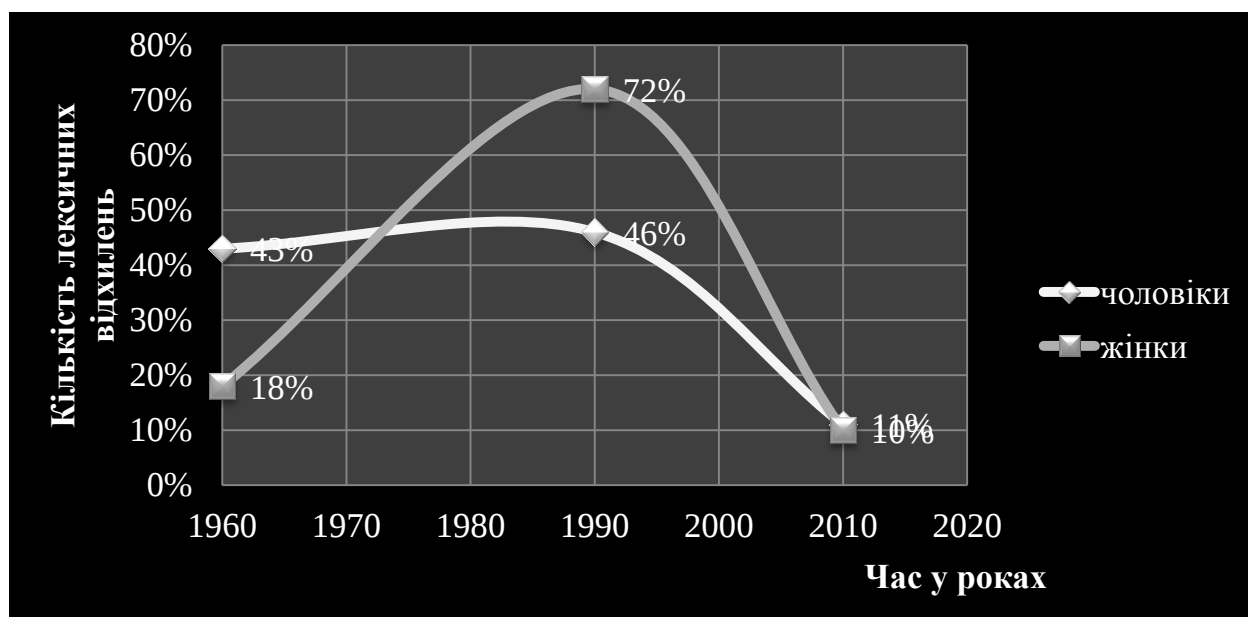

Рис. 4.1.2.2 Характеристики вживаності діалектних слів мовцями середнього соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії.

За характером побудованих на рисунку кривих неважко зрозуміти, що на відрізку історичного часу з 1960 по 1990 роки відбувалося підвищення частоти діалектних слів в актуалізаціях і чоловіків, і жінок. При цьому, вживання діалектних слів у мовленні жінок у 1990 році зростає у 3,9 разів порівняно з 1960 роком, у той час як у чоловіків – лише у 1,08 рази.

Такі зміни частоти функціонування цього типу лексичних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії на зазначеному відрізку часу можна пояснити освітянськими реформами уряду М. Тетчер [236]. Ці реформи забезпечили загальнодоступність стандартного рівня підготовки населення, у наслідок чого особи, які зросли у середовищі низького соціокультурного рівня отримали можливість стати представниками більш високого рівня, але зберегти при цьому раніше набутий лексичний запас свого оточення.

Зафіксована у другому періоді (1990-2010 роки) генезису діалекту якісна картина змін частоти вживання діалектних слів мовцями середнього соціокультурного рівня свідчить про значне зменшення випадків їхньої актуалізації. В актуалізаціях жінок це зменшення досягло 7,5 разів, у той час як у мовленні чоловіків воно склало лише 4,4 рази. Вияв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні носіїв діалекту є цілком очікуваним, у ракурсі логіки генезису самого діалекту, обґрунтованої нами за допомогою моделі (рис.1.2.2.1) та відповідного передбачення, згідно з яким усім мовам властива тенденція до економії засобів вираження за рахунок уживання загальноприйнятих одиниць [138, с. 53].

Типовими прикладами функціонування діалектних слів у досліджуваний період є, наприклад, діалектне іменник ***bairn***, якому у стандартній англійській мові відповідає слово *child*.

Yeah - yeah but I had a really close - I grew up with (pause) my sister and three female cousins and (pause) my sister and my oldest cousin (NAME) are the same age, and then me and (NAME) are the same age, and then (NAME)'s the

bairn. *And so I've got a ah well, until recently (pause) I had a really close relationship with (NAME), and me and her were more like sisters, well.*

*The really **gadgie** and the old woman wey I don't think the younger generation knows the true Geordie language really.* Наведений приклад демонструє вживання у мовленні діалектного слова *gadgie*, яке в стандартній англійській мові має відповідник *old man*.

*What did you used to call ehm you know like glass things that you flick along the ground? – **Liggies**.* Іменникові стандартної англійської мови *marbles*, який використовується на позначення гри скляними кульками в північно-східному діалекті Англії відповідає іменник *liggies*.

У наведеному нижче речення діалектне слово *bleezer* розуміють металевий екран, який ставлять перед діючим каміном.

- *You have a sheet of tin just to stand (interruption) in front to get.*

- *Blazer a blazer or **bleezer** that's it isn't it a (interruption) **bleezer** mm-hm.*

*It fits straight in and they work (pause) (unclear) **daft**.* Тут англійський прикметник *foolish* представлено його північно-східним відповідником *daft* [306, с. 43].

*I wash my I wash my stuff in the morning (pause) and then (laughter) I **hoy** it in the drier for work (laughter),* де *hoy* означає в стандартній англійській мові *throw*.

За результатами вивчення динаміки змін уживаності діалектних слів північно-східного діалекту Англії мовцями високого соціокультурного рівня встановлено якісну картина частоти їх функціонування у період з 1960 по 2010 роки (Рис. 4.1.2.3).

З відображених на рисунку кривих видно, що як і у випадку з графонами, на відрізку історичного часу 1960-1990 років у мовленні носіїв діалекту практично не зафіксовано уживання діалектних слів. Невелика кількість діалектних слів, що мала місце станом на 1960 рік, свідчить [218, с. 10; 14, с. 7], що мовлення осіб високого соціального статусу, які розмовляють нелітературною мовою, все більше наближається до літературної норми.

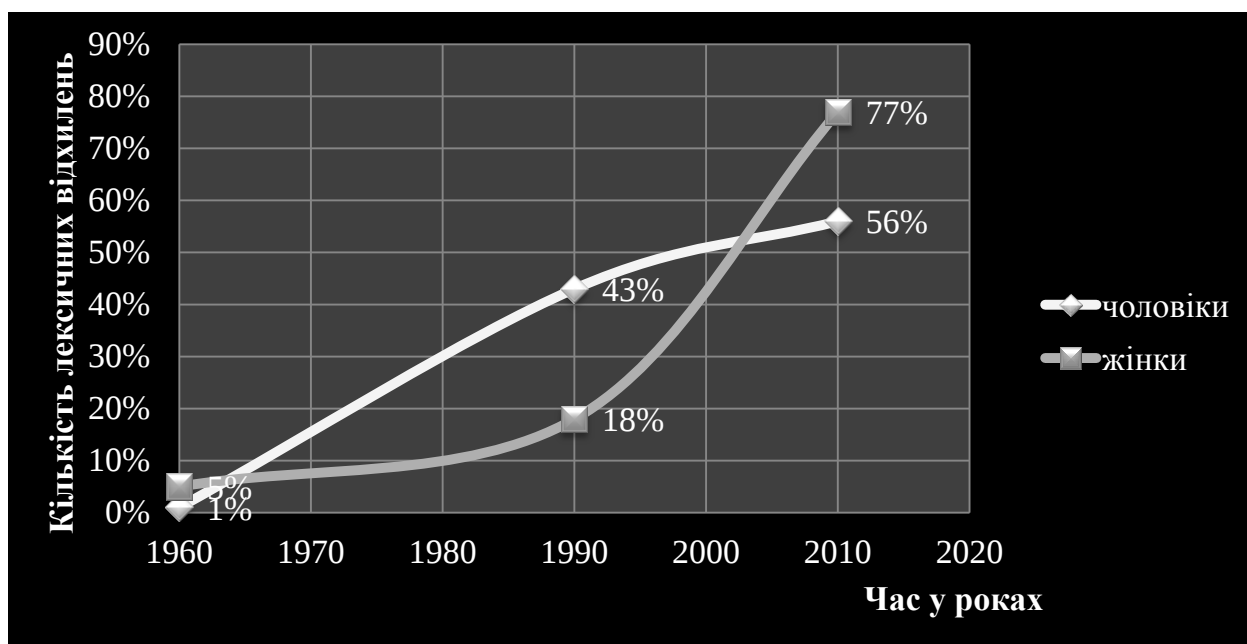

Рис. 4.1.2.3 Характеристики вживаності діалектних слів мовцями високого соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії.

На відміну від цього, у період з 1990 по 2010 роки зафіксовано зростання кількості діалектних слів у мовленні представників північного сходу Англії, що мають високий соціокультурний рівень. Причиною такої зміни може слугувати, як було зазначено вище, загальний ріст соціокультурного рівня мешканців. При цьому в мовленні чоловіків це підвищення зростає лише у 1,3 рази, у той час як у мовленні жінок воно змінюється у 4,25 рази. Зазначимо також, що різниця у вживанні діалектних слів у мовленні осіб різної статі високого соціокультурного рівня станом на 1990 рік (7,7% – жінки, 93,3% – чоловіки) та станом на 2010 рік (21,25% – жінки, 78,75% – чоловіки) пов'язана з тим, що, як відомо, мовлення жінок відрізняється більшою правильністю ніж мовлення чоловіків.

До прикладів типового вживання діалектних слів мовцями високого соціокультурного рівня у зазначений період слід відносити:

*I wouldn't talk because I divn't like that if you cannot help a **chiel** well (pause) they would be hadaway get you y I couldn't be like that.*

*You say 'be on time or I'm leaving and I'm going without you' and she'll still not be on time so you still got to wait for her because you don't want to go **biv** yourself.*

Oh pigeon cree oh yes I have heard of that yes.

And you went down these I can remember it th (interruption) down the stee steps.

Eh you used to sweep the floor and us used to wash the ashets.

Як бачимо, у мовленні носіїв діалекту високого соціокультурного рівня зустрічаються зазначені вище, аналогічні, як і в мовленні представників нижчих соціокультурних рівнів, діалектні слова *chiel* на позначення *person*, *biv* - *by*, *ashets* замість *dishes*. Однак, як видно з прикладів функціонують також іменники *cree* на позначення *shed* та *stee* – *ladder*.

4.1.3 Закономірності функціонування дивергентів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії. Функціонування дивергентів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень за період 1960-2010 років може також бути охарактеризоване у ракурсі динаміки змін їхньої уживаності (рис. 4.1.3.1).

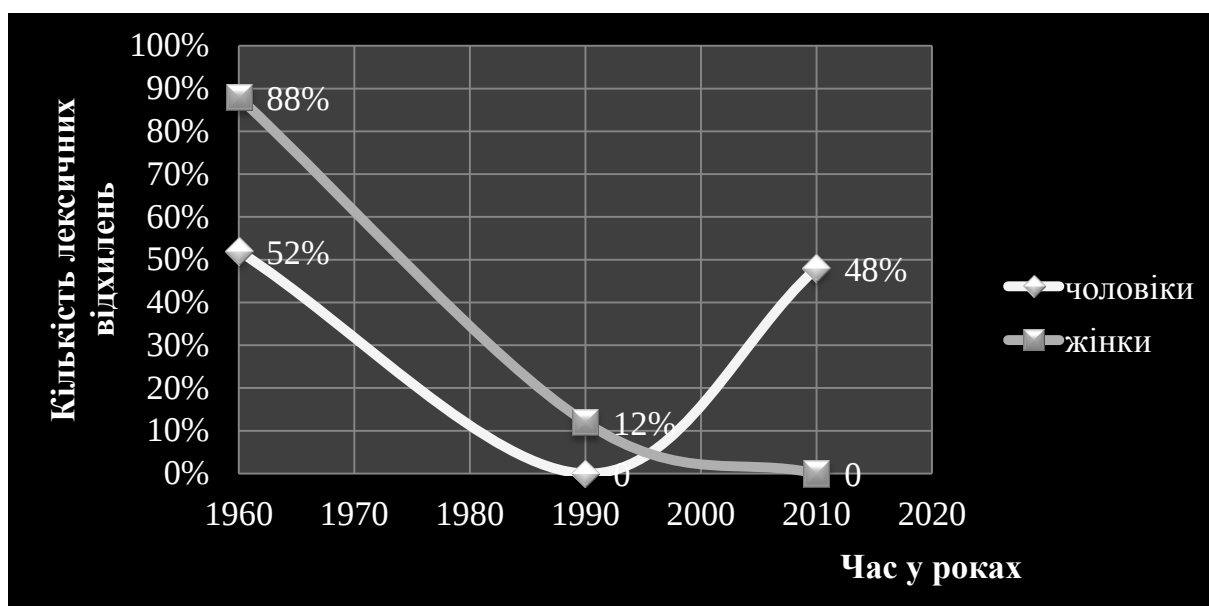

Рис. 4.1.3.1 Характеристики вживаності дивергентів мовцями низького соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

Віддзеркалені на зазначеному рисунку зміни вживаності дивергентів досліджуваного діалекту мовцями низького соціокультурного рівня свідчать про те, що у період з 1960 по 1990 роки спостерігається значне зниження кількості дивергентів і в мовленні жінок, і в мовленні чоловіків. При цьому

частота вживання дивергентів жінками зменшується у 7,1 рази; у мовленні чоловіків воно спадає до нуля.

Таке зниження кількості дивергентів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії може бути пов'язано тим, що в основному, не дивлячись на те, що цей тип лексичних відхилень і декодується мовцями, однак тенденція до їхнього уникання в мовленні безпосередньо у зазначений час посилюється. Отже, такі лексичні одиниці діалекту все ще будуть певний час зберігатися у пасивному вжитку представників досліджуваного регіону.

На другому відрізку історичного часу з 1990 по 2010 роки має місце незначне підвищення кількості дивергентів у мовленні чоловіків та їхнє повне зникнення у мовленні жінок. Така якісна картина змін частоти актуалізації дивергентів чоловіками і жінками зайвий раз підтверджує думку лінгвістів про те, що мовлення жінок відрізняється правильністю порівнянно з мовленням чоловіків.

Наведемо типові приклади актуалізації зазначених дивергентів:

*Ehm (pause) and eh what do you call the thing you stand in front of the fire to get it going? – What? **Blazer**.* У цьому висловленні металевий лист, який ставлять перед діючим екраном представлено дивергентом *blazer*.

Наступний приклад *Eh **bullets**? – For sweets well I used to but I don't now* демонструє заміну іменника *candies, sweets* діалектним відповідником *bullets*.

*They worked in Dampney's paint works like you know but I mean they were dressed in the I can't remember what colour green and they had a big yellow (pause) circle on their back so that you knew you know but I mean we used to talk to them you know and I mean (pause) they seemed **canny** enough well I mean they would be I mean they're just (pause) ordinary people like we were but they (interruption) were in the war ehm (pause) but they worked there well until the war ended and I think there'd be a few (pause) bairns in eh (laughter) Shieldfield who belonged (laughter) to them.* Тут дивергент *canny* замінює англійське *nice*, а *bairns* використовується на позначення *kids, children*.

Результати подальшого вивчення динаміки змін уживаності дивергентів носіями північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний рівень, зафіксованих за період 1960-2010 років, представлені на рисунку 4.1.3.2.

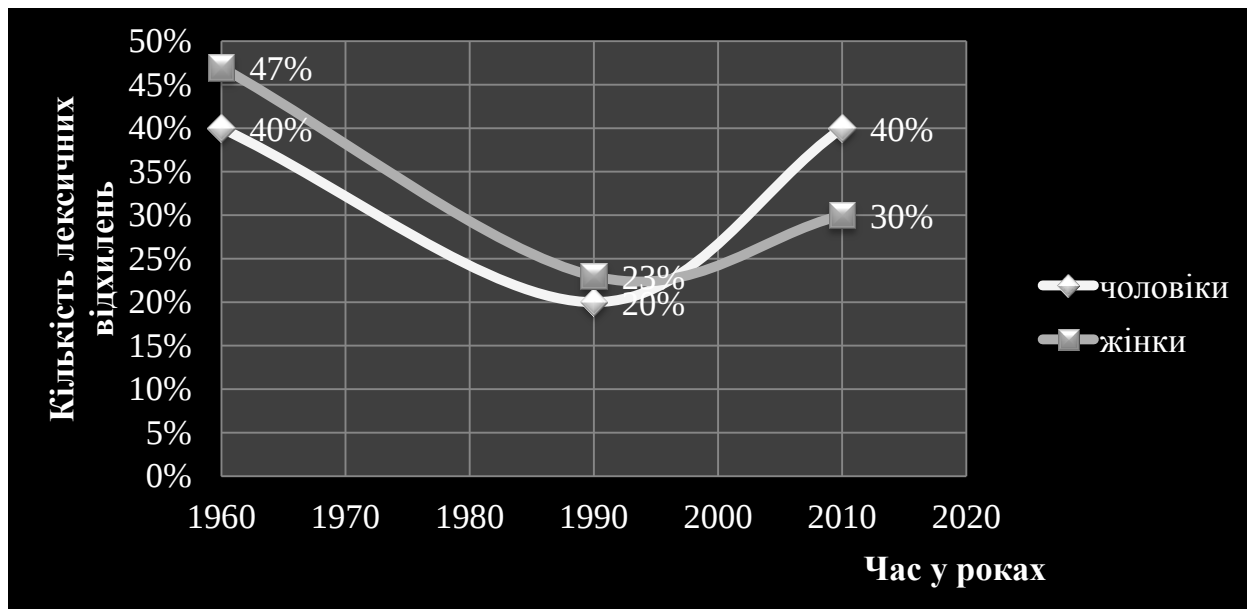

Рис. 4.1.3.2 Характеристики вживаності дивергентів мовцями середнього соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії.

За картиною зміни частоти вживання дивергентів, представленої на рисунку 4.1.3.2, можна простежити зниження актуалізації цього типу лексичних відхилень і чоловіками, та жінками у 2 рази. Такі зміни частоти функціонування дивергентів цілком відповідають логіці генезису самого діалекту щодо поступового стирання лексичних відхилень у мовленні його носіїв, як зазначається у праці [77]. Незначна різниця (близько 20%) у частоті вживанні дивергентів станом на 1960 рік та станом на 1990 рік пов'язана з тим, що у цей період чоловіки, як основна робоча сила виробництва, були, по суті, більш соціально активними [178, с. 71].

На другому історичному відрізку (1990-2010 роки) функціонування діалекту якісна картина змін частоти актуалізації дивергентів чітко свідчить про підвищення випадків їхньої вживаності мовцями середнього соціокультурного рівня. При цьому в актуалізаціях жінок це підвищення

кількості дивергентів зростає лише у 1, 25 рази, у той час як у мовленні чоловіків воно збільшується у 2 рази. Зважаючи на незначну кількість зафіксованих відхилень, можна припустити, що вона зумовлена певною недбалістю мовців у доборі лексичних одиниць.

Аналізовані нами типові актуалізації дивергентів у мовленні мовців середнього соціокультурного рівня можуть бути представлені такими прикладами:

*Nursery **chare** aye Nursery **chare**.* Значення англійського іменника *lane* у цій фразі виражено дивергентом північно-східного діалекту *chare*.

*Aye I reckon it was worth the while like I wouldn't say ehm eh I wouldn't actually say I was **mint** at the job like at the job I've got now you know but it's it's a variation it's just different you know.* У цьому реченні прикметник стандартної англійської мови *excellent* представлено дивергентом північно-східного діалекту Англії *mint*, який у цьому випадку набуває функції прикметника.

Характерну картину особливостей функціонування дивергентів у період з 1960 по 2010 роки можна відзначити у площині їхнього вживання у мовленні жінок та чоловіків, що мають високий соціокультурний рівень (Рис. 4.1.3.3).

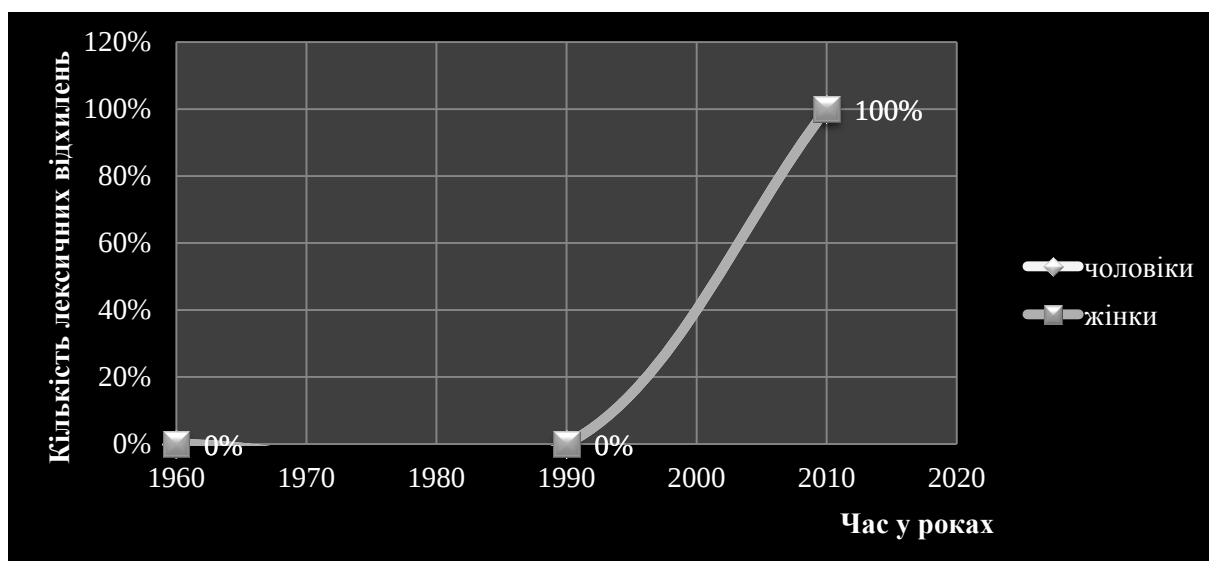

Рис. 4.1.3.3 Характеристики вживаності дивергентів мовцями високого соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

Дані рисунка свідчать про те, що на відрізку історичного часу з 1960 по 2000 роки не зафіксовано випадків уживання дивергентів представниками північного сходу Англії, які мають високий соціокультурний рівень. І лише у 2000-х роках нами зареєстровано появу цих лексичних відхилень у мовленні носіїв досліджуваного діалекту. Таку особливість функціонування дивергентів можна пояснити, на нашу думку, тим, що із розповсюдженням освіти, географічною та соціальною мобільністю людей, розвитком технологій мешканці регіону стали менш відповідально ставитися до вживання діалектних лексичних одиниць як показників соціокультурного рівня. Тому характерно, що саме у цей період типовим для мовлення носіїв діалекту є переважна актуалізація дивергенту *canny* :

So I went back up and I saw the foreman and said 'excuse me, you said to me something before which I thought was rather fond. У цьому випадку дивергент *fond* виконує функцію прикметника й означає *silly, foolish*.

Слід зазначити, що навіть у цей період знаходить своє підтвердження теза про притаманність коректнішої мови жінкам, а не чоловікам, оскільки дивергенти у мовленні чоловіків складають 72,2%, у той час як у жінок – 27,8% від їхньої загальної кількості, зафіксованої у цей період.

4.2 Специфіка залежності показників частоти актуалізації лексичних відхилень від вікових особливостей мешканців північно-східного регіону Англії

Для з'ясування загальних закономірностей змін частотних показників вживання типових лексичних відхилень різними віковими групами носіїв північно-східного діалекту Англії доцільно звернутися до часткових наукових картин, побудованих на відповідних, експериментально встановлених, показниках. Такий підхід уможливило безпосередній розгляд частотних показників функціонування графонів зареєстрованих у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, які представляють усі вікові групи мовців у період з 1960 по 2010 роки (рис. 4.2.1).

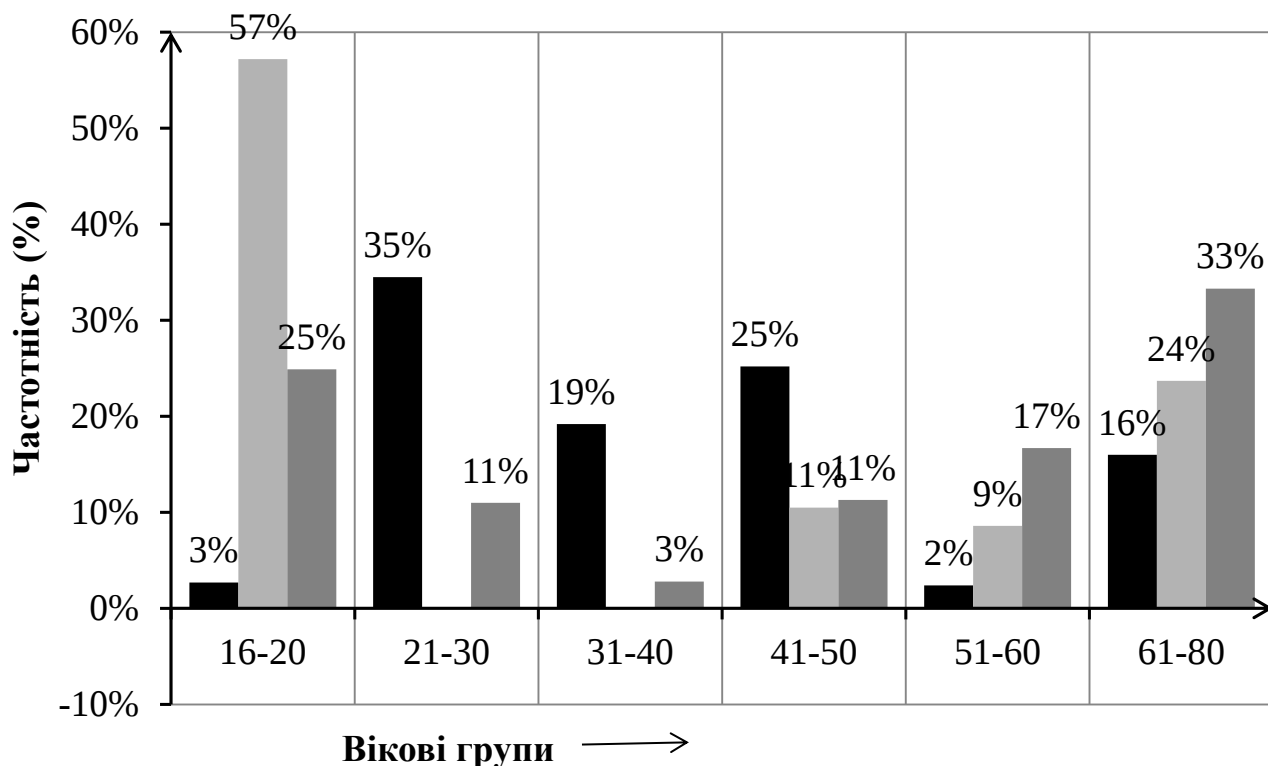

Рис. 4.2.1. Частотні показники функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, представників усіх вікових груп за період 1960-2010 років. Умовні позначки: ■ – 1960-1990; □ – 1990-2000; ▒ – 2000-2010.

З наведених діаграм видно, що в 1960-1990 роки вживання графонів представниками 21-30-річної групи мешканців північного сходу Англії у зіставленні з 3% актуалізацією зазначених відхилень носіями діалекту мешканцями 16-20-річного віку зростає в 11 разів. Щодо подальших вікових груп, то вживання графонів у досліджуваній період досягає 19% у представників 31-40 річного віку, збільшуючись до 25% у середовищі 41-50-річних мешканців регіону з подальшим зниженням до 2% у групі 51-60-річних, та зростанням до 16% у групі 61-80-річних мовців.

Дещо інша картина має місце в аналізований нами період, що припадає на 1990-2000 роки. У ньому максимальне (57%) вживання графонів відзначено у мовленні носіїв 16-20-річного віку. Водночас актуалізації графонів носіями діалекту віком від 21 до 40 років в експериментальному матеріалі практично не зафіксовані. У той самий час у мовленні 41-60-річних

мешканців північно-східного регіону зареєстровано незначне (близько 10%) використання графінів у комунікації, яке у групі носіїв діалекту 61-80 років зростає у двічі.

Більш однозначна картина варіювання показників функціонування графонів за шкалою вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії вимальовується у 2000-2010 роки. У цей період максимальна кількість уживаності графонів представниками 16-20-річної вікової групи поступово знижується до 11% у 21-30-річних та до 3% у 31-40-річних мешканців північного-східного регіону Англії. Щодо їхньої актуалізації у наступних вікових групах, то вона може бути представлена такими показниками: 11% для 41-50-річних, 17% для 51-60-річних та 33% у групі 61-80-річних носіїв діалекту. Як бачимо, описувані нами закономірності, не є у цей період однорідними. Але загальною ознакою змін частоти вживаності графонів убачається відносно високий рівень їхньої актуалізації у 16-20 та 21-30-річних групах з поступовим зниженням у вікових групах, які складають 31-40- та 41-50-річні носії діалекту, а також подальшим зростанням у групах 51-60 та 61-80-річних мешканців північного сходу Англії.

Характер частотних змін уживаності діалектних слів носіями північно-східного діалекту Англії, які належать до різних вікових груп, за період 1960-2010 років відображено на рис. 4.2.2.

Наведені діаграми чітко демонструють, що у період з 1960 по 1990 роки вживання діалектних слів у мовленні представників північного сходу Англії, відповідно до їхніх вікових груп, зростає таким чином: у 16-20-річних носіїв діалекту (5 %), рівнозначне зростання у 21-30- та 31-40-річних (по 19%), значне зростання вживання діалектних слів зафіксовано у групі 41-50-річних (23%) мешканців північно-східного регіону. У віковій групі 51-60-річних носіїв діалекту актуалізація цього типу лексичних відхилень знижується порівняно з попередньою у 4,6 раз та зростає у групі 61-80-річних носіїв досліджуваного діалекту у 5,8 разів у зіставленні з передостанньою віковою групою, представленою 51-60-річними мешканцями регіону.

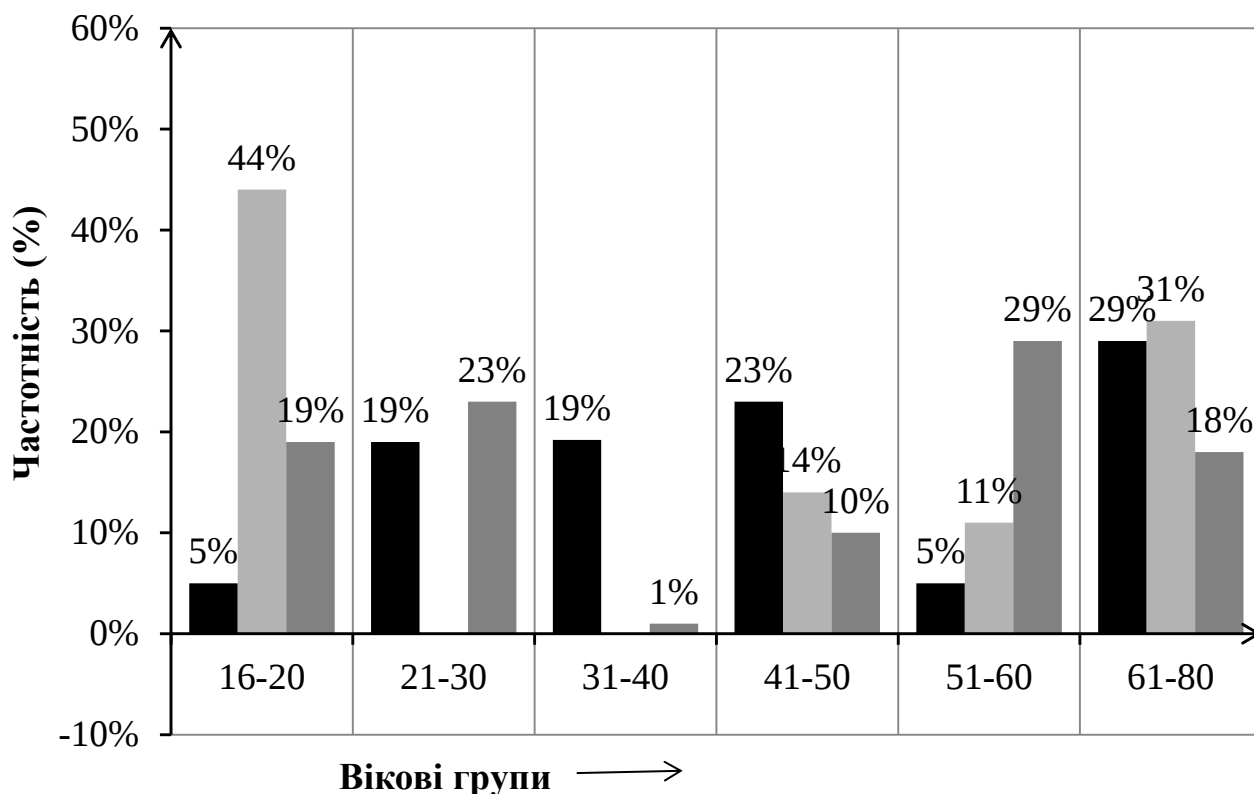

Рис. 4.2.2 Частотні показники функціонування діалектних слів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, представників усіх вікових груп за період 1960-2010 років. Умовні позначки: ■ – 1960-1990; □ – 1990-2000; ▒ – 2000-2010.

На другому історичному часовому відрізку 1990-2000 років спостерігається дещо інша картина. Тут має місце різке зниження вживаності діалектних слів від максимально зафіксованих у мовленні 16-20-річній (44%) до практичної відсутності їх використання у двох наступних вікових групах (21-30 та 31-40-річних). Разом з тим, у цей період вживання діалектних слів представниками 41-50-річного віку досягає 14%, знижуючись до 11% у групі 51-60-річних, та, зростаючи до 31% у середовищі 61-80-річних мешканців північного сходу Англії.

Хвилеподібного вигляду набуває картина змін частоти вживання діалектних слів у мовленні представників вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії, зареєстрованому в період 2000-2010 років. У цей період після незначного підвищення (від 19% до 23%) вживаності діалектних слів мовцями 21-30 років у порівнянні з 16-20-річними спостерігається різке

зниження (до 1%) актуалізації цього типу лексичних відхилень у мовленні представників 31-40-річної вікової групи. Разом з тим, у мовленні 51-60-річних мешканців регіону порівняно з 41-50-річною групою використання діалектних слів зростає у 2,9 разів. Слід відзначити, що характерною відмінністю цього часового проміжку стає не притаманне попереднім періодам зниження кількості актуалізованих діалектизмів у найстаршій віковій групі.

Однак, не зважаючи на неоднорідність динаміки змін функціонування діалектних слів, на аналізованому відрізку часу (1960-2010 років) можна з'ясувати таку загальну тенденцію цих змін: поступове зниження частоти вживання цих лексичних відхилень у мовців віком від 16 до 40 років з незначним його підвищенням у межах вікової групи 41-50-річних, а також зниженням та подальшим зростанням у групах 51-60 та 61-80-річних носіїв діалекту відповідно, що відповідає розповсюдженому переконанню про використання діалектно-маркованих мовних одиниць переважно старшим поколінням.

Динаміку змін функціонування дивергентів у мовленні представників північно-східного регіону Англії у різних вікових групах за період 1960-2010 років відображено на рис. 4.2.3.

Дані рисунка свідчать про те, що у 1960-1990 роки мінімальне (5%) вживання дивергентів здійснюється мовцями 16-20-річного віку. Щодо подальших вікових груп, то у мовленні 21-40 річних мешканців північного сходу Англії зафіксоване середнє (близько 19%) використання цього типу лексичних відхилень, яке у групі носіїв діалекту 41-50 років зростає у 1,5 рази. У той самий час у групах 51-60 та 61-80-річних частота актуалізації дивергентів досягає близько 14%.

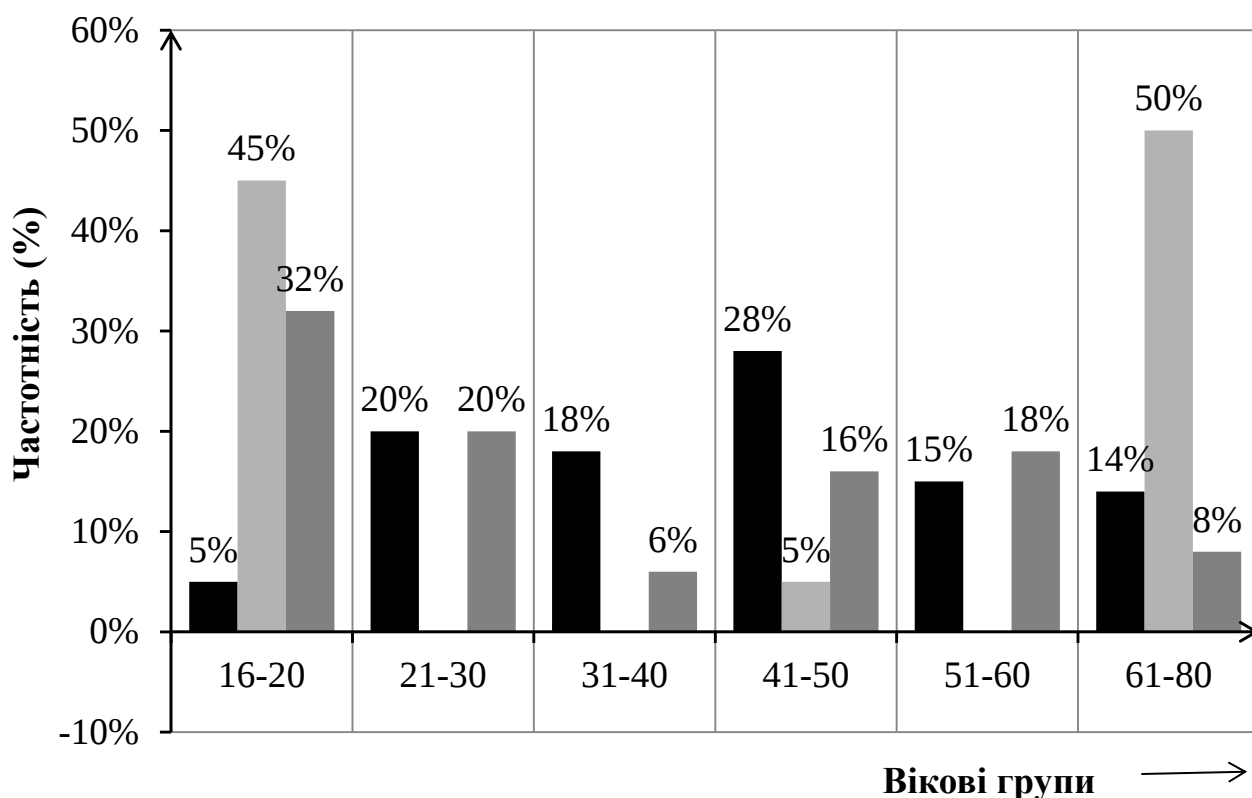

Рис. 4.2.3 Частотні показники функціонування дивергентів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, представників усіх вікових груп за період 1960-2010 років. Умовні позначки: ■ – 1960-1990; □ – 1990-2000; ▒ – 2000-2010.

Більш однозначна картина змін уживаності дивергентів залежно від віку мовців спостерігається на відрізку історичного часу, який припадає на 1990-2000 роки. У зазначений період зафіксовані максимальні актуалізації (45% та 50 %) зазначених діалектизмів у мовленні представників 16-20 річних та 61-80 річних груп. На відміну від цього, у решти вікових груп практично відсутні випадки використання дивергентів за винятком групи 41-50-річних мешканців північного сходу Англії, де вони зустрічаються у 5% випадків.

Спадного, хвилеподібного характеру набувають зміни частоти вживання дивергентів представниками різних вікових груп, носіїв північно-східного діалекту, зафіксовані у період 2000-2010 років. Відповідно до них, актуалізація 32% дивергентів 16-20-річними мешканцями північно-східного регіону Англії поступово знижується до 20 % у 21-30-річних та 6% у 31-40-річних носіїв діалекту. Наступна хвиля створюється за рахунок підвищення

кількості дивергентів до 16% у середовищі 41-50-річних, подальшого зростання до 18% у 51-60-річних та відповідного їхнього зниження у групі 61-80-річних носіїв діалекту.

Подібно до закономірності змін діалектних слів, узагальнююча крива динаміки змін уживаності дивергентів мешканцями різних вікових груп північно-східного регіону Англії набуває хвилеподібного характеру. Тобто, розглядаючи динаміку змін уживаності дивергентів, не важко переконатися, що відносно високий рівень їхньої актуалізації є притаманним для 16-20-річної групи, далі він поступово знижується у 31-40-річній групі носіїв діалекту та незначною мірою зростає у групі 41-50 років з подальшим зниженням у мовленні 51-60 річних та зростанням у групі 61-80-річних представників північного сходу Англії.

У зв'язку з неоднорідністю аналізованих у цьому підрозділі кількісних показників виникає необхідність пошуку графічної моделі, здатної віддзеркалити якісний бік динаміки змін уживання носіями північно-східного діалекту Англії досліджуваних нами лексичних відхилень. Результати вирішення цього питання відображено на рис. 4.2.4.

Графічні криві, що відображають на цьому рисунку якісну картину змін уживаності графонів, діалектних слів та дивергентів побудовано нами шляхом усереднення відповідних даних, наведених на рисунках 4.2.1.-4.2.3.

Для отримання інтегруючої залежності частоти вживання лексичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії було здійснено повторне графічне усереднення, зображених на рисунку 4.2.4. кривих графонів, діалектних слів та дивергентів. При цьому було автоматично вираховано шкалу унормованих показників відносної частоти актуалізації лексичних відхилень носіями діалекту у період 1960-2010 років.

Така методологія абстрагування під час формування якісної графічної картини зміни частоти досліджуваних відхилень уможливила не лише вивести одну з інтегруючих закономірностей функціонування

досліджуваного діалекту, а й здійснити оцінку самих змін у відносних відсотках.

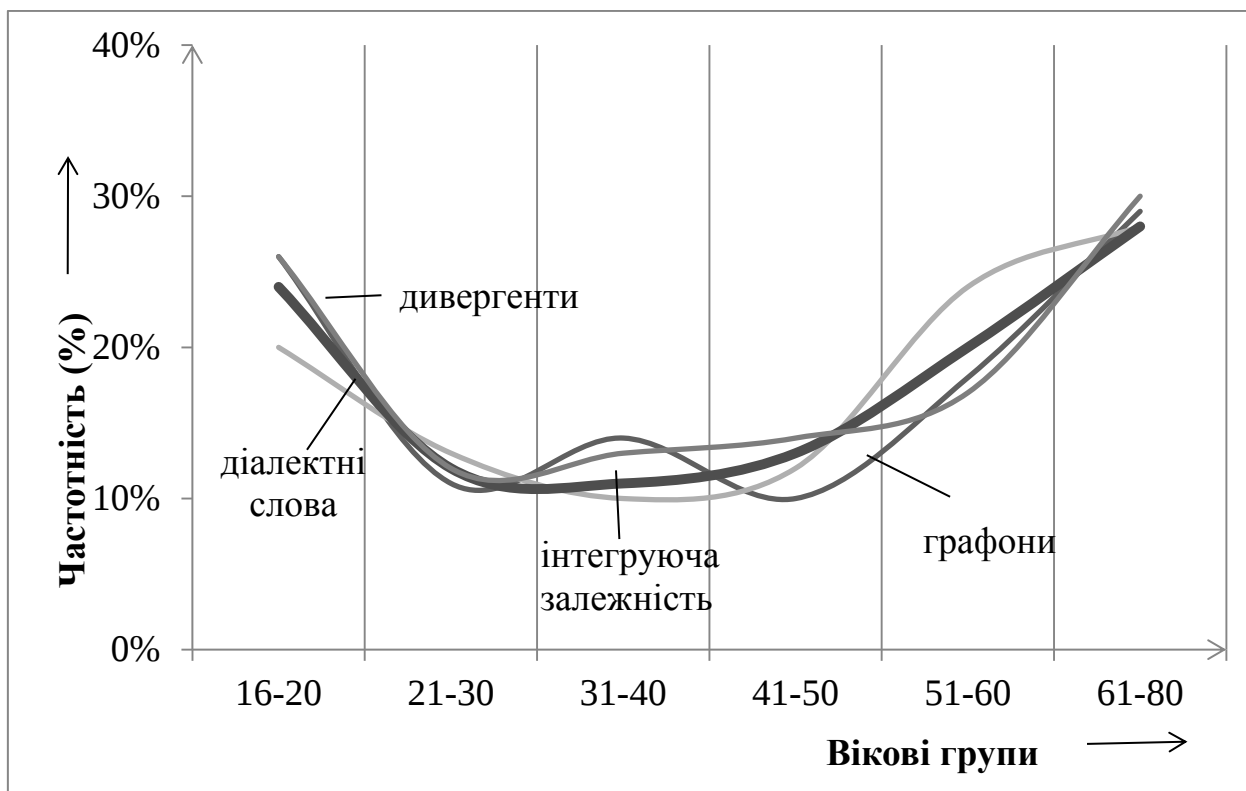

Рис. 4.2.4 Інтегруюча залежність частоти лексичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років.

Така методологічна процедура дозволяє стверджувати, що загальне зниження вживаності лексичних відхилень спостерігається у мовленні 21-40-літніх носіїв північно-східного діалекту Англії. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що саме на зазначений віковий період і припадають, зазвичай, роки професійного навчання та соціального становлення особистості, у тому числі й мешканців північного сходу Англії.

Подальше підвищення відносної частоти актуалізації досліджуваних лексичних відхилень, що припадає на 50-80-річну вікову групу носіїв північно-східного діалекту Англії, які, будучи соціально-сформованими особистостями, можна пояснити тим, що представники цієї вікової групи знаходяться у стані виходу з активної фази суспільної та професійної діяльності.

Висновки до РОЗДІЛУ 4

Узагальнені результати експериментального встановлення показників частоти відхилень лексичного рівня діалекту, зафіксованих в актуалізаціях представників північно-східного регіону всіх соціокультурних рівнів, вікових груп та статей за період 1960-2010 років свідчать про таке.

1. У мовленні представників північно-східного регіону Англії протягом 1960-1990 років найчастотнішими (41,47%) були зафіксовані актуалізації графонів, кількість яких у наступні періоди історичного часу 1990-2000 років знижувалась (18,93%) та зростала (39,6%) у 2000-2010 роки.

2. На відміну від цього, актуалізація діалектних слів, що досягла у 1960-1990 роки 48,32%, знижувалась поступово до 33,57% у наступні 1990-2000 роки та до 18,11% у 2000-2010 роки.

3. Тенденція змін уживання дивергентів була дещо схожою із закономірністю актуалізації графонів, оскільки частота їх використання, досягнувши у 1960-1990 роки історичного максимуму 60,45% різко впала до 11,3% у 1990-2000 роки та більш ніж удвічі зросла (28,25%) у 2000-2010 роки. Поясненням такого хвилеподібного характеру зміни частоти вживання дивергентів у мовлення представниками північно-східного регіону може слугувати низка соціально-економічних та культурних чинників, які призвели до нівелювання статусних характеристик мови.

4. Якісний бік динаміки змін уживання мешканцями регіону досліджуваних нами лексичних відхилень демонструє інтегруюча залежність частоти лексичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років (рис. 4.2.4.), відповідно до якої тенденція до унормування мовлення, тобто зниження кількості графонів, діалектних слів та дивергентів, спостерігається у представників північного сходу Англії віком від 20 до 60 років, оскільки саме на цей період припадає пік соціальної та професійної діяльності особистості.

5. Встановлені у цьому розділі загальні закономірності варіювання відсоткового розподілу частоти лексичних відхилень у мовленні

представників північно-східного регіону Англії за період 1960-2010 років було зумовлено проведенням державою промислових та освітніх реформ, а також діловою міграцією населення як системними факторами геополітичного та суспільно-історичного розвитку регіону.

Основні положення цього розділу висвітлені в таких публікаціях автора: [75, с. 20-27; 83, с. 25-29; 76, с. 54-56].

РОЗДІЛ 5

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

У розділі подано опис результатів дослідження граматичних особливостей мовлення носіїв північно-східного діалекту Англії. Шляхом розгляду особливостей функціонування морфологічної та синтаксичної підсистем, встановлено типові граматичні відхилення від норми англійської мови у мовленні представників цього регіону, зафіксовані за три основних періоди: 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки. Зареєстровані таким чином особливості досліджуваних відхилень співвіднесено (див. класифікацію ознак діалектів англійської мови (рис. 1.2.1) з такими основними чинниками їхнього функціонування: соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), його гендерна приналежність (чоловік, жінка) та вікова група (16-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-80).

5.1 Характеристика основних морфологічних особливостей північно-східного діалекту Англії

У межах аналізу морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії ми розглядали відповідні, зафіксовані за історичні періоди 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 років дані залежно від соціокультурного рівня та статі комунікантів-представників регіону.

5.1.1 Показники частоти актуалізації морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1960-1990 років. Картина змін частоти актуалізацій морфологічних відхилень носіями північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років відображена на рисунку 5.1.1.

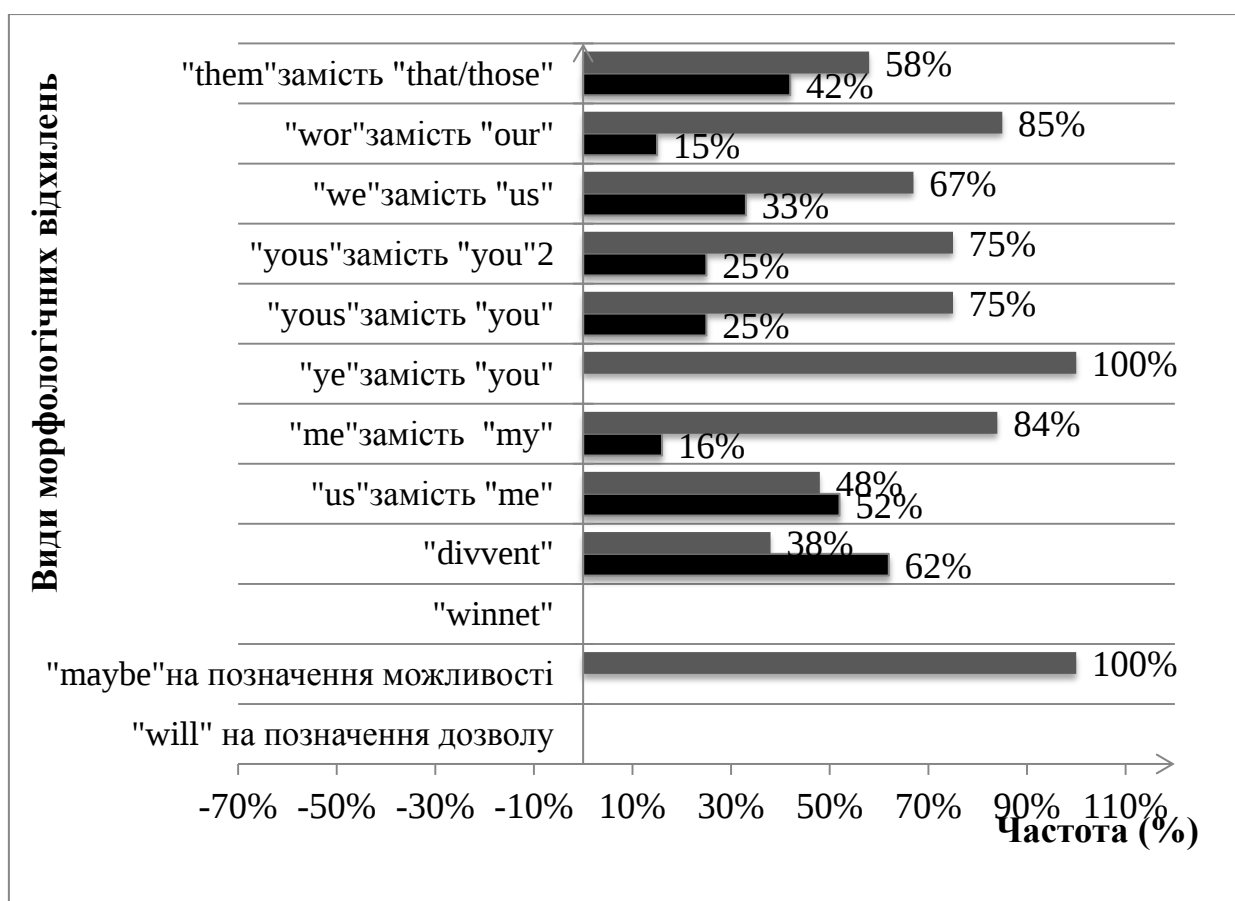

Рис. 5.1.1. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

З рисунку видно, що такі відхилення, як заміна особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye* та вживання прислівника *maybe* замість модального дієслова *may* на позначення можливості були зафіксовані виключно у мовленні жінок. Наприклад:

I find they are (pause) broad I find they are but my husband he oh he's very broad he keeps saying eh ye knaa I say it's not it's you know, де слово *ye* використовується замість *you*. Наступний приклад *I mean he's only six you know so (pause) you maybe complain later on* демонструє вживання носіями північно-східного діалекту прислівника *maybe* замість дієслова *may*.

Таку частоту морфологічних відхилень у мовленні жінок можна, на наш погляд, пов'язати з тим, що у період 1960-1990 років жінки переважно не працювали, а займалися домашнім господарством, тому вони були менш

соціалізованими у суспільстві, на відміну від чоловіків, які були зайняті у виробничій сфері регіону.

Наступними за частотою відхиленнями були актуалізовані жінками діалектні аналоги *wor* замість присвійних займенників першої особи однини *our* (85% від загальної кількості, реалізованої представниками обох статей) та використання (84%) непрямих особових займенників першої особи однини *me* замість присвійного займенника першої особи однини *my*. Наприклад:

*Well but I don't know because well there's a lot of people when we're on **wor** holidays from London and them places.*

*Now **me** daughter would like to eh live away.*

Незначна, зафіксована у мовленні чоловіків частота відхилень у групі присвійних займенників добре узгоджується з відомою думкою [134; 135] про те, що, взагалі, представникам сильної половини людства почуття власності притаманне більше, ніж жінкам.

Крім того, у мовленні жінок має також місце досить висока рекурентність функціонування займенника *you*s замість особового займенника другої особи множини (75% на противагу 25% у чоловіків), непрямого особового займенника другої особи множини (75%) *you*, а також *we* замість *us* (67%).

Щодо мовлення чоловіків низького соціокультурного рівня зазначимо, що максимальна частота відхилень зафіксована у випадках використання ними локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent* складала 62% при 38% у жінок.

Дещо інша, більш акцентніша картина розподілу частотних характеристик морфологічних відхилень у мовленні мешканців середнього соціокультурного рівня північного сходу Англії (рис. 5.1.2.) характеризує 1960-1990 роки.

У ці роки відхилення типу *maybe* замість *may* на позначення можливості та *you*s замість непрямого особового займенника другої особи множини *you*, заміна носіями досліджуваного діалекту займенників *our* на *wor* і *that/those* займенником *them* властиві представникам виключно чоловічої статі.

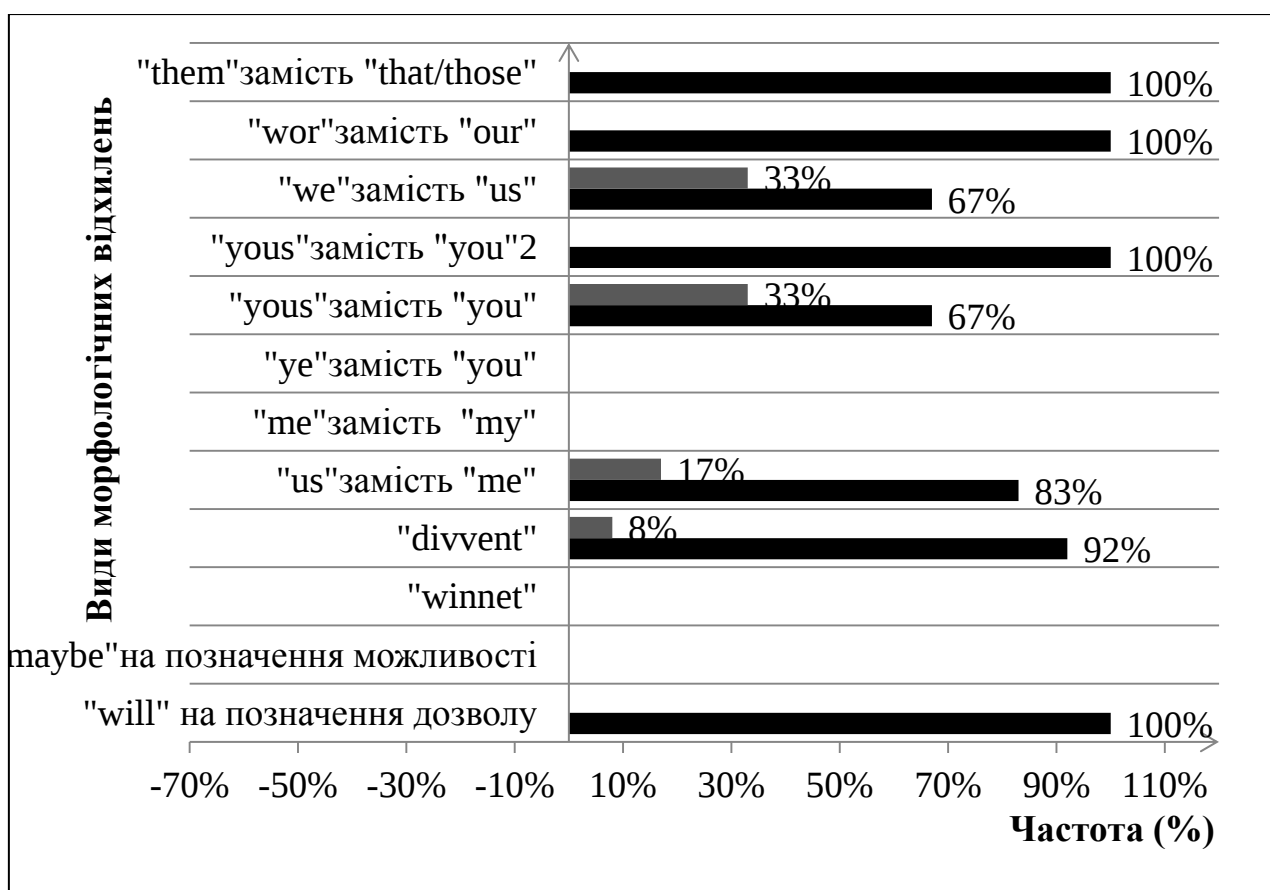

Рис.5.1.2. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 1960-1990 років. Умовні позначки: ■ — чоловіки, ■ — жінки.

Продемонструємо наведені типові приклади:

*Slang words (pause) that (pause) you **maybe** use them, we would understand but other peoples in another (interruption) part of the country wouldn't yeah.*

*I'll clout **yous** both in a minute you see now all this Newcastle you had this modernisation (pause) came on and the new signals coloured light signals and the points was **wor**, worked from compressed air and electric you see.*

*We did all **them** and now you see all they're travelling all over wey they're all over from here to London now.*

Саме у цей період мають місце досить низькі показники морфологічних відхилень у жінок, максимум яких зафіксовано за рахунок заміни *us* на *we* та *you* на *yous* (по 33% відповідно).

Досить цікавим убачається те, що в період 1960-1990 років у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, які мали високий соціокультурний рівень, практично не зареєстровано відхилень на морфологічному рівні. Зустрічаються поодинокі випадки використання діалектних займенників *wor*, *yours* на позначення стандартних *our*, *your*, відповідно. Це пояснюється тим, що у зазначений період мова зберігала за собою соціально статусні характеристики, внаслідок чого мовлення мешканців високого соціокультурного рівня максимально наближалось до норми.

5.1.2. Показники частоти актуалізації морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у період 1990-2000 років. Якісну картину змін частоти актуалізації морфологічних відхилень чоловіками та жінками, що мають низький соціокультурний рівень і проживають на північному сході Англії, за період 1990-2000 років, наведено на рисунку 4.1.3.

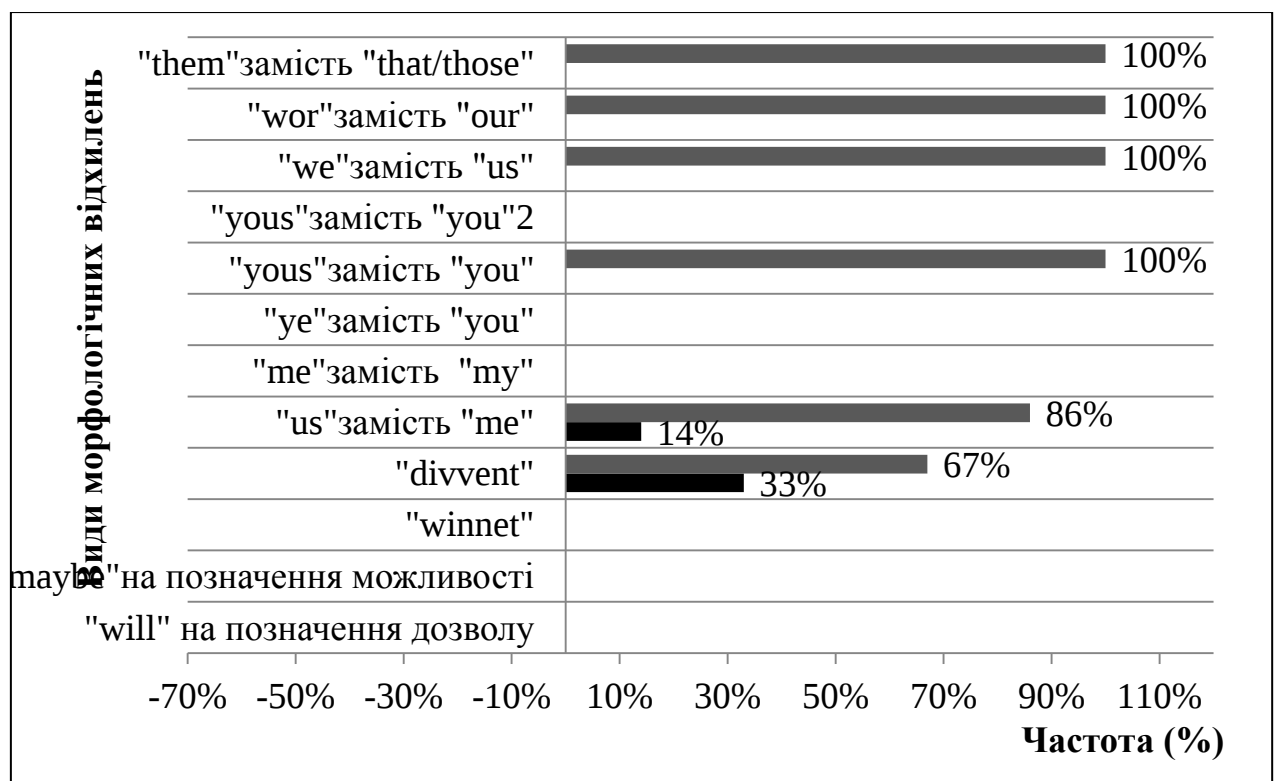

Рис. 5.1.3. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

З наведених діаграм видно, що у зазначений період відхилення типу заміни особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *yous*, непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим займенником першої особи множини *we*, а також заміна *our* на *wor* і *that/those* на *them* носіями досліджуваного діалекту притаманні винятково представницям жіночої статі. На відміну від цього, у чоловіків частота актуалізації морфологічних відхилень, таких як використання особового займенника першої особи множини *we* замість непрямого особового займенника першої особи множини *us* та локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent*, є незначною і складає відповідно 14% і 33% від загальної кількості відхилень, зафіксованих у мовленні представників обох статей. Наприклад:

Yeah how much have they offered we?

*Well I **divn't** know how far it's true (pause) but (pause) the last person to be hanged in Gallowgate is in that cemetery.*

Гендерна специфіка частоти досліджуваних відхилень вичерпно пояснюється тим, що, з огляду на соціально-політичну ситуацію в Англії 1990-х років, а саме: проведення реформ урядом М. Тетчер [237], більшість соціально-активних чоловіків мігрувала на південь у пошуках роботи.

Подібна динаміка змін кількості морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний рівень спостерігається у 1990-2000 роки (див. рис. 5.1.4).

У зазначені роки максимальна частота функціонування морфологічних відхилень досягає близько 100% у випадках вживання *yous* замість особового займенника другої особи множини та непрямого особового займенника другої особи множини *you*, а також заміна *my* на *me*, і *that/those* на *them* у мовленні жінок середнього соціокультурного рівня.

Наступними за підвищеною частотою у мовленні жінок зареєстровані актуалізації особових займенників першої особи множини *we* замість непрямих особових займенників першої особи множини *us* (75%) та локально

маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent* (73%), а також використання діалектних аналогів *wor* замість присвійного займенника першої особи однини *our* (62%).

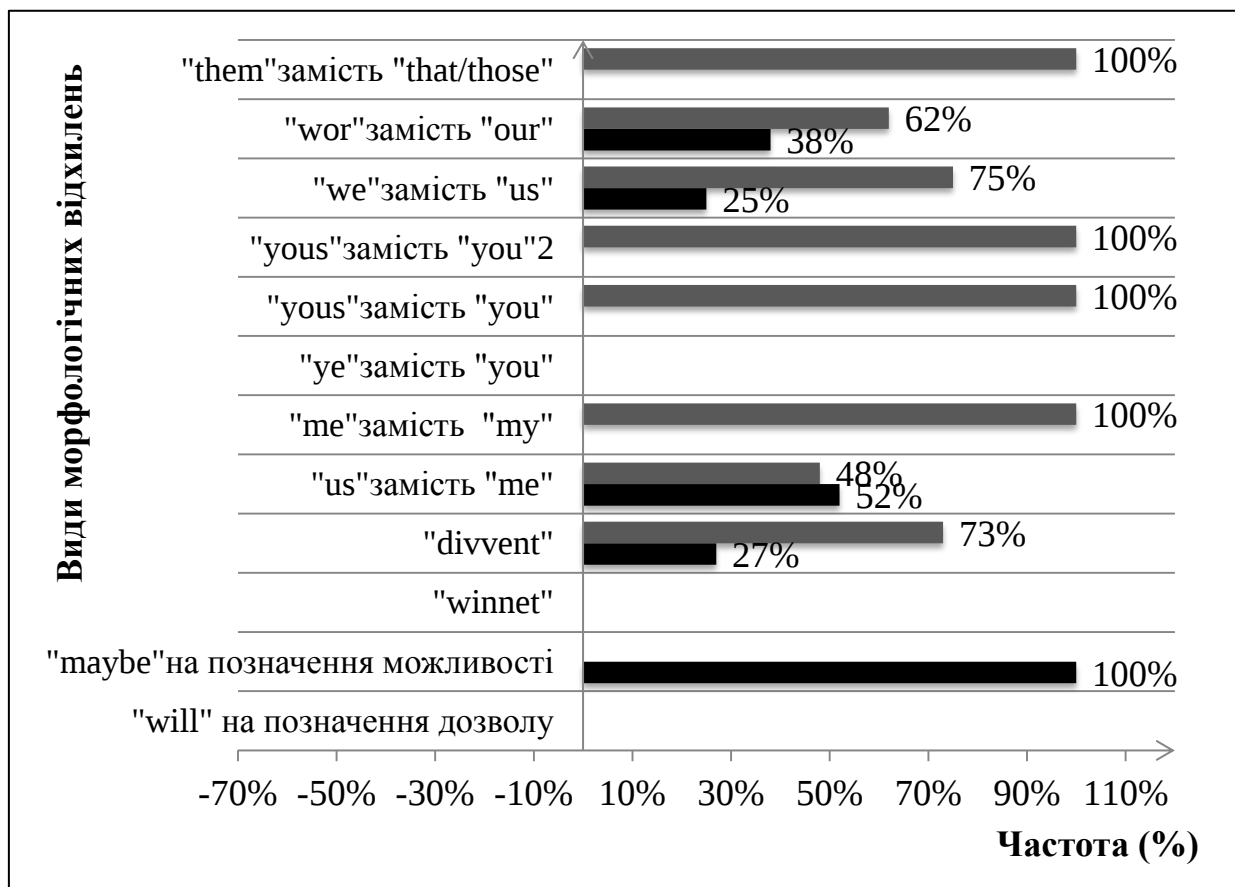

Рис. 5.1.4. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Стосовно морфологічних відхилень у мовленні чоловіків досліджуваного соціокультурного рівня і періоду від стандартної англійської мови можна констатувати, що найчастіше ними використовувався прислівник *maybe* замість модального дієслова *may* на позначення можливості – 100% та замінювався непрямий особовий займенник першої особи однини *me* непрямим особовим займенником першої особи множини *us* – 52% при 48% у жінок. Наприклад:

*I looked down it was like (pause) a full gold sovereign I just looked at it looked looked at her and she looked at me and she just picked it up and slammed it on her finger and got it stuck so she won't give **us** it.*

*I quite fancy going skiing as well (unclear) ehm (pause) because the assistant manager at the bank (pause) he runs the loc like the local ski club for the (pause) eh Lloyds Bank (pause) so ehm I **maybe** get a weekend away there.*

Протилежна картина частоти морфологічних відхилень у мовленні мешканців високого соціокультурного рівня на північному сході Англії у період 1990-2000 років відображена на рисунку 5.1.5.

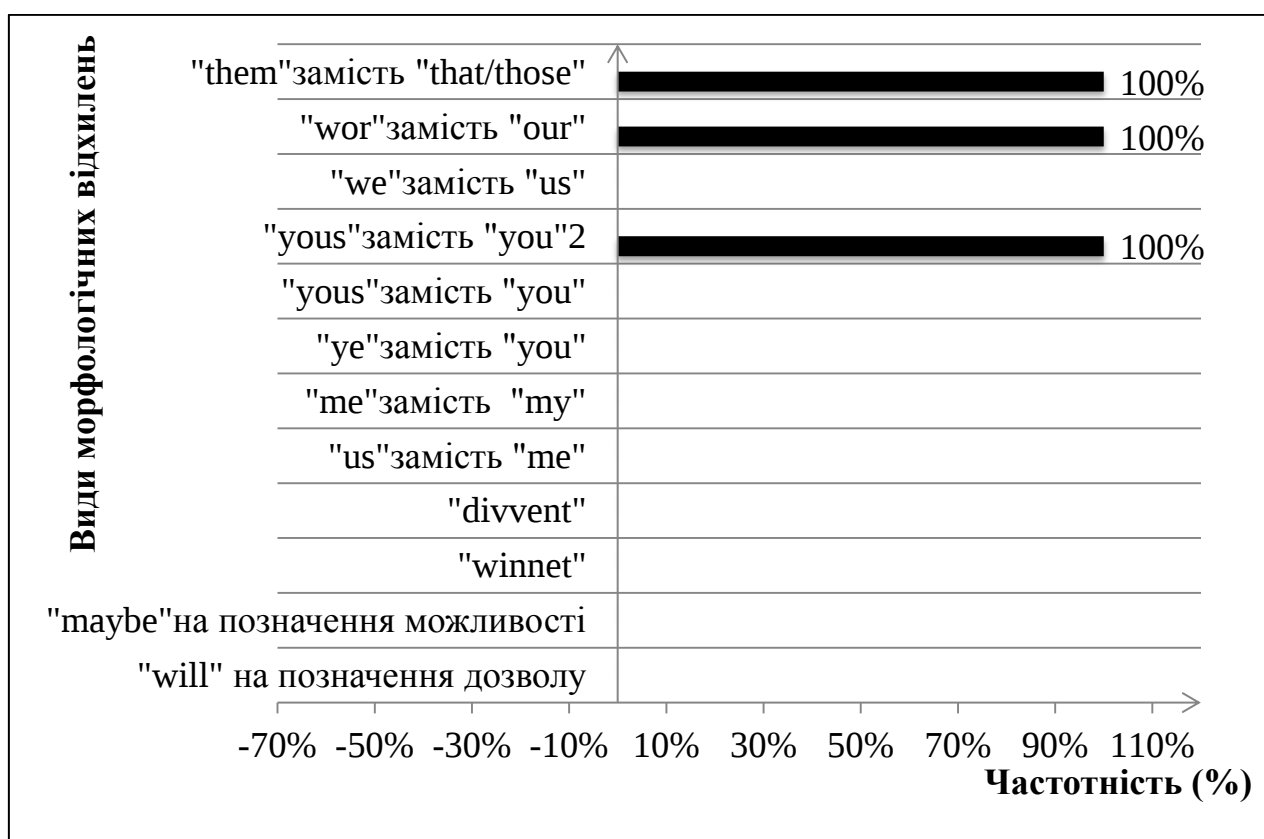

Рис.5.1.5. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 1990-2000 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

У цій групі мовців уживання непрямого особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *yous*, непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим

займенником першої особи множини *we*, вказівного займенника однини *that* і множини *those* непрямим особовим займенником третьої особи множини *them* притаманне лише мовленню чоловіків.

Така особливість мовлення представників високого соціокультурного рівня північного сходу Англії може бути пояснена тим, що у період 1990-2000 років жінки почали активно залучатися до роботи і вони, внаслідок природної схильності до коректності у соціальній комунікації, максимально наближали своє мовлення до норми.

5.1.3 Показники частоти актуалізації морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у період 2000-2010 років. Зміни частоти вияву морфологічних відхилень у період з 2000 по 2010 роки у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень відображені на рисунку 5.1.6.

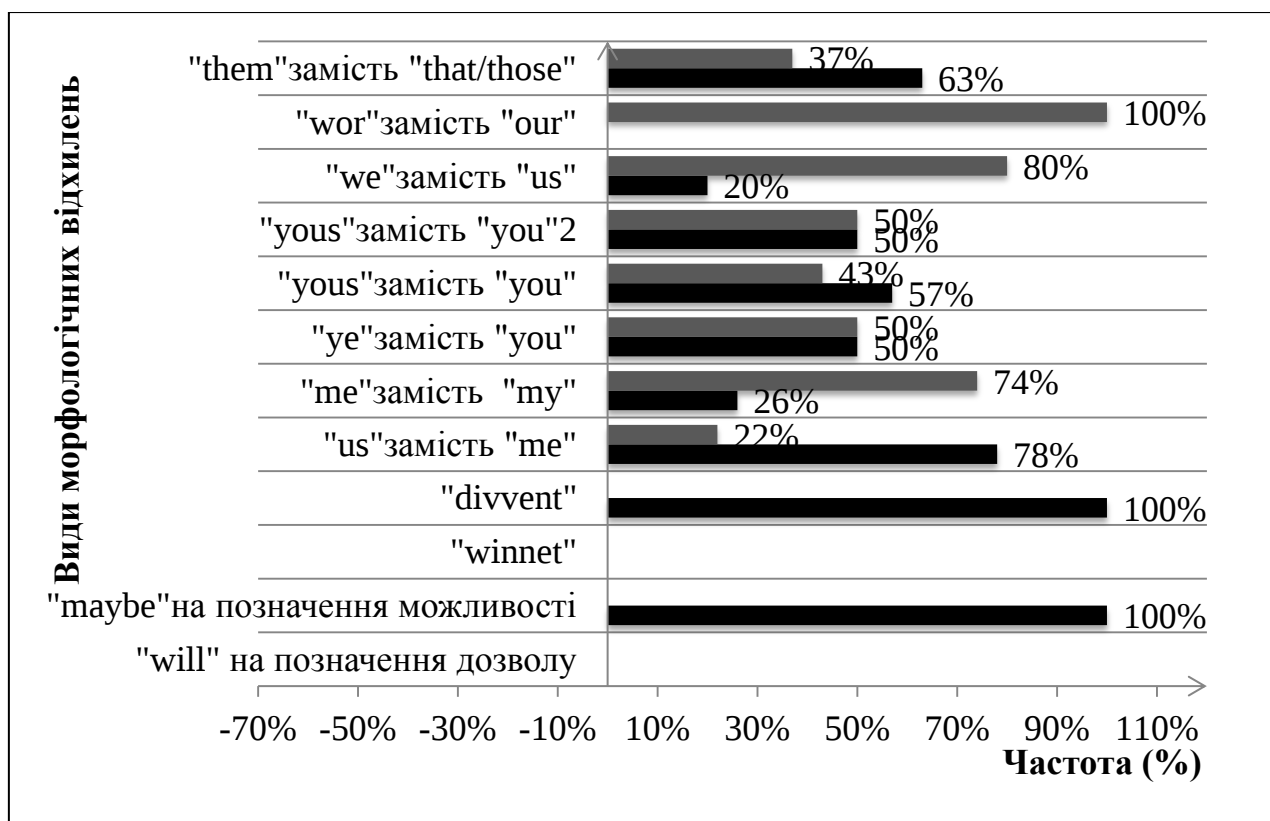

Рис.5.1.6. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з низьким соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

З рисунка видно, що, на відміну від попередніх досліджуваних відрізків історичного часу, у зазначений період спостерігається збалансоване функціонування морфологічних відхилень від стандарту в мовленні і жінок, і чоловіків. Зокрема, використання прислівника *maybe* замість модального дієслова *may* на позначення можливості та локальна заперечна форма *divvent* зафіксовані виключно у мовленні чоловіків, а заміна займенника *our* діалектним словом *wor* властива лише для мовлення жінок північно-східного регіону.

Наступними за частотою відхиленнями були заміни у мовленні жінок стандартних займенників *us* і *my* на *we* (80%) та *me* (74%), відповідно. Прикладами таких замін можуть слугувати такі:

*Well erm I was born up at the Law Top and I've got **me** sister with me here today and she was there she was born in the same place and we had a brother (pause) now the Law Top is near the river of course (pause) and erm not far from the beach (pause) which we used to spend a lot of time down at the beach and we also used to go to open air swimming baths which they don't seem to have these days (pause) erm*, де замість присвійного займенника використовується займенник *me*.

У реченні *And em every and a friend every Sunday and Tuesday night and the most I won I shouted for was two thousand three hundred and that shared between the three of **we** you know*, де особовий займенник першої особи множини *we* вживається у значенні *us*.

Для мовлення чоловіків другими за частотою були зафіксовані використання ними займенників *us* замість *me* (78%) та *them* замість *that/those* (63%). Наприклад:

*Then you can owe **us** two quid.*

*Well I left school then, you used to leave school at fourteen in **them** days like.*

Решта морфологічних відхилень, зафіксованих у період 2000-2010 років, у мовленні чоловіків і жінок низького соціокультурного рівня коливались близько 50%.

Подібна картина розподілу морфологічних відхилень у мовленні чоловіків і жінок середнього соціокультурного рівня характеризує період 2000-2010 років (рис. 5.1.7).

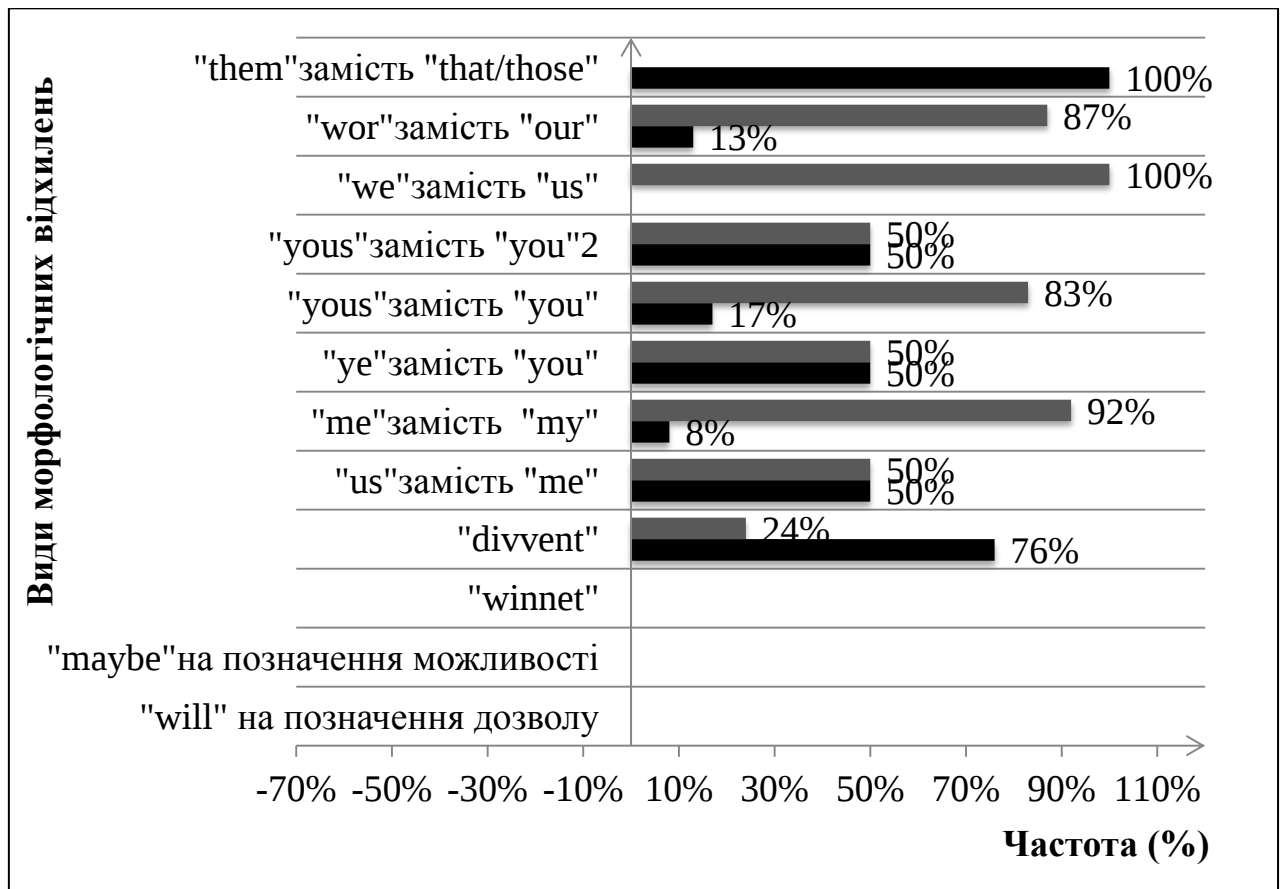

Рис. 5.1.7. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії із середнім соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Цьому досліджуваному періоду притаманна однакова частота використання чоловіками та жінками таких відхилень від стандартної англійської мови, як заміни непрямого особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *yous*, особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye* та непрямого особового займенника першої особи однини *me* непрямым особовим займенником першої особи множини *us*.

Максимальні якісні та кількісні показники частоти морфологічних відхилень у мовленні чоловіків дорівнює 100% у випадку із заміною *that/those*

на *them*; 76% припадає на функціонування у їхньому мовленні локальної заперечної форми *do – divvent*. У той самий час заміщення непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим займенником першої особи множини *we* було зафіксоване виключно у мовленні жінок цього регіону. У їхньому мовленні зареєстровано також досить високу частоту вживання займенника *me* замість присвійного займенника *my* (92% на противагу 8% у чоловіків), *wor* замість *our* (87%) та *yous* замість особового займенника другої особи множини (83%). Наприклад:

*No we like, really liked them but we don't anymore, **yous** go through phases.*

*And when we were dead little we used to get torches and (laughter) one would be like flashing one (laughter) if someone was like ever going to the toilet (laughter) or (unclear) so we used to play that (laughter) and then we used to get all **wor** -- **wor** little toys that we didn't want any more and take them over to theirs.*

*I've lived in Lanchester, um, all **me** life, but I've lived in that particular house, twenty-one years.*

Загальна картина наявності морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають високий соціокультурний рівень у 2000-2010 роки відображена на рисунку 5.1.8.

Такі відхилення як заміна непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим займенником першої особи множини *we* притаманна винятково для мовлення жінок, а вживання локально маркованої повної заперечної форм *divvent* властива лише мовленню чоловіків. Наприклад:

*We go through phases like in preparation for our summer holidays 'cause of **we** all the girls went to Portugal, and before that we were like running loads we went on runs loads and then we've kind of given it up and were trying to get back into it, but because it's like winter and dark nights at the minute.*

*Can't even remembered what happened though (pause) It pretty spoils it, **divn't** it?*

При цьому в мовленні жінок зафіксовано також досить високу частоту вживання займенника *yous* замість особового займенника другої особи множини (82% у той час як у чоловіків – 18%) *you* та використання непрямого особового займенника першої особи однини *me* замість присвійного займенника першої особи однини *my* (80%).

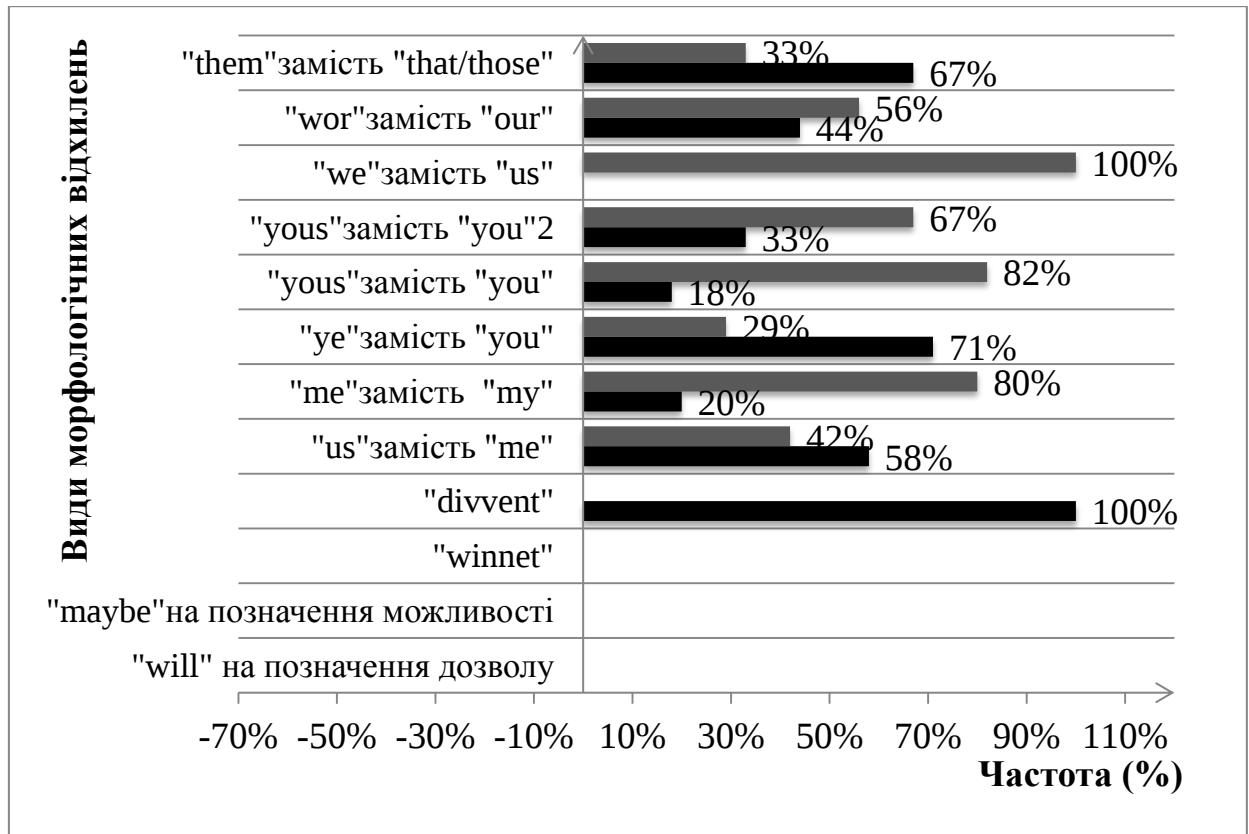

Рис. 5.1.8. Частотні характеристики морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії з високим соціокультурним рівнем у період 2000-2010 років. Умовні позначки: ■ – чоловіки, □ – жінки.

Щодо мовлення чоловіків, то наступними за частотою відхиленнями були зареєстровані заміни особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye* (71% при 29% у жінок).

Узагальнення викладеного аналізу свідчить, що в період 2000-2010 років, незважаючи на різницю соціокультурних рівнів носіїв діалекту, в мовленні чоловіків і жінок мало місце майже однакове функціонування морфологічних відхилень від стандарту англійської мови. На скорочення у мовленні чоловіків і жінок морфологічних відхилень від стандарту

англійської мови суттєво впливали розвиток освіти, гендерне рівноправ'я, а також активізація соціальної та територіальної мобільності мешканців північного сходу Англії.

5.2 Характеристика основних синтаксичних особливостей північно-східного діалекту Англії

Подібно до логіки попереднього викладу, здійснимо розгляд наявності частотних характеристик синтаксичних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, за такими історичними періодами: 1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 роки.

Проаналізуємо частотні ознаки наявності синтаксичного відхилення, що полягає у використанні неозначеного артикля *a* зі словом *one* перед яким відсутній прикметник. На рисунку 5.2.1 нами наведено показники цього відхилення у мовленні носіїв діалекту, що мають низький соціокультурний рівень, зафіксовані протягом 1960-2010 років.

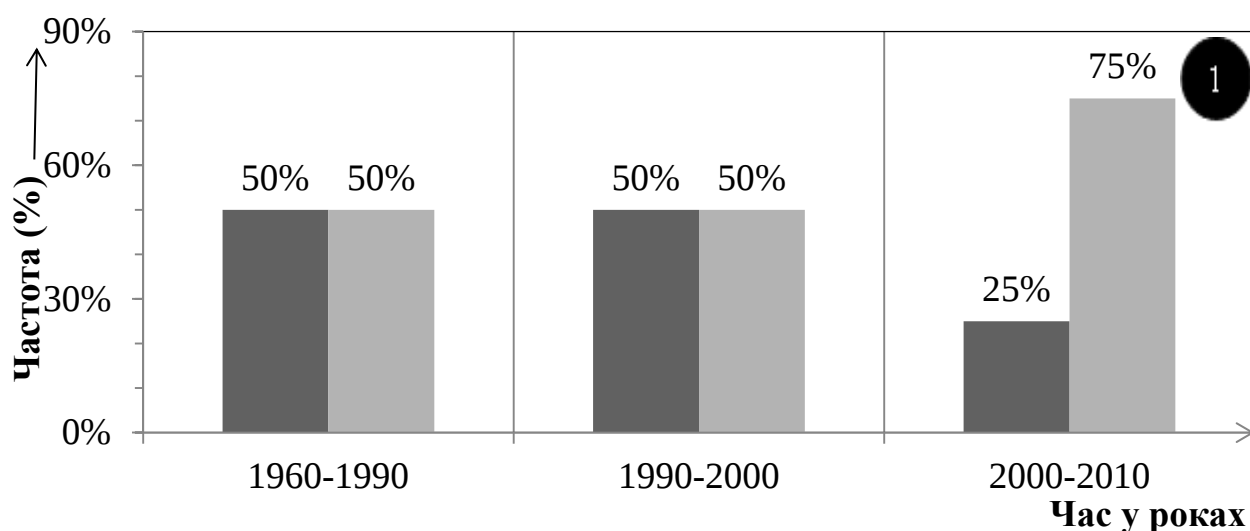

Рис. 5.2.1. Частота функціонування синтаксичного відхилення *a one* у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький соціокультурний рівень у 1960-2010 роках. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Наведемо типові приклади актуалізації зазначеного відхилення:

*Shops there was **a one** in Gosforth where the wife that in fact that's where I met her in there and eh you would gan in there and have two cups of coffee it was like a bikers' caff.*

*And I'd had **a one** I got one off my aunties I think.*

З рисунку 5.2.1 видно, що за період 1960-1990 роки показники вияву цього відхилення у мовленні чоловіків і жінок низького соціокультурного рівня є рівновеликими. Саме у цей період синтаксичне відхилення *a one* зафіксовано 100% у мовленні жінок із середнім соціокультурним рівнем.

Крім того, протягом другого історичного періоду (1990-2000 роки) досліджувана синтаксична конструкція актуалізується з однаковою частотою лише у мовленні чоловіків та жінок північно-східного регіону Англії, що мають низький соціокультурний рівень (див. Рис. 5.2.1).

Стосовно 2000-2010 років, то, на відміну від попередніх досліджуваних часових відрізків, синтаксичне відхилення *a one* зафіксовано у мовленні представників усіх трьох соціокультурних рівнів. При цьому, із підвищенням соціокультурного рівня від низького до середнього частота використання відхилення *a one* у мовленні чоловіків зростає.

У мовленні жінок наявність цього відхилення зменшується на 42%. Разом з тим у представників високого соціокультурного рівня аналізоване порушення синтаксичних правил стандартної англійської мови стає у ці роки однаковим і в мовленні чоловіків, і в мовленні жінок. Той факт, що це синтаксичне відхилення було відзначене у мовленні мешканців регіону з високим соціокультурним рівнем лише у 2000-2010 роки можна пояснити тим, що з розвитком освіти, засобів ЗМІ, підвищенням соціальної та географічної мобільності населення мова поступово стала втрачати свій соціокультурний статус.

Дещо інша картина (рис. 5.2.2) вимальовується під час розгляду частотних показників такого синтаксичного відхилення, як скорочення

допоміжного/модального дієслова у заперечних реченнях, актуалізованих носіями північно-східного діалекту Англії від норми [45, с. 99-135, 145-164].

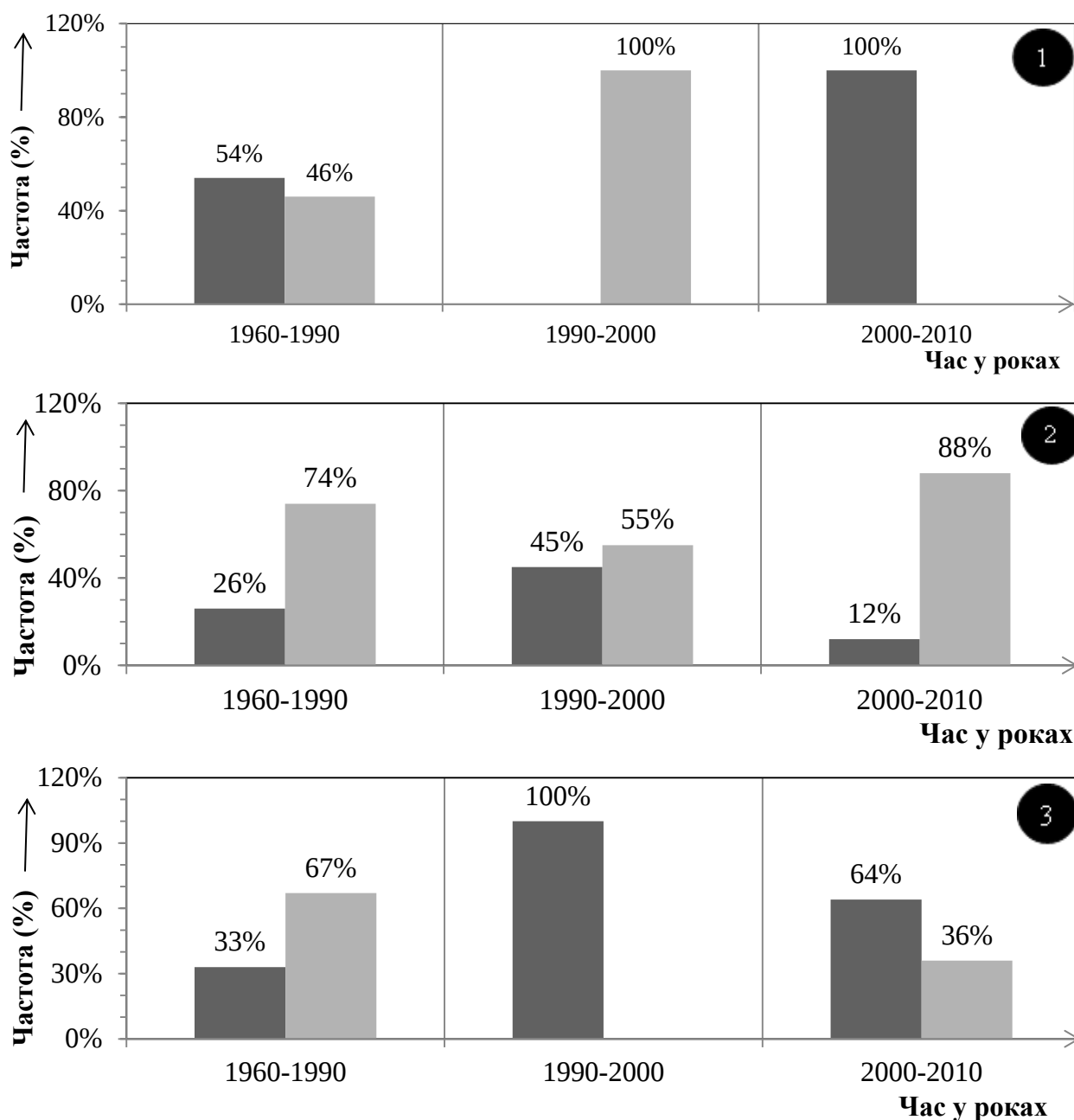

Рис. 5.2.2. Частота функціонування синтаксичного відхилення скорочення допоміжного/модального дієслова у запереченнях у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький – 1, середній – 2 та високий – 3 соціокультурні рівні у 1960-2010 роках. Умовні позначки: – чоловіки, – жінки.

Наведемо типові приклади цього відхилення:

***You're not** working late tonight.*

***I'll not** be in town this Saturday **I'll not** be in town anyway because the family's coming tomorrow.*

*Like even the guys that I haven't seen in ages and like I'll be like 'oh hi and he'll be like 'you all right, it's re- **it's not** nice but.*

Наведені на рисунку діаграми свідчать, що у 1960-1990 роки мовлення жінок, практично незалежно від їхнього соціокультурного рівня, відзначалося більшою кількістю такого типу порушень синтаксичних правил. У цілому, у представниць регіону із середнім соціокультурним рівнем зафіксовано 74% відхилень на противагу 26% у чоловіків, а у жінок з високим соціокультурним рівнем зареєстровано 67% при 33% у чоловіків. Така тенденція пояснюється тим, що у період 1960-1990 років чоловіки складали переважну більшість соціально-активних представників різних сфер виробництва, мова яких наближалася до нормативної англійської мови.

У 1990-2000 роки до скорочення допоміжного або модального дієслова у запереченнях вдавалися виключно жінки з низьким і чоловіки з високим соціокультурними рівнями. На відміну від цього, у мовленні представників регіону, що мають середній соціокультурний рівень, зафіксовано майже однакові показники функціонування зазначеного типу синтаксичного порушення у мовленні чоловіків (45%) та жінок (55%). Поясненням цього може слугувати, як зазначалося у праці [189; 199, с. 145-146], те, що у 90-і роки ХХ століття жінки складали вже 50% представників виробничої сфери.

Стосовно 2000-2010 років, то тут слід відзначити, що серед мешканців північного сходу Англії з низьким соціокультурним рівнем скорочення допоміжного або модального дієслова у запереченнях зафіксовано лише у мовленні чоловіків. У той самий час, зі зростанням соціокультурного рівня від середнього до високого у мовленні чоловіків частота досліджуваного відхилення зростає, а в жінок зменшується на 52%, що свідчить про схильність жінок до нормативного мовлення [207], у відповідності з

підвищенням рівня їхньої культури, суспільного статусу та зміною положення жінки в сім'ї.

Якісну картину змін частоти актуалізації такого синтаксичного відхилення як використання подвійного заперечення у мовленні чоловіків та жінок північного сходу Англії проілюстровано на рисунку 5.2.3. Типовими прикладами цього відхилення можуть слугувати наведені нижче речення:

*My education **wasn't nothing** terrible* замість *My education **wasn't** terrible*.

*You **wouldn't** buy (interruption) **nowt** for a lass anyway* – замість нормативної заперечної форми речення *You **wouldn't** buy **anything** for a girl*.

Теж саме спостерігається і в наступному прикладі: *I **don't** do **nothing*** замість *I **don't** do **anything***

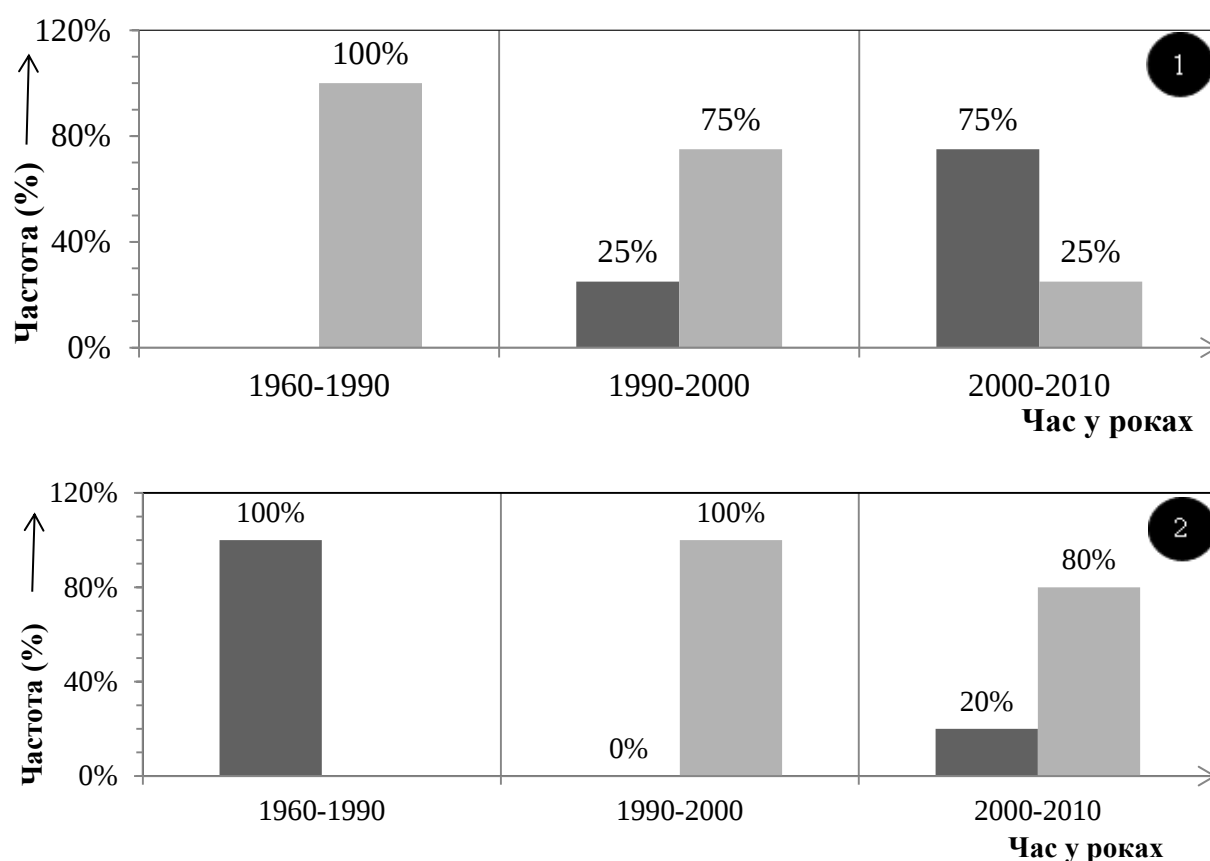

Рис. 5.2.3. Частота функціонування синтаксичного відхилення подвійного заперечення у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький – 1 та середній – 2 соціокультурні рівні у 1960-2010 роках. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Попри вельми популярну думку [211, с. 22] про те, що подвійне заперечення широко розповсюджене на Британських островах, оскільки воно є частиною стандартного діалекту, і яку намагаються витіснити нормативним синтаксисом, з рисунку видно, що таке порушення правил синтаксису англійської мови на північному сході Англії не є розповсюдженим. Зокрема, у 1960-1990 роки подвійне заперечення було зафіксоване лише у жінок із низьким соціокультурним рівнем та у чоловіків із середнім соціокультурним рівнем.

Подібна ситуація спостерігається і в 1990-2000 роки, а саме: відсутність цього типу синтаксичних відхилень у мовців із високим соціокультурним рівнем та переважне його функціонування у мовленні жінок (75% при 25% у чоловіків) з низьким соціокультурним рівнем. Що стосується мешканців північного сходу із середнім соціокультурним рівнем, то в цей період подвійне заперечення було властиве винятково мовленню жінок.

На третьому історичному відрізку 2000-2010 років частота досліджуваного відхилення має хвилеподібний характер і в жінок, і в чоловіків, оскільки пропорційно соціокультурним рівням у мовленні чоловіків частота функціонування подвійного заперечення набуває спадно-висхідного характеру (75% – 20% – 67%), а в жінок – висхідно-спадного (25% – 80% – 33%).

Отримані результати частково підтверджують думку вчених [230, с. 483; 187, с. 76; 169, с. 59] про те, що подвійне заперечення більше розповсюджене на півдні країни, а не на її півночі.

Частотні характеристики актуалізації синтаксичного відхилення відомого як правило північного підмета носіями північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років відображено на рисунку 5.2.4. Нагадаємо, що суть цього синтаксичного явища полягає у додаванні закінчення -s до всіх дієслів теперішнього часу, а також у вживанні дієслова минулого часу *was*, якщо перед ними відсутній займенник, виняток складає займенник першої особи однини *I*. Наприклад:

*I was just saying the other day they'll have to be intelligent to get a job the way **things is** going there's no work for anybody that's not intelligent enough.*

Bikes was your thing though (interruption) wasn't it.

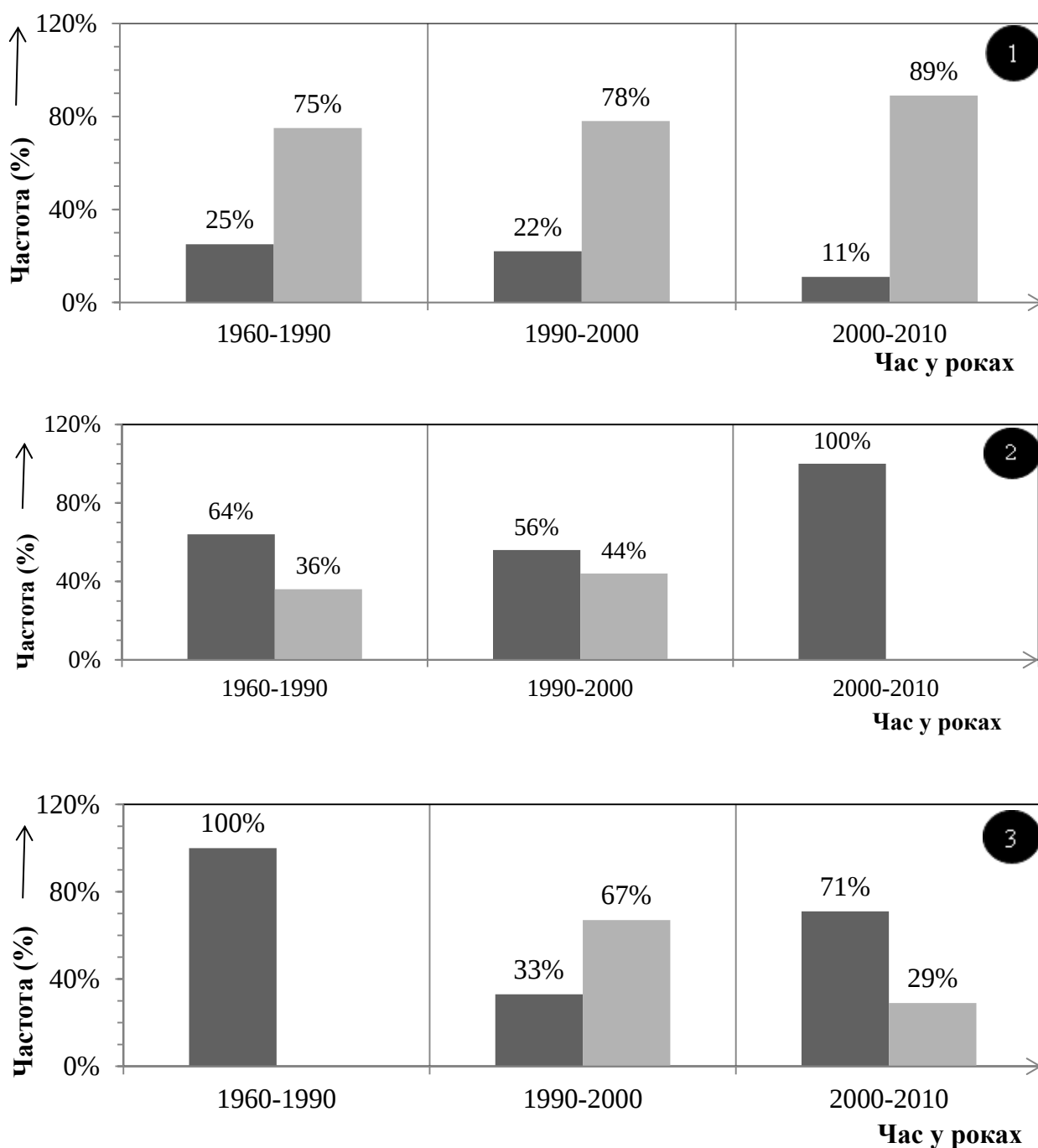

Рис. 5.2.4. Частотні характеристики функціонування синтаксичного відхилення правила північного підмета у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький – 1, середній – 2 та високий – 3 соціокультурні рівні у 1960-2010 роках. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Наведені вище приклади демонструють неузгодженість підметів (*things, bikes*), які уживаються в реченнях у множині, та присудка, що мають форму однини (*is going, was*).

Oh Yeah, I think it was the last year though, my dad says he couldn't make it 'cause he was busy at the dentist and I went and told her. I says 'Oh my Dad can't make it!' В останньому прикладі зафіксовано порушення узгодження між підметом, вираженим особовим займенником (*I*) та присудком (*says*), який має форму третьої особи однини, так зване правило північного підмета.

З рисунка видно, що в період з 1960 по 1990 роки, у мовленні чоловіків частота використання правила північного підмета зростає пропорційно соціокультурному рівню носіїв діалекту; у мовленні жінок ця тенденція є оберненопропорційною і зникає у представниць регіону високого соціокультурного рівня.

Дещо інша картина функціонування правила північного підмета має місце у 1990-2000 роки. У цей проміжок часу зафіксовано досить високу частоту досліджуваного відхилення від норми англійської мови у мовленні жінок з низьким (78% при 22% у чоловіків) та високим (67%) соціокультурними рівнями. Щодо мовлення чоловіків, то максимальна частота актуалізації ними правила північного підмета складає у представників регіону із середнім соціокультурним рівнем 56% на противагу 44% у мовленні жінок.

У 2000-2010 роки відзначено дещо іншу тенденцію використання цього синтаксичного відхилення у мовленні мешканців північного сходу Англії, а саме: переважання його частоти у мовленні чоловіків із середнім (100%) та високим (71%) соціокультурними рівнями. У той самий час, у мовленні жінок таке порушення синтаксису стандартної англійської мови зафіксоване лише у мовленні представниць регіону, що мають низький (89% при 11% у чоловіків) та високий (29%) соціокультурні рівні. Такі показники частоти актуалізації правила північного підмета можна, на нашу думку, пояснити звичайною невимушеністю у мовленні мешканців північного сходу Англії.

Динаміку змін комбінування двох модальних дієслів у реченні, якщо одне з них представлено модальними дієсловами *can* або *could* носіями північно-східного діалекту Англії можна характеризувати таким чином. У

період 1960-1990 років комбінування двох модальних дієслів має місце у мовленні і чоловіків, і жінок, соціокультурний рівень яких кваліфікувався як низький і середній. При цьому, в актуалізаціях чоловіків спостерігається явище прямо пропорційного підвищення відповідно до їхнього соціокультурного рівня частотних характеристик цього типу синтаксичних відхилень з 80% до 43%; у жінок відповідне (на 37%) зменшення частоти функціонування у реченні двох модальних дієслів з 57% до 20%.

Разом з тим за період 1990-2000 та 2000-2010 років у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії досліджуване правило північного підмета практично не зафіксовано. Описана тенденція підтверджує відомі погляди деяких дослідників (див., напр., [239, с. 186-7; 178, с. 68-69]) на те, що цей тип синтаксичного відхилення має тенденцію до зникнення.

Узагальнення даних щодо частоти зафіксованого вживання числівника множини з іменником однини мешканцями північного сходу Англії віддзеркалено нами на рисунку 5.2.6. Зіставлення результатів інтерпретації даних дослідження свідчить, що протягом 1960-1990 років у мовленні чоловіків частота використання числівників з іменниками в однині зростає з досягненням носіями діалекту високого соціокультурного рівня і сягає 100%. У мовленні жінок ця тенденція є зворотною, що зайвий раз підтверджує думку про те, що вони більше схильні до коректності.

У період з 1990 по 2000 роки частота функціонування числівника множини з іменником однини зростає у мовленні чоловіків з 13% у представників з низьким соціокультурним рівнем, до 57% – з високим. У той самий час частотні характеристики досліджуваного типу синтаксичних відхилень, актуалізованих у мовленні жінок, зменшуються (87% – 76% – 43%) обернено-пропорційно соціокультурному рівню носіїв діалекту.

Наведемо типові приклади цього типу синтаксичних відхилень:

*Eh (pause) about **thirty three year** (pause) **thirty three year** in this street now.*

***Fourteen year** now they're **fourteen year** now they're they're fathers aren't they some of them half of them was father.*

Great yeah it was **three pound** for a bottle of water.

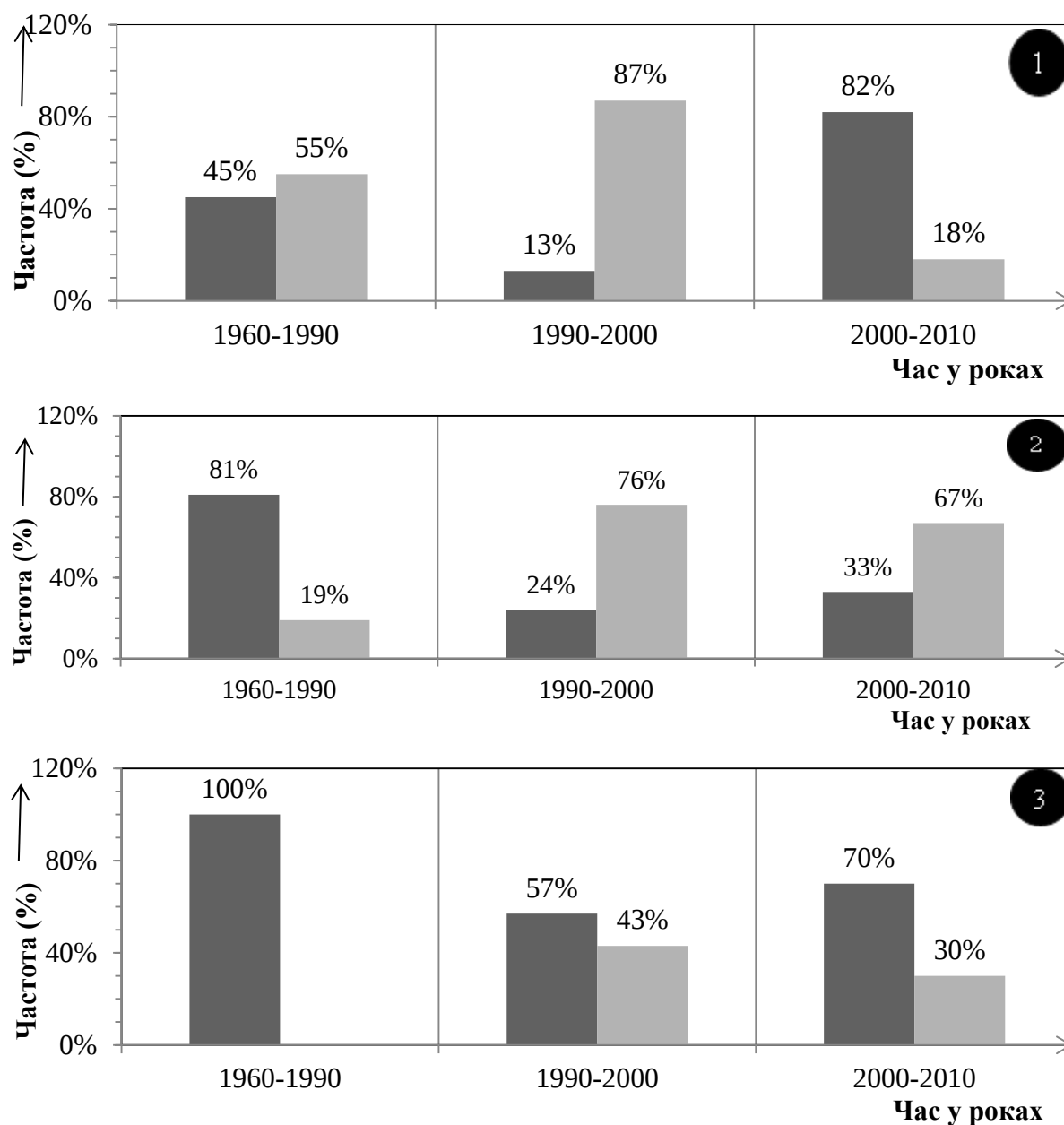

Рис. 5.2.6 Частота функціонування синтаксичного відхилення числівник з іменником в однині у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають низький – 1, середній – 2 та високий – 3 соціокультурні рівні у 1960-2010 роках. Умовні позначки: ■ – чоловіки, ■ – жінки.

Наведені приклади свідчать про відсутність узгодження між числівником та іменником, оскільки іменник замість множини вживається в однині.

Стосовно особливостей вживання числівника у множині з іменником в однині мешканцями північного сходу Англії у період 2000-2010 років, то

зафіксована кількість їхнього функціонування у мовленні відрізняється порівняно з 1960-1990 та 1990-2000 роками. Доцільно відзначити, що пропорційно підвищенню соціокультурного рівня чоловіків частота актуалізації ними цього типу синтаксичного відхилення набуває спадно-висхідного характеру (82% – 33% – 70%); у жінок це відхилення має висхідно-спадний напрям (18% – 67% – 30%). Можна припустити, що така тенденція пов'язана зі зниження у досліджуваний період соціально-статусного характеру мови, який у попередні періоди відігравав значну роль, оскільки вважалося, що чим більше наближене мовлення до норми, тим вищим є соціокультурний рівень мовця.

5.3 Специфіка залежності показників частоти актуалізації граматичних відхилень від вікових груп мешканців північно-східного регіону Англії

Для з'ясування частотних закономірностей вживання типових граматичних відхилень носіями північно-східного діалекту Англії звернемося до графічних моделей, побудованих на узагальнених експериментально встановлених показниках (рис. 5.3.1.).

Графічні криві, що відображають на рисунку зміни уживаності прислівника *maybe* замість модального дієслова *may* на позначення можливості, використання локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent*, заміна у мовленні непрямого особового займенника першої особи однини *me* непрямым особовим займенником першої особи множини *us*, заміни присвійного займенника першої особи однини *my* непрямым особовим займенником першої особи однини *me*; особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye*, особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *youis*, непрямого особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *youis*, непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим займенником першої особи

множини *we*, присвійного займенника першої особи однини *our* його діалектним аналогом *wor*, вказівного займенника однини *that* і множини *those* непрямым особовим займенником третьої особи множини *them*, побудовано нами шляхом усереднення відповідних даних, отриманих під час експериментального дослідження.

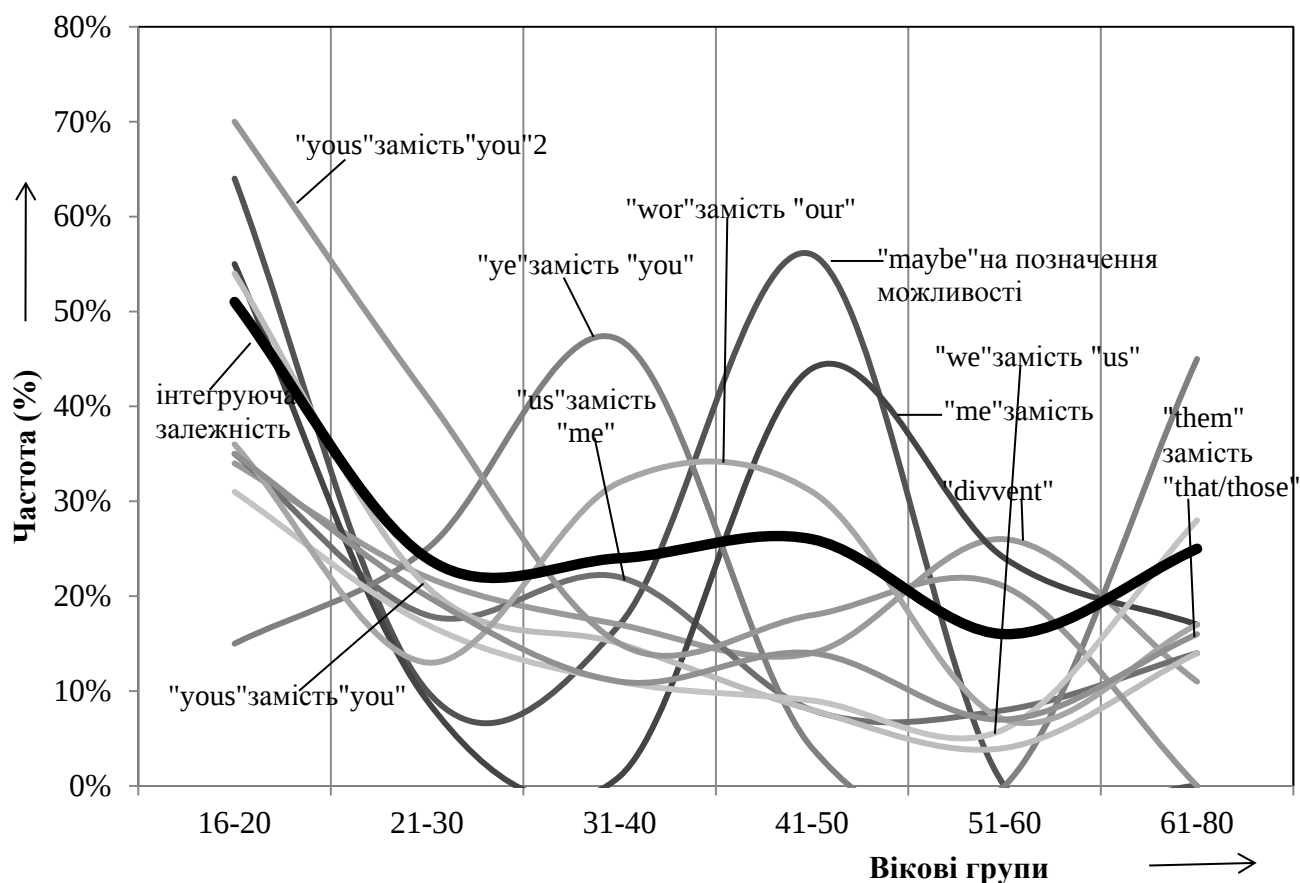

Рис. 5.3.1 Зміни функціонування морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років.

З наведених результатів видно, що максимальну частоту використання прислівника *maybe* (64% і 56%) замість модального дієслова *may* на позначення можливості зафіксовано у мовленні представників регіону 16-20 та 41-50-річних вікових груп відповідно. У групах 21-30 та 31-40-річних носіїв діалекту має місце незначне (10% та 17% відповідно) функціонування цього типу відхилення. Щодо мешканців північного-сходу Англії віком 51-80 років, то в їхньому мовленні досліджуване порушення правил стандартної англійської мови практично відсутнє.

Дещо інша картина спостерігається у випадку використання локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do – divvent*. Максимальне функціонування (31%) зазначеного морфологічно відхилення представниками 16-20-річної вікової групи поступово знижується до 22% у 21-30-річних, 17% у 31-40 річних та 14% у 41-50-річних мешканців північного сходу Англії, з подальшим зростанням до 26%, та наступним спадом до 11% у мовленні представників 51-60 та 61-80-річних вікових груп відповідно.

У досліджувані роки заміна непрямого особового займенника першої особи однини *te* непрямым особовим займенником першої особи множини *us* представниками 21-30-річної групи мешканців північного сходу Англії у зіставленні з 35% актуалізації зазначених відхилень носіями діалекту 16-20-річного віку зменшується майже у 2 рази і становить 17%. Щодо подальших вікових груп, то кількісні показники цього морфологічного відхилення сягають 22% у представників 31-40 річного віку, зменшуючись до 8% у середовищі 41-60-річних мешканців регіону з подальшим зростанням до 14% в 61-80-річній групі.

Наведені на рисунку 5.3.1 криві свідчать про значне зниження частотності заміни присвійного займенника першої особи однини *tu* непрямым особовим займенником першої особи однини *te* з 55% у мовленні представників 16-20-річної вікової до 1% у 31-40-річних носіїв діалекту й наступним зростанням до 44% у 41-50-річній віковій групі. Щодо інших вікових груп, то частота досліджуваного відхилення у мовленні мешканців цього регіону знижуються з 24% у 51-60-річній до 17% у 61-80-річній віковій групі.

Протилежна картина має місце у випадку із заміною особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye*. Тут спостерігається поступове зростання частоти функціонування цього відхилення з 15% у мовленні 16-20-річних представників північного сходу Англії до 25% та 47% у 21-30 та 31-40-річних вікових групах, відповідно. У наступній віковій групі зафіксовано незначне (4%) користування діалектним займенником *ye*,

практична його відсутність у мовленні 51-60-річних носіїв діалекту та значне (45%) його вживання 61-80-річними носіями діалекту.

У 1960-2010 роки вимальовується більш однозначна картина варіювання показників заміни особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *you's* за шкалою вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії. У цей період максимальне (54%) вживання займенника *you's* представниками 16-20-річної вікової групи поступово знижується до 21 % у 21-30-річних, 15% у 31-40-річних, 8 % у 41-50-річних та 4% у 51-60-річних та зростає до 14% у 61-80-річних мешканців північно-східного регіону Англії.

Заміна непрямого особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *you's* у мовленні представників північного сходу Англії, відповідно до їхніх вікових груп, має тенденцію до зниження: у групі 16-20-річних носіїв (70 %), 21-30-річних (41%) та 31-50-річних (близько 16%). Проте, у віковій групі 51-60 річних мовців частота цього типу морфологічних відхилень зростає порівняно з попередньою у 1,4 рази (21,%) та зникає у групі 61-80-річних носіїв досліджуваного діалекту.

Частотні показники заміни непрямого особового займенника першої особи множини *us* особовим займенником першої особи множини *we* свідчать про поступове зниження частоти цього типу морфологічного відхилення від 31% у мовленні 16-20-річних до 6% у 51-60-річних носіїв північно-східного діалекту. Щодо 61-80-річних представників регіону, то частота заміни зазначених займенників дорівнює 28% випадків.

Хвилеподібного вигляду набуває крива змін частоти заміни присвійного займенника першої особи множини *our* його діалектним аналогом *wor* у мовленні представників різних вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії, зафіксованому впродовж 1960-2010 років. У цей період після зниження у 2,8 рази (з 36% до 13%) вживаності цього типу морфологічного відхилення мовцями 21-30 років порівнянно з 16-20-річними носіями діалекту спостерігається збільшення їхньої актуалізації у мовленні представників 31-50-

річної вікової групи у 2,5 раз (32%). Проте у мовленні 51-60-річних мешканців регіону у зіставленні з попередньою віковою групою використання *wor* складає 7%, з наступним зростанням до 17% у 61-80-річних мовців.

Подібна картина рекурентності спостерігається й у випадку заміни вказівного займенника однини *that* і множини *those* непрямим особовим займенником третьої особи множини *them*. Максимальне вживання цього типу морфологічного відхилення представниками 16-20-річної вікової групи (51%) поступово знижується у 21-30-річних до 20 % та до 11% у 31-40-річних мешканців північно-східного регіону Англії. Актуалізація цього відхилення у наступних вікових групах набуває дорівнює: 14% у 41-50-річних, 7% у 51-60-річних та 16% у групі 61-80-річних носіїв діалекту.

Для отримання уявлень про якісний бік змін частоти функціонування морфологічних відхилень у різних вікових групах носіїв північно-східного діалекту Англії нами здійснено повторне графічне усереднення, результати якого представлено на рисунку 5.3.1 інтегруючою залежністю у вигляді жирно окресленої кривої. Це дає можливість прослідкувати загальне зниження вживаності морфологічних відхилень від стандарту англійської мови у мовленні 21-60-літніх представників північного сходу Англії та подальше підвищення відносної частоти їхньої актуалізації у групі 61-80-річних носіїв діалекту. Схоже, що зафіксована у такий спосіб закономірність функціонування діалекту пов'язана з періодами активної соціалізації мешканців регіону.

Щодо особливостей вживання типових синтаксичних відхилень різними віковими групами носіїв північно-східного діалекту Англії, то закономірності функціонування відхилень від стандартної англійської мови на синтаксичному рівні, що охоплюють такі шість їхніх типових різновидів: 1) використання неозначеного артикля *a* зі словом *one* перед яким відсутній прикметник; 2) скорочення допоміжного або модального дієслова замість заперечної частки *not* у коротких формах заперечення; 3) вживання подвійного заперечення у реченні; 4) використання правила північного підмета ; 5) комбінування двох модальних дієслів у реченні, якщо одне з них представлено дієсловом *can* або його формою

could ; 6) вживання числівника множини з іменником однини, зафіксованих протягом 1960-2010 років, відображено на рис. 4.3.2.

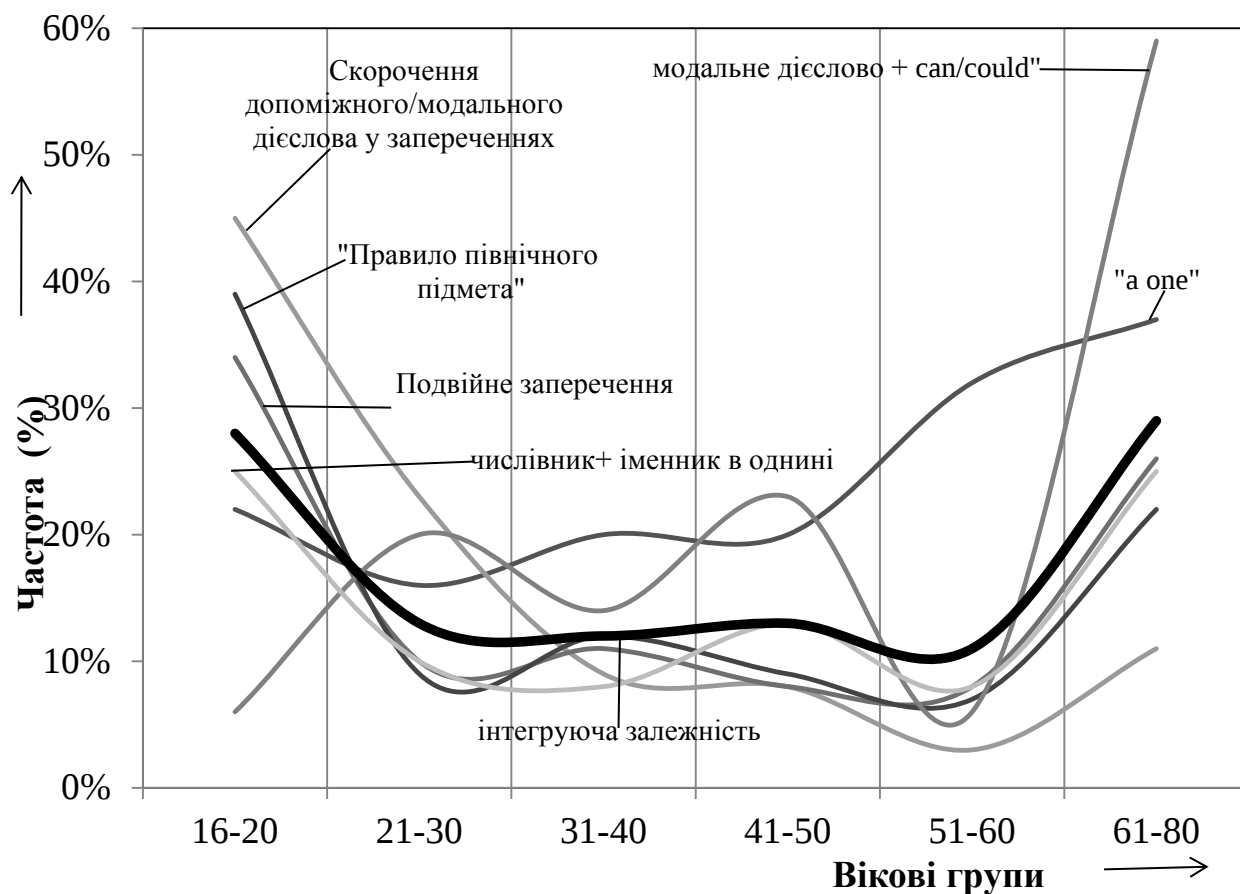

Рис. 5.3.2 Зміни вживаності синтаксичних відхилень носіями північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років.

Як свідчать дані рисунка, частота використання неозначеного артикля *a* зі словом *one*, перед яким відсутній прикметник у мовців віком від 16 до 50 років, становить близько 20%. При цьому, мовці старшого віку більш активно використовують цей тип синтаксичного відхилення, а саме: 32% випадків зареєстровано у групі 51-60-річних і 37% від загальної кількості зафіксованих випадків у 61-80-річних носіїв північно-східного діалекту Англії.

Більш однозначна картина характеризує варіювання показників скорочення допоміжного або модального дієслова замість заперечної частки *not* у коротких формах заперечення у мовленні представників північно-східного регіону, оскільки у період 1960-2010 років максимальне вживання (45%) цього

типу синтаксичних відхилень представниками 16-20-річної вікової групи поступово знижується до 23 % у 21-30-річних, 9% у 31-40-річних, 8% у 41-50-річних та до 3% у 51-60-річних мешканців цього регіону, а їхня актуалізація в останній віковій групі (61-80-річних) зростає лише до 11%.

Подібна закономірність має місце у випадку вживання подвійного заперечення у реченнях представниками північно-східного регіону Англії. Тут спостерігається зменшення у 3,4 рази (з 34% до 10%) частоти використання цього відхилення у мовленні 21-30-річних порівняно з 16-20-річними мовцями. У наступних вікових групах частота функціонування подвійного заперечення представлена 11% у носіїв діалекту 31-40 років і 8% у 41-60-річних, у групі 61-80-річних представників північно-східного регіону Англії вона також зростає лише до 24%.

Певну хвилеподібність має крива змін частоти використання правила північного підмета у мовленні представників північно-східного діалекту Англії, зафіксованому в період 1960-2010 років. У цей період після значного зниження (від 39% до 9%) вживаності діалектних слів мовцями 21-30 років порівняно з 16-20-річними носіями діалекту спостерігається незначне підвищення (до 12%) актуалізації цього типу синтаксичного відхилення представниками 31-40-річної вікової групи. Разом з тим, у мовленні 51-60-річних мешканців регіону порівняно з 41-50-річною групою використання правила північного підмета зменшується з 9% до 7%, але його вживання мешканцями віку 61-80-років у зіставленні з попередньою віковою групою (51-60-річних) зростає з 7% до 22%.

На рисунку 5.3.2. можна простежити також специфіку частоти комбінування двох модальних дієслів у реченні, якщо одне з них представлено *can* або *could*. Вона полягає в тому, що у перших п'яти вікових групах має місце незначне використання цього типу синтаксичних відхилень, а саме: 6% у 16-20-річних, 20% у 21-30-річних, 14% у 31-40-річних, 23% у 41-50-річних та 6% у 51-60-річних мешканців північного сходу Англії. На відміну від них у мовців 61-80 років актуалізація такого комбінування є розповсюдженою і дорівнює 59%.

Дещо інша якість змін уживання числівника множини з іменником однини притаманна досліджуваному періоду, оскільки використання цього синтаксичного відхилення представниками 16-20-річної вікової групи поступово зменшується до 10% у 21-30-річних та до 8% у 31-40-річних мешканців північного-східного регіону Англії, а його рекурентність у наступних вікових групах набуває такого характеру: 13% для 41-50-річних, 8% для 51-60-річних та 25% у групі 61-80-річних носіїв діалекту.

Відмічена жирно окресленою кривою на рисунку 5.3.2 інтегруюча залежність частоти вживання синтаксичних відхилень носіями північно-східного діалекту Англії свідчить про загальне зниження актуалізації цих відхилень у мовленні 21-60-літніх представників північного сходу Англії та подальше підвищення частоти їх використання у групі 61-80-річних носіїв північно-східного діалекту.

Відповідно до результатів проведеного вище аналізу, нами на основі узагальнених залежностей рисунків 5.3.1 та 5.3.2 здійснено їхнє умовне графічне інтегрування, представлене у вигляді рис. 5.3.3.

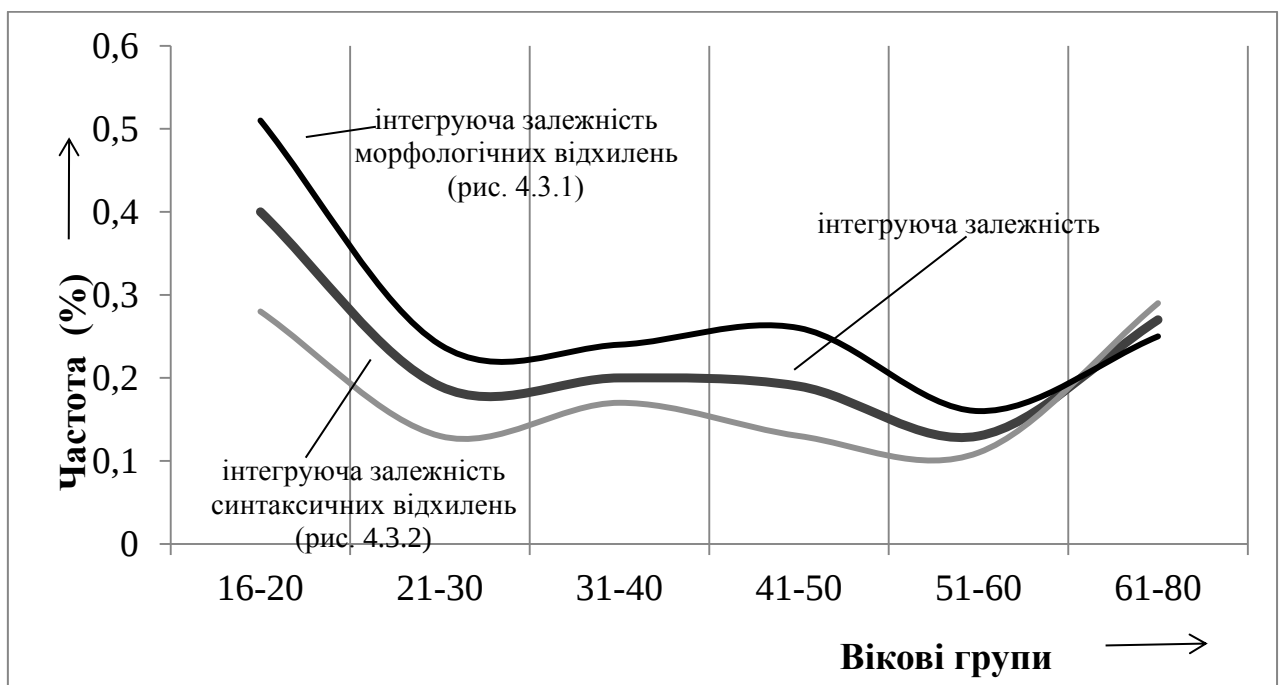

Рис. 5.3.3. Інтегруюча залежність частоти актуалізації граматичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років.

Така інтерпретація отриманих результатів дозволяє констатувати, що, по-перше, функціонування морфологічних відхилень у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії у досліджуваний період (1960-2010 р.р.) домінує над актуалізацією ними синтаксичних відхилень (приблизно на 38% у групі 16-20-річних носіїв, 16% у 21-30-річних, 12% у 31-40-річних, 19% у 41-50-річних, 8% у 51-60-річних та 5% у 61-80-річних) від стандартної англійської мови.

По-друге, загальна тенденція до зниження частоти граматичних відхилень у мовленні носіїв досліджуваного діалекту набуває у період з 1960 по 2010 р. експонентоційного характеру.

Висновки до РОЗДІЛУ 5

Результати дослідження характерних особливостей змін показників граматичних відхилень, зафіксованих експериментально у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії за період 1960-2010 років та диференційованих на морфологічні й синтаксичні, свідчать про таке.

1. До найчастотніших морфологічних відхилень від стандартної англійської мови у мовленні чоловіків та жінок усіх соціокультурних рівнів і вікових груп, що у період 1960-2010 років були носіями досліджуваного діалекту відносяться:

- зафіксовані у 1990-2000 роках 97,62% замін особового займенника другої особи однини *you* його діалектним аналогом *ye*; актуалізовані у 1990-2000 роках 74,68% заміщень присвійного займенника першої особи однини *my* непрямим особовим займенником першої особи однини *me*;
- зареєстровані у 1960-1990 роках 71,43% вживань прислівника *maybe* замість модального дієслова *may* на позначення можливості;
- встановлені у 1990-2000 роках 62,11% замін непрямого особового займенника першої особи однини *me* непрямим особовим займенником першої особи множини *us*;

- вживані у 1960-1990 роках 59,02% особових займенників першої особи множини *we* замість непрямих особових займенників першої особи множини *us*;
- використуванні у 1960-1990 роках 54,78% локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent* та зафіксовані у 1990-2000 роках 52,17% замін особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *you's* .

2. До частотних закономірностей функціонування синтаксичних відхилень у мовленні чоловіків і жінок усіх соціокультурних рівнів і вікових груп, слід відносити:

- комбінування двох модальних дієслів у реченні, якщо одне з них представлено *can* або *could* (94,59%), зафіксоване у 1960-1990 роки;
- скорочення допоміжного або модального дієслова замість заперечної частки *not* у коротких формах заперечення (58,06%) у 1990-2000 роки та використання неозначеного артикля *a* зі словом *one*, перед яким відсутній прикметник (56,25%) зареєстроване у 1990-2000 роки.

3. Загальна залежність частоти граматичних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії протягом 1960-2010 років показує, що зниження та зростання кількості морфологічних і синтаксичних відхилень у мовленні носіїв діалекту різних вікових груп корелює з етапами соціальної активності особистості, в наслідок чого тенденція до унормування мовлення спостерігається у мешканців регіону віком від 21 до 60 років.

Основні положення цього розділу висвітлені в таких працях автора: [74, с. 87-92; 79, с. 127-130].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналізом природи породження, механізмів та особливостей розвитку північно-східного діалекту як різновиду англійської мови, що є об'єктом нашого дослідження, встановлено доцільність розгляду особливостей його генезису у мікродіахронії в межах функціонально-структурного напрямку з урахуванням структурно-лінгвістичного, соціокультурного та історичного аспектів.

Проведений у роботі теоретичний аналіз засвідчив, що у ракурсі лінгвістики під поняттям «діалект» слід розуміти не домінуючий різновид будь-якої офіційної мови, вживаний, здебільшого, у повсякденному побутовому спілкуванні представниками окремої частини або певної територіальної одиниці країни, яких прийнято відносити до конкретного соціального класу, етнічної, національної чи іншої соціально-професійної групи людей та вважати, що причиною породження діалекту є колишня причетність прашурів цих осіб до умов і подій історико-культурного розвитку, який відбувався на тлі використання ними стародавньої або сторонньої мови і спричинив формування сталих навичок вживання її фонетичного, лексичного і граматичного складу.

За своїм лінгвістичним статусом поняття «діалект» є елементом третього ієрархічного рівня уявної системи наукового термінологічного апарату, на підставі якої зручно здійснювати загальний опис структури будь-якої мови, виходячи з того, що зазначений термін охоплює підпорядковані йому поняття «акцент», «говір», «койне» та одночасно у ролі окремого елементу функціонує у складі таких ієрархічно вищих понять, як «національний варіант мови», «літературна мова» й «мова художньої літератури», які, у свою чергу, входять до складу загального поняття мова, розглядуваного, зазвичай, у якості автономної лінгвістичної надсистеми.

Класифікація провідних ознак діалектів англійської мови, обґрунтована за результатами аналізованих у праці теоретичних та емпіричних досліджень

з позиції вживаного в ній системного підходу та апробована у процесі опису результатів експериментального вивчення особливостей розвитку північно-східного діалекту Англії придатна для використання під час вивчення специфіки функціонування її інших регіональних діалектів.

Запропонована у роботі логіка обґрунтування структурних та функціональних закономірностей побудови моделі генезису північно-східного діалекту Англії, що спирається на результати аналізу провідних моментів історії його формування й становлення, може бути вживана у якості методологічного підґрунтя для наукового опису результатів аналогічних досліджень, спрямованих на вивчення особливостей саморозвитку діалектів в інших англослов'янських країнах.

Розроблена у праці узагальнена модель механізму взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного-сходу, спрямована на відтворення реальної картини особливостей їхнього спілкування, під час розробки програми та методики експериментального дослідження виконала роль безпосереднього методологічного орієнтиру, який зумовив, зокрема, необхідність паралельного розгляду діалектних відхилень від стандартної англійської мови на трьох її основних рівнях.

За результатами експериментального дослідження частоти і актуалізації мовцями північно-східного регіону Англії у період 1960-1990 років, найчастотнішим на *фонетичному рівні* відхиленнями у системі голосних були випадки опущення глайду дифтонга [αI] у займеннику першої особи однини I [α], а в системі приголосних – заміни задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний звук [v]. На *лексичному рівні* зареєстровано вживання діалектних слів. *Граматичний рівень* характеризується морфологічними відхиленнями типу використання локально маркованих повних заперечних форм з допоміжним дієсловом *do* – *divvent* та синтаксичними типу вживання числівника множини з іменником однини.

Протягом 1990-2000 років найчастотнішими на *фонетичному рівні* у системі голосних були заміни центральної фонемі [ɜ] фонемою заднього

просунутого ряду [Y], а в системі приголосних, подібно до періоду 1960-1990 років, мали місце заміни задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v]. *Лексичний рівень* характеризувався підвищенням рекурентності діалектних слів у мовленні мешканців цього регіону. На *граматичному рівні* зафіксовано заміни непрямого особового займенника першої особи однини *te* непрямым особовим займенником першої особи множини *us* у системі морфологічних відхилень та наявність у системі синтаксичних відхилень випадків правила північного підмета.

У період 2000-2010 років *на фонетичному рівні* у системі голосних найчастотнішим було звуження ядра дифтонга [ɛI] в закритому складі або перед глухою приголосною, а в системі приголосних – випадки наявності глотальної зупинки (зупинки утвореної у ротовій щілині) на місці глухих проривних фонем [π], [τ], [κ]. *На лексичному рівні* зареєстровано вживання графонів. Щодо *граматичного рівня*, то серед морфологічних відхилень зафіксовано заміни непрямого особового займенника першої особи однини *te* непрямым особовим займенником першої особи множини *us*; серед синтаксичних відхилень виявлено випадки скорочення допоміжного або модального дієслова замість заперечної частки *not* у коротких формах заперечення.

Зареєстрована експериментально тенденція до рівномірного розподілу певних типів діалектних відхилень у межах досліджуваних часових періодів (1960-1990, 1990-2000 та 2000-2010 роки) дає підстави вважати, що вони, закріплюючись певним чином у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії та повільно зменшуючись з плином історичного часу, відповідно до описаних нами законів генезису діалектів, навряд чи цілком зникнуть, про що переконливо свідчить їхній рівномірний, відповідний зазначеним вище часовим періодам (1960-1990, 1990-2000, 2000-2010 р.р.) розподіл:

на фонетичному рівні: відтягнення язика назад при вимові фонемі [ʃ], що робить її схожою на фонему [A], заміна ядра дифтонга [E≡] на

напіввідкриту переднього ряду фонему [ɛ], звуження ядра дифтонга [ɛɪ] у закритому складі або перед глухою приголосною, заміна дифтонга [αɪ] дифтонгом [ɛɪ], опущення глайду дифтонга [αɪ] у займеннику першої особи однини *I* /α/, заміна дифтонга [ɜɪ] на довгий монофтонг заднього ряду [O:], повна редукція голосних звуків у ненаголошених складах та в словах, що вживаються у складі вставних конструкцій, заміна задньоязикового [N] на апікально-альвеолярний [v], наявність глотальної зупинки на місці глухих проривних фонем [π], [τ], [κ], оглушення кінцевих дзвінких приголосних, не вимовляння фонemi [λ] прислівникового суфікса *-ly*.

На *лексичному рівні* у мовленні представників регіону зареєстровано вживання графонів і діалектних слів.

На *граматичному рівні* зафіксовані як найтипівіші: заміна непрямого особового займенника другої особи множини *you* його відповідною формою із закінченням *-s* – *you's*, заміщення присвійного займенника першої особи множини *our* його діалектним аналогом *wor*. При цьому, методами додаткового унормування та усереднення експериментальних даних доведено, що траєкторія генезису північно-східного діалекту Англії відтворює потенційно затухаючий хвилеподібний рух навколо уявної експоненти.

За критерієм соціокультурного рівня мовців, встановлено, що найвищі показники частоти використання діалектних відхилень зафіксовано у період 1960-1990 років у мовленні представників північного сходу Англії, що мають *низький соціокультурний рівень*. Мовлення носіїв діалекту з *високим соціокультурним рівнем* у 2000-2010 роки характеризується максимальною кількістю діалектних відхилень від стандарту англійської мови. У 1990-2000 роки мовлення мешканців північно-східного регіону Англії із *середнім соціокультурним рівнем* маркується максимальним показником частоти використання діалектних відхилень. У 1990-2000 роки більшість діалектних відхилень припадає на середній соціокультурний рівень, оскільки саме у цей період регіон зазнав кардинальних змін: проведення реформ, закриття шахт,

міграція населення, активізація діяльності жінок і т. ін. Встановлено, що такий розподіл досить щільно корелює зі специфікою розвитку суспільства північно-східного регіону Англії (доступність освіти, відхід регіону від суто промислового виробництва), який призвів до нівелювання статусних ознак мови, внаслідок чого вже у 2000-2010 роки соціокультурний рівень мовця перестає відігравати роль визначального фактора у наближенні його мовлення до норми.

Узагальнення результатів дослідження показує, що у середовищі носіїв діалекту переважну схильність до коректності у мовленні демонструють жінки, оскільки у їхньому мовленні зафіксовано нижчу частоту відхилень на фонетичному та лексичному рівнях. Проте, на граматичному рівні діалекту кількість відхилень від стандартної англійської мови домінує саме у мовленні жінок.

Специфіка залежностей частоти актуалізації відхилень від віку носіїв північно-східного діалекту Англії зафіксованих у 1960-2010 роки полягає в тому, що їхня розрахункова усереднена максимальна частота, зареєстрована у мовленні представників регіону віком 16-20 років, поступово знижується у 21-30-річних та дещо збільшується у 31-60-річних. У наступній віковій групі (61-80 років) спостерігається зростання усередненої частоти вживання діалектних відхилень у мовленні мешканців регіону. Інтерпретована кривою інтегруюча залежність частоти актуалізацій діалектних відхилень від вікових груп носіїв північно-східного діалекту Англії 1960-2010 років має хвилеподібний характер та досить щільно корелює з відповідними віковими періодами активної соціалізації мешканців регіону.

До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку можна віднести особливості функціонування одиниць надсегментного рівня досліджуваного діалекту і їхню взаємодію з сегментним рівнем та специфіку актуалізації мовних одиниць північно-східного діалекту Англії у різних функціональних стилях мовлення. Перспективним убачається й математичне обрахування на основі встановлення цифрових показників експоненційного

зниження частоти відхилень на всіх рівнях мови у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії того історичного часу, у який слід очікувати практичне зникнення самого діалекту та відповідне збагачення стандарту англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Р. И. Акцентная вариантность и вокализм слова / Р. И. Аванесов // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М. : Наука, 1976. – С. 5-10.
2. Аванесов Р. И. Русская диалектология / Р. И. Аванесов, В. Г. Орлова. – М. : Наука, 1964. – 308 с.
3. Аванесов Р. И. Лингвистическая география и структура языка // Вопросы теории лингвистической географии / Под ред. Р. И. Аванесова. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – С. 7-21.
4. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики) / В.А. Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 274 с.
5. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.
6. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин. – М., 2001. – 310 с.
7. Армалите О. П. История системы гласных в западно-мерийском диалекте древнеанглийского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О.П. Армалите. – Л., 1978. – 26 с.
8. Афонская И. А. Взаимодействие синтаксических, лексических и интонационных средств выражения побудительной модальности в структуре повтора в современном английском языке // Исследования фонетических особенностей речевых стилей : Сб. науч. трудов. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина. – 1979. – С. 39-63.
9. Бабенко Н. С. Диалект в системе форм существования языка (к истории вопроса) / Н. С. Бабенко, В. И. Карпов // Актуальные проблемы немецкой островной диалектологии (Памяти Г. Г. Едига) : материалы всероссийского научно-практического семинара. – Красноярск : Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева, 2008. – С. 10-27.
10. Байкова О.В. Функционирование немецких диалектов в условиях

межъ- и внутриязыкового взаимодействия в рамках языкового острова (теоретические проблемы и полевые исследования в Кировской области : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О.В. Байкова. – М., 2009. – 273 с.

11. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 1955. – 396 с.

12. Баранникова Л. И. К проблеме соотношения русского литературного языка и общенародного койне / Л. И. Баранникова // Типы наддиалектных форм языка. – М. : Наука, 1981. – С. 97-119.

13. Баранникова Л. И. О разграничении языка и диалекта / Л. И. Баранникова // Язык и общество. – М. : Наука, 1968. – С. 170-180.

14. Бахтин Н. Б. Социолингвистика и социология языка : Учебное пособие / Н. Б. Бахтин, Е.В. Головкин. – СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.

15. Башкова Л. С. Социальная роль в контексте языковой вариативности / Л. С. Башкова // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах. – 2009. – № 19. – С. 77-84.

16. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.

17. Бичко З. Перспективи взаємостосунків української літературної мови та діалектів / З. Бичко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Випуск 34. – Частина 2. – Львів, 2004. – С. 116-119.

18. Блумфилд Л. Язык / Леонард Блумфилд. – М. : Прогресс, 1968. – 608 с.

19. Бойко Б. Л. Молодежный жаргон как отражение взаимодействующих субкультур / Б. Л. Бойко // Встречи этнических культур в зеркале языка (в сопоставленном лингвокультурном аспекте) : Научный совет по истории мировой культуры. – М. : Наука, 2002. – С. 352-361.

20. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.

21. Бондаренко Н. Ю. Основні словотворчі процеси в канадському варіанті англійської мови/ Н. Ю. Бондаренко // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 105. – Вип. 92. – С. 5-8.
22. Боцвінок Л. Австралізми в англійській мові [Електронний ресурс] / Л. Боцвінок. – Режим доступу : http://www.chnu.edu.ua/res//chnu.edu.ua/period_vudannia/2011_2.pdf
23. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод / Д. Брозович // Вопросы языкознания. – М : Наука, 1967. – № 1. – С. 3-33.
24. Бродович О. И. Диалектная вариативность английского языка : аспекты теории / О. И. Бродович. – Л. : Изд-во Ленинградского Университета, 1988. – 196 с
25. Бубенникова О. А. Актуальные проблемы исторической диалектологии английского языка : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1996. – 76 с.
26. Бубенникова О. А. Английские диалекты в современную эпоху / О. А. Бубенникова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998. – № 2. – С. 77-88.
27. Бубенникова О. А. Основные тенденции развития диалектов английского языка в современную эпоху и проблемы вариативности / О. А. Бубенникова // Актуальные проблемы лингвистики – М. : ИИЯ, 2006. – С. 104-146.
28. Бугаева И. В. Сленг современных семинаристов в аспекте изучения религиозной личности / И. В. Бугаева // Язык. Речь. Речевая деятельность : межвуз. сб. науч. тр. – Н. Новгород, 2004. – Вып. 7. – С. 36-40.
29. Бушкова В.В. Лексико-семантичні особливості австралійського варіанту англійської мови [Електронний ресурс] / В. В. Бушкова, Г. С. Орлова. – Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Philologia/9_85338.doc.htm.

30. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія / О. Р. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 288 с.
31. Варианты полинациональных литературных языков / [Жлуктенко Ю. А., Карабан В. И., Быховец Н. Н. и др.]; под ред. Ю. А. Жлуктенко. – К. : Наук. думка, 1981. – 280 с.
32. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Леонид Михайлович Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
33. Вдовиченко А. В. Хаос в лингвистическом материале как проблема метода. Актуализация вербального феномена / А. В. Вдовиченко // Логический анализ языка. Космос и хаос. Концептуальные поля порядка и беспорядка / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2003. – 640 с.
34. Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристики двуязычия / Е. М. Верещагин – М. : Издательство Московского университета, 1969. – 159 с.
35. Вильчинская Т. Л. Лингвистическая ситуация в Северной Англии : на лексическом материале йоркширского диалекта : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Т. Л. Вильчинская. – М., 2009. – 273 с.
36. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий : варианты речевого поведения / Т. Г. Винокур. – М. : КомКнига, 2005. – 176 с.
37. Вишневская Г. М. Phonetic Variation, the Pronunciation Norm of English and the Russian Learner / Г. М. Вишневская // Фонетическая вариативность : Билингвизм и диглоссия. Межвуз. сб. трудов. – Иваново : ИвГУ, 2000. – С. 67-73.
38. Гак В. Г. Проблема соотношения между родственными языками в функциональном аспекте / В. Г. Гак // Типология сходств и различий близкородственных языков. – Кишинев : Штиинца, 1976. – С. 32-40.
39. Гак В. Г. Языковая вариантность в свете общей теории вариантности (к проблеме факторов и роли вариантности в языке) / В. Г. Гак //

Вариантность как свойство языковой системы. Тезисы докладов. – М., 1982. – Ч.1. – С. 72.

40. Гамперц Дж. Переключение кодов хинди пенджаби в Дели / Дж. Гамперц // Новое в лингвистике. – Вып. VI. Языковые контакты. – М. : Прогресс, 1972. – С. 190-203.

41. Глинкина Л. А. Вариативность как научный объект в русском языкознании / Л. А. Глинкина // Лингвистика на исходе XX века : итоги и перспективы. Тезисы международной конференции. – М. : Филология, 1995. – Т.1. – С. 126-128.

42. Головина Э. Д. К типологии языковой вариантности / Э. Д. Головина // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1983. – №2. – С. 58-63.

43. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма / К. С. Горбачевич. – Л. : Наука, 1978. – 240 с.

44. Горшкова К. В. О некоторых вопросах теории диалектологии / К. В. Горшкова, Л. Э. Калынь // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. – 1984. – № 6. – С. 3-9.

45. Грамматика английского языка. Пособие для студентов педагогических институтов. / [Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевникова О. Н., и др.] ; под ред. Е. В. Иванова. – [5-е изд.]. – М.: Айрис-Пресс, 2008. – 384 с.

46. Гухман М. М. Введение / М. М. Гухман // Типы наддиалектных форм языка. – М. : Наука, 1981. – С. 3-18.

47. Девкин В. Д. Различное понимание вариантности / В. Д. Девкин // Всесоюзная конференция «Проблемы вариативности в германских языках». Тезисы докладов. – М. : Наука, 1988. – С. 14-16.

48. Домашнев А. И. Основные черты полинациональных языков // Языки мира и проблемы языковой вариативности / Отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1990. – С. 74-96.

49. Домашнев А. И. О границах литературного и национального языка / А. И. Домашнев // Вопросы языкознания. – 1978. – № 2. – С. 3-19.

50. Егорова О. А. Загадка австралийского акцента / О. А. Егорова // Мир. Язык. Человек : Материалы междунар. научно-практич. конф. – Владимир : ВГГУ, 2008. – С. 207-209.
51. Емельянова Л. Л. Типы и функции графона в английской художественной речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Людмила Леонидовна Емельянова. – Одесса, 1977. – С. 24.
52. Ершова И. А. Семантические особенности английской территориальной лексики / И. А. Ершова // Структурно-семантическая организация высказывания и текста. – Такшент, 1986. – С. 117-123.
53. Ершова И. А. О некоторых аспектах лексики английских территориальных диалектов / И. А. Ершова, О. А. Павлова // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. – 1984. – № 4. – С. 31-44.
54. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Николай Иванович Жинкин. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 370 с.
55. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Николай Иванович Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 160 с.
56. Жинкин Н. И. Язык. Речь. Творчество / Николай Иванович Жинкин. – М. : Лабиринт, 1998. – 366 с.
57. Жирмунский В. М. О некоторых проблемах лингвистической географии / В. М. Жирмунский // Вопросы языкознания. – №4. – Л. : Академия наук СССР, 1954. – С. 37-45.
58. Жирмунский В. М. Проблемы социальной диалектологии / В. М. Жирмунский // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1964. – Т. 23. – Вып. 2. – С. 99-112.
59. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты / Виктор Максимович Жирмунский. – Ленинград : Художественная литература, 1936. – 298 с.
60. Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини. Українська мова в США і Канаді / Ю. О. Жлуктенко. – К., 1964. – 168 с.

61. Земская Е. А. Московская школа функциональной социолінгвістики : Итоги и перспективы исследований / Е. А. Земская, Л.П. Крысин. – М. : ИРЯ РАН, 1998. – 31 с.
62. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка : Учеб. пособие для студ.пед.ин-тов. – 2-е изд. – Л., 1971. – 170 с.
63. Ицкович, В. А. Языковая норма / В. А. Ицкович. – М. : Просвещение, 1968. – 96 с.
64. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : Монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
65. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : Монографія / Алла Андріївна Калита. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
66. Калнынь Л. Э. Русские диалекты в современной языковой ситуации и их динамика / Л. Э. Калнынь // Вопросы языкознания. – 1997. – №3. – С. 123-132.
67. Калынь Л. Э. Диалектологический аспект проблемы «язык и диалект» / Л. Э. Калынь // Известия Акад. Наук СССР. Серия Литературы и языка. – 1976. – Т. 35. – № 1. – С. 34-46.
68. Канадська англійська : що в ній особливого? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/abroad/language/articles/27792/>
69. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. // М. : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т. – 1992. – 330 с.
70. Касаткин Л. Л. Изучение диалектов русского языка – неотложная задача [Електронний ресурс] / Л. Л. Касаткин, Р. Ф. Касаткина. – Режим доступу : <http://www.ras.ru/FStorage/download.aspx?Id=5cfde30e-46a8-448f-a3bc-158b40083c01>
71. Клименюк О. В. Методологія та методи наукових досліджень : Навчальний посібник / Олександр Валеріанович Клименюк. – К. : «Міленіум», 2005. – 186 с.

72. Ключев Б. И. Национально-языковые проблемы независимой Индии / Б. И. Ключев. – М. : Наука, 1978. – 294 с.
73. Колісник М. П. Взаємодія мовних засобів у мовленні англійців північного сходу / М. П. Колісник // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип.130. – С. 417-422.
74. Колісник М. П. Граматичні відхилення у мові північно-східного діалекту Англії / М. П. Колісник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – Луцьк : СЛУ ім. Л. Українки, 2014. – Вип.5 (282). – С. 87-92.
75. Колісник М. П. Лексичні особливості функціонування північно-східного діалекту Англії / М. П. Колісник // Proceedings of the 1st European Conference on Languages, Literature and Linguistics. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2014. – P. 20-27.
76. Колісник М. П. Лексико-семантична класифікація мовних одиниць північно-східного діалекту Англії / М. П. Колісник // Мови професійної комунікації : лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти : Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції. – К. : «Кафедра», 2014. – С. 54-56.
77. Колісник М. П. Особливості генезису північно-східного діалекту Англії / М. П. Колісник // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 39 – 2013 – С. 44-49.
78. Колісник М. П. Північно-східний діалект англійської мови як один з територіальних діалектів Великобританії / М. П. Колісник // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 30 – 2012 – С. 34-38.
79. Колісник М. П. Розподіл лексико-граматичних класів північно-східного діалекту англійської мови Великобританії / М. П. Колісник //

Формула компетентності перекладача : Матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції . – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – С. 127-130.

80. Колісник М. П. Система відхилень у вимові голосних носіями північно-східного діалекту Англії 1960-1990 років / М. П. Колісник // Науковий журнал Запорізького національного університету. Серія «Нова філологія». – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. 65. – С. 116-121.

81. Колісник М. П. Соціокультурні фактори в діалектології / М. П. Колісник // (Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XIII наукової конференції з міжнародною участю. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 176-177.

82. Колісник М. П. Стан досліджень територіальних діалектів англійської мови / М. П. Колісник // Взаємодія одиниць мови і мовлення : комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – С. 24-28.

83. Колісник М. П. Тематичний розподіл лексичних одиниць північно-східного діалекту англійської мови / М. П. Колісник // Взаємодія одиниць мови і мовлення : комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : НТУУ «КПІ», 2014. – С. 25-29.

84. Колісник М. П. Уточнення змістового насичення терміна «діалект» / М. П. Колісник // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип.129. – С. 478-483.

85. Колесник М. П. Анализ состояния разработок критериев идентификации диалектов английского языка / М. П. Колесник // На пересечении языков и культур. Актуальные вопросы гуманитарного знания : межвузовский сборник статей : Вып. 2. – Киров : Изд-во ВятГГУ, 2013. – С. 56-63.

86. Коновалов А. В. Социокультурные особенности функционирования современных британских диалектов (на материале западно-центральных диалектов) : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.19 / Коновалов Артем Владимирович. – М., 2005. – 176 с.
87. Корольова Т. М. Механізм взаємодії лінгвістичних засобів при передачі модальних значень / Т. М. Корольова // Мовознавство. – 1989. – №2. – С. 55-58.
88. Короткова Л. Проблема нормы и аномалий в языке и тексте // Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – Вип. 22. – С. 9-19.
89. Коптелова Е. Speak English! / Е. Коптелова // Иностранец, 2000. – № 25. – С. 35-37.
90. Коротаева Г. В. К вопросу об исторической эволюции диалектной лексики (на материале кентского диалекта английского языка) / Г. В. Коротаева // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 1982. – № 4. – С. 45-53.
91. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история / Э. Косериу // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1963. – Вып. 3. – С. 143-343.
92. Кретинина Н. А. Психологический аспект овладения национальными вариантами английского языка // Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам в школе и в вузе. Межвузовский сборник научных статей / Под ред. Л. Н. Борисовой. Вып. 3. – Белгород, 2003. – 67 с.
93. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.
94. Крысин Л. П. Языковая норма : единство versus многообразие / Л. П. Крысин // Вопросы социолингвистики. Материалы советских социолингвистов к XII Всемирному конгрессу социологов (Мадрид, 9-13 июля 1990 г.) – М. : Академия Наук СССР, 1990. – С. 15-17.
95. Кубрякова Е. С. О природе варьирования языковых единиц и его

основных типах / Е. С. Кубрякова // Всесоюзная конференция «Проблемы вариативности в германских языках». Тезисы докладов. – М. : Наука, 1988. – С. 25-27.

96. Кулешов В. В. Сопоставление артикуляционных баз английского и русского языков и фонетическая интерференция / В. В. Кулешов, А. Б. Мишин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 118 с.

97. Куреня О. О. Особенности ирландского варианта английского языка в художественной литературе и фольклоре Ирландии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Куреня Оксана Олеговна. – М., 2009. – 204 с.

98. Кухаренко В. А. Практикум по стилистике английского языка. *Seminars in stylistics* : учеб. пособие / Валерия Андреевна Кухаренко. – М. : Флинта : Наука, 2009. -184 с.

99. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / У. Лабов [пер. с англ. Ю. Д. Апресяна] // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. 7. Социоллингвистика. – С. 23-45.

100. Левина Т. В. Эволюционные процессы в орфоэпической норме слова современного английского языка. Учебное пособие / Т. В. Левина. – Владимир : ВГПУ, 2003. – 125 с.

101. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка : монография / Андрей Эдуардович Левицкий. – К. : Киев. гос. лингв. ун-т, 1998. – 362 с.

102. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : УРСС, 2003. – 214 с.

103. Лужаница Е. И. Генезис городских диалектов северо-востока Англии (на материале тайнсайдского английского) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. И. Лужаница – Запорожье, 2011. – 237с.

104. Лужаница Е. И. Типы современных английских диалектов / Е. И. Лужаница // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – Запоріжжя : Вид-во Запорізького нац. ун-ту. – 2005. – № 1. – С. 144-147.

105. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии / Александр Романович Лурия. – СПб. : Питер, 2004. – 320 с.
106. Лурия А. Р. Язык и сознание :[монография] / Александр Романович Лурия / Под редакцией Е. Д. Хомской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
107. Ма Т. Ю. Лингвокогнитивные аспекты восприятия речи / Т. Ю. Ма // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 10 (225) Филология. Искусствоведение. – Вып. 52. – С. 77-81.
108. Маковский М. М. Английская диалектология : современные английские территориальные диалекты Великобритании / Марк Михайлович Маковский. – М. : Высшая школа, 1980. – 191 с.
109. Маковский М. М. Английские социальные диалекты / Марк Михайлович Маковский. – М. : Высшая школа, 1982. – 192 с.
110. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 3-8.
111. Меркурьева В. Б. Диалект и литературный язык в немецкоязычных драмах : отношение комплементарности и изоморфизма : диссертация ... доктора филологических наук : 10.02.04 / Меркурьева Вера Брониславовна. – Иркутск, 2005. – 408 с.
112. Миклаш Л. Т. Особливості американського варіанта англійської мови : історичне тло / Л. Т. Миклаш // Науковий вісник НЛТУ України : Збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України, 2008. – Вип. 18.6. – С. 298-304.
113. Минасян А. А. Эссекский территориальный диалект британского национального варианта английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Арменуи Арутюновна Минасян. – М., 2012. – 200 с.
114. Михалева Е. И. Фонетические особенности диалектно-окрашенной речи в аспекте ее восприятия (перцептивно-фонетическое исследование на материале северных акцентов Англии) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. И. Михалева. – М., 2007. – 21 с.

115. Михеева Н. Ф. К вопросу о классификации диалектов романогерманских языков / Н. Ф. Михеева // Вестник РУДН : Лингвистика. – М. : Изд-во РУДН, 2004. – №6. – С. 9-20.
116. Мораховская О. Н. Системный подход к языку и диалектологии / О. Н. Мораховская // Общеславянский лингвистический атлас. – М. : Наука, 1984. – № 13. – С. 25-32.
117. Мошнина Т. В. Динамика современной произносительной нормы английского языка / Т. В. Мошнина // Звучащая речь : теория и практика : Сб. науч. трудов. – М. : МГЛУ, 2000. – Вып. 453. – С. 131-145.
118. Мячинская Э. И. Отражение великого сдвига гласных в северных диалектах английского языка / Э. И. Мячинская // Лингвистические исследования. – М. : Ин-т Языкознания, 1978. – С.131-139.
119. Нефедова Е. А. Лексико-семантическое варьирование в пространстве диалекта : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Нефедова Елена Алексеевна. – Москва, 2008. – 402 с.
120. Нестерова С. В. Лингвистический анализ диалекта – кокни на примере произведения Б. Шоу «Пигмалион» / С. В. Нестерова // В мире научных открытий. – Красноярск : Изд-во ООО «Научно-инновационный центр», 2010. – № 4 (10), ч. 12. – С. 140-142.
121. Николаева Т. М. От звука к тексту / Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 680 с.
122. Норець Т. М. Гендерний аспект дослідження норми вимови / Т. М. Норець // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 122. – С. 64-65.
123. Общее языкознание : Формы существования, функции, история языка / [под ред. Б. А. Серебрянникова]. – М. : Наука, 1990. – 608 с.
124. Озиева А. Х. Эволюция системы долгих гласных в северных диалектах Англии : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / А. Х. Озиева. – Л., 1987. – 21 с.

125. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / В. В. Ощепкова. – М. : Глосса, 2004. – 336 с.
126. Петренко О. Д. Мова чоловіків та жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження / О. Д. Петренко, Е. Ш. Ісаєв // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 36-42.
127. Пешковский А. М. Интонация и грамматика / А. М. Пешковский // Избранные труды. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 171-191.
128. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точки зрения на язык // Пешковский А. М. Избр. труды. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 50-62.
129. Попова Л. Г. Лексика английского языка в Канаде / Л. Г. Попова – М. : Высшая школа, 1978. – 246 с.
130. Порхомовский В. Я. Предисловие. Языковая норма и эстетический канон. / В. Я. Порхомовский, Н. Н. Семенюк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – С. 9-18.
131. Потапова Р. К. Язык, речь, личность / Р. К. Потапова, В. В. Потапов. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.
132. Потебня А. А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – Киев : СИНТО, 1993. – 192 с.
133. Присяжнюк О. Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі шести територіальних типів британської вимови) : автореф. дис ... канд. філол. наук / О. Я. Присяжнюк. – Одеса, 2004 . – 20 с.
134. Психология мужчин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.b17.ru/article/17389/>.
135. Психология мужчин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sunhi.ru/psihologiya/psihologiya-muzhchin-v-lyubvi-lyubit-li-muzhchina.html>.

136. Расторгуева Т. А. История английского языка : Учебник / Т. А. Расторгуева. – 2-е изд., стер. – М. : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 252 с.
137. Семенюк Н. Н. Формирование норм литературного языка первой половины XVIII столетия : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 – Теория языка / Н. Н. Семенюк. – М. : МГПИ, 1973. – 38 с.
138. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии : Пер. с англ. / Эдвард Сепир. – 2-е изд. – М. : Издательская группа «Прогресс», 2002. – 656 с.
139. Скибина В. И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика / В. И. Скибина. – Запорожье : Видавець, 1996. – 176 с.
140. Скибина В. И. Полиэтнический язык : механизмы формирования (на материале английского языка) / В. И. Скибина // Нова філологія. – Запоріжжя : Вид-во Запорізького держ. ун-ту. – 2000. – № 1(9). – С. 39-70.
141. Скребнев Ю. М. Норма, нормативные реализации и субъязыковая структура языка / Ю. М. Скребнев // Норма реализации. Варьирование языковых средств : Межвуз. сб. Горьк. гос. пед. ин-т. иностр. яз. – Горький, 1980. – Вып. 6. – С. 3-10.
142. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / А. И. Смирницкий – М. : Наука, 1955. – 320 с.
143. Соколова М. А. Теоретическая фонетика английского языка : учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков / М. А. Соколова, К. П. Гунтовт, И. С. Пихалова, Р. Н. Пихалова. – М. : ВШ, 1991. – 240 с.
144. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1984. – № 2. – С. 31-42.
145. Степанов Г. В. К проблеме языкового варьирования / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1979. – 328 с.
146. Степанов Г. В. Типология языковых состояний и ситуаций в

странах романской речи / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1976. – 223 с.

147. Степанов Є. М. Монолінгвізм і полілінгвізм міста у минулому та сучасному / Є. М. Степанов // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 20-27.

148. Тараненко Л. І. Просодична зв'язність англійської прозової байки : Монографія / Л. І. Тараненко. – К. : ТОВ «Агенство «Україна», 2008. – 204 с.

149. Трескова С. И. К проблеме измерения языковой вариативности и массовая коммуникация // Вопросы социолингвистики : Материалы сов. социолингвистов к XII Всемир. конгр. социологов (Мадрид, 9-13 июля 1990 г.) / Отв. ред. Бахнян К.В., Трескова С.И. – М. : ИНИОН, 1990. – С. 97-100.

150. Трубецкой Н. С. Избранные труды по филологии : Переводы / Николай Сергеевич Трубецкой. – М. : Прогресс, 1987. – 560 с.

151. Туманян Э. Г. Язык как система социолингвистических систем / Этери Григорьевна Туманян. – М. : Наука, 1985. – 247 с.

152. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка). Изд. 3-е. / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с.

153. Филатова Е. В. Порождение, структурирование и восприятие речи и отношение к ним слова, словосочетания, синтагмы и предложения // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 2 (9). – С. 172-177.

154. Филин Ф. П. К вопросу о так называемой национальной диалектной основе русского национального языка / Ф. П. Филин // Вопросы образования восточнославянских национальных языков. – М., 1962. – С. 57-64.

155. Филин Ф. П. К проблеме социальной обусловленности языка / Ф. П. Филин // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1966, № 4. – С. 31-44.

156. Филичева Н. И. Диалектология современного немецкого языка / Н. И. Филичева. – М. : Высшая школа, 1983. – 173 с.

157. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1986. – 38 с.

158. Щерба Л. В. О понятии смешения языков / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – М. : УРСС, 2004. – с. 60-74.
159. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику / А. Д. Швейцер, Л. Б. Никольский. – М. : Высшая школа, 1978. – 216 с.
160. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии / Александр Давыдович Швейцер. – М. : URSS, 2008. – 199 с.
161. Швейцер А. Д. К вопросу о типологии национальных вариантов языка / А. Д. Швейцер // Типология сходств и различий близкородственных языков. – Кишинев : Штиинца, 1976. – С. 21-31.
162. Швейцер А. Д. Различия в лексике американского и британского вариантов современного литературного английского языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – М., 1967. – № 2. – С. 65-72.
163. Эдельман Д. И. К проблеме «язык и диалект» в условиях отсутствия письменности / Д. И. Эдельман // Теоретические основы классификации языков мира. – М., 1980. – С. 127-147.
164. Ярцева В. Н. История английского литературного языка IX-XV вв. / Виктория Николаевна Ярцева. - М. : Наука, 1985. – 248 с.
165. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка / Виктория Николаевна Ярцева. – М. : Наука, 1969. – 286 с.
166. Ястрежембский В. Р. Языковая вариативность и лингвистическое объяснение // Проблемы языковой вариативности : Сб. обзоров / Отв. ред. А. М. Кузнецов. – М. : ИНИОН, 1990. – С. 35-57.
167. Ammon U. Vorbereitung einer Explizit-Definition von "Dialect" und benachbarten Begriffen mit Mitteln der formalen Logik / U. Ammon // Aspekt der Dialecttheorie. – Tübingen Niemeyer, 1983. – S. 27-68.
168. Anderson P. M. A Structural Atlas of the English Dialects / P. M. Anderson. – L.; N.Y. : Croom Helm, 1987. – 153 p.
169. Anderwald L. Negation in Non-standard British English / L. Anderwald. – L.; N.Y. : Routledge, 2002. – 345 p.

170. Atkinson J. Linguistic variation and change in a North-East border town : a sociolinguistic study of Darlington / J. Atkinson. – Newcastle-upon-Tyne, 2011. – 299 p.
171. Barber C. Linguistic Changes in Present-Day English / C. Barber. – Edinburgh : Oliver and Boyd Ltd., 1964. – 154 p.
172. Baugh A. C. A History of the English Language / A. C. Baugh. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1963. – 603 p.
173. Beal J. C. English Dialects in the north of England : morphology and syntax' / J. C. Beal // Varieties of English I : The British Isles. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. – p. 373-403.
174. Beal J. Geordie Accent and Grammar / J. Beal // Newcastle University Review. – Newcastle : University of Newcastle Press, 1993. – P. 34-46.
175. Beal J. C. Language and Region / Joan C. Beal. – L.; N.Y. : Routledge, 2006. – 117 p.
176. Beal J. C. "No, nay, never" : negation in Tyneside English / J. C. Beal, C.P. Corrigan // Aspects of Negation in English. – Amsterdam : Benjamins, 2005. – P. 139-156.
177. Beal J. The grammar of Tyneside and Northumberland English / J. Beal // Real English. – L. : Longman, 1996. – P. 187-212.
178. Beal J. C. Urban North-Eastern English : Tyneside to Teesside / J. C. Beal, L. Burbano-Elizondo, C. Llamas. – Edinburgh, 2012. – 114 p.
179. Berndt R. The Linguistic Situation in England from the Norman Conquest to the Loss of Normandy (1066-1204) / R. Berndt // Approaches to English Historical Linguistics. An Anthology. – N. Y. : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1969. – P. 369-391.
180. Bolinger D. L. Accent is Predictable (If you're a Mind-reader) / D. L. Bolinger // Language, 1979. – № 48. – P. 633-644.
181. Britain D. Phoenix from the ashes? : The death, contact and birth of dialects in England [Электронный ресурс] / D. Britain. – Режим доступа : http://www.essex.ac.uk/linguistics/papers/errl_41b.pdf.

182. Brockett J. T. Introduction / J. T. Brockett // A Glossary of Northcountry Words. – Cumberland : Cumberland Printing Company, 1896. – P. i – vii.
183. Brook G. L. English dialects / G. L. Brook. – N. Y.; Oxford, 1965. – 323 p.
184. Burbano-Elizondo L. Regional variation and identity in Sunderland / L. Burbano-Elizondo // The Sociolinguistics of Identity. – London : Continuum, 2006. – P. 113-128.
185. Chambers J. K. Dialectology / J. K. Chambers, P. Trudgill. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 218 p.
186. Cheshire J. Indigenous Nonstandard English Varieties and Education / J. Cheshire // Language in the British Isles. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – P. 546-558.
187. Cheshire J. Non-standard English and dialect leveling / J. Cheshire, V. Edwards, P. Whittle // Real English : The Grammar of English Dialects in the British Isles. – London : Longman, 1993. – P. 53-96.
188. Colls R. Cookson, Chaplin, Common : three northern writers in 1951 / R. Colls // The Regional Novel in Britain and Ireland, 1800-1900. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – P. 164-200.
189. Coombes M. Tyne and Wear City region : Emerging Polynuclearity : [Электронный ресурс] / M. Coombes. – Режим доступа : <http://www.thenorthernway.co.uk/downloadaddoc.asp?id=24>.
190. Coupland N. Ideologised values for British accents / H. Bishop, N. Coupland // Journal for Sociolinguistics. – London : Continuum, 2007. – P. 74-93.
191. Christian D. Exploring Dialects. Dialects and Educational Equity / D. Christian, W. Wolfram. – Arlington : Center for Applied Linguistics, 1979. – 19 p.
192. Crystal D. How Language Works : How Babies Babble, Words Change Meaning, and Languages Live Or Die / D. Crystal. – The Overlook Press, 2005. – 512 p.
193. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 489 p.

194. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 475 p.
195. Crystal D. The History of English [Электронный ресурс] / D. Crystal. – Режим доступа : http://www.davidcrystal.com/DC_articles/English6.pdf
196. Dialects of English : Studies in Grammatical Variation / [ed. by P. Trudgill and J. K. Chambers]. – L.; N. Y. : Longman, 1991. – 306 p
197. Diebold A. Incipient bilingualism / A. Diebold // Language Linguistic Society of America – 1961. – V. 37, No 1. – P. 97-112.
198. Dobson S. Learn Yersel Geordie / S. Dobson – New Castle : Frank Graham, 1969. – 37 p.
199. Dodds G. L. A History of Sunderland / Glen L. Dodds. – Sunderland : Albion Press, 2001. – 320 p.
200. Ekwall E. Contributions to the history of Old English dialects / E. Ekwall. – Lund : C.W.K. Gleerup; Leipzig : O. Harrassowitz, 1917. – 65 p.
201. Ellis A. J. On early English Pronunciation : with Especial Reference to Shakespeare and Chaucer : Containing an Investigation of the Correspondence of Writing with Speech in England from the Anglo-Saxon Period to the Present Day : Preceded by a Systematic Notation of all Spoken Sounds by Means of the Ordinary Printing Types : Including a Rearrangement of Prof. F. J. Child's Memoirs on the Language of Chaucer and Gower, and Reprints of the Rare Tracts by Salesbury on English, 1547, and Welch, 1567, and by Barclay on French, 1521 : in V vols. / A. J. Ellis. – L. : Trübner & Co., 1869-1886.
202. Escure G. Gender Roles and Linguistic Variation in the Belizean Creole Community / G. Escure // English Around the World : Sociolinguistic Perspectives. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – P. 595-608.
203. Fairclough T. Language and Globalization / T. Fairclough – L. : Routledge, 2006. – 167 p.
204. Fisher J. H. The Emergence of Standard English / John H. Fisher. – The University Press of Kentucky, 1996. – 208 p.

205. Fishman J. A. Language in Social Change. / J. A. Fishman. – Stanford : Stanford University Press, 1972. – 375 p.
206. Freeborn D. From Old English to Standard English / D. Freeborn. – L. : Macmillan, 1992. – 218 p.
207. Freed A. F. Women, Men, and Type of Talk : What Makes the Difference? / A. F. Freed., A. Greenwood // Language in Society. – 1996. – Vol. 25. – № 1. – P. 1-26.
208. Geeson C. Origins of the Northumbrian Dialect / C. Geeson // A Northumberland and Durham Word Book. An Introduction into the Living Dialect and a Glossary of Words. – Newcastle-upon-Tyne : Harold Hill, 1969. – P. 16-21.
209. Geordie Lexis [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bl.uk/learning/langlit/sounds/case-studies/geordie/lexis/>.
210. Geordie Origins [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://englandsnortheast.co.uk/GeordieOrigins.html>.
211. Green A. Regional Identities in North-East England, 1300-2000 / A. Green, A.J. Pollard. – Woodbridge : Boydell, 2007. – 258 p.
212. Green light for stem cell clones [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/science/2004/aug/12/sciencenews.genetics>
213. Griffiths B. Pitmatic : Fishing and Folk : Life and Dialect on the North Sea Coast / Bill Griffiths. – Newcastle : Northumbria university press, 2008. – 266 p.
214. Griffiths B. Pitmatic : The talk of the North East coalfield / Bill Griffiths. – Newcastle : Northumbria university press, 2007. – 274 p.
215. Grimson A. C. The RP Accent / A. C. Grimson // Language in the British Isles. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – P. 45-54.
216. Guy G. R. Language and Social Class / G. R. Guy // Linguistics : The Cambridge Survey : in 6 vols. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – Vol. IV : Language : The Socio-Cultural Context. – P. 37-63.

217. Heslop O. Dialect Speech in Northumberland / O. Heslop // Lectures Delivered to the Literary and Philosophical Society. – Newcastle-upon-Tyne : English dialect society, 1898. – P. 172-198.
218. House J. W. Industrial Britain : The North-East / John W. House. – Newton Abbot : David and Charles, 1969. – 256 p.
219. Hughes A. English accents and dialects : introduction to social and regional varieties of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – London : Arnold, 1993. – 98 p.
220. Hughes S. Expletives of Lower Working Class Women / S. Hughes // Language in Society. – 1992. – Vol. 21. – №2. – P. 291-303.
221. Introduction to North East Dialects [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/intro_to_ne_dialects.html.
222. Invest in Northumberland – Key sectors [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.archnorthumberland.co.uk/news/ Invest in Northumberland – Key sectors.htm](http://www.archnorthumberland.co.uk/news/Invest_in_Northumberland_-_Key_sectors.htm)
223. Jones M. Dialect in Wiltshire : and its historical, topographical and natural science contexts / M. Jones, P. Dillon. – Trowbridge : Wiltshire County Council, Library & Museum Service, 1987. – 206 p.
224. Jones M. The origin of definite article reduction in northern English dialects : evidence from dialect allomorphy / M. Jones // English Language and Linguistics. – Cambridge : Cambridge University press, 2002. – P. 325-345.
225. Joyce P. The people's English : Language and Class in England c. 1840-1920 / P. Joyce // Language, Self and Society. A Social History of Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 154-183.
226. Kerswill P. Dialect leveling and geographical diffusion in British English / P. Kerswill // Social Dialectology : In Honour of Peter Trudgill. – Amsterdam : Benjamins, 2003. – P. 223-243.
227. Kerswill P. Levels of linguistic variation in Durham / P. Kerswill // Journal of Linguistics. – 1987. – № 23. – p. 25-49.

228. Kerswill P. Mobility and Social Class in Dialect Leveling : Evidence from New and Old Towns in England / P. Kerswill, A. Williams // *Dialect and Migration in a Changing Europe* / [ed. by K. Mattheier]. – Frankfurt : Peter Lang, 2006. – P. 1-13.
229. Kolb E. *Atlas of English Sounds* / E. Kolb. – Bern : Francke, 1979. – 323 p.
230. Kortmann B. Synopsis : morphological and syntactic variation in the British Isles / B. Kortmann // *Varieties of English I : The British Isles*. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. – P. 478-496.
231. Kurath H. *Linguistic atlas of New England* / Hans Kurath. – Rhode Island : Brown University Providence, 1939-1943. – 733 p.
232. Lendrum O. An integrated elite : Newcastle's economic development, 1840-1914 / O. Lendrum // *Newcastle upon Tyne : A Modern History*. – Chichester : L. Phillimore, 2001. – P. 27-46.
233. Llamas C. Middlesbrough English : Convergent and Divergent Trends [Электронный ресурс]. / C. Llamas // *Part of Britain With No Identity*. – Режим доступа : <http://www.leeds.ac.uk/linguistics/WPL//WP2000/Llamas.pdf>.
234. Llamas C. The sociolinguistic profiling of (r) in Middlesbrough English / C. Llamas // *Etudes et Travaux*. – Brussels : ILVP, 2001. – p. 123-140.
235. Location in the North East [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.communicate.co.uk/ne/location/page3.phtml>
236. Margaret Thatcher : 20 ways that she changed Britain [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/politics/2013/apr/14/margaret-thatcher-20-changes-britain>.
237. Margaret Thatcher : How the economy changed [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bbc.com/news/business-22073527>
238. McConnel-Ginet C. Language and gender / C. McConnel-Ginet // *Linguistics : The Cambridge Survey* : in 6 vols. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – Vol. IV : Language : The socio-cultural context. – P. 75-99.

239. McDonald C. Modal verbs in Tyneside English / C. McDonald, J. Beal // Journal of the Atlantic Provinces Linguistics Association, 1987. – P. 42-55.
240. Milroy J. Investigating the Scottish vowel length rule in a Northumbrian dialect / J. Milroy // Newcastle and Durham Working Papers in Linguistics. – Newcastle : Newcastle university press, 1995. – Vol. 4. – P. 187-196.
241. Milroy L. Observing and Analysing Natural Language : A Critical Account of Sociolinguistic Method / Lesley Milroy. – Oxford : Blackwell, 1987. – 230 p.
242. Moorsom N. Middlesbrough ReBorn : The Evolution of a Local Authority / Norman Moorsom. – Middlesbrough : Moorsom, 1996. – 30 p.
243. Montgomery C. Northern English dialects : a perceptual approach : PhD thesis / C. Montgomery. – University of Sheffield, 2006. – 363 p.
244. Mutt O. Social and regional varieties of Present-Day English / O. Mutt. – Tartu : Department of English studies, 1981. – 93 p.
245. North-east English dialects [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://public.oed.com/aspects-of-english/english-in-use/north-east-english-dialects/>.
246. Northumberland Economic Review [Электронный ресурс]. – 1998. – November. – P. 1–46. – Режим доступа : http://www.twri.org.uk/wwwfileroot/twri/twri_Economic_Review_Autumn2008.pdf.
247. Nist J. A structural History of English / J. Nist. – New York : St. Martin's press, 1966. – 426 p.
248. No ordinary politician [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economist.com/news/briefing/21576081-margaret-thatcher-britains-prime-minister-1979-1990-died-april-8th-age>.
249. Observatory boasts darkest skies [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/tyne/7366394.stm.
250. O'Connor J. D. Phonetics / J. D. O'Connor. – London : Penguin Books, 1991. – 320 p.

251. Orton H. A Word Geography of England / H. Orton, N. Wright. – London : Seminar Press, 1974. – 273 p.
252. Orton H. The Linguistic Atlas of England / H. Orton, S. Sanderson, J.D.A. Widdowson. – L. : Croom Helm, 1978. – 228 p.
253. Parashchuk V. Accents of English : Phonological Aspects of Varieties Differentiation / V. Parashchuk // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту. Серія філологічні науки. – Випуск 22. – 2000. – Р. 162-177.
254. Pearce M. A perceptual dialect map of North East England / M. Pearce // Journal of English Linguistics, 2009. – p. 162-192.
255. Pearson A. Nissan plans its expansion of Sunderland plant [Електронний ресурс]. / A. Pearson. – Режим доступу : <http://www.thejournal.co.uk/news/north-east-news/nissan-plans-expansion-sunderland-plant-5759091>
256. Pearson H. The Far Corner / H. Pearson. – London : Waverley, 1994.
257. Preston D. Varieties of American English : Teacher's handbook / D. Preston, R. Shuy. – Rev. ed. – Washington, D.C. : United States Information Agency, 1988. – 176 p.
258. Priestley F. E. Canadian English / F.E. Priestley // British and American English since 1900. – London : Dakers, 1951. – P. 123-132.
259. Quirk, R. The use of English / Randolph Quirk. – 2nd ed. – London : Longman, 1962. – 370 p.
260. Real English : the Grammar of English Dialects in the British Isles / [ed. by J. Milroy and L. Milroy]. – L. and N.Y. : Longman, 1993. – 344 p.
261. Richardson M. Henry V, the English Chancery, and Chancery English [Електронний ресурс] / M. Richardson – Режим доступу : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2847663?uid=2&uid=4&sid=21103232279121>
262. Smith R. Standard and disparate varieties of English in the United States : Educational and sociopolitical implications / R. Smith, D. Lance // International Journal of Sociology of Language. – 1979. – No . 21. – P. 127-140.

263. Simmelbauer A. The Dialect of Northumberland : A Lexical Investigation / A. Simmelbauer – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 2000. – P. 234-242.
264. Skeat W. W. English Dialects. From the Eighth Century to the Present Day / W. W. Skeat. – Cambridge : Cambridge University Press, 1912. – 132 p.
265. Simpson David Shipbuilding 1790 to 1899 [Электронный ресурс]. / D. Simpson. – Режим доступа : <http://www.englandsnortheast.co.uk/Shipbuilding.html>
266. Snell J. Give us my shoe back : the pragmatic functions of singular “us” / J. Snell // Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics. – Leeds : University of Leeds school of English, 2007. – vol.12. – P. 44-60.
267. Strang B. A history of English / B. Strang,– L. : Methuen & Co., 1979. – 453 p.
268. Tagliamonte S. “Either it isn’t or it’s not” : NEG / AUX contraction in British dialects / S. Tagliamonte, J. Smith // English World-Wide, 2002. – P. 251-281.
269. The Cambridge History of the English Language : in 5 vol. / [ed. by R. M. Hogg]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – Vol. 5 : English in Britain and overseas : Origins and development. – 658 p.
270. The regions of England [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.padav.demon.co.uk/englishregions.htm>.
271. The Talk of the Toon archive [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/about.html>.
272. Todd G. Introduction / G.Todd // Todd's Geordie Words and Phrases. An Aid to Communication on Tyneside and Thereabouts. – Northumberland, Ashington : Grescent Printing Co., 1997. – P. 1-6.
273. Townsend A. R. Regional culture and identities in industrialized societies : the case of North-East England / C.C. Taylor, A.R. Townsend // Regional Studies. – Oxford:Taylor&Francis, 1975. – P. 379-393.

274. Trudgill P. *Dialects in Contact* / Peter Trudgill. – Oxford : Blackwell, 1986. – 174 p.
275. Trudgill P. *The Dialects of England* / P. Trudgill. – Cambridge : The Macmillan Company, 2000. – 154 p.
276. Trudgill P. *Dialects* /P. Trudgill. – L. : Routledge, 1994. – 80 p.
277. Trudgill P. *The Dialects of England* [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://geoffbarton.co.uk/files/studentresources/A%20Level/Accent%20Dialect/Trudgill%20Dialect:Accent%20Notes.doc>.
278. Trudgill P. *Standard English : What it isn't* / P. Trudgill // *The European English Messenger*. – 1998. – Vol. 7. – № 1. – P. 34-39.
279. "Unconventional Gas". *Five-Quarter* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.five-quarter.com/#!/media/coh6>.
280. *University of Newcastle* / [ed. by P. Johnson]. – Newcastle-upon-Tyne : University of Newcastle Press, 1999. – 192 p.
281. *University Listings* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spinoutsuk.co.uk/listings/university-listings/>.
282. Upton C. *Introduction* / C. Upton, J.D. Widdowson // *An Atlas of English Dialects*. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – P. I–XXIII.
283. Vall N. *Regional and cultural history : the case of North-Eastern England, 1817-1976* / N. Vall // *Regional Identities in North-East England*. – Woodbridge : Boydell, 2007. – P. 181-208.
284. Vall N. *The emergence of post-industrial economy in Newcastle, 1914-2000* / N. Vall // *Newcastle Upon Tyne : A Modern History*. – Chichester : L. Phillimore, 2001. – P. 47-70.
285. Viereck W. *A diachronic-structural analysis of a northern English vowel system* / W. Viereck // *Studies in Honour of Harold Orton on the Occasion of his 70th Birthday*. – Leeds : University of Leeds school of English, 1968. – P. 65-79.
286. Wakelin M.F. *Discovering English dialects*. – Aylesbury : Shire publ., 1978. – 63 p.

287. Wakelin M. F. English Dialects : An Introduction / M. F. Wakelin. – L. : Athlone, 1977. – 207 p.
288. Wales K. Northern English : A Social and Cultural History / K. Wales. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 276 p.
289. Walker M. Cash approved for £4.2m Teesside digital centre / M. Walker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bdaily.co.uk/creative/20-08-2013/cash-approved-for-42m-teesside-digital-centre/>.
290. Watt D. Phonetic parallels between the close-mid vowels of Tyneside English : are they internally or externally motivated? / D. Watt // Language Variation and Change. – 2000. – № 12. – P. 69-101.
291. Wells J.C. Accents of English : in 3 vols / J.C. Wells. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 673 p.
292. Where I Live : Jobs threat:strong foundations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/tees/features/steel/history.shtml>.
293. Wright J. The English Dialect Grammar, Comprising the Dialects of England, of the Shetland and Orkney Islands, and of Those Parts of Scotland, Ireland & Wales where English is Habitually Spoken / J. Wright. – Oxford : H. Frowde, 1905. – 696 p.
294. Wolfram W. Reading and Dialect Differences / W. Wolfram. – Arlington : Center for Applied Linguistics, 1979. – 19 p.
295. World Urbanization Prospects [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esa.un.org/unup/CD-ROM/Urban-Rural-Population.htm>.
296. Yule G. The Study of Language / G. Yule. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1996. – 282 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

297. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1966. – 606 с.

298. Ганич Д. І., Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
299. Калита А. А. Concise Dictionary of Phonetic Terms / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою) / А. А. Калита, Л. І Тараненко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 256 с.
300. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
301. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
302. Словарь социолингвистических терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iling-ran.ru/library/sociolingva/slovar/sociolinguistics_dictionary.pdf.
303. Avis W. S. Speech Differences Along the Ontario-United States Border : 1. Vocabulary. – J. Can. Ling. Assoc., 1954. – p. 13-17.
304. Dickinson W. A Glossary of the Words and Phrases Pertaining to the Dialect of Cumberland / Dickinson W. – L. : Trubner & Co Bemrose, 1878. – 430 p.
305. Graham F. Introduction / F. Graham // The New Geordie Dictionary. – Northumberland : Butler Publishing, 1996. – P. 1-2.
306. Griffiths B. A Dictionary of North East Dialect / Bill Griffiths. – Newcastle : Northumbria university press, 2005. – 204 p.
307. Heslop O. Northumberland Words / O. Heslop // A Glossary of Words Used in the Country of Northumberland and on the Tyneside / [ed. by O. Heslop]. – L. : English dialect society, 1892. – P. i–XXIV.
308. Wright L. Sources of London English : medieval Thames Vocabulary / L. Wright. – Oxford : Clarendon Press, 1996. – 245 p.

ДОДАТОК А

**Зразки висловлень, що містять типові діалектні відхилення у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії,
документовані у період 1960-2010 років**

№ п/п	№ діалогу в архіві «TotT»	Експериментальне висловлення	Період актуалізації (у роках)	Характеристика мовця			Рівень мови		
				вік	Культурний рівень	стать	фонетичний	лексичний	граматичний
1.	TLSG03	I mean we just had to do wor lessons and that was it and now they're doing lessons and they are going to (pause) well sports and they're doing these outings they're taking them on outings and everything we didn't get anything like that we just got wor lessons and it was as dull routine that was it now I think they've got everything.	1960-1990	31-40	низький	ж	+	+	+
2.	TLSG07	They never taught me nowt well nobody ever taught me owt.	1960-1990	31-40	низький	ч	+	+	+
3.	PVC 04	And of course they were you know they're still old enough to (pause) listen to the telly and see what was happening and listening to what was happening you know.	1990-2010	61-80	низький	ч	+	+	
4.	PVC 05	He's good mind he's a good help I must admit but eh (pause) the I I think all men are like that though they tend to try and take over and	1990-2000	61-80	низький	ж	+	+	

		you get up and you think 'oh hell' (pause) and you want to do it yourself you know but you think 'oh wey it's something for them to do' you know but I think there's a lot of that role reversed these days.							
5.	Y07i012	Mm. Oh aye, well ts- a should knaa I used to work there y'knaa. I was on the railways..	2000-2010	61-80	низький	ч	+	+	
6.	Y07i014	But we used to go out but I mean you had a torch to help ye you know to fin- well I mean oh where's oh I was going to say where's the dog.	2000-2010	61-80	низький	ж	+	+	+
7.	TLSG02 a	Wey quite a you know quite a few I find them quite all right we've had no bother at all you know we've got on quite well with everybody and.	1960-1990	31-40	середній	ч	+	+	
8.	TLSG05	Well I think so you know even around here you know the kiddies when I think of this little kiddie growing up in this environment here it's it's really quite different from what I was brought up as you know I was you know typical country girl out there we used to go to the farm as I say it was at the bottom of the street there was plenty to do swing on the trees (laughter).	1960-1990	21-30	середній	ж	+	+	
9.	PCV08	Well a my mam my mam didn't know that I was going clubbing until I telt her like (pause) Sunday do you know what I mean.	1990-2000	16-20	середній	ж	+	+	
10.	PCV15	No I wasn't you had two B's in English and two A's in science and A in maths and your three things but that all changed when the real results came (laughter) just saying I would have got nowt if it had	1990-2000	16-20	середній	ч	+	+	

		of been on prediction you would have got it all wey (laughter) (pause) how much did we get that day.							
11.	Y07i006	Don't like her in the slightest. Only reason I still speak to her now is for my nephew. Em (pause) er (pause) what can I think of? Er, I was -- I was quite academic at school (pause) but that was mainly because I didn't have any friends 'cause they used to bully us (pause) so you've got nowt else to do, have you?	2000-2010	21-30	середній	ч	+	+	
12.	Y07i003	Bodyrox everywhere we go request Bodyrox yeah yeah that's just w- wor thing, I like it, like I like it in Players and Mushroom as well it's good, and we always go to Madisons so I might as well say Madisons.	2000-2010	16-20	середній	ж	+	+	+
13.	PVC02	We used to gan along there with wor bets and they used to be looking all over the place looking for the police and if the police was there the blokes would just say 'keep on walking son'.	1990-2000	61-80	високий	ч	+	+	
14.	PVC07	Wey Heaton was a big it was a big (interruption) industrial place actually.	1990-2000	61-80	високий	ж	+	+	
15.	Y10i006	Yeah, yeah, thanks to this random guy who's walked to the back with a couple of pints, aye you did all right but y'knaa you could have finished another one.	2000-2010	21-30	високий	ч	+	+	
16.	Y10i001	We had boxes of jewels and we took th- we took wor jewels to school.	2000-2010	41-50	високий	ж	+	+	
17.	TLSG24	Aye eh two nights a week Saturday night and Sunday night	1960-	61-	низький	ч	+	+	

		(interruption) just a watchman you know.	1990	80					
18.	TLSG03	That's it tuggy aye that was the word tuggy.	1960-1990	31-40	низький	ж	+	+	
19.	PCV 05	I did the only the young lad at the time their only son they had I used to have to look after him that was one of my jobs eh I even got a job up there while I was there on a Saturday job.	1990-2000	61-80	низький	ч	+	+	
20.	PCV 18	And my husband went to piano lessons but I didn't know him then and he was only (pause) young (pause) and eh his mam's told me that the young lads were skitting him.	1990-2000	41-50	низький	ж	+	+	
21.	Y07i014	And eh but we used to like to go to the fairgro- we never had much money to spend there but we used to like to go you know I think we liked the lads that were on the fairground you know	2000-2010	61-80	низький	ж	+	+	
22.	Y10i001	Everybody just left th- there was nobody ever out of work all the lads left -- all the lads got work didn't they 'cause there was a lot of them that went to the car plant and we didn't fancy that like.	2000-2010	51-60	низький	ч	+	+	
23.	TLSG02	What did you used to call ehm you know like glass things that you flick along the ground? – Liggies.	1960-1990	31-40	середній	ч	+	+	
24.	TLSG21	Blazer a blazer or bleazer that's it isn't it a (interruption) bleazer mm-hm	1960-1990	21-30	середній	ж	+	+	
25.	PCV 16	Oh aye they went on (interruption) Tuesday.	1990-2000	16-20	середній	ж	+	+	
26.	PCV 01	It fits straight in and they work (pause) (unclear) daft.	1990-2000	16-20	середній	ч	+	+	

27.	Y07i006	Yeah -- yeah but I had a really close -- I grew up with (pause) my sister and three female cousins and (pause) my sister and my oldest cousin (NAME) are the same age, and then me and (NAME) are the same age, and then (NAME)'s the bairn. And so I've got a ah well, until recently (pause) I had a really close relationship with (NAME), and me and her were more like sisters, well	2000-2010	61-80	середній	ж	+	+	
28.	Y10i017	Orrr that second day no and the blo the bloke turned round and said lads you've got to get round in four hours.	2000-2010	31-40	середній	ч	+	+	
29.	TLSG23	Aye another problem like a cup of coffee.	1960-1990	21-30	високий	ч	+	+	
30.	TLSG34	Oh pigeon cree oh yes I have heard of that yes	1960-1990	31-40	високий	ж	+	+	
31.	PCV 07	And you went down these I can remember it th (interruption) down the stee steps	1990-2000	51-60	високий	ж	+	+	
32.	PCV 11	For lads I suppose to a certain extent but even (unclear) I mean most people don't wear ties I mean girls never wear ties do they in their later life	1990-2000	41-50	високий	ч	+	+	
33.	Y10i013	Ooo! (pause) I would go out and probably (pause) with the lads and have like.	2000-2010	21-30	високий	ж	+	+	
34.	Y08i002	But so for strict people like there was a bit ridiculous some of the teachers, but some of them were all right, some of them were (interruption) canny.	2000-2010	16-20	високий	ч	+	+	
35.	TLSG04	Ehm (pause) and eh what do you call the thing you stand in front of	1960-	61-	низький	ч	+	+	

		the fire to get it going? – What? Blazer.	1990	80					
36.	TLSG03	Eh bullets? – For sweets well I used to but I don't now.	1960-1990	61-80	низький	ж	+	+	
37.	PCV 05	They worked in Dampney's paint works like you know but I mean they were dressed in the I can't remember what colour green and they had a big yellow (pause) circle on their back so that you knew you know but I mean we used to talk to them you know and I mean (pause) they seemed canny enough well I mean they would be I mean they're just (pause) ordinary people like we were but they (interruption) were in the war ehm (pause) but they worked there well until the war ended and I think there'd be a few (pause) bairns in eh (laughter) Shieldfield who belonged (laughter) to them.	1990-2000	61-80	низький	ж	+	+	
38.	Y07i008	But you wouldn't -- you wouldn't -- you would never understand the word 'hoy' to mean 'throw', unless you came from Newcastle, it is very specific to this area.	2000-2010	51-60	низький	ч	+	+	
39.	TLSG02	Bullets (pause) for sweets. – For sweets yes.	1960-1990	31-40	середній	ч	+	+	
40.	Y07i006	People from outside of the area, they come in and they go, what does canny mean? And you cannot explain what canny means. But having a conversation with someone else who (pause) is from here, I could sit here and go, oh she's dead canny, and he would know exactly what I meant.	2000-2010	21-30	середній	ч	+	+	
41.	Y08i002	But so for strict people like there was a bit ridiculous some of the	2000-	16-	високий	ч	+	+	

		teachers, but some of them were all right, some of them were (interruption) canny.	2010	20					
42.	TLSG03	I mean he's only six you know so (pause) you maybe complain later on.	1960-1990	31-40	низький	ж	+		+
43.	TLSG12	Slang words (pause) that (pause) we maybes understand but other peoples in another (interruption) part of the country wouldn't yeah	1960-1990	21-30	середній	ч	+		+
44.	PCV 10	I quite fancy going skiing as well (unclear) ehm (pause) because the assistant manager at the bank (pause) he runs the loc like the local ski club for the (pause) eh Lloyds Bank (pause) so ehm I maybe get a weekend away there.	1990-2000	16-20	середній	ч	+		+
45.	TLSG07	Oh I divn't know about that like (pause) divn't know about that I would say Tyneside's all right like.	1960-1990	31-40	низький	ч	+		+
46.	PCV 02	Well I divn't know how far it's true (pause) but (pause) the last person to be hanged in Gallowgate is in that cemetery	1990-2000	51-60	низький	ч	+		+
47.	Y10i008	I divn't knaa years ago	2000-2010	16-20	середній	ж	+	+	+
48.	TLSG02	Mm (pause) I can remember my mother telling us I was always running away in the middle of an air raid (laughter).	1960-1990	31-40	середній	ч	+		+
49.	PCV 01	I looked down it was like (pause) a full gold sovereign I just looked at it looked looked at her and she looked at me and she just picked it up and slammed it on her finger and got it stuck so she won't give us it.	1990-2000	16-20	середній	ч	+		+
50.	Y07i013	Then you can owe us two quid.	2000-	61-	низький	ч	+	+	+

			2010	80					
51.	TLSG37	Now me daughter would like to eh live away.	1960-1990	41-50	низький	ж	+		+
52.	PCV 06	Nobody learned but eh (pause) I wouldn't if it was my I mean the I thought it was great me like because he was there and like my friends were there and I thought 'oh well this is good' got on to the fifth year and I thought do you know I wish I could turn the clock back and go to another school (unclear) I wish I had went to Kenton now I would have had better exam results (laughter) I passed them like but (pause) eeh aye	1990-2000	16-20	середній	ж	+	+	+
53.	Y08i001	I've lived in Lanchester, um, all me life, but I've lived in that particular house, twenty-one years.	2000-2010	41-50	середній	ж	+		+
54.	TLSG03	I find they are (pause) broad I find they are but my husband he oh he's very broad he keeps saying eh ye knaa I say it's not it's you know.	1960-1990	31-40	низький	ж	+	+	+
55.	Y10i017	Aye just after the tee we hardly got across that with the wind ye the ball went up and then it just went up like that and then just dropped anyway we got off there to go on the second it was a calm day it was beautiful.	2000-2010	61-70	високий	ч	+	+	+
56.	TLSG28	I'll clout yous both in a minute you see now all this Newcastle you had this modernisation (pause) came on and the new signals coloured light signals and the points was wor, worked from compressed air and electric you see.	1960-1990	61-70	середній	ч	+	+	+

57.	PCV 06	I I don't think I'll get taken on there (pause) he's (pause) I mean there's four of we altogether which is not very (pause) which is not a lot for a company (pause) compared to yours it's eh and he's taken one of the YT people on now so I mean he wouldn't be able to manage on three full wages and if there was me to be taken on then he wouldn't manage on me neither so why (pause) when I finish my time there he he'll probably just say 'well why why do I take you on when I can just get another YT?' but I want to leave before then in anyways before my time's up because I my odds are that I'm not going to get taken on there.	1990-2000	16-20	середній	ж	+		+
58.	Y07i003	No we like, really liked them but we don't anymore, yours go through phases	2000-2010	16-20	середній	ж	+		+
59.	TLSG06	Eeh aye we used to have to amuse ourselves there was no no things made for we then we used to play tredgy	1960-1990	61-90	низький	ж	+	+	+
60.	PVC01	It was like it was like seven seven of we seven quid taxi (unclear) be enough	1990-2000	16-20	середній	ч	+		+
61.	Y10i013	We go through phases like in preparation for our summer holidays 'cause of we all the girls went to Portugal, and before that we were like running loads we went on runs loads and then we've kind of given it up and were trying to get back into it, but because it's like winter and dark nights at the minute.	2000-2010	21-30	високий	ж	+		+
62.	TLSG03	I mean we just had to do work lessons and that was it and now they're doing lessons and they are going to (pause) well sports and they're doing these outings they're taking them on outings and	1960-1990	31-40	низький	ж	+	+	+

		everything we didn't get anything like that we just got wor lessons and it was as dull routine that was it now I think they've got everything.							
63.	PVC 14	Eeh dear me (unclear) mm mm (pause) yes (unclear) just have to keep wor eye caught one or two out in there with the police and the security people.	1990-2000	61-80	середній	ч	+	+	+
64.	Y07i001	And when we were dead little we used to get torches and (laughter) one would be like flashing one (laughter) if someone was like ever going to the toilet (laughter) or (unclear) so we used to play that (laughter) and then we used to get all wor -- wor little toys that we didn't want any more and take them over to theirs.	2000-2010	16-20	середній	ж	+	+	+
65.	TLSG28	We did all them and now you see all they're travelling all over wey they're all over from here to London now.	1960-1990	61-80	середній	ч	+	+	+
66.	PVC 18	But them days you had dinners didn't you (interruption) it was all dinners.	1990-2000	41-50	низький	ж	+		+
67.	Y07i012	Well I left school then, you used to leave school at fourteen in them days like.	2000-2010	61-80	низький	ч	+		+
68.	TLSG22	Well I know them all but eh I'm not a one for running in and out (interruption) you know.	1960-1990	41-50	низький	ж	+		+
69.	PVC 02	Shops there was a one in ehm (pause) in Gosforth where (NAME) and I the wife that in fact that's where I met her in there and eh (pause) you would gan in there and have two cups of coffee	1990-2000	51-60	низький	ч	+	+	+

		(pause) it was like a bikers' caff							
70.	Y07i013	And I'd had a one I got one off my aunties I think	2000-2010	61-80	низький	ч	+		+
71.	TLSG11	You're working late tonight (pause) wey (pause) you're not working late tonight (laughter).	1960-1990	31-40	середній	ж	+	+	+
72.	PVC 01	I'll not be in town this Saturday (laughter) I'll not be in town anyway because the family's coming tomorrow.	1990-2000	16-20	середній	ч	+		+
73.	Y10i013	Like even the guys that I haven't seen in ages (pause) and like I'll be like 'oh hi (NAME)' and he'll be like 'you all right (NAME)', it's re- it's not nice but.	2000-2010	21-30	високий	ж	+		+
74.	TLSG07	My education wasn't nothing terrible.	1960-1990	31-40	низький	ч	+		+
75.	PVC 02	You wouldn't buy (interruption) nowt for a lass anyway.	1990-2000	51-60	низький	ч	+	+	+
76.	Y10i004	I don't do nothing.	2000-2010	21-30	високий	ч	+		+
77.	TLSG07	Well I think so if he's inclined to be intelligent because I was just saying the other day when they are older they'll have to be intelligent to get a job the way things is going there's no work for anybody that's not intelligent enough.	1960-1990	31-40	низький	ч	+		+
78.	PVC 04	Bikes was your thing though (interruption) wasn't it.	1990-2000	61-80	середній	ж	+		+

79.	Y10i025	Oh Yeah, I think it was the last year though, like before my exams and em my dad says he couldn't make it 'cause he was busy at the dentist and I went and told her. I says 'Oh my Dad can't make it', and then he must have rang up and said he can and as I come back in off my lunch time I'd just had a cigarette and she told us and then she was like 'I can smell smoke on your breath!	2000-2010	31-40	високий	ч	+		+
80.	TLSG02	– No, ehm, I might could manage it. – Yes.	1960-1990	31-40	середній	ч	+		+
81.	TLSG02 8	Eh (pause) about thirty three year (pause) thirty three year in this street now.	1960-1990	61-80	середній	ч	+		+
82.	PVC 02	Fourteen year now they're fourteen year now they're they're fathers aren't they some of them half of them was father.	1990-2000	51-60	низький	ч	+		+
83.	Y10i004	Great yeah it was three pound for a bottle of water.	2000-2010	21-30	високий	ч	+		+

Додаток Б

Комплексні соціальні характеристики носіїв північно-східного діалекту Англії, мовлення яких, документоване у період 1960-2010 років, слугувало вихідним матеріалом експериментального дослідження.

№ п/п	№ діалогу в архіві «TotT»	Рік запису тексту	Характеристика мовця					
			Стать	Вікова група	Місце проживання	Стан освіти	Професія	Соціокультурний рівень
1	TLSG01	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років	Домогосподарка (колишня кравчиня)	Низький
2	TLSG02a	1960-1990	ч	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 15 років; подальше навчання у вечірній школі	Маляр та декоратор	Середній
3	TLSG03	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня швачка)	Низький
4	TLSG04	1960-1990	ч	61-70	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Комірник	Низький
5	TLSG05	1960-1990	ж	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років; Подальші курси медсестри	Домогосподарка (колишня медсестра дошкільних закладів)	Середній

						дошкільних закладів		
6	TLSG06a	1960-1990	ж	61-80	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Хатня робітниця (у теперішній час на пенсії)	Низький
7	TLSG07a	1960-1990	ч	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Оператор приведення типу	Низький
8	TLSG08a	1960-1990	ж	16-20	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Швачка	Низький
9	TLSG09a	1960-1990	ж	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 16 років; подальше навчання у коледжі (до 18 років)	Домогосподарка (колишня працівниця державної установи)	Середній
10	TLSG10a	1960-1990	ж	16-20	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років	Швачка	Низький
11	TLSG11	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років; Подальші курси медсестри	Студентка медичного коледжу	Середній
12	TLSG12a	1960-1990	ч	21-30	Тайнсайд,	Залишив	Гравер	Середній

					Гейтсхед	навчання в школі в 15 років		
13	TLSG13a	1960-1990	ч	61-70	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Нічний сторож (колишній шахтар)	Низький
14	TLSG14	1960-1990	ч	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Водій	Низький
15	TLSG15	1960-1990	ж	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня швачка)	Низький
16	TLSG16a	1960-1990	ж	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Прибиральниця	Низький
17	TLSG17	1960-1990	ж	51-60	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня працівниця шкільної їдальні)	Низький
18	TLSG18a	1960-1990	ч	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Безробітний (колишній продавець)	Низький
19	TLSG19a	1960-1990	ч	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Водій JCB	Низький
20	TLSG20	1960-1990	ч	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в	Студент коледжу	Середній

						школі в 16 років; подальше навчання у педагогічному коледжі		
21	TLSG21	1960-1990	ж	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 16 років; подальше навчання у коледжі	Працівник канцелярії	Середній
22	TLSG22a	1960-1990	ж	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня швачка та продавець)	Низький
23	TLSG23a	1960-1990	ч	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 16 років; подальше навчання в політехнічному університеті	Працівник відділу маркетингу газодобувної компанії	Високий
24	TLSG24	1960-1990	ч	61-80	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Нічний сторож (колишній волочильник)	Низький
25	TLSG25a	1960-1990	ж	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в	Домогосподарка (колишня	Низький

						школі в 15 років; подальше навчання у вечірній школі	закрійниця)	
26	TLSG26	1960-1990	ж	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня працівниця паперової фабрики)	Низький
27	TLSG27	1960-1990	ч	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 15 років	Слюсар- ремонтник	Низький
28	TLSG28	1960-1990	ч	61-70	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Шляховик (у теперішній час на пенсії)	Середній
29	TLSG29a	1960-1990	ч	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Сантехнік	Низький
30	TLSG30a	1960-1990	ч	21-30	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 15 років; подальше навчання у коледжі	Монтажник	Середній
31	TLSG31a	1960-1990	ч	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Водій таксі	Низький

32	TLSG32	1960-1990	ж	51-60	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Шкільний кухар	Низький
33	TLSG33	1960-1990	ч	61-80	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишив навчання в школі в 14 років	Працівник шахти (у теперішній час на пенсії)	Низький
34	TLSG34	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років; подальше навчання у коледжі	Шкільний секретар	Високий
35	TLSG35a	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років	Працівниця магазину	Низький
36	TLSG36	1960-1990	ж	31-40	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 15 років	Домогосподарка	Низький
37	TLSG37	1960-1990	ж	41-50	Тайнсайд, Гейтсхед	Залишила навчання в школі в 14 років	Домогосподарка (колишня працівниця фабрики)	Низький
39	PVC01a	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Програма навчання молоді (ПНМ) (комп'ютерні	Студент	Середній

						науки)		
40	PVC01b	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Студент	Середній
41	PVC02a	1990-2000	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Викладач ПНМ	Високий
42	PVC02b	1990-2000	ч	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Сантехнік (у теперішній час на пенсії)	Низький
43	PVC03a	1990-2000	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 15 років	Секретар (у теперішній час на пенсії)	Середній
44	PVC03b	1990-2000	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Вчитель фізики (у теперішній час безробітна)	Високий
45	PVC04a	1990-2000	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Водій	Низький
46	PVC04b	1990-2000	ж	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Секретар і скарбник	Середній
47	PVC05a	1990-2000	ч	61-70	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишив навчання в школі в 14 років	Водій автобуса (у теперішній час безробітний)	Низький
48	PVC05b	1990-2000	ж	61-70	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 15 років	Продавець	Низький
49	PVC06a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Консультант ПНМ	Середній

50	PVC06b	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	City and Guilds	Автомеханік	Середній
51	PVC07a	1990-2000	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 16 років; подальше навчання в торгівельному коледжі	Секретар	Високий
52	PVC07b	1990-2000	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 16 років; подальше навчання в торгівельному коледжі	Банкір (у теперішній час на пенсії)	Високий
53	PVC08a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Консультант ПНМ	Середній
54	PVC08b	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня освіта; подальші курси секретарів	Молодший офісний працівник	Середній
55	PVC09a	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Студент	Середній
56	PVC09b	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студент	Середній

57	PVC10a	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Працівник банку	Середній
58	PVC10b	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Студент	Середній
59	PVC11a	1990-2000	ч	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Вчитель	Високий
60	PVC11b	1990-2000	ч	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Місцевий чиновник	Високий
61	PVC12a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студентка	Середній
62	PVC12b	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студентка	Середній
63	PVC13a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Студентка	Середній
64	PVC13b	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Студентка	Середній
65	PVC14a	1990-2000	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 13 років	Начальник поштового відділення (у теперішній час на пенсії)	Середній
66	PVC14b	1990-2000	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Підприємець (у теперішній час на пенсії)	Високий
67	PVC15a	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд,	A-levels	Студент	Середній

					Ньюкасл			
68	PVC15b	1990-2000	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студент	Середній
69	PVC16a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл (народилася у Пакистані)	Середня спеціальна освіта	Студентка	Середній
70	PVC16b	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Середня спеціальна освіта	Студентка	Середній
71	PVC17a	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студентка	Середній
72	PVC17b	1990-2000	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студентка	Середній
73	PVC18a	1990-2000	ж	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Шкільний кухар	Низький
74	PVC18b	1990-2000	ж	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 16 років	Шкільний кухар	Низький
75	Y07i001a	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Офіціантка	Низький
76	Y07i001b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	A-levels	Студентка коледжу	Середній
77	Y07i002a	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
78	Y07i002b	2000-2010	ч	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий

79	Y07i003a	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Гейтсхед	A-levels	Учень шостого класу	Середній
80	Y07i003b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Гейтсхед	A-levels	Учень шостого класу	Середній
81	Y07i004a	2000-2010	ж	16-20	Дарем, Дарлінгтон	Вища освіта	Студентка	Високий
82	Y07i004b	2000-2010	ж	16-20	Уерсайд, Сандерленд	Вища освіта	Студентка	Високий
83	Y07i005a	2000-2010	ж	21-30	Пв.Тайнсайд, Пв.Шилдс	Вища освіта	Студентка	Високий
84	Y07i005b	2000-2010	ч	21-30	Пв.Тайнсайд, Уолсенд	Вища освіта	Студентка	Високий
85	Y07i006a	2000-2010	ч	31-40	Нортумберле нд, Бліс	Середня спеціальна освіта	Працівник відділу продажів	Середній
86	Y07i006b	2000-2010	ч	21-30	Нортумберле нд, Бліс	Подальше навчання	Працівник готелю	Середній
87	Y07i007a	2000-2010	ч	21-30	Уерсайд, Сандерленд	Вища освіта	Продавець	Середній
88	Y07i007b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
89	Y07i008a	2000-2010	ч	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Інженер- будівельник	Високий
90	Y07i008b	2000-2010	ч	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишив навчання в школі в 15 років	Доглядач	Низький
91	Y07i009a	2000-2010	ч	21-30	Тайнсайд,	Вища освіта	Аспірант	Високий

					Ньюкасл			
92	Y07i009b	2000-2010	ж	21-30	Нортумберленд, Морпет	Вища освіта	Аспірант	Високий
93	Y07i010a	2000-2010	ж	16-20	Уерсайд, Сандерленд	Вища освіта	Студентка	Високий
94	Y07i010b	2000-2010	ж	16-20	Уерсайд, Сандерленд	Подальше навчання	Студентка коледжу	Середній
95	Y07i011a	2000-2010	ж	61-80	Тайнсайд, Гейтсхед	Невідомо	Пенсіонерка	Низький
96	Y07i011b	2000-2010	ж	61-80	Тайнсайд, Гейтсхед	Невідомо	Пенсіонерка	Низький
97	Y07i012a	2000-2010	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Невідомо	Продавець (у теперішній час на пенсії)	Низький
98	Y07i012b	2000-2010	ч	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишив навчання в школі в 14 років	Машиніст	Низький
99	Y07i013a	2000-2010	ч	61-80	Уерсайд, Сандерленд	Невідомо	Маляр	Низький
100	Y07i013b	2000-2010	ч	61-80	Уерсайд, Сандерленд	Невідомо	Працівник фабрики (у теперішній час на пенсії)	Низький
101	Y07i014a	2000-2010	ж	61-80	Уерсайд, Сандерленд	Залишила навчання в школі в 14 років	Продавець	Низький
102	Y07i014b	2000-2010	ж	61-80	Уерсайд,	Залишила	Продавець	Низький

					Сандерленд	навчання в школі в 14 років		
103	Y08i001a	2000-2010	ж	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 16 років	Працівник державної служби	Середній
104	Y08i001b	2000-2010	ж	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Фінансовий директор	Високий
105	Y08i002a	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
106	Y08i002b	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
107	Y08i003a	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Студент коледжу	Середній
108	Y08i003b	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
109	Y08i004a	2000-2010	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 15 років; подальше навчання на професійних курсах	Санітар	Середній
110	Y08i004b	2000-2010	ч	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишив навчання в школі в 16 років; подальше навчання у City	Працівник сервісної служби	Середній

						and Guilds		
111	Y10i001a	2000-2010	ж	41-50	Нортумберленд, Сітон Делавел	Залишила навчання в школі в 16 років	Менеджер програми з охорони психічного здоров'я	Високий
112	Y10i001b	2000-2010	ж	41-50	Нортумберленд, Прадоу	Залишила навчання в школі в 16 років	Клерк	Середній
113	Y10i002a	2000-2010	ч	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
114	Y10i002b	2000-2010	ч	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Працівник відділу кадрів	Високий
115	Y10i003a	2000-2010	ч	51-60	Уерсайд, Сандерленд	Залишив навчання в школі в 16 років	Зварювальник	Низький
116	Y10i003b	2000-2010	ч	41-50	Уерсайд, Сандерленд	Залишив навчання в школі в 16 років	Зварювальник	Низький
117	Y10i004a	2000-2010	ч	21-30	Пв. Тайнсайд, Пв. Шилдс	Вища освіта	Музичний видавець	Високий
118	Y10i004b	2000-2010	ч	21-30	Уерсайд, Вашингтон	Подальше навчання	Медичний працівник	Високий
119	Y10i005a	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Студентка коледжу	Середній
120	Y10i005b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд,	Вища освіта	Студент	Високий

					Ньюкасл			
121	Y10i006a	2000-2010	ч	21-30	Нортумберленд, Даррас Холл, Понтленд	Вища освіта	Менеджер проектів	Високий
123	Y10i006b	2000-2010	ч	21-30	Нортумберленд, Даррас Холл, Понтленд	Вища освіта	Працівник відділу кадрів	Високий
122	Y10i007a	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
124	Y10i007b	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
125	Y10i008a	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
126	Y10i008b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Подальше навчання	Студентка коледжу	Середній
127	Y10i009a	2000-2010	ч	41-50	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишив навчання в школі в 16 років	Водій	Низький
128	Y10i009b	2000-2010	ч	51-60	Пв.Тайнсайд, Пв. Шилдс	Залишив навчання в школі в 16 років	Столяр	Низький
129	Y10i011a	2000-2010	ч	16-20	Дарем	Вища освіта	Студент	Високий
130	Y10i011b	2000-2010	ж	16-20	Уерсайд, Вашингтон	Вища освіта	Студентка	Високий
131	Y10i012a	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд,	Вища освіта	Студент	Високий

					Ньюкасл			
132	Y10i012b	2000-2010	ч	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студент	Високий
133	Y10i013a	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
134	Y10i013b	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
135	Y10i014a	2000-2010	ж	51-60	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 16 років	Вчитель для дітей з вадами	Середній
136	Y10i014b	2000-2010	ч	51-60	Пв.Тайнсайд, Уолсенд	Залишив навчання в школі в 16 років	Водій	Низький
137	Y10i015a	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Кроукрук, Гейтсхед	Вища освіта	Фотограф	Середній
138	Y10i015b	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
139	Y10i016a	2000-2010	ж	16-20	Пд. Тайнсайд, Сх. Болдон	Подальше навчання	Працівник рекламного бізнесу	Середній
140	Y10i016b	2000-2010	ж	16-20	Пд. Тайнсайд, Болдон	Вища освіта	Студентка	Високий
141	Y10i017a	2000-2010	ч	31-40	Уерсайд, Пеншоу	A-levels	Безробітний	Середній
142	Y10i017b	2000-2010	ч	61-80	Пд.Тайнсайд,	Подальше	Інженер (у	Високий

					Пд. Шилдс	навчання	теперішній час на пенсії)	
143	Y10i018a	2000-2010	ж	21-30	Нортумберле нд, Ашингтон	Вища освіта	Студентка	Високий
144	Y10i018b	2000-2010	ж	16-20	Нортумберле нд, Ашингтон	Навчання в школі	Учениця	Середній
145	Y10i019a	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
146	Y10i019b	2000-2010	ж	21-30	Пв.Тайнсайд, Уітлі Бей	Вища освіта	Студентка	Високий
147	Y10i020a	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Аспірант	Високий
148	Y10i020b	2000-2010	ж	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Безробітна	Середній
149	Y10i021a	2000-2010	ж	16-20	Пв. Тайнсайд, Уолсенд	Вища освіта	Студентка	Високий
150	Y10i021b	2000-2010	ж	16-20	Нортумберле нд, Бліс	Вища освіта	Студентка	Високий
151	Y10i022a	2000-2010	ж	16-20	Нортумберле нд, Прадоу	Вища освіта	Студентка	Високий
152	Y10i022b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
153	Y10i023a	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий

154	Y10i023b	2000-2010	ж	16-20	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Студентка	Високий
155	Y10i024a	2000-2010	ч	16-20	Пд. Тайнсайд, Пд. Шилдс	Вища освіта	Студент	Високий
156	Y10i024b	2000-2010	ж	16-20	Уерсайд, Сандерленд	Вища освіта	Студент	Високий
157	Y10i025a	2000-2010	ж	31-40	Уерсайд, Сандерленд	Подальше навчання	Бухгалтер	Високий
158	Y10i025b	2000-2010	ч	31-40	Уерсайд, Сандерленд	Подальше навчання	Підприємець	Високий
159	Y10i026a	2000-2010	ж	61-80	Тайнсайд, Ньюкасл	Залишила навчання в школі в 14 років	Пенсіонерка	Низький
160	Y10i026b	2000-2010	ч	21-30	Тайнсайд, Ньюкасл	Вища освіта	Аспірант	Високий